

อุปการะ(แก่เรา), การที่เราทำจิตให้
ประทุษร้ายในบุคคลนั้น ไม่สมควรเลย ดังนี้.
ก็การทำจิตให้เกิดขึ้น ตามประการดังกล่าวนี้
พึงทราบด้วยอำนาจการถือเอาโดยกิจ มีการ
เลี้ยงดูเป็นต้น ซึ่งบุตรเป็นต้น ที่เห็นอยู่ใน
ปัจจุบันนี้ สำหรับอดีตก็โดยการอนุমানเอา.

๒๔๘. เมตตตายาทิ เมตตาสงฺขตตาย,
เมตตาสทิตตาย วา. เจโตวิมุตตียาทิ
จิตตสมาธาเน. อาเสวิตายาทิ อาทเรน
เสวิตาย. ภาวิตายาทิ วทตตาย.
พหฺลิกตตายาทิ ปุณฺปนุ กตตาย. ยานิกตตายาทิ
ยุตตยานัน วีย กตตาย. วตฺตูกตตายาทิ
อธฺภูจฺจานวตฺตุนัน วีย กตตาย. อนุภูจฺจิตายาทิ
อธฺภูจฺจิตาย. ปริจฺจิตายาทิ ปริจฺจิตถาย
จฺจิตถาย. สุตฺตสมฺมทฺตตายาทิ สุตฺต
สมฺปาทิตาย. ปาฏิกงฺขตตาย อิจฺจิตถาย
อวสฺสสมฺภาวโน. เสสมฺปรโต อากมฺสฺสตี.

๒๔๘. คำว่า เมตตา ได้แก่กล่าวคือ
เมตตาหรือประกอบด้วยเมตตา. คำว่า
เจโตวิมุตติ คือความตั้งมั่นโดยชอบแห่งจิต.
บทว่า อาเสวิตาย แปลว่าเสพอโดยเอื้อเพื่อ
แล้ว. คำว่า ออบรมแล้ว คือเจริญแล้ว. คำว่า
กระทำให้มากแล้ว คือกระทำไว้บ่อย ๆ แล้ว.
คำว่า กระทำให้เป็นคฺจฺยานแล้ว คือกระทำ
ให้เป็นคฺจฺยานที่เต็ม(โค)แล้ว. คำว่า
กระทำให้เป็นคฺจฺวตฺตแล้ว ได้แก่กระทำให้
เป็นคฺจฺวตฺตคือที่ตั้งมั่นแล้ว. บทว่า อนุภูจฺจิตาย
แปลว่าตั้งมั่นได้แล้ว. คำว่า สั่งสมแล้ว
ได้แก่คุ้นเคยแล้ว คือสั่งสมความเป็นวสี
ไว้แล้ว. คำว่า ปรารภตีแล้ว คือทำให้

คุณสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ ขออุทิศส่วนกุศลให้กับ
บิดามารดาบังเกิดเกล้า นายเตียง และนางหวาน จิราธิวัฒน์

ถึงพร้อมด้วยดีแล้ว. คำว่า กัฬิงหัง กัฬิง
ปรารภนา ได้แก่ต้องมีเป็นแน่แท้. คำที่เหลือ
จึงมาถึงข้างหน้า.

๒๕๐. ธาคูวินิโภโกติ สสมภาเร
สงฺเขปาทีนา^๑ ธาคูนํ วินิพฺพชฺฉนํ. อปราโ
นาม อปรชฺฌนคฺคสฺส ปุคฺคสฺส รุปรชฺฌมฺมุเขน
คฺยหตีติ กตฺวา อาท "กั เกสํ กฺขณฺสี"ติ-
อาทึ เกสํทีวินิมุคฺคสฺส อปรชฺฌนคฺคสฺส
ปุคฺคสฺส อภาวโต. อิทานิ นิพฺพชฺฉิต-
ปรมตฺถธมฺมวเสเนว^๒ วินิโภกวีริ ทุสฺเสตุ
"อถวา ปนา"ติอาทึ วุตฺตํ. ปณฺจกฺขนฺเช
อุปาทาย, ทฺวาทสายนานิ อุปาทายาติ
ปจฺเจกั อุปาทาย-สทฺโท โยเชตฺทโพ.
โกธสฺส ปตฺติจฺจานฺจฺจานํ น โทตีติ ยถา
อารคฺเค สาสปสฺส, อากาเส จ
จิตฺตคมฺมสฺส ปตฺติจฺจานฺจฺจานํ นตฺถิ, เอวมสฺส
"เวรี"ติ ปริกปฺปิเต ปุคฺคเล โกธสฺส
ปตฺติจฺจานฺจฺจานํ น โทตี เกสํทีนํ

๒๕๐. คำว่า การแยกธาตุ คือการ
กระจายธาตุทั้งหลาย โดยวิธีย่อธาตุพร้อมทั้ง
สังการะ(เครื่องประกอบ)เป็นต้น. ท่าน
อาจารย์ทำไว้ในใจว่า ขั้นชื่อว่าความผิด
(ที่คิดว่าคนอื่นเขาทำต่อเรา) บุคคลย่อม
ถือเอาได้ โดยอาศัยรูปธรรมของบุคคลผู้ทำ
ความผิดเป็นช่องทาง เพราะเหตุนั้น ท่าน
จึงกล่าวว่า "โกรธผมหรือ ?" ดังนี้เป็นต้น
เพราะบุคคลผู้ทำความผิดที่พ้นไปจากโกฏฐาส
มีผมเป็นต้น หามีไม่. บัดนี้ เพื่อจะแสดงวิธี
แยก(ธาตุ) ด้วยอำนาจปรมัตถธรรมที่ไม่มี
โทษเท่านั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ก็อีกอย่าง-
หนึ่ง" เป็นต้น. ฟังประกอบ อุปาทายศัพท์
ไว้เป็นแต่ละบทอย่างนี้ว่า ปณฺจกฺขนฺเช
อุปาทาย (เพราะอาศัยชั้น ๕), ทฺวาทสา-

^๑ ฉ. สสมภาเรสงฺเขปาทีนา.
^๒ นิพฺพชฺฉิต... อิติ ภเวยฺย.

คุณปริม ธนะโชติ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังคตมหาภูมิภา บ.พ.ศ.-๑๙

อกุชฌิตพโพ, ทพุพินิมุตตสฺส จ ปุคฺคสฺส ยตนานิ อุปาหาย (เพราะอาศัยอายตนะ
อภาวโต.

๑๒), (อฏฺฐารสธาตุโย อุปาหาย เพราะ
อาศัยธาตุ ๑๔) ดังนี้เกิด. คำว่า ฐานที่ตั้ง
แห่งความโกรธย่อมไม่มี ความว่า ฐานที่ตั้ง
แห่งเมล็ดพันธุ์ผักกาด บนปลายเหล็กแหลม,
และแห่งภาพจิตรกรรมในอากาศ ย่อมไม่มี
ฉันใด, ฐานที่ตั้งแห่งความโกรธในบุคคลที่
กำหนดไว้ว่า "มีเวรกัน" นั้น ย่อมไม่มี ฉะนั้น
เพราะธรรมชาติทั้งหลายมีผมเป็นต้น ไม่ใช่
สิ่งที่พึงโกรธ, และเพราะบุคคลผู้พ้นไปจาก
ผมเป็นต้นนั้นไม่มี.

๒๕๑. สํวิภาโคติ อามิสสํวิภาโค. ๒๕๑. คำว่า การแบ่งปัน ได้แก่การ
ปรสฺสาติ ปจฺจคฺคิถิสฺส. ภินนาซีโวติ แบ่งปันอามิส. คำว่า (ควรให้ของของตน)
อปฺริสฺสุธาซีโว. ทสฺเสวํ กโรโตติ เอว แก่คนอื่น คือแก่คนผู้เป็นศัตรู. คำว่า เป็นผู้ที่
สํวิภาคํ กโรนฺตสฺส ทสฺส ทายกสฺส. มีอาชีวะแตกทำลาย คือเป็นผู้ที่มีอาชีวะไม่
อิตรสฺสาติ ปฏิกุภาทกสฺส. "มม มาตรา บริสุทฺธิ. คำว่า เมื่อพระโยคินกระทำอยู่
อุปาสึกาย ทินโน"ติ อิหิ "ธมฺมิโก อย่างนี้ คือเมื่อพระโยคินกระทำการแบ่งปัน
ลาโภ"ติ^๑ เอตสฺส การณวจนํ. เตน ปน คือ เป็นผู้ให้แก่คนผู้เป็นศัตรูกันนั้นอยู่อย่างนี้.

^๑ ฉ. ธมฺมียลาโภติ.

ตสฺส อากมนสุหฺริ หสฺเสติ.

คำว่า ของบุคคลนอก^{นี้} คือ(และความโกรธ) ของบุคคลผู้เป็นปฏิคาหก. คำว่า "นี้เป็นบาตรที่อุบาสิกเป็นผู้เป็นมารดาของกระผมถวายให้" นี้ เป็นคำกล่าวถึงเหตุแห่งคำว่า "จึงเป็นลามที่เกิดขึ้นโดยชอบธรรม" นี้. ก็ด้วยคำนั้น ท่านแสดงความบริสุทธิ์แห่งการมาของบาตรนั้น.

สพฺพตฺตสาธกฺกํ "อตุตฺตํ โถ ปรตฺตํ โถ
ทิวฺจธมฺมิโก อตุโถ สมฺปรายิกโถ อตุโถ"ติ^๑
เอวมาหีนํ สพฺพเสถ อตุถานํ, หิตานํ,
ปโยชนานนฺจ นิปฺพาทกํ. อุन्नมนฺติ ทายกา.
นมนฺติ ปฏิคาหกกา.

คำ(ในคาถา)ว่า ทำประโยชน์ทั้งปวงให้สำเร็จ ได้แก่ทำสิ่งที่ต้องการคือสิ่งที่เกอกุล และประโยชน์ทั้งปวงมีอย่างนี้ว่า "ประโยชน์ตน ประโยชน์คนอื่น ประโยชน์ที่มีในอัทภพนี้ ประโยชน์ที่มีในภพภคหน้า" ดังนี้เป็นต้น ให้สำเร็จ. ฝ่าย เจย ได้แก่พวกทายก. ฝ่าย กัม ได้แก่พวกปฏิคาหก.

๒๕๒. เอวนฺติ ยถาวตุเตหิ
กจฺจูปโมวาทานุสฺสรณาทฺธิ อตุตฺตโน

๒๕๒. คำว่า อย่างนี้ คือโดยอาการที่สั่งสอนตน มีการระลึกถึงพระโอวาทที่มีอุปมา

^๑ ขุ. มหา. ๒๙/๒๑๗, ขุ. จุฬ. ๓๐/๒๓๘,
ขุ. ป. ๓๑/๕๗๖.

วสุทธรคตมทฎกา บ.พ.๓-๑๙

โฆวทนาการเทธิ.

วูปฺสันตปฏิมสฺสชาติ

ด้วยเลื่อยเป็นต้น ตามที่กล่าวแล้ว. คำว่า

ปฏิสงฺฆานพเลน วิโนทิตามาตสฺส. ตสฺมิมปีติ

สงบปฏิมะไค คือบรรเทาความอาฆาตด้วย

เวริปุกฺคเลปิ. เวริคฺคหณเณว เจตถ

กำลังของการพิจารณาได้. คำว่า ในบุคคล

อปฺปิยปุกฺคสฺสสาปิ คหณฺ ฎฺฐจพฺ เวริมฺหิ

แมนฺ คือแม้ในบุคคลผู้มีเวรกัน. ก็ด้วย

เมตฺตตาย สิทธิตาย ตสฺมิมฺปิ เมตฺตาสีหฺธิโต,

ศัพท์ว่า เวรี (คนผู้มีเวรกัน) นั้นเหี่ยว ในที่นี้

ปิยโต ปน อติปิยสหายกสฺส วิสุํ คหณฺ

พึงทราบถึงการถือเอา แม้บุคคลที่เกลียด

อาสนฺนปจฺจตฺถิกสฺส ทฺถพิณีโมจยภาวทสฺสนตฺถิ.

เพราะเมื่อสำเร็จเมตตา ในบุคคลผู้มีเวรกัน

เมตฺตาวเสนาติ เมตฺตายนวเสน.

ได้แล้ว ก็สำเร็จเมตตาแม้ในบุคคลที่เกลียด

สมจิตฺตตฺนติ หิตฺตปฺสฺหฺเรน สมานจิตฺตติ.

นั่นด้วย, ส่วนการที่ท่านถือเอาบุคคลผู้เป็น

สีมัสฺมเกโท สา เอว สมจิตฺตคา. อิมสฺมิ

สหายที่รักยิ่งไว้เป็นอีกพวกหนึ่งต่างหาก จาก

ปุกฺคเลติ เมตฺตคามุมฺฐฺจฺยานิปกุกฺคเล.

บุคคลผู้เป็นที่รัก(อย่างธรรมดา) ก็เพื่อแสดง

นิสินฺเนติ ภาเวน ภาวลกฺขณเณ ภูมฺมํ.

ภาวะที่ธรรมอันเป็นข้าศึกไกล เป็นสิ่งที่

เปลืองได้ยาก. คำว่า (จิตก็ยอมเป็นไป)

ด้วยอำนาจเมตตา คือด้วยอำนาจการทำ

เมตตา. คำว่า ความเป็นผู้มีจิตเสมอกัน คือ

ความเป็นผู้มีจิตเหมือนกัน ด้วยการน้อมเอา

ประโยชน์^๕เกือกูลเข้าไป (ในขั้นที่ ๔

จำพวก). ที่ชื่อว่า สีมัสสมเกท(การทำลาย

เขตแดน) คือความเป็นผู้มีจิตเสมอกันนั้น

คุณปริม ธนะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นั้นเที่ยว(ในชน ๔ จำพวก). คำว่า เมื่อ
บุคคลนี้ คือเมื่อบุคคลผู้เจริญเมตตากรรมฐาน
นี้. บทว่า นินฺนเน (นั่งอยู่) เป็นสัตตมวิภคติ
ในภาวลักษณะโดยภาวะ.

หิตมชฺชุตเตติ ปิเย, มชฺชุตเต จ.
จตุพฺพิเชติ จตุพฺพิเช ชเน, ยตฺถ กตฺถจิติ
อธิปฺปาโย. นानตฺตฺนฺติ ปิยมชฺชุตฺตาที-
นानาการณ. หิตจิตฺโต ปาณินฺนฺติ เกวล
สฺตฺเตสฺ หิตจิตฺโตเอวาติ ปฺวฺจฺจติ, น ปน
"เมตฺตตาย นิกามลาภี"ติ वा "กุสลี"ติ वा
ปฺวฺจฺจติ. กฺสุมา ? ยฺสุมา อตฺตาทีสุ ปฺสฺสตี
นानตฺตฺนฺติ. กฺสุมา ปนาย หิตจิตฺโต กุสลีติ
น วฺจฺจตี, สาตฺติสฺยสฺส กุสฺลสฺส วเสน
กุสลีภาวสฺส อธิปฺเปตฺตฺตา. อิมสฺส จ
ปฺกฺกฺลสฺส เมตฺตภาวนา น วิเสสวตี.
อถวา น นิกามลาภี เมตฺตตาย ยโต
อตฺตาทีสุ ปฺสฺสตี นानตฺต. กุสลีติ ปฺวฺจฺจติ,
ยฺสุมา หิตจิตฺโต ปาณินฺนฺติ เอวเมตฺถ
อตฺถ ทฺฐจฺพุโพ. คามสฺมีมาทโย วिय

คำว่า ในคน เกอฏฺถกัน คนกลาง ๑
คือในคนที่รัก, และในคนกลาง ๑. บทว่า
จตุพฺพิเช แปลว่าในชน ๔ จำพวก, อธิบายว่า
ในชนจำพวกใดจำพวกหนึ่ง. คำว่า ความ
แตกต่างกัน คือการทำต่าง ๆ กัน โดยเป็น
คนที่รัก คนกลาง ๑ เป็นต้น. คำว่า เป็นผู้มี
จิต เกอฏฺถต่อสัตว์ทั้งหลาย เท่านั้น ความว่า
เรียกว่า เป็นผู้มีจิต เกอฏฺถในสัตว์ทั้งหลาย
อย่างเดียวนั้น, แต่ไม่เรียกว่า "เป็น
ผู้ได้เมตตาตามความต้องการ" หรือไม่
เรียกว่า "เป็นผู้ฉลาดในเมตตา". เพราะ
เหตุไร ? เพราะเหตุที่ยังเห็นความแตกต่าง
กันในชนทั้ง ๔ มีตนเองเป็นต้น ดังนี้.
เพราะเหตุไร จึงไม่เรียกพระโยคีผู้มีจิต
เกอฏฺถนั้นว่า เป็นผู้ฉลาด (ในเมตตา) เล่า ?

คุณปริม ธนะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คามนุตราทีหิ สัตตสงฺฆาเต เมตฺตาวิสฺเส
 ภาวนาย ปุพฺเพ อณฺณมณฺโณ อสงฺกิณฺณมรียาทา-
 รูเปเน จิตฺตฺตา อตฺตาทโย อิทฺ สี่มา นามาติ
 อาท "จตฺสฺส สี่มาโย"ติ. สมฺภินฺนา
โหนตฺตี เอตฺถ วุตฺตํ สมฺภทํ ทสฺเสตฺถ "สมํ
ผริ เมตฺตายา"ติ วุตฺตํ. มหาวิเสโสติ
 มหนฺโต ภาวนาย วิเสโส อติสฺโย. ปุริเม
 ปุริมโต อตฺตาทินานตฺตทสฺสินา. น
นายตฺตี น ณายติ.

ไม่เรียกว่าเป็นผู้ฉลาด เพราะท่านประสงค์
 เอาความเป็นผู้ฉลาด ด้วยอำนาจแห่งกุศลที่มี
 ความดีล้ำยิ่ง. แต่ว่าเมตตภาวนาของบุคคล
 นี้ ไม่ใช่เมตตภาวนาที่มีความพิเศษ. อีก
 หนึ่ง ฟังเห็นอรรถในคถานี้อย่างนี้ว่า
 ไม่(เรียกว่า) เป็นผู้ได้เมตตตามความ
ต้องการ เพราะเหตุที่ยังเห็นความแตกต่าง
 กันในชนทั้ง ๔ มีตนเองเป็นต้น. (ไม่)เรียก-
ว่าเป็นผู้ฉลาด เพราะเหตุที่เป็นผู้มีจิตเกอกลง
 ต่อสัตว์ทั้งหลายอย่างเดียวกันนี้เกิด. ชน ๔
 จำพวกมีตนเองเป็นต้น ชื่อว่าสี่มา (เขตแดน)
 ในที่นี้ เพราะในตอนต้นแห่งภาวนา(ที่
 เป็นไป)ในอารมณ์ของเมตตา กล่าวคือสัตว์
 ตั้งอยู่โดยรูปของเขตแดนอันไม่ปะปนกันและ-
 กัน คฺจคามสี่มา(เขตบ้าน)เป็นต้น ที่ชื่อว่า
 สี่มา เพราะตั้งอยู่ไม่ปะปนกันและกันกับบ้าน
 อื่นเป็นต้น ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
 กล่าวว่า "เขตแดนทั้ง ๔" ดังนี้. เพื่อจะ
 แสดงการทำลายที่ได้กล่าวไว้ในคำว่า มีอัน
ทำลายได้แล้ว ดังนี้ นี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าว

คุณปริม ธนะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

ว่า "แผ่เมตตาได้เสมอกัน" ดังนี้. คำว่า ผู้ยิ่งใหญ่พิเศษ คือผู้ยิ่งใหญ่พิเศษคือที่ยิ่งกว่าภวานา. คำว่า กว่าภิกษุรูปก่อน คือกว่าภิกษุผู้ที่ยังเห็นความแตกต่างกัน ในตนเอง เป็นต้น. บทว่า น นายติ แปลว่าไม่ปรากฏ.

๒๔๓. นิมิตฺตุนฺติ ยถา กสิณ-
กมฺมฐานาทีสุ ตํ ตํ กสิณมณฑลาทิ-
ปริคฺคหฺมุเชน ภวานาวเสน ลหฺุ
อุคฺคหฺนมิตฺตํ นิสฺสาย ฌานสฺส โจรภาเว
ปฏิกานมิตฺตํ อุกฺกุจฺติ, น เวมมิช
อุกฺกุจฺติ นิมิตฺตํ นาม อุตฺติ. โย ปนาย
ยถาวุตฺโต สีมัสสมฺภโท ลหฺุโร, เสว
นิมิตฺตํ วิทยาติ นิมิตฺตํ. ตสฺมิมฺหิ ลหฺุเช
ภวานาย สาติสยตฺตา นีวรณานิ
วิขุมภิตาเนว โทหนฺติ, กิเลสํ สนฺนินฺนา
อุปจารสมานฺนา จิตฺตํ สมหิตเมว. เตนาท
"นิมิตฺตญฺ อุปจารญฺ ลหฺุโร โหตี"ติ. ตเมว
นิมิตฺตุนฺติ สีมัสสมฺภทเวสน ปวตฺตสมณนิมิตฺตํ.
อุปกสิเรเนว อภิจุเณเนว ปเคว

๒๔๓. คำว่า นิมิต ความว่า ใน
บรรดากรรมฐานทั้งหลาย มีกสิณกรรมฐาน
เป็นต้น ปฏิภาคนิมิต ย่อมปรากฏโดยความ
เป็นอารมณ์ของฌานได้ เพราะได้อาศัย
อุคคหนิมิตที่พระโยคีได้แล้ว ด้วยวิธีเจริญโดย
การกำหนดดวงกสิณเป็นต้นนั้น ๆ เป็นช่องทาง
จันใด, ในเมตตากกรรมฐานนี้ ชื่อว่านิมิต
ที่ปรากฏจันเดียวกันนั้น ห้ามไม่. แต่ว่า
สีมัสสมภทตามที่กล่าวแล้ว ที่พระโยคีได้แล้ว
(คือทำได้แล้ว)นี้ใด, สีมัสสมภทนั้นนั้นแหละ
ชื่อว่านิมิต เพราะอรรถว่า เป็นเหมือนนิมิต.
จริงอยู่ เมื่อพระโยคีได้สีมัสสมภทนั้นแล้ว
นิวรณทั้งหลาย ก็ย่อมเป็นอันถูกข่มไว้ได้แล้ว
ทีเดียว เพราะความที่ภวานามีความดีล้ำยิ่ง,

คุณปริม ธนะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปริพนุชสูส วิโสธิตตคา.

กิเลสทั้งหลายสงบนิ่งไปที่เดียว, จิตเป็นอัน
ตั้งมั่นด้วยอุปจารสมาธิแล้วที่เดียว. เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เป็นอันได้นิमितและอุปจาระ" ดังนี้. คำว่า (ช่องเสฟ)
ซึ่งนิมิตนั้นนั่นแหละ คือซึ่งสมณนิमितที่เป็นไป
โดยเกี่ยวกับสี่มาสัมภท. ชื่อว่า(ย่อมมรรลุ
อัปนา)โดยไม่ยากเลย คือโดยไม่ลำบาก
เลย เพราะความที่พระโยคีชำระเครื่อง
พัวพันเสียก่อนแล้วนั้นเทียว.

เอตตวาทาติ เอตตเคน ภาวนา-
นุโยเคน. เตน^๑ โยคินา. ปญฺจก-
วิปทีนฺตืออาทีนํ ปทานํ อตุโถ เหตุจา
วตุโต เอว.

คำว่า ด้วยความพยายามเพียงเท่านั้น
ก็ด้วยการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งภาวนาเพียง
เท่านั้น. ภิกษุนั้น ก็คือพระโยคี. ความหมาย
ของบททั้งหลายว่า ละองค์ ๕ เป็นต้น
ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในหนหลังแล้วเทียว.

"ปรมชฎานาทีนํ อณฺตรวเสนา"^๒ ติ
อิทํ วชฺชมานาย วิกุพฺพนาย เตสํ
สาธาณตตาย วุตฺตํ. อปฺปนาจิตฺตปฺปตฺตสเสว^๒

คำว่า "โดยเกี่ยวกับปรมชฎานเป็นต้น
อย่างใดอย่างหนึ่ง" นี้ ท่านกล่าวไว้เพราะ
ความที่การทำได้เป็นต่าง ๆ ที่กล่าวอยู่

^๑ ฉ. อ เนน.

^๒ ฉ. อปฺปนาปฺปตฺตจิตฺตว เสน.

คุณปริม ธนะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น อุปจารมตฺตลาภิน. ปคฺคพลวภาวา-
 ปาทเนน เวปฺตุลาทิวเสสฺสบุตฺตสฺส โอิธิสฺ,
 อโนธิสฺ จ ทิสฺสาพรณชฺฌานาทิวเสน^๑
 ฌานสฺส ปฏิวิชฺฌนา^๒ วิวิธา กิริยาติ
 กตฺวา.

เป็นของสาธารณะแก่ฌานเหล่านั้น. ชื่อว่า
เฉพาะภิกษุผู้มีจิตถึงอุปัฏฐา คือไม่ใช่สำหรับ
 ภิกษุผู้ได้เพียงอุปัฏฐา. ทำอธิบายได้ว่า
 สำหรับพระโยคีผู้บรรลुकุณวิเศษ มีความเป็น
 ฌานที่ไพบุลย์เป็นต้น โดยการทำให้ถึงความ
 คล่องแคล่วและมีกำลังเท่านั้น จึงจะมีความ
 คล่องตัวของฌาน คือการทำได้เป็นอย่าง
 ต่าง ๆ โดยเกี่ยวกับฌานที่มีความแผ่ไปในทิศ
 ทั้งหลายโดยมีขอบเขตก็ได้ โดยหาขอบเขต
 มิได้ก็ได้.

๒๔๔. เมตฺตาสหคเตนาติ อุปฺปาทโต
 ยาว ภงฺกคา เมตฺตาย สห ปวตฺตเตน
 สีสฺสฺฐาเจเน สมฺปยุตฺตเตนาติ อตุโถ. ยสฺมา
 ปน ตํ วุตฺตคนเยน เมตฺตาย สหคตํ
 เอกุบุปฺปาทาทิวริธา สมฺมเทว อากตํ โหติ,
 ตสฺมา วุตฺตํ "เมตฺตาย สมฺมณาคเตนา"ติ.

๒๕๔. บทว่า เมตฺตาสหคเตน (อัน
 สหจรคด้วยเมตตา) ความว่า อันเป็นไป
 คือระคนประกอบพร้อมกั้บเมตตา จับตั้งแต่
 เกิดขึ้นจนกระทั่งดับไป. แต่เพราะเหตุที่จิต
 อันสหจรคด้วยเมตตามันยที่ได้กล่าวแล้วนั้น
 เป็นอันมาแล้วโดยชอบ โดยวิธีมีความเกิดขึ้น

^๑ จ. ทิสฺสาพรณาทิวเสน.
^๒ จ. ปรัชฌนา วิภพฺพนา.

เจโต-สทโท "อธิเจตโส"คืออาที่สุ พร้อมกัน(กับเมตตา)เป็นต้น, เหตุนี้
 สมาธิปริยาโยปี โทตีติ ตโต วิเสเสตุ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "คืออันประกอบ
 "เจตสาติ จิตเตนา"ติ วุตตุ. เอตนติ พร้อมด้วยเมตตา" ดังนี้. เจต ศัพท์ แม้ที่
 เอตํ ปทํ. ทิโสทธิปริคคโท สตุโตติ- เป็นศัพท์ใช้แทน(ศัพท์ว่า)สมาธิ ก็มีอยู่
 ปริคคหุเขเนว โทตีติ ทสฺเสนุโต อาท เหมือนอย่างในคำว่า "อธิเจตโส" เป็นต้น
 "เอกิสฺสา ทิสาย ปจฺมปริคคหิตํ สตุตํ เพราะเหตุนี้ เพื่อให้ต่างไปจาก เจต ศัพท์
อุปาทายา"ติ. ทิสาสฺ หิ จิตฺสตุตา ที่เป็นศัพท์ใช้แทนศัพท์ว่าสมาธินี้ ท่าน-
 ทิสาคทณฺเณ คหิตา. เตนาท "เอกทิสา- อาจารย์จึงกล่าวว่า "บพว่า เจตสา แปลว่า
ปริยาปนฺนสตุตฺตผลวเสน วุตฺตน"ติ. ผลวณฺจ ด้วยจิต" ดังนี้. บพว่า เอตํ แปลว่าบพนี้.
 สารมฺมณฺสฺส ฌมฺมณฺสฺส อุตฺตโน อารมฺมณฺสฺส เมื่อจะแสดงว่าการกำหนดถือเอาเขตแดนคือ
 ผลฺสสนา ปจฺจกฺขโต ทสฺสนํ กหณํ ทิศ ย่อมมีได้โดยการกำหนดถือเอาเขตแดน
 อารมฺมณฺกรณเมวาติ อาท "พริตฺวาติ คือสัตว์เป็นช่องทางนั่นเอง ดังนี้ ท่านอาจารย์
ผลฺลิตฺวา อารมฺมณํ กตฺวา"ติ. จึงกล่าวว่า "ถือเอาสัตว์ที่กำหนดไว้ก่อน
พรหมวิหาราธิกฺฺจิตฺนติ เมตฺตาณานุปตฺตมฺภิตํ. ในทิศหนึ่ง" ดังนี้. จริงอยู่ เหล่าสัตว์
 ตถาติ นิยมนํ. ตํ อนิยมาเปกฺขสมฺพนฺธิภาวโต ที่ดำรงอยู่ในทิศทั้งหลาย พระโยคีจะถือเอา
 อุปมาการนิยมนํ. หุตฺยนิติ อุปเมยฺยทสฺสนํ, ได้ ก็โดยการถือเอาทิศ. เพราะเหตุนี้
 อุปเมยฺยณฺจ นาม อุปฺมํ เตน สมฺพนฺธณฺจ ท่านจึงกล่าวว่า "ตรัสไว้โดยเกี่ยวกับการ

^๑ วิ. มหาวีรวงศ์. ๒/๒๗๔, ขุ. ฉ.

๒๕/๑๓๗.

คุณปริม ธนะโชติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิชา นตฺถิติ ตพฺภยมฺปิ ทสฺเสตฺถิ "ยถา แผ่ไปยังสัตว์ที่นับเนื่องอยู่ในที่หนึ่ง" ดังนี้.
 ปุรตฺถิมาทิสฺสุ"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ ยถา ก็การแผ่ไป ได้แก่งิริยาที่ธรรมอันเป็นไป
 หุตฺถินฺนติ เอตฺถ ผริตฺวา วิหริตฺถิ อาเนตฺวา กับอารมณ์ได้กระทบอารมณ์ของตน เป็นการ
 สมฺพนฺธิตพฺพํ. เอวํ ตตฺถิยํ จตฺตณฺนติ เห็นโดยประจักษ์ เป็นการถือเอา เป็นการ
 เอกุตาปิ. ตทฺนนฺตรนฺนติ จ ผรณาเปกฺขํ กระทำให้เป็นอารมณ์นั่นเอง เพราะเหตุนี้
 อนนฺตรคฺคหณฺณํ, น ผริตพฺพทิสสาเปกฺขํ ทิสานํ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "บทว่า ผริตฺวา
 อทฺฐิกรูปรุตฺตา. ผรณานุกกเมน ทิ ตาสํ คือกระทบกระทำให้เป็นอารมณ์" ดังนี้.
 หุตฺถิยาทิตา, น สรฺรูปโต. เตเนวาท คำว่า (คือทำอิริยาบถวิหาร)ที่ตั้งมั่นอยู่ด้วย
 "ยฺยงฺกิลฺลิจิ เอกํ ทิสฺน"ติ. อิตฺติ เอวํ พรหมวิหาร คือ(ทำอิริยาบถวิหาร)ที่เมตตา
 ยถาวุตฺตา^๑ จตฺสฺโส, เอวํ อุตฺถํ ทิสํ ฌานค้ำจุนอยู่ (ให้เป็นไป). บทว่า ตถา
 ผริตฺวา วิหริตฺถิ อตฺถโธ. เตเนวาท "เอเตเนว (ฉันนั้นเหมือนกัน) เป็นคำนิยม(กำหนด
จ นเยนา"ติ. อิทมฺปิ อิติ-สทฺสเสว แน่นนอน). บทว่า ตถา นั้น เป็นคำที่กำหนด
 อตฺถทสฺสนํ. ปาฬีย^๒ อโธ ทิริยฺนติ เอตฺถ แน่นนอนถึงอาการที่อุปมา โดยเป็นคำที่มีความ
 ปี-สทฺโท ลุตฺตณฺนิตฺทฺฐิโรจติ ทสฺเสตฺถิ สัมพันธ์กับการเพ่งถึงอรรถ ที่มีได้กำหนด
 "อโธทสฺสมฺปิ ทิริยฺทิสฺมฺปิ"ติ วุตฺตํ. เอเตเนว แน่นนอนไว้. บทว่า หุตฺถิย (ทศที่ ๒) เป็นคำ
 "หุตฺถิยฺน"ติอาทิสฺสุปิ ปี-สทฺสเสว ลุตฺตณฺนิตฺทฺฐิโรจตา แสดงอุปไมย (ทศที่พึงอุปมา), แต่ขึ้นชื่อว่า

^๑ ฉ. ยถาวุตฺตํ.

^๒ ที. สี. ๔/๓๑๐, ม. ม. ๑๓/๔๑๔,
 ม. ฉ. ๑๔/๒๘๖, อภิ. วิ. ๓๔/๓๗๐.

ที่ปีศาจ เวทิตัพพี. เอวเมวาติ อิทมฺปิ อุปไมย เว้นอุปมา และความสัมพันธ์กับอุปมา
 อิติ-สทฺทสุเสว อตุตทสุสนฺ. เอตุถ จ นั้นเสียแล้ว ก็มีไม่ได้ เพราะเหตุนี้ ท่าน
 "อโธ"ติ อิมินา ยถา นิริเยสุ, อาจารย์ประสงค์แสดงอุปมาและอุปไมยทั้ง ๒
 นาคภวานาทีสุ, ยตุถ ตตุถ วา อตุตฺตโน อย่างนั้น จึงกล่าวว่า "ในบรรดาทิศทั้งหลาย
 เญฐิมทิสายํ สตุตฺตา กยฺหนฺติ, เอว มีทิศตะวันออกเป็นต้นอยู่ฉันใด" ดังนี้เป็นต้น.
 "อุทฺธุน"ติ อิมินา เทวโลเก, ยตุถ ตตุถ ในคำเหล่านั้น ฟังนำเอาสองบทว่า ผริตฺวา
 วา อตุตฺตโน อุปริมทิสายํ สตุตฺตา กหิตาติ วิหริติ มาเชื่อมไว้ในสองบทว่า ยถา ทฺติยํ นี้.
 เวทิตัพพี. แม้ในสองบทว่า ตฺติยํ จตุตฺถํ ก็ฟังนำเอา
 สองบทว่า ผริตฺวา วิหริติ มาเชื่อมไว้
 อย่างนี้. ส่วนศัพท์ว่า อนนฺตรํ (ที่แปลว่า
 ในลำดับ) ในคำว่า ตทฺนนฺตรํ (ในลำดับนั้น)
 เพิ่งถึงการแผ่ไป, มิใช่เพิ่งถึงทิศ
 ที่จะฟังแผ่ไป เพราะทิศทั้งหลายไม่ใช่
 สภาวะที่เห็นได้. จริงอยู่ ความเป็นลำดับ
 ที่ ๒ เป็นต้นแห่งทิศเหล่านั้น ย่อมมีโดยลำดับ
 การแผ่ไป, มิใช่โดยเป็นสภาวะมีอยู่.
 เพราะเหตุนี้นั่นเอง ท่านอาจารย์จึงกล่าว
 ว่า "(ย่อมแผ่ไป) สูทิศใดทิศหนึ่ง ทิศเดียว"
 ดังนี้. ศัพท์ว่า อิติ (โดยนัยนี้) มีความหมาย
 ว่า ย่อมแผ่ไปสูทิศทั้ง ๔ ตามที่กล่าวแล้วอยู่

คุณปริยญา สัปปีนันทน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ก็โดยนัยนี้, สู้ทิศเบื้องบนอยู่ ก็โดยนัยนี้.
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 "อนึ่งก็โดยนัยนี้แหละ" ดังนี้. แม้คำนี้ ก็เป็น
 คำแสดงความหมายแห่ง อิติ ศัพท์นั่นเอง.
 ท่านอาจารย์ประสงค์แสดงว่าในบทว่า อโธ
ศิรีย (ทิศเบื้องล่าง, เบื้องขวาง) ใน
พระบาลีนี้ทรงแสดง ปี ศัพท์ (ที่แปลว่า ทั้ง)
 ไว้โดยเป็นลุตตศัพท์ (ถูกลบออกไป) ดังนี้
 จึงกล่าวว่า "อโธ สิรมิ ศิรีย สิรมิ" (ทั้งทิศ
 เบื้องล่าง ทั้งทิศเบื้องขวาง) ดังนี้. ฟัง
 ทราบว่า แม้ในบทว่า "ทุติย" เป็นต้น
 ก็ล่วงถึงความที่ทรงได้แสดง ปี ศัพท์ โดย
 เป็นลุตตศัพท์ไว้ด้วยคำนี้แหละ. แม้คำว่า
 เอวเมว นี้ ก็เป็นคำที่แสดงอรรถแห่ง อิติ
 ศัพท์นั้นเทียว. อนึ่ง ในบรรดาบทเหล่านั้น
 ด้วยบทว่า "อโธ" (ทิศเบื้องล่าง) นี้ท่าน
 ถู้อเอาสัตว์ทั้งหลายในทิศเบื้องต่ำกว่าตน คือ
 ในรกหรือในที่ใดที่หนึ่ง มีนาคพิภพ เป็นต้น
 ฉันโต, ด้วยบทว่า "อุทฺธ" (ทิศเบื้องบน) นี้
 ก็ฟังทราบว่ ท่านถู้อเอาสัตว์ทั้งหลายในทิศ

คุณปริญา สัปยันทน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เป็องสูงกว่าคณ คือในเทวโลก, หรือในที่ใด
ที่หนึ่ง ฉันั้น.

มขุตตาคาที่ตี อาท-สพเทณ อิตฺถิปริส-
อริยานริยนริยเทวมนุสฺสาทีเก ปภเว
สงฺกณฺหาคี. อัสกมฺปิ พท อวิกฺขิปมาโนติ
อปฺกมฺปิ กมฺมฏฺจานโต พท วิกฺเขป
อนาปชฺชนโต หิตฺตฺยสํหารโต อณฺณถา โถกมฺปิ
อวตฺตมาโน. สพฺพตฺตคายาตี วา สพเทณ
อตฺตภาเวณ ยถา สพฺพภาเวณ อิตฺถิ
อตฺตโน อตฺตภาเว ทิเตสฺสิตา, เอว สพพท
สพฺพสฺสฺเตสฺส เมตฺตคาย ฝริตฺตวา วิหริตฺติ
อตฺตโก. เมตฺตคาย วุจฺจมาณตฺตาคา สตฺตวิสโย
สพ-สพโท, โส จ ทิมฺ กตฺวา วุตฺโต,
ตสฺมา สพพสฺสฺตคายสงฺฆาตา^๒ ปชา เอตฺสฺส
อตฺถิตฺติ สพพาวนฺตฺตติ ปทตฺตโต ทสฺเสนฺต
"สพพาวนฺตฺตติ สพพสฺสฺตคานฺตฺตติ"ตี อาท.
เอตฺถ จ สพพทิตฺติ ทิโสธินา, เทโสธินา

ด้วย อาท ศัพท์ โนบทว่า มขุตตาคา
(ผู้เป็นกลาง ๆ เป็นต้น) รวมเอาสัตว์หลาย
ประเภท มีหญิงชาย พระอริยบุคคล บุณชน
สัตว์นรก เทวดา มนุสย์ เป็นต้น. คำว่า
ไม่ฟังชานไปภายนอก แม้สักหน้อยหนึ่ง คือ
ไม่ถึงความฟังชานไปภายนอกกรรมฐานแม้แต
น้อย ได้แก่ไม่เป็นไปโดยประการอื่น จาก
การน้อมเอาประโยชน์สุขเข้าไป (ยังสัตว์
ทั้งหลาย)เลย แม้สักหน้อยหนึ่ง. อีกอย่าง-
หนึ่ง บทว่า สพฺพตฺตคาย แปลว่าโดยอรรถภาพ
ทั้งปวง มีความหมายว่า ความเป็นผู้แสวงหา
ประโยชน์สุขในตนเอง คือในอรรถภาพของตน
ย่อมมี เพราะมีแก่ทุกคนฉันใด, ก็ย่อมแผ่
เมตตาไปในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในที่ทั้งปวง
ฉันั้น. เพราะกำลังกล่าวถึงเมตตา สพ

^๑ ม. อุตตนา.

^๒ ก. สพพตฺตคายสงฺฆาตา.

คุณปริญา สัปนิษนทน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จ อโนธิโส ฌรณั วุคฺคั, สพฺพตตตาย สพฺพาวนตฺติ สตฺโตธิชา. ตถา ติ วุคฺคั "อโนธิโส ฌสฺสนตฺตณฺ"ติ. เอกเมวตฺตถั ปการโต ปริยายนฺติ ฌาเปตฺติติ ปฺริยายา, เววจนานิ. วิปฺลาทิสฺสทา เจตฺถ ตาหิสฺสาคิ อธิปฺปาโย. เตนาท "วิปฺลเณตฺติ เอวมาทิ- ปฺริยายทสฺสนโต"ติ. ปฺริยายทสฺสเน จ ปุพฺเพ ททิตฺตทานิปี ปุน ฌยทฺตติ, ฌยา "สทฺธา สทฺทหนา"ติ^๑ เอตฺถ วุคฺคตฺตมิ สทฺธาปทึ ปุน อินฺทฺริยาทิปฺริยายทสฺสเน "สทฺธา สทฺธินฺทฺริยนฺ"ติ^๑ วุคฺคั. ตถาสทฺโท วา อิตฺติสทฺโท วา น วุคฺคโต วา อิตฺติสทฺโท วา น วุคฺคโต "เมตฺตาสทฺทเตน เจตฺสา เอกึ ทิสฺสิ ฌริตฺวา วิทฺตตี"ติ เอตฺสฺส อนฺวตฺตโก ตถา-สทฺโท จ อิตฺติ-สทฺโท จ เตสฺสิ ฌรณฺตฺตราทิสฺสจฺจานั อฏฺฐจฺจานนฺติ ทตฺวา เต น วุคฺคตฺตติ ปุน "เมตฺตาสทฺทเตน เจตฺสา ติ วุคฺคตฺตณฺ"ติ อตฺถ. วุคฺคตฺสเสวตฺถสฺส ปุน

ศัพท์ (ในบทว่า สพฺพาวนตฺ) จึงมีสัตว์เป็น สพฺพ ฌตแดน, ก็ สพฺพ ศัพท์นั้น ได้ตรัสกระทำ ให้เป็นที่ชะ (ว่า สพฺพ), เพราะฉะนั้น ท่านอาจารย์ เมื่อจะแสดงความหมายของบท ไขว้ว่า โลก ชื่อว่า สพฺพาวนต เพราะอรรถ ว่ามีประชา กล่าวคือหมู่สัตว์ทั้งปวง ดังนี้ จึงกล่าวว่า "บทว่า สพฺพาวนตฺ แปลว่าอันมี สัตว์ทั้งปวง" ดังนี้. อนึ่ง ในบรรดาบท เหล่านี้ บทว่า สพฺพธิ (ในที่ซึ่งปวง) ตรัสถึง การแผ่ไปโดยหาเขตแดนมิได้ ด้วยเขตแดน คือทิสฺสิ, และด้วยเขตแดนคือสถานที่, สอง บทว่า สพฺพตตตาย (โดยความเป็นตัวตน ทั้งปวง), สพฺพาวนตฺ (อันมีสัตว์ทั้งปวง) ตรัสถึงการแผ่ไปโดยหาเขตแดนมิได้ ด้วย เขตแดนคือสัตว์. จริงอย่างนั้น ท่านได้กล่าว ไขว้แล้วว่า "ตรัสไว้เพื่อแสดงการแผ่เมตตา ไป โดยหาเขตแดนมิได้" ดังนี้. คำว่า วิปฺล เป็นต้น ชื่อว่า คำที่เป็นปริยาย เพราะ

^{๑-๑} อภี. ลั. ๓๔/๒๔.

คุณปริญา สปิณฺณทณฺ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทฺธมฺมรคตมหาภูทกา ป.ท.๓-๒๐

วจนํ นิคมนนฺติ อาท "นิคมนวเสน วา เอตํ
วุตตนฺ"ติ. นนุ จ สมาปนวเสน
 วุตตสฺเสวตฺตสฺส ปุน วจนํ นิคมนนฺติ ? นายํ
 โทโส โอติโส อโนติโส ผรณานํ สมาเป็น
 เอว วุตตตฺตา. วิปฺเลนาคิ มหนฺเตน,
 มหตฺตจฺจสฺส อสฺสกมฺมฏฺฐานาทีสุ วิย
 อารมฺมณฺสฺส เอกเทสฺเมว อคฺคเหตุวา
 อนวเสสฺสคฺคทวเสนาคิ อาท "ผรณวเสน
วิปฺลตา ทุฏฺรพพา"ติ.

อรรถว่าบรรยาย คือทำให้รู้ความอันเดียวกัน
 นั้นแหละโดยประการทั้งหลาย, ได้แก่เป็น
 คำไวพจน์. อธิบายว่า ก็ในบรรดาศัพท์
 เหล่านี้ ศัพท์ว่า วิปุล (ไพบุลย์) เป็นต้น
 ก็เหมือนกันกับศัพท์ว่า มหัตตะ เป็นต้น
 เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"เพราะเป็นการแสดงถึงคำที่เป็นปริยาย มี
อย่างนี้ว่า วิปฺเลน เป็นต้น" ดังนี้. ก็ในการ
 แสดงด้วยคำที่เป็นปริยาย ย่อมถือเอาทั้งบท
 ทั้งหลาย ที่ได้ถือเอาแล้วในตอนก่อนอีกหน
 หนึ่ง, เหมือนอย่างบทว่า สทุธา แมตฺรส์ไว้
 แล้วในพระดำรัสที่ว่า "สทุธา (ความเชื่อ)
 สทุทหนา (กิริยาที่เชื่อ)" นี้ ในการแสดง
 ด้วยคำที่เป็นปริยายมีคำว่าอินทรีย์ เป็นต้น ก็
 ยังตรัสถึงบท สทุธา ว่า "สทุธา สทุธินฺทุริยํ"
 ดังนี้อีก ฉะนั้น. คำว่า ศัพท์ว่าตถากิตี ศัพท์
ว่าอิคิก็ตี ไม่ได้ตรัสไว้ ความว่า ศัพท์ว่า
 ตถา และศัพท์ว่า อิติ ที่ติดตามคำว่า "ย่อม
 แผ่ไปสู่ที่หนึ่งด้วยจิตอันสทรคต ด้วยเมตตา
 อยู่" นี้ มิได้ตรัสศัพท์เหล่านั้นไว้ เพราะทำ

คุณปริญา สัปบันทน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อธิบายว่า เป็นฐานะที่ไม่สมควร แห่งสัตว์
ทั้งหลาย ที่ได้เห็นแล้วในลำดับแห่งการแผ่ไป
เหล่านั้น เพราะเหตุนั้น จึงตรัสคำว่า
"เมตตาสหคเตน เจตสา" ไว้อีกหนึ่ง
คำพูดถึงเนื้อความที่ได้กล่าวแล้วนั้นแหละ อีก
หนึ่ง ชื่อว่าคานิกม (คำยำ) เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "หรือว่า
บพว่าเมตตาสหคเตน เจตสา นี้ ตรัสไว้โดย
เกี่ยวกับเป็นคานิกม" ดังนี้ ทั้งว่า ก็คำพูด
ถึงข้อความที่ได้กล่าวแล้วนั้นแหละ อีกหนึ่ง
โดยเกี่ยวกับเป็นคำลงท้าย จึงจะชื่อว่า
คานิกม มิใช่หรือ ? ฉะนั้น ข้อที่กล่าวมานี้
ก็ไม่ผิดหรอก เพราะการแผ่ไปโดยมีเขตแดน
โดยหาเขตแดนมิได้ ก็ตรัสไว้ในคำลงท้าย
นั้นแหละ. คำว่า อันไพบุลย์ คืออันกว้าง-
ขวาง, ก็เมตตาคิดนี้ มีความกว้างขวาง
ก็โดยเกี่ยวกับการถือเอาอารมณ์ ไม่มีเหลือ
ไม่ถือเอาเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น คุจใน
กรรมฐานอันมีสุกกรรมฐานเป็นต้น เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "พึงทราบ

คุณปริญา สัปยันทน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ความไพญลย์
ตั้งน.

โดยเกี่ยวกับความแผ่ไป"

กิเลสวิภังขมฺภนสมฺมตฺตคาทีหิ มหตฺตํ
คตฺ, มหนฺเตหิ วา โอปารจฺจนฺทิจฺจ-
วิริยปฺลฺลเนหิ คตฺ ปฏฺิปนฺนคฺติ มหคฺคตฺ.
ตฺยหิ ยสฺมา เอกนฺตโต รูปาวจรํ, ตสฺมา
วุตฺตํ "ภฺมิวเสณ มหคฺคตฺน"ติ. นฺริโพทฺท หิ
รูปารูปาวจรสฺส มหคฺคตโหวาโร.
ปคฺควเสนาติ ปการโต คฺคิตํ พุทฺธกตํ
ปคฺคณํ, ตสฺส วเสณ, สุภาวิตฺทาเวนาติ
อตุโธ. คตฺทหิ ปมาณํ คเหตฺ อสฺสกุญฺเญยตฺย
อปฺปมาณํ นาม โทติ. อปฺปมาณสฺตฺตารมฺมณ-
วเสนาติ อปฺริมาณสฺตฺตารมฺมณกรณวเสณ.
สฺยมฺปิ เวรหิตตฺตคา, ตสฺมจฺกฺโน
เวรภาวเหตุตฺตคา จ อเวรํ. ตฺยหิ ทฺวยํ
ยโต ลกฺติ, ตํ พุทฺธเสตฺติ "พฺยาปาท-
ปจฺจตฺถิกปฺปาทาเนนา"ติ วุตฺตํ. เจตสฺ
พฺยาปคฺติวเสณ ทนฺนโต พฺยาปชฺชํ, เจตสฺกํ
อสาตํ, ตทภาวโต อพฺยาปชฺชํ. เตนาท

เมตตฺตาคิจฺจ ชื่อวามหคฺคตะ เพราะอรรถ
ว่าไปสู่อะไรยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุทั้งหลายมีความ
เป็นจิตที่สามารถข่มกิเลสทั้งหลายได้ เป็นต้น
หรือเพราะอรรถว่าไป คือดำเนินไปด้วย-
ธรรมอันยิ่งใหญ่ คือ ฉันทะ วิริยะ จิต และ
ปัญญาอันประเสริฐ. เพราะเหตุที่เมตตฺตาคิจฺจ
นั้นเป็นรูปาวจรโดยส่วนเดียว ฉะนั้น
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "(จิตนี้) ชื่อว่า
มหคฺคตะ ก็โดยเกี่ยวกับภฺมิ" ตั้งน. จริ่งอยู่
โวหาร(บัญญัติ)ว่ามหคฺคตะ นิยมใช้ใน
ธรรมที่เป็นรูปาวจร และที่เป็นอรูปาวจร.
คำว่า โดยเกี่ยวกับ เป็นจิตที่คล่องแคล่ว
ความว่า จิตที่เพิ่มพูน ได้แก่กระทำให้มาก
แล้วโดยประการทั้งหลาย ชื่อว่า ปคฺคว
(คล่องแคล่ว), โดยเกี่ยวกับ เป็นปคฺควจิต
นั้น, หมายความว่า โดยความเป็นจิตที่
เจริญดีแล้ว. จริ่งอยู่ จิตนั้น เพราะความ

"นิททุกชน"^๑ติ. ตมฺปนสฺส อพฺยาปชฺชตฺ
 ปณฺจวิณฺณาณานํ วิย น สภาวโต, อถ โข
 ปจฺจตฺถิกวิเวกโตติ ทสฺเสนโต "โหมนสฺสป-
ปทานโต"^๒ติ อาท. อฺยฺนติ อิธ ยถานํ
อปฺปมณฺณาวิงฺเก, เตสฺ เตสฺ จ
สฺสฺตปฺปเทสฺส^๒ อาคํ เมตฺตาพฺรหฺมวิหาร-
วิภูพฺพมาท.

ที่ใคร ๆ ไม่อาจจะถือเอาประมาณได้ จึง
 ชื่อว่าเป็นจิตที่หาประมาณมิได้. คำว่า โดย
เกี่ยวกับมีสัตว์ อันหาประมาณมิได้เป็นอารมณ์
 คือโดยเกี่ยวกับการทำสัตว์ อันวัดจำนวนมิได้
 ให้เป็นอารมณ์. ชื่อว่า ไม่มีเวร เพราะแม้
 ตัวจิตเองก็ละเว้นจากเวร และเพราะเป็น
 เหตุให้พระโยคีผู้พร้อมเพรียงด้วยจิตนั้น ไม่มี
 เวร. จิตดวงนั้นจะได้ชื่อทั้ง ๒ (ว่า อเวร
ไม่มีเวร, และว่า อพฺยาปชฺช ไม่มีความ
เบียดเบียน) ได้ โดยอาศัยเหตุใด, ท่าน
 อาจารย์ประสงค์แสดงเหตุนี้ จึงกล่าวว่
 "โดยการละธรรมอันเป็นข้าศึก คือพยาบาท
ได้" ดังนี้. ชื่อว่า พฺยาปชฺช (ความเบียด-
 เบียน) เพราะเป็นความเบียดเบียน โดย
 เกี่ยวกับการทำจิตให้ถึงความพินาศ, ได้แก่
 ความไม่สำราญทางใจ, จิต ชื่อว่า
อพฺยาปชฺช (ไม่มีความเบียดเบียน) เพราะ

^๑ อภี. วิ. ๓๕/๓๖๔.
^๒ ม. ม. ๑๒/๕๕๔, ม. ม. ๑๓/๕๑๗,
 ๕๕๕.

คุณปริญา สปิณนทน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์โดยมูลนิธิธรรมศึกษา

ไม่มี พุยาบชช นั้น. เพราะเหตุนี้ ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "ไม่มีทุกข์" ดังนี้. ท่าน
 อาจารย์เมื่อจะแสดงว่า ก็ภาวะที่จิตค้นหา
 ความเบียดเบียนมิได้นั้น ย่อมมีได้โดยสภาวะ
 คุจจิตทั้งหลายมีพวกปัญญาญาณเป็นต้นก็หาไม่
 ที่แท้แล้ว ย่อมมีได้โดยความสงบจากธรรมอัน
 เป็นข้าศึก ดังนี้ จึงกล่าวว่า "โดยการละ
โทษได้" ดังนี้. คำว่า ที่ว่ามานี้ ได้แก่
 คำตามที่ท่านนำมาในที่นี้ ท่านกล่าวถึง
 วิภพนาแห่งเมตตพรหมวิหาร ที่มีมาใน
อัปมัญญาวิภังค์ และในส่วนแห่งพระสูตร
ทั้งหลายนี้ ๆ.

๒๕๕. "ตถา"ติ อิมินา อิมิสฺสา
 "ปญฺจทากาเรหิ, สตุตฺตทากาเรหิ,
 ทสทากาเรหิ"ติ อากาโรวิภาเคน ปฏิสัมภิตาย
 วุตฺตตาย จ วิภพุนาย มชฺเฌ ภินฺนสฺวณฺณสฺส
 วีย เกทาภาวมฺปสฺสเรหิ โอสฺโสฝรณฺณโนธฺโส-
 ฝรณฺทิสฺสฝรณฺวเสน เทสฺนายน อากตฺตตฺตา.

๒๕๕. ด้วยคำว่า "ตถา" (ฉันนั้น)
 นี้ ท่านเปรียบเทียบถึงความที่วิภพนาไม่
 ความแตกต่างกัน กับวิภพนาที่ท่านพระสารี-
 บุตรเถระกล่าวไว้ ในคัมภีร์ปฏิสัมภิตามรรค
 โดยจำแนกอาการไว้ว่า "ด้วยอาการ ๕,
 ด้วยอาการ ๑, ด้วยอาการ ๑๐" ดังนี้

^๑ ชู. ป. ๓๑/๔๘๓.

เกวลมฺปเนตฺถ ปฏิสัมภิทามคเค^๑ วย
 สตุตฺติ น กฺทิตฺติ อยมเว วิเสโส.
ยมปฺตี วิกฺกพฺพํ สนฺธายาท.

จุดทองคำที่แตกตรงกลาง เพราะเทศนามา-
 แล้ว โดยเกี่ยวกับการแผ่ไปโดยมีเขตแดน
 การแผ่ไปโดยหาเขตแดนมิได้ และการแผ่ไป
 ในทิศ. แต่ว่ามีข้อนี้เท่านั้นที่แตกต่างกัน คือ
 ในปาฐะพระบาลีนี้ มิได้ถือเอาเขตแดนคือ
 สัตว์ เหมือนอย่างในปฏิสัมภิทามรรค. คำว่า
 คำ (ที่ท่านพระสารีบุตรกล่าวไว้) แม้ใด ท่าน
 อาจารย์กล่าวหมายเอาวิกฺกพฺพนา.

อิทานิ เกทภาวทสฺสนมุเขน
 อุตฺเทสโต อานันตํ ปฏิสัมภิทามคคปาฬี^๒
 นิตฺเทสโต ทสฺเสตฺวา ตสฺสา อนุตฺตนา-
 ปทวณฺณํ กาคํ "ตฺตถ จา"ติอาทิมาท.

บัดนี้ ท่านอาจารย์ประสงค์จะทำ
พระบาลีปฏิสัมภิทามรรค ที่ได้นำมาโดยเป็น
 คำอุเทศให้ปรากฏโดยเป็นคำนิเทศ โดยการ
 แสดงถึงข้อที่ไม่มีความแตกต่างกัน เป็น
 ช่องทาง แล้วทำการพรรณนาบทที่ลึกซึ้งแห่ง
 พระบาลีนั้น จึงกล่าวว่า "ก็ในบรรดาอาการ
เหล่านี้" ดังนี้ เป็นต้น.

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๔๘๓.

^๒ ชุ. ป. ๓๑/๔๘๓.

๒๕๖. ตตถ สพเพ สตุตฺตาติ สพฺพ-สพฺโท
 กามิ ปเทสสพฺพวิสโย, น สพฺพสพฺพวิสโย^๑
 ยถา "สพฺพ^๒ ชานาตีติ สพฺพพฺพญตฺตญานนุ"^๓ติ,
 "สตุตฺตา"^๓ติ ปน ปเทน อวิจฺฉินฺน^๓ อตฺตโน
 วิสยํ อเสเสตฺวาว ปริยาหิยตีติ อาห
"อนวเสสปริยาทานเมตฺน"ติ.

๒๕๖. ในบรรดาบทเหล่านั้น สอง
 บทว่า สพเพ สตุตฺตา มีอรรถาธิบายว่า สพฺพ
 คัพฺพ^๑ เป็นคัพฺพที่มีวิสัยทั้งหมดเฉพาะแห่ง มิใช่
 คัพฺพที่มีวิสัยทั้งหมดทั้งปวง คุณคำว่า "ชื่อว่า
 พระสัพพัญญุตญาณ เพราะอรรถว่ารู้อะไรทั้ง-
 ๑๖๖" ดังนี้ ฉะนั้น ก็จริงอยู่, ถึงกระนั้น
 ด้วยบทว่า "สตุตฺตา" ก็ย่อมครอบคลุมไว้
 ไม่มีเหลือ ซึ่งวิสัยของตนมิได้ขาดเลย เพราะ
 เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "คำว่า
 ทั้งปวงนี้ เป็นคำถือเอาอย่างไม่มีเหลือ"
 ดังนี้.

ตฺตฺตราติ ตฺสมี รูปे. สตุโตติ
 สชฺชนกิจฺเจเน ฉนฺทาทปริยาเยเน โลเกน
 อาสตุโต ลคฺโค. ตฺตฺตราติ วา กรเณ ภุมฺมิ,
 เตน ฉนฺทาทินาติ อตุเถ.

บทว่า ตฺตฺร แปลว่าในรูปนั้น. คำว่า
ผู้ซึ่ง คือผู้ติดอยู่ ชัดอยู่ ด้วยโลกะอันมีความ
 ชัดเป็นกิจซึ่งมีคำเรียกแทนว่าฉันทะเป็นต้น.
 อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ตฺตฺร เป็นสัตตมวิภคฺติ
 ในอรรถแห่งกรณะ, จึงมีความหมายว่า ด้วย
 ฉันทะเป็นต้นนั้น.

^๑ ก. สพฺพวิสโย.

^๒ ข. ป. ๓๑/๑๔๐.

^๓ ฉ. ปริจฺฉินฺน, สี. อวจฺฉินฺน.

ยหิ สุตตตาย สุตตา, ถถิ วิตราเคสุติ
 อาท "รุฬหิสทเทนา"ติอาหิ. อวิตราเคสุ
 รุฬهن, อวิตราเคสุ วา ปวตฺติตฺวา
 อิทฺริยพฺพทกฺขณฺธสนฺตานตาย ตสฺสิเสสุ
 วิตราเคสุ รุฬهن สทฺเทน. อถวา กิณฺจ
 นิमितฺตํ คเหตุวา สติปิ อถณฺธสมิ ตนฺนิमितฺตยฺยเต
 กตฺถจฺจิ วิสเย สมฺมุติยา จิรกาลตาย
 นิमितฺตวิรเหปิ ปวตฺติ รุฬหิ นาม ยถา
 "คจฺจนฺตฺติ กาโว"ติ, เอวิ สุตฺตสทฺทสฺสาปิ
 รุฬหิภาโว ทฺฐรพฺโพ. กฺุตฺตปฺพทคฺติยา วา
 วิตราเคสุ สุตฺตโวหาโร ทฺฐรพฺโพ.
 สุตฺตโยคโตติ เอตฺถ สุตฺต^๑ นาม พุทธิ,
 วิริยํ, เตโช วา, เตน โยคโต สุตฺตา,
 ยถา "นึลคฺคณโยคโต นึโล ปญฺเฏ"ติ.

ท่านอาจารย์ทำคำห้วงไว้ในใจว่า ถ้า
 หากว่า ชื่อว่าสัตว์ เพราะความเป็นผู้ซ่อง
 ไชรี, จะใช้โวหารว่าสัตว์ในท่านผู้ปราศจาก
 รากะทั้งหลายได้อย่างไร ดังนี้ แล้วจึงกล่าว
 ว่า "(ยอมเป็นไป) โดยเป็นรุฬหิศัพพ (ศัพท์ที่
 ใช้ตามความนิยม)" ดังนี้เป็นต้น. ความว่า
 เป็นไปในผู้ที่ยังไม่ปราศจากรากะ โดยเป็น
 รุฬหิศัพพ, หรือว่าเป็นไปในผู้ที่ยังไม่ปราศ-
 จากรากะ แล้วก็ เป็นไปในท่านผู้ปราศจาก
 รากะ อันเป็นผู้เหมือนกันกับผู้ที่ยังไม่
 ปราศจากรากะนั้น ด้วยภาวะที่(ต่างก็)มี
 ชนธสันดานเนื่องด้วยอินทรีย์ โดยเป็น
 รุฬหิศัพพ. อีกนัยหนึ่ง แม้เมื่อวิสัยบางอย่าง
 อย่างอื่น ที่ประกอบด้วยเหตุบางอย่างนั้น
 จะมีอยู่ การที่ชื่ออันเป็นสมมุติ ถือเอาเหตุ
 บางอย่างแล้วเป็นไปในวิสัยแม้ที่เว้นจากเหตุ
 บางอย่างนั้น โดยกาลนาน ชื่อว่ารุฬหิ
 เหมือนอย่างที่เราเรียกว่า "โค เพราะอรรถว่า

^๑ ฉ. สตุว.

ไป" ฉะนั้น, บัดนี้พึงเห็นความเป็นรูปที่ศัพท์
 แห่ง สุตต ศัพท์ ฉันเดียวกันนี้เกิด. อีก
 อย่างหนึ่ง พึงเห็นว่าในท่านผู้ปราศจากโรค
 แล้วทั้งหลาย ก็มีโวหารว่าสัตว์ได้ โดยคติที่
 เคยเป็น (สัตว์-ผู้ช้อง) มาก่อน. ในคำว่า
เพราะประกอบด้วยสัตว์ นี้ ความว่า พุทธิ
 (ความรู้จักคิด), วิริยะ (ความเพียร),
 หรือว่า เคช ชื่อว่าสัตว์, ชื่อว่าสัตว์
 ก็เพราะประกอบด้วยสัตว์นั้น, เหมือนอย่าง
 ว่า "ผ้า ชื่อว่าผ้าเขียว เพราะประกอบด้วย
 คุณสมบัติคือสีเขียว" ฉะนั้น.

ปานนติ เอเตนาติ ปานนํ อสฺสสาส-
 ปสฺสสาสา, ทสฺส กมฺมํ ปานนตา, ตาย,
 อสฺสสาสปสฺสสาสปปโยเคนาติ อตุโถ. ภูตคฺคาติ
 กมฺมกิลเสหิ ชาตคฺคา. ปุรณโต, กลนโต
 จ ปุคฺคฺลาติ เนรุตฺตา. สุตฺตา หิ นิพฺพตฺตุนฺตา
 ตํ ตํ สุตฺตนิกาเยํ ปุเรนฺตา วิย โหนฺติ,
 สพฺพาวตฺตุนิปาติตาย จ กลนฺติ จวนฺตีติ
 อตุโถ. อปริณฺดาตฺวตฺตูกานํ "อตุตา"ติ

ลฺมอัสสาสะและลฺมปัสสาสะ ชื่อว่า
 ปาณะ เพราะอรรถว่า เป็นเหตุหายใจได้,
 การทําลมปราณนั้น (ให้เกิดขึ้น) ชื่อว่า
ปานนตา, ได้แก่เพราะปานนตานั้น,
 ความว่า เพราะประกอบด้วยลฺมอัสสาสะและ
 ปัสสาสะ. คำว่า เพราะเกิดแล้ว คือเพราะ
 เกิดแล้วจากกรรมและกิลเส. อาจารย์ทาง
 นิรุตติหลายท่านกล่าวว่่า ชื่อว่า ปุคฺค

คุณปริญา สัปยนิทน
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภวติ เอตถ อภิธานัง, จิตฺตฺตฺตฺวา อตุตฺตา โว
สรุริ, ขนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺ วา. ตฺตฺตฺ ขนฺตฺตฺตฺตฺ.
อุปาหยา ติ ค เหตุ วา อุปา หยา นัง นิ สฺส ยํ
ก ตฺ วา. ป ณ ตฺ ตฺ ตฺ ตฺ ตฺ ส ภา ว โ ตฺ ติ ป ร ม ตฺ โ ตฺ
อ ส น เท ปี ส ตฺ ตฺ ส ณ ติ เต ป ณ ตฺ ตฺ ตฺ ตฺ เต น
ส ภา ว โ ตฺ ติ ๑

เพราะมีการทำให้เต็ม และเพราะมีการไป
มีอรรถาธิบายว่า จริงอยู่สัตว์ทั้งหลายเมื่อ
บังเกิด ก็ย่อมเป็นดุจทำสัตตนิภายนั้น ๆ
ให้เต็ม และย่อมไป คือเคลื่อนไป โดยภาวะ
ที่ตกไปในภูมิทั้งปวง. สรุริ หรือว่า ชั้น ๕
นั้น แหละ เรียกว่า อตุตภาพ เพราะอรรถว่า
เป็น ทมิ ชื่อว่า "อตุตทา", และ มี จิต (ที่
เรียกว่า อตุตทา) สำหรับคนที่ยังมีได้กำหนด
รู้ วัตถุ (ว่าเป็นเพียงนามและรูปเท่านั้น).
บท ว่า ต ได้ แก่ ชั้น ๕. คำ ว่า อา คฺย คือ
ถือ เอา ได้ แก่ กระทำ ให้ เป็น ที่ ยึด มั่น คือ เป็น ที่
อา คฺย. คำ ว่า เป็น เพียง การ บัญญัติ ไป ตาม
ส ภา ว ะ คือ แม้ เมื่อ สิ่ง ที่ สำคัญ ว่า สัตว์ จะ ไม่ มี
อยู่ โดย ปร ม ัต ต์ ก็ เรีย กว่า อตุตภาพ ได้ โดย
ส ัก ว่า เป็น การ บัญญัติ ไป ตาม ส ภา ว ะ.

ย ถ า จ ส ตฺ ต า ติ ว จ น น ติ ย ถ า
ส ตฺ ต - ส ท โ ย ถ า ว จ น น ติ ย ถ า ว จ น น ติ ย ถ า
น ิ ป ริ ยา ย ถ า ว จ น น ติ ย ถ า ว จ น น ติ ย ถ า

คำ ว่า เหมือน อย่าง คำ ว่า ส ตฺ ต า
คว าม ว่า เหมือน อย่าง ส ตฺ ต ค ัพ ท ที่ แม้ มี

๑ ฉ. สมภาวโ.

ปเทสวุตฺติปิ รุฬุทิวเสณ อนุวเสสปริยาทายโก. ความเป็นไป(ใช้เรียก)ในชนส่วนหนึ่ง โดย
เสสานิปิ ปาณาทิวจนาณิ. ตานิปิ ทิ นิปริยาย โดยอธิบายที่ได้กล่าวแล้ว
 ฐุปารูปภวูปคจตุตถชฺฌานาติสมงฺคินี อสฺสสาส- ก็จัดว่า เป็นศัพท์ที่ครอบคลุมเอาชนทั้งหลาย
 ปสฺสสาสมาวโต อวินิปาตธมฺมานํ ปุคฺคสฺส^๑ ไม่มีเหลือ โดยเกี่ยวกับเป็นรูปศัพท์ ฉะนั้น.
 อภาวโต ปเทสวุตฺตินี. รุฬุทิวเสณ คำว่า คำแม่ที่เหลือ ได้แก่แม่คำว่า ปาณา
อาโรเปตฺวาติ ยถาวุตฺตตาย รุฬุทียา วเสณ เป็นต้น. จริงอยู่ แม่คำว่า ปาณา เป็นต้น
 กตฺถจฺจิ วิสเย อวิชฺชมานมฺปิ ปาณปุคฺคภาวํ เหล่านี้ ก็มีความเป็นไป(ใช้เรียก)ในชน
 อาโรเปตฺวา. ยถิ สาธารณโต สตฺต- ส่วนหนึ่ง เพราะผู้เข้าถึงรูปภพหรืออรูปภพ
 เววจนानิ คเหตุวา อโนธิโส ปรณา และผู้พร้อมเพรียงด้วยจตุตถฌาน เป็นต้น ไม่มี
 เมตฺตา วุจฺจติ, อถ กสฺมา ปณฺจเหว ลมอัสสาสะปัสสาสะ (และ) เพราะชนผู้
 อากาเรหิ วุตฺตาคิ อนุโยคํ สนฺธายาท ไม่มีอันตกไป(ในอบาย)เป็นธรรมตา ไม่เป็น
 "กามณฺญา"ติอาทิ. เกจิ ปนาหุ "น โข บุคคล (บุคคล = ผู้เคลื่อนไปในนรก).
 ปเนตานิ 'สตฺตฺวา'ติอาทินิ ปทานิ คำว่า ท่านยกขึ้นโดยเกี่ยวกับเป็นรูปศัพท์
 เววจนตามตฺตํ อฺปาทาย คหิตานิ, ยโต คือท่านยกความเป็นปาณะและความเป็นบุคคล
 ชนฺตฺวาทีนมฺปิ คณฺถํ อาปชฺเชยฺย, แม้ว่าไม่มีอยู่จริงขึ้นไว้ในวิสัยบางอย่าง ก็
 อตฺถวิเสสฺมฺปน นิमितฺตญฺจํ อฺปาทาย โดยเกี่ยวกับเป็นรูปศัพท์ ตามที่กล่าวแล้ว.
 คหิตานี"ติ, เต สนฺธายาท "เย ปนา"ติ- ท่านอาจารย์หมายเอาคำชักใช้ที่ว่า ถ้าหาก
 อาทิ. ตตฺถ อตฺถโตติ สชฺชนฺนุเจเน สตฺตฺวา, ว่าท่านพระสารีบุตรเถระ ถือเอาว่าเป็นคำ

^๑ ฉ. ปุคฺคณสฺส, ส. ปุมาทิกคณสฺส.

ปาณัญเณ ปาณาติ เอมมาทิตุโธ. ไวพจน์ของคำว่า สตุต(สัตว์) เพราะเป็นคำ
 เตสํ ตํ มติมตฺตุนติ หสฺเสนฺโต อาห สาธารณะ แล้วกล่าวถึงเมตตาที่มีการแผ่ไป
 "อนฺธิโส ฌรณา วิรุชฺฌตี"ติ. กสฺมา ? โดยหาเขตแดนมิได้ไซ้, เมื่อเป็นเช่นนี้
 เกจิ สตุตา, เกจิ ปาณา, เกจิ ปุคฺคฺลาติ เพราะเหตุไร ท่านจึงกล่าวถึงเมตตาอันมี
 อาปชฺชนโต. ตถา อคฺคํ อคฺคเหตุวาติ การแผ่ไปโดยหาเขตแดนมิได้ไว้ ด้วย
 สตุตาทิสฺสทา สบฺปเทสฺวิสยาติ เอมมตฺถํ อาการ ๕ เท่านั้นแล้ว (น่าจะมีอาการอื่น ๆ
 อคฺคเหตุวา, ปุพฺเพ วุตฺตนเณ นิสฺปเทส- ด้วย เช่น สัพพชฺนฺตุ - ชนทั้งหลายทั้งปวง
 วิสยาติ เอมมตฺถํ คเหตุวาติ อธิปฺปาโย. ดังนี้ เป็นต้น) ดังนี้ จึงกล่าวว่า "กามมฺจ"
 เตนาท "อิมฺสฺสู"ติอาทิ. ปณฺจสฺส อากาเรสุติ ดังนี้ เป็นต้น. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า
 "สพฺเพ สตุตา"ติอาทินา ปาฬิยฺ" อากเตสฺ "ก็บอกว่า 'สตุตา' เป็นต้นเหล่านี้แล ท่าน
 ปณฺจสฺส ภาวนากาเรสุ. ฌมฺมตฺรวเสนาติ มิได้อือเอา ด้วยอาศัยเพียงความเป็นคำ
 ยสฺส กสฺสจฺจิ วเสน. ไวพจน์กันเท่านั้น, เพราะจะเป็นเหตุให้ถึง
 การได้อือเอาทว่า ชนฺตุ(ชน) เป็นต้นด้วย,
 แต่ที่ท่านได้อือเอาด้วยอาศัยความหมายต่าง ๆ
 กัน อันเป็นเหตุ" ดังนี้, ท่านอาจารย์หมาย
 เอาอาจารย์พวกนั้น จึงกล่าวว่า "ส่วน
 อาจารย์เหล่าใด" ดังนี้ เป็นต้น. ในคำ
 เหล่านี้ คำว่า โดยอรรถ คือโดยอรรถ

๑ ข. ป. ๓๑/๔๘๓.

(ความหมายของคำ)มีอย่างนี้ว่า ชื่อว่าสัตว์ โดยอรรถว่าช่อง, ชื่อว่าปาณะ โดยอรรถว่า มีลมหายใจ ดังนั้นเป็นต้น. ท่านอาจารย์เมื่อ จะแสดงว่า ข้อนั้นเป็นเพียงมติ(ความเห็น) ของอาจารย์เหล่านั้น ดังนั้น จึงกล่าวว่า "เมตตาที่แผ่ไปโดยหาเขตแดนมิได้ ก็จะต้อง ผิด" ดังนั้น. เพราะเหตุไร ? เพราะจะต้อง ถึงความเป็นอย่างนี้ว่า บางพวกที่เป็นสัตว์, บางพวกที่เป็นปาณะ, บางพวกที่เป็นบุคคล ดังนั้นไป. คำว่า อย่าได้ถือเอาความหมาย อย่างนั้น ก็อย่าได้ถือเอาความหมายอย่างนี้ ว่า ศัพท์ว่า สัตตา เป็นต้น เป็นสัพพะเสวิสัย (มีสัตว์ส่วนหนึ่งเป็นวิสัย), อธิบายว่า ควร ถือเอาความหมายอย่างนี้ว่าเป็นนิปพะเสวิสัย (มีสัตว์ทำส่วนเหลือมิได้เป็นวิสัย) โดยนัย ดังกล่าวไว้ในก่อน. เพราะเหตุนั้น ท่าน อาจารย์จึงกล่าวว่า "อิมสุ" เป็นต้น. สอนบทว่า ปญฺสุ อากาเรสุ คือในอาการแห่ง

พล เอกปาโมชชฺ ภาว รณินท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภาวนา ๕ อย่างที่มาแล้วในพระบาลีด้วย-
คำว่า "สพฺเพ สตุตา" เป็นต้น. บทว่า
อณฺตรวเสน คือด้วยอำนาจแห่งอาการ
อย่างใดอย่างหนึ่ง.

๒๕๗. อิทานิ ทฺวาวิสตียา^๑ ภาวนา-
กาเรสุ อปฺปนา ปริกฺคเหตฺวา ทฺสฺเสตฺถ
"เอตฺถ จา"ติอาทึ วุตฺตํ. พฺยาปาทวิรหิตาติ^๒
โทมนสฺสพฺยาปาทวิรหิตา. ตฺสฺมาติ ยสฺมา
น เกวลํ ยถาวุตฺตอการวิภาคมตฺตโต
อปฺปนาวิภาโค, ตฺสฺมา. อิมฺเสปฺปิ ปฺเทสุติ
"สพฺเพ สตุตา อเวรา โหนตุ"ติอาทึ-
โกฏฺฐาเสสฺสปิ. ยํ ยํ ปภาณฺ โหตีติ ยทฺปิ
ปฺพุพฺภาเค ตตฺถ ตตฺถ อภินิเวเส
อเนกโกฏฺฐาสวเสเนว มนสิการํ ปวตฺเตติ,
ภาวนาย สมิชฺฌนฺกฺขเณ ปน ตตฺถ ยํ
ปคฺคตฺรตาย สฺปาภณฺ โหตี, ตฺสฺส วเสน
อปฺปนา โหตี, ยถา ตํ ทฺวตฺตีสํกาเร.

๒๕๘. บัณฑิตท่านอาจารย์ประสงค์จะ
กำหนดแสดงอัปนา ในอาการแห่งภาวนา
๒๒ อาการ (อนิธิโส ผรณา ๕ อาการ,
อิธิโส ผรณา ๗ อาการ, ทิสผรณา
๑๐ อาการ) จึงกล่าวว่า "ก็ในบรรดาบท
เหล่านี้" ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า เว้นจาก
พยายาท ความว่า เว้นจากพยายาทคือ
โทมนัส. คำว่า เพราะฉะนั้น ความว่า
เพราะเหตุที่การจำแนกอัปนา ย่อมมีได้โดย
สักว่าจำแนกอาการ ตามที่กล่าวแล้วแต่-
อย่างเดียว ทามิได้, ฉะนั้น. คำว่า
ในบรรดาบททั้งหลายแม้เหล่านี้ คือแม้ใน
โกฏฐาส(ส่วน, ภาค)ทั้งหลายมีว่า "สพฺเพ

^๑ ส. วิสตียา.

^๒ ฉ. พยาปาทวิรหิตาติ.

ตตถ ปน อารมฺมณฺ, อธิ ภาวนาภาโรติ สตุตา อเวรา โหนตุ" เป็นต้น. คำว่า
 อยเมว วิเสโส. จตุณฺนติ จตุณฺ จตุณฺ. บทใด ๆ เด่นชัด ความว่า ในตอนต้น
 พุยาปนิจจาโลเบน ทิ นิทฺทฺฏฺ. เอส นโย พระโยคีต้องยึดเอาสัตว์ในที่นั้น ๆ ทำมณสิการ
 เสเสสุปี. ให้เป็นไป ด้วยอำนาจแห่งโกฏฐาสหลาย-

โกฏฐาสที่เดียวกันจริง, ถึงกระนั้น ในขณะ
 ภาวนาสำเร็จ บท(หรือโกฏฐาส)ใด ใน
 บรรดาบทเหล่านั้น เป็นธรรมชาติที่เด่นชัดคือ
 เพราะความที่คล่องแคล่วยิ่ง, อัปนาที่ย่อมมี
 ด้วยอำนาจแห่งบทนั้น, ข้อนั้นก็เหมือนอย่าง
 ในอาการ ๓๒. แต่ว่ามีความต่างกันอยู่
 ก็เฉพาะข้อนี้เท่านั้น คือในอาการ ๓๒ นั้น
 อารมณฺเป็นธรรมชาติที่เด่นชัด, ส่วนใน
 กรรมฐานนี้ อาการแห่งภาวนาเป็นธรรมชาติ
 ที่เด่นชัด. บทว่า จตุณฺ คือ มีอาการละ ๔
 อัปนา. เพราะว่า เป็นคำที่ท่านแสดงไขไว้
 โดยการสบคำที่ต้องการพูดซ้ำออก. แม้ใน
 บทที่เหลือก็มีนัยนี้.

ลิ่งควเสณ วุตติ เตสํ ปจฺรโต ชื่อว่า ท่านกล่าวไว้โดยเกี่ยวกับเพศ
 ลพภมานตุตา. ตติยา ปน ปกติ ยทิปี เพราะความที่สัตว์ผู้มีเพศเป็นหญิง หรือชาย

พลเอกปาโมชย์ ถาวรฉันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปจฺมทุเกน สงฺคหิตา, ทุคฺคิยทุเกน, ปน
ติเกน จ สงฺคหิตา เอว.

เหล่านั้น หาได้อยู่โดยมาก. การแผ่ไปที่ท่าน
ทำให้เป็นลำดับที่ ๓ (ที่ว่าได้อัปนา ๔๘๐)
สงเคราะห์ด้วยทุกะแรก (คือหญิงและชาย)
ได้ก็จริง, ถึงกระนั้น ก็สงเคราะห์เข้าด้วย
ทุกะที่ ๒ (พระอริยะและผู้ไม่ใช่พระอริยะ)
และด้วยติกะ(เทวดา มนุษย์ และวินิปาติกะ)
ได้ทีเดียว.

อิตฺติ สฺพพานิปีติ อโนริโส ผรณ
วีสติ, โอรฺธิโส ผรณ อฏฺฐวีสติ, ทิสำผรณ
จตุตฺตารี สฺตทานิ, อสฺสึติ จาติ เอวํ สฺพพานิปี.
สฺสสฺสทฺทาเปกฺขายํ นปฺสฺสณิทฺเทโส.

คำว่า อัปนา แม้ทั้งหมด โดยประการ
ที่กล่าวแล้ว คืออัปนาแม้ทั้งหมดโดย
ประการที่กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า อัปนา ๒๐
ในการแผ่ไปโดยหาเขตแดนมิได้, อัปนา ๒๘
ในการแผ่ไปโดยมีเขตแดน, และอัปนา ๔๘๐
ในการแผ่ไปในทิศ ดังนี้. การแสดงไข
นบุงสลึงคั้น เล็งถึง สต คัพพ์ (แปลว่า
"ร้อย").

๒๕๘. เอวํ เมตฺตภาวนํ วิภาเวตฺวา
อิทานิ ตตฺถ อานิสฺเส วิภาวิตฺถุ "อิตฺติ"ติอาทิ
อารทฺธํ. ตตฺถ เสสา ขนาติ เมตฺตตาย
เจโตวิมุตฺติยา อลาภิโน. สมปริวตฺตมานาติ

๒๕๘. ท่านอาจารย์ ครั้นเปิดเผยการ
เจริญเมตตาอย่างนี้แล้ว บัดนี้ประสงค์เปิด-
เผยอานิสสทั้งหลาย ในการเจริญเมตตา
จึงเริ่มคำว่า "อิตฺติ" ดังนี้เป็นต้น. ในคำ

วสุทธมรรคทาทฎกา บ.พ.๓-๓-๒๑

พลเอกปาโมชช ถาวรฉันท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทกฺขิเณเนว ปสฺสเสน อสฺยิตฺวา สพฺพโส
 ปรีวตฺตมาณา. กาจจฺจมานาติ ชุรุรุสฺสสฺส-
 วเสน วิสฺสรํ กโรนฺตา. สฺขํ สฺปฺตีติ เอตฺถ
 ทฺวิธา สฺปนา สยเน ปิฏฺฐิปปสฺสารณฺลภฺขณา,
 กิริยามยจิตฺเตหิ อโวภินฺตวณฺคปฺวตฺตติลภฺขณา
 จ. ตตฺถายํ อุกฺขณฺปิ สุขเมว สฺปตี. ยสฺมา
 สนิทํ นิปชฺชิตฺวา อญฺคปจฺจจฺจนฺนิ สโมธาย
 ปาสาทิเกน อากาเรน สยติ, นิทฺโทกฺกมเนปิ
 ฌานํ สมานฺนโน วีย โหติ. เตนาท "เอวํ
อสนฺปิตฺวา"ติอาทิตฺ.

เหล่านั้น คำว่า คนที่เหลือ ได้แก่บุคคล
 ผู้ไม่ได้เมตตาเจโตวิมุตติ. คำว่า
กลิ้งเกลือก คือไม่นอนตะแคงข้างขวาแต่
 อย่างเดียว พลิกไปทุกข้าง. บทว่า
กาจจฺจมานา (กรณอยู่) คือกระทำเสี่ยง
 ผิดแปลก โดยเกี่ยวกับหายใจตั้งชูรุ ๆ.
 ในคำว่า หลับเป็นสุข นี้ ชื่อว่าสฺปนา
 (การหลับ) มี ๒ อย่างคือ การหลับที่มี
 ลักษณะเหยียดหลังลงไปบนที่นอน อย่างหนึ่ง,
 การหลับที่มีลักษณะเป็นความเป็นไปแห่งวงศ์
 อันไม่ปะปนด้วยจิต (วิถิจิต) ทั้งหลาย ที่สำเร็จ
 ด้วยกิริยา อย่างหนึ่ง. ในสฺปนา ๒ อย่างนั้น
 พระโยคิน் ชื่อว่าย่อมหลับเป็นสุข แม้โดย
 การหลับทั้ง ๒ อย่างที่เดียว. เพราะเหตุ
 ที่ค่อย ๆ นอนลงรวบอวัยวะใหญ่่น้อย นอนอยู่
 ด้วยอาการที่น่าเลื่อมใส, แม้ในเวลา
 ก้าวลงสู่ความหลับ ก็เหมือนเข้าฌานอยู่
 ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าว
 ว่า "ไม่หลับฉันเดียวกันนั้น" ดังนี้ เป็นต้น.

^๑ ก. สยติ.

นิททาภาเล สุขี อลภิตุวา ทุกฺเชน
 สุตฺตตฺตา เอว ปฏิพฺชณฺณกาเล สรฺรเชเทน
 นิตฺถุนัน, วิชฺฌานัน, อิตฺโต จิตฺโต จ
 วิปริวตฺตณฺณจ โหตีตี อาห "นิตฺถุนฺนตา
วิชฺฌานฺนตา สมปริวตฺตนฺนตา ทุกฺขี
ปฏิพฺชณฺณตี"ติ. อยมฺปน สุขฺเชน สุตฺตตฺตา
 สรฺรเชทาภาวโต นิตฺถุนาหิรหิตฺว ปฏิพฺชณฺณตี.
 เตน วุตฺตํ "เอวํ อปฺปฏิพฺชณฺณิตฺวา"ติอาหิ.
 สุขฺปฏิโพโธ จ สรฺรวิการาภาเวนาตี อาห
"สุขี นิพฺพิการณฺ"ติ.

เพราะชนเหล่านั้น หลับอย่างเป็นทุกข์
 ไม่ได้มีความสุขในเวลาทีหลับนั่นเอง ในเวลา
 ที่ตื่นขึ้นจึงมีการทอดถอนใจ, การบิดกาย,
 และการพลิกตัวไปข้างนั้นข้างนี้ เพราะความ
 เมื่อยขบแห่งร่างกาย เพราะเหตุนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "ทอดถอนใจ บิดกาย
กลิ้งเกลือกอยู่ ชื่อว่าย่อมตื่นเป็นทุกข์" ดังนี้.
 ก็พระโยคีรูปนี้ เพราะความที่หลับได้อย่าง
 เป็นสุข จึงตื่นขึ้นเป็นผู้ปราศจากการทอด-
 ถอนใจ เป็นต้น เพราะไม่มีความเมื่อยขบแห่ง
 ร่างกาย. เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่า "ไม่ตื่นฉันเดียวกันนั้น" เป็นต้น.
 อนึ่ง ชื่อว่ามี การตื่นเป็นสุข ก็โดยไม่มีอาการ
 ผิดแปลกแห่งร่างกาย เพราะเหตุนั้น ท่าน
 จึงกล่าวว่า "ย่อมตื่นเป็นสุข คือหาอาการ
ผิดแปลกมิได้" ดังนี้.

"ภทฺทกเมว สุปฺปินิ ปสฺสตี"ติ อิทํ
 อญฺญตฺตปุพฺพวเสน, เทวตฺตปสฺสหารวเสน จสฺส
 ภทฺทกเมว สุปฺปินิ โหตี, น ปาปกนฺนตี กตฺวา

ด้วยคำว่า "ย่อมฝันเห็นแต่สิ่งที่ดีงาม
เท่านั้น" นี้ ท่านอาจารย์กล่าวไว้ เพราะ
 ทำให้ในใจว่า สำหรับพระโยคีรูปนี้ ย่อมมีแต่

พลเอกปาโมชช . ถาวรฉันท
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๒๗

วุดต์. เตนาท "เจตีย์ วนฺทนโต
วียา"ติอาที. ธาตุกฺโขภเหตฺกมฺปี จสฺส
พหุลํ ภทฺทกเมว สียา เยภฺยุเยน
จิตฺตชฺรฺพานุคฺคตาย อุตฺตอาหารชฺรฺพานํ.

ความฝันที่ค้างงมเท่านั้น โดยเกี่ยวกับเป็น
อารมณ์(ดี ๆ)ที่เคยเสวย, และโดยเกี่ยวกับ
ความคลใจแห่งเทวดา, หากความฝันที่ชั่วร้าย
มิได้ คั้งนี้. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
"เป็นเหมือนไหว้พระเจดีย์อยู่" คั้งนี้เป็นต้น.
อนึ่ง พระโยคินี้ พึงมีความฝันที่ค้างงมหลาย-
อย่าง แม้ที่มีควมกำเริบแห่งธาตุเป็นเหตุ
นั้นเทียว เพราะโดยมาก รูปที่เกิดจากอตุ
และอาหาร (ซึ่งเป็นเรื่องของความกำเริบ
แห่งธาตุ) มีการคล้ายตามรูปที่เกิดจากจิต.

อุเร อามตฺตมฺตฺตาหาโร วียาติ คีวาย
พนฺธิตฺวา อุเร ลมฺพิตฺมตฺตาหาโร วียาติ
เกหิจิ วุดต์. ตํ เอกาวลิวเสน วุดต์
สียา, อเนกรตนาवलิสฺมุทฺโต ปน
มุตฺตาหาโร อัสฺปฺปเทสโต ปฏฺจาย ยาว
กฏฺปิปฺปเทสสฺส เทภูจฺภาคา ปลมฺพฺนโต
อุเร อามุกฺโกเยว นาม โหติ.

คำว่า เหมือนอย่างสร้อยแก้วมุกดาที่
คล้องไว้ตรงอก อาจารย์บางพวกกล่าว
อธิบายว่า เหมือนอย่างสร้อยแก้วมุกดาที่เขา
คล้องคอไว้ ห้อยอยู่ที่อก. ก็พึงเป็นอันว่า
คั้งนั้นท่านกล่าวไว้ โดยเกี่ยวกับมีสายสร้อย
เส้นเดียว, แต่ว่าสร้อยแก้วมุกดาที่เป็นกลุ่ม
สายสร้อยหลายเส้น ที่ห้อยลงมาจับแต่บริเวณ
ไหล่จนถึงบริเวณสะเอวดอนล่าง ก็ชื่อว่า
สร้อยแก้วมุกดาที่คล้องไว้ตรงอกเหมือนกัน.

พลเอกปาโมชช ถาวรฉันท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วณฺฑเร จิตฺติ เถโร กิร ตถา
 สมบุตฺตควาสวเสน จรมาโน เอกทิวสํ
 อณฺดรํ รมณียํ^๑ วณฺฑรํ ทิสฺวา ตตฺถ
 อณฺดรสมฺมํ รุกฺขมฺมูลे สมาปตฺติ สમાปชฺชิตฺวา
 ยถาปริจฺเจเทน ตโต วุจฺจิตฺวา อตฺตโน
 คุณฺวาชฺชนเหตุเคน ปีติโสมนสฺเสน
 อุทาเนนฺโต "ยาวตา อุปฺสมฺปนฺโน"ติ คากํ
 อภาสี. ตมตฺถํ ทสฺเสตฺถ "วณฺฑเร จิตฺติ"ติ
 ปจฺมคถาภา จปิตา. ตตฺถ คชฺชฺมานโกติ
 สํหคชฺชิตํ คชฺชนฺโต. คุณฺเมสนฺโตติ อตฺตโน
 คุณฺสมุทฺยํ คเวสนฺโต ปจฺจเวกฺชนฺโต.

คำว่า ยืนอยู่กลางป่า มีเรื่องว่าพระ-
 เถระผู้ประพาศด้วยอำนาจการอยู่ ที่มี การ
 ประพาศวัตรได้เสมอกันอย่างนั้น วันหนึ่งพบ
 ป่าที่น้ำร้อนรมย์แห่งหนึ่ง เข้า จึงเข้าสมาบัติ
 ณ ที่นั้นใกล้โคนไม้แห่งหนึ่ง ออกจากณานั้น
 ตามเวลาที่ได้กำหนดไว้ เมื่อจะอุทานด้วยปีติ
 และโสมนัส อันมีการนึกถึงคุณของตนเป็นเหตุ
 จึงได้กล่าวคาถาว่า "ข้าพเจ้าอุปสมบทแล้ว
 ตลอดกาลเพียงใด" ดังนี้. ท่านอาจารย์
 ประสงค์แสดงความจริงที่เวลานั้น จึงวางคาถาแรก
 ว่า "ยืนอยู่กลางป่า" ดังนี้. ในบาทคาถา
 เหล่านั้น คำว่า เมื่อจะบันลือเสียง คือเมื่อ
 จะบันลือเสียงคุณเสียงที่ราชสีห์บันลือ. คำว่า
เมื่อแสวงหาคุณ(ของตน) ได้แก่แสวงหา คือ
 พิจารณาความเกิดขึ้นแห่งคุณของตนอยู่.

มณฺธิรฺรุกฺเข นิवासิตาย ตํ เทวตํ
 "มณฺธิลียา"ติ โวทรนฺติ, ตสฺมา สา เทวตา
 "อหํ ฆฺนฺเต มณฺธิลียา"ติ อาท. รุกฺข-

คนทั้งหลายย่อมเรียกเทวดาตนนั้นว่า
 "มณฺธิลียเทวดา" เพราะความเป็นเทวดาผู้
 อาศัยอยู่ที่ต้นมณฺธิละ, เพราะฉะนั้น แม้เทวดา

^๑ ฉ. รมณีย.

พรหมวิหารesu สีหุเศสุ สุขสุภนาทโย อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายมีการหลับเป็นทุกข์เป็นต้น
 หตุถคตา เอว โทหนุคตี. ก็ด้วยอำนาจแห่งพยาบาลเป็นต้น เพราะ
 เหตุนี้ เมื่อพรหมวิหารทั้งหลาย อันเป็น
 ปฏิปักษ์ต่อพยาบาลเป็นต้นนั้น สำเร็จแล้ว
 อานิสงส์ทั้งหลายมีการหลับเป็นสุขเป็นต้น ก็
 เป็นเหมือนกับอยู่ในมือแล้วที่เดียวแล.

เมตตภาพรหมวิหารวณณา นิฏฐิตา.

พรรณนามेतตภาพรหมวิหาร จป.

กรณานาวาณณา

พรรณนาการเจริญภรรยา

๒๕๙. กรณนติ กรณาพรหมวิหาร. นิกกรณตยาติ วิหะสาย, "อิทธกโจ
 ปาณินา วา เลหุชุนา วา ทนุเพน วา
 สตุเถน วา อณตตรณตเรน วา สตุตทานิ
 วิหะนชาติโก โทตี"ติ เอว วุตตุวิหะเนติ
 อตุโถ. อาทีนุนติ โทสิ. ยถา ตถา
 สตุตทานิ วิหะนาย ปาปโก วิปาโก อิต
 เจว สมปราเย จ. ตถา หิ โย สตุเต

๒๕๙. คำว่า กรณา ได้แก่กรณา-
 พรหมวิหาร. คำว่า ในเพราะความไม่มี
กรณา ได้แก่ในเพราะความเบียดเบียน,
 ความว่า ในเพราะความเบียดเบียนที่ตรัสไว้
 อย่างนี้ว่า "หญิงหรือชายบางคนในโลกนี้เป็น
 ผู้เกิดมาเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยฝ่ามือ
 บ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง
 ด้วยศัสตราบ้าง ด้วยการกระทำอย่างอื่น ๆ

คุณเนยเฮียง สิริโกวิทย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ชีวิตา โวโรปนเนน วา อจฺจปจฺจจฺจเจตฺตเนน บ้าง" ดังนี้. บทว่า อาทินว แปลว่าโทษ.
 วา ธนชานินยา วา อลาภาย วา อยสํสาย^๑ พึ่งพิจารณาถึงความที่การเบียดเบียน มีความ
 วา อนาคตถาย วา อยสฺตถาย วา หายณะหลายประการติดตามเป็นต้นอย่างนั้นว่า
 ปริสฺสํกฺกเนน วา อนุตฺตมสฺส ยถาวชฺช- วิชาที่ชั่วช้าในโลกนี้ และในโลกหน้า ย่อมมี
 หสฺสํเนนปิ วิเทเจติ, ตสฺส สฺส ปมาทวิหาโร ในเพราะความเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย โดย
 พิฏฺฐเจว ธมฺเม อลาภายปิ โหติ, ลหุสฺสํ ประการใดประการหนึ่ง. จริงอย่างนั้น
 ปริหานายปิ โหติ, ตณฺนิมิตฺตํ ปาปโก บุคคลใดเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย โดยการ
 กิตฺติสฺสทฺโธ อพฺภุคฺคจฺฉนฺติ, อวิสารโธ ปริสฺส ปลงชีวิตก็ดี โดยการตัดอวัยวะใหญ่่น้อยก็ดี
 อุตฺสํกมฺติ. มงฺกฺกุโธ, สมนฺมุโหติ กาลํ หรือโดยการชวนชวาย เพื่อความเสื่อมทรัพย์
 กโรติ, กายสฺส เกทา หุคฺคฺติ ปาฏิกงฺขา, ก็ดี เพื่อความเสื่อมลาภก็ดี เพื่อความ
 สุกฺคิยมนฺปิ มนุสฺสญฺโธ หุชฺชจฺใจปิ โหติ เสื่อมยศก็ดี เพื่อความหายนะก็ดี เพื่อ
 นิจฺกุลิโก, ทพฺพญฺโธปิ โหติ ทพฺพสิโก, ประโยชน์แก่ความเป็นคนไม่มียศก็ดี โดยที่สุด
 พทฺวาพาโธปิ โหติ โรคฺคหฺโธ, หุคฺคโธปิ แม้โดยการเห็น โดยประการที่มีแต่ความผิด
 โหติ ฆบฺพนฺปาโน, ฆบฺปาญฺโธปิ โหติ (จับผิด), ชื่อนั้นเป็นการอยู่ด้วยความ
 ปริตฺตชฺชีโวติ เอวมาทฺโธเนกานตฺถานพฺพธิตา ประมาทของเขา ย่อมมีแม้เพื่อความเสื่อม-
 วิหเสาย ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพา, ตปฺปฏิปกฺขโธ ลากในอรรถาพจน์ทีเดียว, ย่อมมีแม้เพื่อความ
 กรุณาย อานิสฺสา ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพา. เตน จิบหายไปแห่งลาภที่ได้แล้ว, กิตฺติคฺคฺพทฺชฺชวฺชา
 วุตฺตํ "นิกฺกรุณฺตาย อาทินว กรุณาย จ เพราะเหตุแห่งการกระทำนั้นย่อมพึงชจรไป,

^๑ ฉ. อวาสาย วา.

คุณเนยเฮียง ศิริโกวิทย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อานิสส์ ปัจจุเวกษิตวา"ติ. "ปิโย
ที่"ติอาทีนา ปรมิ ปิยบุคคลาทีสุ อารณุตสัส
 การณมาท. ปิยมิ หิ บุคคล
 กรณายิตุมารณุตสัส น ตาย^๒ ปิยาโว
 วิคจติ, อวิคเต จ ตสมิ กุโต กรณายนา.
 เตนาท "ปิยฺจฺราเนเยว ติฏฺฐตี"ติ.
 เสสปุคฺคเสสปิ เอเสว นโย.
ลิ่งควิสภาคกาลกตาน อกุชตฺตภาเว การณ
 เหฏฺฐา วุคฺตเมว.

เขาย่อมเป็นคนไม่องอาจ เข้าไปหาบริษัท.
 เป็นคนเก้อเขิน, เป็นผู้ล้มลง กระทำ
 กาละ, หลังจากกายแตกทำลายก็หวังทุกติ
 ได้, แม้เป็นมนุษย์ในสุคติ ก็ย่อมเป็นคนบอด
 แต่กำเนิด เกิดในสกุลต่ำข้าง, เป็นผู้มี
 ผิพรรณทรามไม่น่าดูข้าง, เป็นคนมีอาพาธ
 มาก มีโรคมากข้าง, เป็นคนเขื่องใจมีข้าว
 และน้ำน้อยข้าง, เป็นคนมีอายุสั้น เป็นอยู่ได้
 เล็กน้อยข้าง ดังนั้น, พึงพิจารณาอานิสส์
 ทั้งหลายของกรรม โดยประการที่เป็นปฏิปักษ์
 ต่อโทษเหล่านั้น. เพราะเหตุนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "พึงพิจารณาโทษใน
เพราะความไม่มีกรรม และอานิสส์ใน
กรรม" ดังนี้. ด้วยคำว่า "เพราะว่าบุคคล
ผู้เป็นที่รัก" เป็นต้น ท่านกล่าวถึงเหตุแห่ง
 พระโยคีผู้เริ่มเจริญในบุคคลผู้เป็นที่รักเป็นต้น
 ก่อน. จริงอยู่ เมื่อพระโยคีปรารถนาจะกรรม
 บุคคลแม้เป็นที่รัก ความเป็นคนที่รัก มิได้

^๑ ฉ. อนารมฺภสฺส.
^๒ ฉ. น ตาว.

ปราศไปเพราะกรุณานั้น, และเมื่อความเป็น
คนที่รักนั้นยังไม่ปราศไป ความกรุณาจะมีได้
แต่ไหน. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
"ก็ตั้งอยู่ในฐานะผู้เป็นที่รักนั้นแหละ" ดังนี้.
แม้ในบุคคลที่เหลื่อทั้งหลาย ก็มีนัยนี้แหละ.
เหตุในความที่บุคคลผู้มีเพศผัดกัน และบุคคล
ผู้ทำกาลกิริยาแล้ว ไม่ใช่เซตแดน(แห่ง-
กรุณา) ท่านได้กล่าวไว้ในหนังสือ
ทีเดียว.

ยตุถ ปน ปรมิ อารภิตพฺพา, ตํ
ปาพินเยเนว หสฺเสตฺถุ "กถณฺจ ภิกฺขุ"ติอาทิ
อารทฺธํ. ตตฺถ ทฺถกฺคนฺติ ทลิตฺถํ. โส หิ
โภกปาริชาตฺตมโต สฺขสาธนาณํ อภาเวทฺ ทฺถกฺ
คโต อุกโต ทฺถกฺคโตติ วุจฺจติ. อถวา
ทฺถกฺคนฺติ ทฺถกฺเชน สมฺภกฺภาวคตํ. ทฺถุเปตฺนฺติ
กายทฺถจฺจริตาทฺทํ อฺเปตํ. คคฺคิถฺรฺรูปาทิวเสน
วา ตมภาเว จิตฺโต ทฺถกฺคโต กายทฺถจฺจริตาทฺทํ
อฺเปตตฺตฺตา ตมปฺรายนภาเว จิตฺโต ทฺถุเปตฺติ
เอวมฺเจตฺถ อตฺถิโต เวทิตฺตฺโพ.

ก็พระโยคีจะพึงเริ่มเจริญกรุณาในบุคคล
ใดเป็นอันดับแรก, ท่านอาจารย์ประสงค์
แสดงบุคคลนั้นตามนัยพระบาลีนั้นทีเดียว จึง
เริ่มคำว่า "อนึ่ง อย่างไรเล่าภิกษุ" ดังนี้
เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า "ทฺถกฺคํ"
(คนเขี้ยวใจ)คือคนขัดสน. จริงอยู่ บุคคลนั้น
เป็นผู้ถึงแล้ว เข้าถึงแล้วซึ่งความทุกข์เพราะ
ไม่มีเครื่องอำนวยสุข เหตุเพราะมีความ
เสื่อมจากโภคสมบัติ จึงเรียกว่า ทฺถกฺคเต.
อีกนัยหนึ่ง บทว่า "ทฺถกฺคํ" ได้แก่บุคคลผู้ถึง

คุณเนยเฮียง ศิริโกวิทย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปรมงกิจฉปตตนตี อติวิย กิจฉมาปนัน ความพร้อมเพรียงด้วยความทุกข์. บทว่า
 มหาพยุสนัน นิมุคฺติ. อฺปเปว นามาติ ทฺรุเปตฺ (ประพตฺตินํเกสยต) คือ เพียบด้วย
 สาธุ วัต. ทฺรุติทั้งหลายมีกายทฺรุติเป็นต้น. อีกอย่าง-
 หนึ่ง ใน ๒ บทนี้ พึงทราบบรรณอย่างนี้ด้วย
 ว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในความมึมคมนเกี่ยวกับคติ
 สกฺล รูปร่างเป็นต้น ชื่อว่าทฺคคตะ ผู้ตั้งอยู่
 ในภาวะที่มึมคมน เป็นที่ไปเบื้องหน้า
 เพราะเพียบด้วยทฺรุติทั้งหลาย มีกายทฺรุติ
 เป็นต้น ชื่อว่าทฺรุเปตะ ดังนี้. คำว่า ประสพ
ความลำบากอย่างยิ่ง ได้แก่ถึงความลำบาก
 เกินจะเปรียบได้ คือจมอยู่ในความพินาศ
 ใหญ่หลวง. คำว่า โฉนทฺนอ คือเป็นการตีทฺนอ.

วเรถ นฺนติ "ซาเตถ นํ โจรนฺ"ติ คำว่า จงฆ่ามันเสีย ความว่า ด้วย
 เอวํ ปณฺหิตาย รณฺโณ อาณาย. ขาทนียมฺปิ พระราชโองการที่ทรงตั้งไว้ อย่างนี้ว่า
ฯเปฯ เทฺนติ "อิทาเนว มาริยมาโน "พวกเจ้าจงฆ่าโจรคนนั้นเสีย" ดังนี้. คน
เอตฺตคกฺมฺปิ สุขํ ลกฺทฺ"ติ. สุสฺสชฺชิตฺติ ทั้งหลายยอมให้ ฯลฯ ของเคี้ยวบ้าง เพราะ
 สุขานุภาวเน สนนฺทฺโร. คิดว่า "สักประเดี๋ยวเท่านั้น มันก็จะถูก
 ฆ่าตาย ขอให้มันได้รับความสุขเพียงเท่านั้น
 บ้างเถิด" ดังนี้. คำว่า จัดแจงไว้ดีแล้ว
 คือเตรียมพร้อมในอันเสวยสุข.

คุณเนี้ยเฮียง ศิริโกวิทย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอเตเนวฺปาเยนาติ เยน เยน วิธินา
 เอตฺรหิ ยถาวุเตเต ปรมกัจจาปนฺเน อายตี
 วา ทุกฺขภาคิมฺหิ ปุคฺคเล กรุณายิตฺถํ กรุณา
 อฺปฺปาทิตา, เอเตเนว นเยน. ปิยฺปุคฺคเลติ
 ปิยายิตฺถพฺปุคฺคเล. เอตฺรหิ วา หิสฺสฺสมานํ
 อายตี วา ภาวีนํทุกฺขปฺปตฺตี คเหตุวา กรุณา
 ปวตฺเตตฺตพฺพาติ สมนฺพฺโธ. มชฺชตฺตเวรีสุปี
 เอเสว นโย. โย หิ โส กรุณาย
 วตฺตญฺโตะ หุวิโธ ปุคฺคโล วุตฺโต, กามํ
 ตตฺถ กรุณาภาวนา สุเชเนว อิชฺชติ,
 อิมินา ปน ภิกฺขุณา ตตฺถ ภาวนํ ปคฺคตฺรํ
 กตฺวา สีมาสฺมเกทํ ภาคํ ตทนนฺตฺรํ
 ปิยฺปุคฺคเล, ตโต มชฺชตฺเต, ตโต
 เวรีปุคฺคเล กรุณา ภาเวตฺตพฺพา.
 ภาเวเนเตน จ เอเกกฺสฺมี โภกฺขุจฺจาเส มฺหํ
 กมฺมณียํ จิตฺตํ กตฺวา ตทนนฺตฺเร ตทนนฺตฺเร
 อฺปฺปสํหริตฺถพฺพํ. ยสฺส ปน เวรีปุคฺคโล วา
 นตฺถิ, มหาปุริสฺชชาติกตฺตา วา อนตฺถํ
 กโรนฺเตปิ เวรีสณฺณาว นฺนปฺชฺชติ, เตน

คำว่า โดยอุบายนั้นนั่นแหละ ความว่า
 พระโยคีประสงค์เจริญกรุณาไปในบุคคล ผู้ถึง
 ความลำบากอย่างยิ่ง ตามที่กล่าวแล้วใน
 ปัจจุบันนี้ หรือในบุคคลผู้มีส่วนแห่งทุกข์ใน
 อนาคต ทำกรุณาให้เกิดขึ้นได้โดยวิธีใด ๆ,
 ต่อจากนั้นไปก็พึงทำกรุณาให้เป็นไป โดยนัย
 นั้นแหละ. คำว่า ในบุคคลผู้เป็นที่รัก คือใน
 บุคคลที่พึงรักใคร่. สัมพันธ์ความว่า พึงจับ
 เอาการประสบความสำเร็จ ที่เห็นอยู่ในบัดนี้
 หรือการประสบความสำเร็จที่ต้องมีเป็นธรรมดา
 ในอนาคต แล้วทำกรุณาให้เป็นไปเกิด ดังนี้.
 แม้ในบุคคลผู้เป็นกลาง ๆ และผู้มีเวรกัน
 ก็มีนัยนี้แหละ. ก็การเจริญกรุณาไปในบุคคล
 ๒ ประเภท ผู้เป็นที่ตั้งแห่งกรุณา ที่ท่าน
 อาจารย์กล่าวไว้สำเร็จได้ง่ายทีเดียวก็จริง,
 ถึงกระนั้น ภิกษุรูปนี้ประสงค์จะทำภาวนาใน
 บุคคล ๒ ประเภทนั้น ให้คล่องแคล่วยิ่งขึ้น
 แล้วทำสมาธิสัมเมท ก็ควรเจริญกรุณาไปใน
 บุคคลผู้เป็นที่รัก ในลำดับแห่งบุคคล ๒ ประ-

คุณเนยเฮียง คีรโกวิทฺย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มชุตเต เม จิตฺตํ กมฺมณียํ ชาตํ, อิทานิ เกทนน, ต่อจากนั้นก็ในบุคคลผู้เป็นกลาง ๆ,
 เวมุทฺติ อุตฺถรมมิตฺติ พุยาปาโรว น ต่อจากนั้นก็ในบุคคลผู้มีเวรกัน. และเมื่อจะ
 กาศพุโพ. ยสฺส ปน อตุถิ, ตํ สนฺธายาท เจริญก็ควรทำจิตให้อ่อน ควรแก่การงาน
 "สเจ ปนา"ติอาทิ.

ในบุคคลแต่ละส่วน น้อมเข้าไปในลำดับบุคคล
 นั้น ๆ. ส่วนภิกษุรูปใดไม่มีบุคคลผู้มีเวรกัน
 หรือแม้เมื่อคนอื่นกระทำความเสียหายให้ ก็
 ไม่เกิดความสำคัญว่า(คนนั้น) เป็นผู้ที่มีเวรกัน
 เลยทีเดียว เพราะความที่ตนมีชาติ เป็น
 มหาบุรุษ, ภิกษุรูปนั้นก็ไม่ต้องทำความ
 พยายามว่า จิตของเราเป็นธรรมชาติที่ควร
 แก่การงานเกิดแล้วในบุคคลผู้เป็นกลาง ๆ,
 บัดนี้ เราจะน้อมเข้าไปในบุคคลผู้มีเวรกันละ
 ดังนี้เลยเถียว. ส่วนภิกษุรูปใดมีบุคคลผู้มีเวร
 กันอยู่, ท่านอาจารย์สั่งเอาภิกษุรูปนั้น
 กล่าวว่า "แต่ถ้าหากว่า" ดังนี้ เป็นต้น.

ตตถ ปุพฺเพ วุตฺตนเยนาคิ เมตฺตา- ในคำเหล่านั้น คำว่า ตามนัยที่ได้
 กมฺมฏฺฐานิกสฺส^๑ วุตฺตนเยน. ตํ เมตฺตํ กล่าวไว้ในตอนก่อน คือตามนัยที่ได้กล่าวไว้

^๑ วิสุทธิมคค. ๒/๔๑.

๑. วุดตนเยเนว วูปสเมตพพนติ "อถาเนน สำหรับพระโยคี ผู้เจริญเมตตากรรมฐาน.
 ปุริมปุคฺคเลสุ"ติอาทินา^๑ "กกฎมโหวาทาทินิ คำว่า พึงทำปฏิษะนั้นให้สงบไป ตามนัยที่
 ๒. อนุสฺสรโต"ติอาทินา จ เมตตภาวนาย กล่าวแล้วในเมตตานั่นเอง ความว่า เธอ
 ๓. วุดเตน นเยน ตํ ปฏิษิ วูปสเมตพพ. ก็พึงทำปฏิษะนั้นให้สงบไป ตามนัยที่ได้กล่าว
 ๔. เอว เอตริหิ มหาทุกขบฺปคฺเต สุชิเตปิ แล้วในการเจริญเมตตา ด้วยคำว่า "ลำดับ
 ๕. อกตกุสลตาย อายตี ทุกขบฺปคฺติยา วเสน นั้น เธอควรเข้าเมตตาในมุกคละลำดับก่อนๆ"
 ๖. กรณายนวิธิ หสฺเสตฺวา อิทานิ กตกลฺยาณเปิ เป็นต้น และด้วยคำว่า "เธอพึงพยายามละ
 ๗. ตํ หสฺเสตฺ "โยปิ เจตถา"ติอาทิ ปฏิษะ โดยรำลึกถึงพระโอวาทที่มีการอุปมา
 ๘. วุดต. เตสนติ พุยนานํ. วฏฺฏทุกฺขิ ด้วยเสื่อยเป็นต้น" ดังนี้เป็นต้น. ท่าน
 ๙. อนติกกนตฺตฺตฺตฺตติ สมนุสฺสมพฺพฺพฺพฺพฺพฺพ เชนาปิ อาจารย์ครั้นแสดงวิธีเจริญกรุณา ไปในมุกคละ
 ๑๐. อกฺขาเนน ปรีโยสาเปตฺติ อสฺสกุณฺเณยฺยสฺส ผู้ประสพทุกข์ใหญ่หลวงอยู่ในปัจจุบันนี้ ใน
 ๑๑. อนาคตสฺส อาปายิกสฺส สุกตฺสฺปิ มุกคละแม้ว่าถึงแล้วซึ่งสุข (ก็เป็นผู้ประสพทุกข์
 ๑๒. ชาติชฺราทิมภตฺสฺสาติ อปริมิตสฺส สํสารทุกฺขสฺส ใหญ่หลวง) โดยเกี่ยวกับการประสพความ
 ๑๓. อนติกกนตภาวโต. สพฺพถาปิ กรณายิตฺวาติ ทุกข์ในอนาคต เพราะความที่มีได้ทำกุศลไว้
 ๑๔. ทุกฺขบฺปคฺติยา, สุขบฺปคฺติยา อกตกุสลตาย ตามประการดังกล่าวมานี้แล้ว บัดนี้ ประสงค์
 ๑๕. วา กตกุสลตาย วาติ สพฺพปฺภาเรนปิ แสดงวิธีเจริญกรุณาไป แม้ในมุกคละผู้ได้ทำ
 ๑๖. กรณาย วตฺถุภาวสฺส สฺลลฺกฺขณเณ ตสฺมิ กรรมตั้งงามไว้ จึงกล่าวว่า "อนึ่ง ในอธิการ
 ๑๗. ตสฺมิ ปุคฺคเล กรณํ กตฺวา กรณภาวนํ นี้ พระโยคีแม้ใจ" ดังนี้เป็นต้น. บทว่า เตสฺ

^๑ วิสุทธิธรรมคค. ๒/๔๕.

คุณวีระ นาสูงชน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วทฺเขตฺตวา. วุตฺตนเยเนวาทิ "อถาเนน ได้แก่ความพินาศ. คำว่า เพราะยังไม่ล่วง
ปุนฺปุนิ เมตฺตายนฺเตนา^๑ ติอาทินา วิภูทกฺขไปได้ คือเพราะความที่ยังไม่ล่วง
เมตฺตภาวานายิ วุตฺเตน นเยน. สังสารทกฺข อันใด ๑ ประมาณมิได้ คือทกฺข
ตนฺนิมิตฺตฺติ สีมาสุมภทวเสน ปวตฺติ ในอนาคตที่แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ไม่พึง
สมถฺนิมิตฺตฺติ. เมตฺตาย วุตฺตนเยเนวาทิ ยถา อาจทำให้จบลงได้ด้วยการตรัสบอก ทกฺขมีใน
เมตฺตภาวานายิ "อฺปฺปฺกลีเรเนวา"^๒ ติอาทินา อบาย ทกฺขอันต่างกันด้วยชาติ ชรา เป็นต้น
ติกฺกตฺตกฺกชฺฌานวเสน อฺปฺปนา "เอกํ ทิสฺ
ผริตฺวา วิทฺตฺติ^๑ ติอาทินา ตฺสฺสา วทฺตนา แม้ในสุคติ. คำว่า เจริญภรรยาไป
จ วุตฺตา, เอวมิธ ภรรยาภาวานาย คือทำภรรยาภาวานาให้เจริญไปในบุคคลนั้น ๑
ติกฺกตฺตกฺกชฺฌานวเสน อฺปฺปนา เวทิตฺตพฺพา โดยกำหนดถึง ความเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งภรรยา
จ วทฺเขตฺตพฺพา จ, ตเดวสฺสา วทฺตนา วิทฺติ แม้โดยประการทั้งปวง คือโดยการประสพ
เวทิตฺตพฺโพติ อธิปฺปาโย. วุตฺตนเยเนวาทิ ความทกฺขเพราะมิได้ทำกุศลไว้ หรือโดยการ
อวธารณณ "ปจฺมํ เวริปฺกฺคฺโล ประสพความสุข เพราะได้ทำกุศลไว้. คำว่า
ภรรยาณิยฺตพฺโพติ อิทํ ยถา ปาฬิวิรุทฺธํ, เอวํ ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั่นเอง คือตามนัยที่ได้
ยฺตฺติวิรุทฺธมฺปีติ อิมมตฺถํ ทีเปติ. ปจฺมณฺหิ กล่าวแล้วในการเจริญเมตตา ด้วยคำว่า
เวรี สมนุสฺสโรโต โกโธ อฺปฺปชฺเชยฺย, "ลำดับนั้น พึงเป็นผู้เจริญเมตตาไปเรื่อย ๆ"
น ภรรยา. อตฺตทาปี สฺกฺขิภาเวน เป็นต้น. คำว่า ซึ่งนิมิตนั้น คือซึ่งสมถฺนิมิตอัน
ภรรยาณวเสน คเหตุพฺโพ, โส กิมิติ ปจฺจดา เป็นไปโดยเกี่ยวกับสีมาสุมภท. คำว่า ตาม-

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๑๐๘.
^๒ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๑๐๘.

อาจารย์ใจถวิล ถิ่นพึ่งงา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จตุตถกรรมวาจาบทที่ ๑๒ | ม. พ. ๓๒-๑๒

คยหศีติ. "อปปนา วุฑฺฒตพฺพา"^๑ติ อิมินา นัยที่ได้อีกแล้วในเมตตานั่นเอง ความว่า
 จ อปปนาปุตฺตจิตฺตสุเสว "กรุณาสทคเตน ในการเจริญเมตตา ท่านกล่าวอปปนาไว้โดย
 เจตสา เอกํ ทิสํ ปริตฺวา วิหเรตี"ติอาทินา^๑ เกี่ยวกับฉาน ๓ ฉาน ๔ ด้วยคำว่า
 วุตฺตวิภูพฺพนา อิมุฑฺฒิตฺติ อยมตฺโถ ทสฺสโล. "(ย่อมบรรลุอปปนาตามนัยที่ได้อีกแล้ว ใน
 ปฐวีกลิณ) ได้โดยไม่ยากเลย" ดังนี้เป็นต้น
 และกล่าวการทำอปปนานั้นให้เจริญ ด้วย
 คำว่า "ย่อมแผ่ไปสูทิศหนึ่งอยู่" ดังนี้เป็นต้น
 ฉันใด, ในการเจริญกรุณานี้ ก็พึงทราบ
 อปปนาโดยเกี่ยวกับฉาน ๓ ฉาน ๔ และ
 พึงทำอปปนาให้เจริญ ฉันเดียวกันนั้น,
 อธิบายว่า พึงทราบแม้วิธีทำอปปนานี้ให้เจริญ
 โดยประการเดียวกันนั้นนั่นเทียว. คำว่า
ตามนัยที่กล่าวแล้วเท่านั้น ความว่า ด้วยคำที่
 เป็นอวธารณะ (คำว่า เอว ที่แปลว่า
 เท่านั้น) ท่านอาจารย์แสดงถึงความซ้อนซ้ำว่า
 คำว่า "บุคคลผู้มีเวรกัน เป็นผู้ควรเจริญ-
 กรุณาก่อน" ดังนี้ นี้ เป็นคำพูดที่ผิดกับ

^๑ ทิ. สี. ๔/๓๑๐, ทิ. ปา. ๑๑/๒๓๕,
 ม. มุ. ๑๒/๖๔, ๖๐๖, ม. ม. ๑๓/๔๑๗,
 ๔๒๐, ๖๓๘, ๖๖๔, ม. อ. ๑๔/๒๘๖.

พระบาลี ฉันทโค, ก็ยังผิดกับยุดิ(เหตุผลที่
 เหมาะสม)ด้วย ฉันทนั้น. คือว่า เมื่อระลึกถึง
 บุคคลผู้มีเวรกันก่อน ความโกรธจะพึง
 เกิดขึ้น, กรุณาหาเกิดขึ้นไม่. แม้ตนเองซึ่ง
 เป็นบุคคลที่พึงถือเอาโดยเกี่ยวกับการเจริญ-
 กรุณา โดยความเป็นสักขีพยาน, นั้น ก็กลับ
 มาถือเอาในภายหลัง ด้วยประโยชน์อะไร
 ฉะนั้นแล. อนึ่ง ด้วยคำว่า "ทำอัปนาให้
เจริญเกิด" นี้ เป็นอันท่านแสดงความชี้แนะว่า
 วิภพณาที่กล่าวไว้ด้วยคำว่า "แผ่ไปสู่ทิศหนึ่ง
 ด้วยจิตอันสพรคด้วยกรุณาอยู่" ดังนี้เป็นต้น
 จะสำเร็จได้ ก็สำหรับพระโยคีผู้มีจิตบรรล
 อัปนาแล้วเท่านั้น ดังนี้.

กรุณาปทมคตเมว จสสา ปาพียา
 วิเสโสติ ตํ อนามลิตฺวา ปฏิสมุทฺทาย
 วุตฺตวิภพฺณา, เมตฺตตาย วุตฺตอานิสฺสา จ
 อิทฺ ลพฺพนตฺติ หสฺเสตฺติ "ตโต ปริ ๗เปฯ
เวทิตฺพพา"ติ วุตฺตํ. ตตฺถ ตโต ปรนฺติ
 "กรุณาสทฺคเตน เจตฺสา"ติ วุตฺตวิภพฺนโต
 อฺปริ. เสสํ วุตฺตนยเมว.

ก็พระบาลีนี้ มีเพียงบอกว่ากรุณาเท่านั้น
 เป็นข้อที่แปลกไป เพราะเหตุนี้ ท่าน
 อาจารย์จึงไม่แต่ต้องข้อที่แปลกไปนั้น ประ-
 สงค์แสดงว่า วิภพณา ที่ท่านพระสารีบุตร-
 เถระกล่าวไว้ในคัมภีร์ปฏิสมุทิตามรรค, และ
 อานิสงส์ของเมตตาที่ได้กล่าวแล้ว ก็ยอม
 หาได้ในกรุณานี้ จึงกล่าวว่า "ถัดจากนั้นไป

อาจารย์ใจถวิล ถิ่นพังงา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฯลฯ ก็พึงทราบ" ดังนี้. ในคำเหล่านั้น
 คำว่า ถัดจากนั้นไป คือเบื้องหน้าแต่วิฤพพนา
 ที่ได้กล่าวไว้ว่า "แต่ไปสู่วิศหนึ่งด้วยจิตที่
 สหระคด้วยกรอุณาอยู่" ดังนี้. คำที่เหลือ
ก็มีนัยอันได้กล่าวแล้วนั้นเทียว.

มุทิตากาวนาวณณา

พรรณนาการเจริญมุทิตา

๒๖๐. ปิยบุคคลที่สุติ ปิยฆตตเวรีสุ
 น อารกิตพพา มุทิตากาวนาติ วิกตติ
 ปริณาเมตวา โยชนา. น หิตอาทิ ตตถ
 การณวงน. ปิยภาวมตเตเนวาติ เอตถ
มตฺต-สทโท วิเสสนิวตฺตอิฏฺฐโ, เตน
 โสมนสฺสปฏิสฺนธิกาทิสิทฺธา นิจุบหฺสิตฺมุขตา,
 ปุพฺพภาสิตา, สุขสมฺภาสตา, สขิลตา,
 สมฺโมทกตาติ เอวมาทิกเก มุทิตาย
 ปทฺฐจฺรานฺนุเต วิเสเส อุลฺลิงฺเกติ, อีทิสฺเสหิ
 วิเสเสหิ วิรทิตฺติ วุตฺตํ โทติ. เอว-กาเรน

๒๖๐. คำว่า ในบุคคลผู้เป็นที่รักเป็นต้น
 มีคำประกอบความทำการจำแนกให้เปลี่ยนไป
 ว่า ไม่ควรเริ่มเจริญมุทิตาในบุคคลผู้เป็นที่รัก
บุคคลผู้เป็นกลาง ๆ และบุคคลผู้มีเวรกัน.
 คำว่า น หิ (เพราะว่า...ก็หาไม่) เป็นต้น
 เป็นคำพูดถึงเหตุ ในการที่ไม่ควรเริ่มเจริญ-
 มุทิตาในบุคคลผู้เป็นที่รักเป็นต้นนั้น. มตฺต ศัพท์
 (แปลว่า สักว่า) ในบทว่า ปิยภาวมตเตเนว
 (ด้วยเหตุสักว่าเป็นที่รักเท่านั้น) นี้ มีอรรถ
 ว่าห้ามประการพิเศษ, ด้วย มตฺต ศัพท์นั้น

อาจารย์ใจถวิล ถิ่นพังงา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปน ปิยบุคคลสุส สุขสมปิตตาที, มูทิตาย
 จ เหตุภูติ ปโมทปวตฺตี นิวตฺเตติ.
 ปิยบุคคลเลปิ ที ปริมาย สมฺปตฺติยา ปมูทิตะ
 หฏฺฐคฺคฺกุเจ ภิกฺขุโน มูทิตกาสํ ลเภยฺย.
 วกฺขติ ที "ปิยบุคคลํ วา"ติอาที. อาทีโต
 มชฺฌคฺคฺปบุคคลํ อนุสฺสรนุตฺตสฺส อุตาสินตา
 สญฺจติ, เวรํ สมฺนุสฺสรนุตฺตสฺส โกโธ
 อปฺปชฺชติ. เตนาท "ปเคว
มชฺฌคฺคฺตเวรีโน"ติ.

ท่านบ่งชี้ประการพิเศษทั้งหลาย อันเป็น
 ปทัฏฐานแห่งมูทิตาเป็นต้นอย่างนี้ว่า ภาวะที่มี
 หน้าที่มี่ยมเป็นนิตย์ อันสำเร็จจากความเป็น
 ผู้มีปฏิสันธิสทรคตด้วยโสภณสเป็นต้น, ความ
 เป็นคนชอบทักทายก่อน, ความเป็นคนพุดง่าย,
 ความเป็นผู้เจรจาอ่อนหวาน, ความเป็นผู้พูด
 ให้บันเทิงใจ ดังนี้, เป็นอันกล่าวอธิบาย
 ได้ว่า เว้นประการพิเศษทั้งหลายที่เป็นเช่นนี้
 (คือเว้นประการพิเศษที่เป็นเช่นนี้แล้ว บุคคล
 ผู้เป็นที่รักนั้น หาเป็นปทัฏฐานแก่มูทิตา
 ได้ไม่). ส่วนด้วย เอว อักษร (ที่แปลว่า
 เท่านั้น) ท่านห้ามความเพียบพร้อมด้วย
 ความสุขเป็นต้น แห่งบุคคลผู้เป็นที่รัก และ
 ความเป็นไปแห่งความบันเทิงอันเป็นเหตุแห่ง
 มูทิตา. จริงอยู่ มูทิตาของภิกษุพึงได้โอกาส
 แม้ในบุคคลผู้เป็นที่รัก ผู้บันเทิงพระราชานคืออยู่
 ด้วยสมบัติอย่างยิ่ง. จริงอยู่ ท่านอาจารย์จัก
 กล่าวว่า "อีกอย่างหนึ่ง พระโยคีพบเห็นหรือ
 ได้สดับข่าวบุคคลผู้เป็นที่รัก" ดังนี้เป็นต้น.
 เมื่อพระโยคีระลึกถึงบุคคลผู้เป็นกลาง ๆ มา

คุณวิสิทธิ์-คุณศิริพรรณ ศรีนาวา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตั้งแต่ต้น ความเฉยเมยย่อมตั้งอยู่, เมื่อ
ระลึกถึงบุคคลผู้มีเวรกัน ความโกรธก็ย่อม
เกิดขึ้น. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
"จะป่วยกล่าวไปโย ถึงบุคคลผู้เป็นกลาง ๆ
และผู้มีเวรกันเล่า" ดังนี้.

ปโมทปวตฺติยา โสณฺสทฺธิโส สหาโย
โสณฺสหาโย. มุทิตฺมุทิตฺวาติ ปสาท-
โสมนฺตยา อติวีย มุทิตฺ เอว. ปสาเท
ทฺ อิทฺ อามะตฺติตฺ. เอว อญฺจกถานเณ
อาทิตฺ มุทิตามาวนาย วุตฺตํ ทสฺเสตฺวา
อิทานิ ปาพินเณ ทสฺเสตฺ "ปิยบุคคล
วา"ติอาทิตฺ วุตฺตํ. ตตฺถ สฺขิตฺนติ สยฺชาตฺสฺซํ,
สฺขปฺตฺตฺนติ อตฺถโธ. สฺขิตฺนติ สฺขานุกวเน
สนฺนทฺธํ ปฏฺยิตฺตฺสฺซสาธนํ. อโ สาธฺตฺติ
ตสฺส สตฺตฺสฺส สมนฺตฺติยํ สมนฺตฺตฺนปฺพ-
ปโมทนาการทสฺสนํ. ปุน อโ สฺญฺจฺจติ ตสฺส
ปโมทนสฺส พหฺลิกการทสฺสนํ. ปิย มนานฺติ
เอตฺถ มนานฺตฺกถเณ ปาพียมฺปิ

สหายผู้เป็นเช่นกับนักเลง เพราะมีแต่
ความมันเทิงเป็นไป ชื่อว่าสหายนักเลง.
คำว่า เป็นผู้เอาแต่มันเทิงเร่ร่อนอย่างเดียว
คือ เป็นผู้ที่เอาแต่มันเทิงยิ่งนักอย่างเดียว
เพราะ ความเป็นผู้มีจิตใจผ่องใสเยือกเย็น.
จริงอยู่ คำพูดซ้ำ ๆ (ว่า มุทิตฺมุทิตฺ
ที่แปลว่ามันเทิงเร่ร่อน) นี้ เป็นไปในอรรถ
ว่าผ่องใส. ท่านอาจารย์ครั้งแสดงวัตถุแห่ง
การเจริญมุทิตาแต่ต้น ตามนัยแห่งอรรถกถา
อย่างนั้นแล้ว บัดนี้ ประสงค์แสดงตามนัยพระ-
บาลี จึงกล่าวว่า "อีกอย่างหนึ่ง พระโยคี
พบเห็นหรือได้สัดกับบุคคลผู้เป็นที่รัก" ดังนี้
เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า สฺขิตฺ คือ

๑ ฉ. อามะตฺติตฺ.

อติปิยสหายโก อติเปโตติ เอเก.

มีสุขอันเกิดขึ้นแล้ว, ความว่า ถึงแล้วซึ่ง
ความสุข. บทว่า สุขชิตี (จัดแจงแล้ว) คือ
เตรียมพร้อมในอันเสวยสุข ได้แก่เตรียม
เครื่องอำนวยความสะดวกไว้แล้ว. คำว่า โอ สาธุ
เป็นคำแสดงอาการยินดี อันมีสัมปชัญญะออก-
หน้าในสมบัติของสัตว์ผู้นั้น. คำว่า โอ ติจริง
อีกคำหนึ่ง เป็นคำแสดงการทำให้มากซึ่ง
ความยินดีนั้น. ด้วยศัพท์ว่า น่าชอบใจ ใน
คำว่า น่ารัก น่าชอบใจ นี้ อาจารย์พวกหนึ่ง
กล่าวว่า แม้ในพระบาลีก็ทรงประสงค์เอา
บุคคลผู้เป็นสหายที่รักยิ่ง.

อตีเตติ ตสมิเยว อตฺตภาเว อตีเต.
อนาคเตติ เอตฺตภาปี เอเสว นโย. น หิ
ภวนตฺตรคเต พุรหุมฺวิหารภาวนา รุหฺติ. ยถิ
เอวํ อตีตานาคเต กถนฺติ ? นายํ โทโส.
"โสเอวಾಯํ ทตฺโต ติสฺโส"ติ อทฺธา-
ปจฺจบุปฺนตาย วิชฺชมาณาเวน คเหตุพฺพโต.
กถมฺปนสฺส อนาคเต สมฺปตฺติ อารมฺมณํ
โทตีติ ? อาเทศาพิโต, ปจฺจบุปฺนนาย วา

คำว่า ในอติ ได้แก่ ในอติภาพนี้
นั้นเที่ยวซึ่งเป็นอติ. แม้ในคำว่า ในอนาคต
ก็มีนัยนี้แหละ. เพราะว่าการเจริญพรหม-
วิหารในบุคคลผู้อยู่ในภพอื่น ย่อมไม่่งอกงาม.
หวังว่า ถ้าหากว่าเป็นอย่างนี้ จะเจริญ
พรหมวิหารไปในอติหรืออนาคตได้อย่างไร?
เฉลยว่า ข้อนี้ไม่ผิดหรอก. เพราะบุคคล
ที่ฟังถ้อยเอวว่า "ผู้นั้นนั่นเที่ยว ชื่อว่าหัตตะ

ปโยคสมุပ္ตติยา
คเหตุพโพโต.

อนุมานโต

ลทุชาย

ชื่อว่าติสสะ" ดังนี้ ก็โดยความเป็นบุคคลผู้มี
อยู่โดยความเป็นอัคราปัจจุบัน (อัครา
กาลเวลาที่นับเนื่องในภพหนึ่ง นับตั้งแต่
ปฏิสนธิจนถึงจุติ). ถามว่า ก็สมมติ (ความ
ถึงพร้อม, ความสำเร็จ) ในอนาคตของ
บุคคลนี้ จะเป็นอารมณ์ได้อย่างไร ? ตอบว่า
จะเป็นอารมณ์ได้ โดยการแสดงอ้างเป็นต้น,
หรือโดยเป็นสมมติที่พึงถือเอาได้ โดยการ
อนุมานเอาตามปโยคสมมติอันเป็นปัจจุบัน ซึ่ง
ได้มาแล้ว.

ปิยบุคคลิ

โสณุสหายสณฺนิเต

คำว่า (ครั้นทำมิตตาให้เกิดขึ้น)ใน

อติปิยบุคคลิ, ปิยบุคคลิ จ. ทวิโรปิ
เจส อธิ ปิยภาวสามณฺณโต "ปิยบุคคลิ"ติ
วุตฺโต. อนุกกเมนาติ อติปิยบุคคลิ
ปิยบุคคลิ มชฺฌตฺโต เวรฺติ จตุสฺ โกฎฺราเสสฺ
เอเกกสฺมี กมฺมุจฺจานํ ปคฺณํ, มุทํ, กมฺมนิยณฺ
กตฺวา เสเสสฺ อุปฺสํทรณานุกกเมน. กิณฺจาปิ

บุคคลผู้เป็นที่รัก คือในบุคคลที่รักยิ่ง ที่สำคัญ
อยู่ว่าเป็นสหายนักเลง, และในบุคคลผู้เป็น
ที่รัก(อย่างปานกลาง). ก็บุคคลทั้ง ๒ จำพวก
นี้ ในที่นี้ท่านเรียกว่า "บุคคลผู้เป็นที่รัก"
เพราะ มีความเป็นคนที่รักเสมอเหมือนกัน.
คำว่า ตามลำดับ คือตามลำดับแห่งการทำ

^๑ ส. จาเนสุ.

จตุสฺส ชเนสฺส สมจิตฺตตาว สีมาสุมภโท สี่มา สมภิชฺชติ เอตยาติ กตฺวา. ภาวนาย ปน ตถา พหุโส ปวตฺตมานาย ปุริมสิหิธฺ ฺหฤ, อิตฺรํ ผลลจ กตฺวา วุตฺตํ "สมจิตฺตตาว สีมาสุมภโท กตฺวา"ติ. ยถาวุตฺตสีมาภาโว วา สีมาสุมภโทติ วุตฺตํ "สมจิตฺตตาว สีมาสุมภโท กตฺวา"ติ. เสสเมตฺถ ยํ วุตฺตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมว.

กรรมฐานในบุคคล ๔ ส่วน แต่ละส่วน คือ บุคคลผู้เป็นที่รักยิ่ง บุคคลผู้เป็นที่รัก บุคคลผู้เป็นกลาง ๆ บุคคลผู้มีเวรกัน ให้ คล่องแคล่ว, อ่อน, และควรแก่การงาน แล้วก็โน้มเข้าไปในบุคคลที่เหลือ. ความจริง ความเป็นผู้มีจิตเสมอกันในชนทั้ง ๔ จำพวก นั้นเอง ชื่อว่าสีมาสุมภโท เพราะทำความหมาย ของคำว่า เป็นเหตุทำลายเขตแดน. ถึงกระนั้น เมื่อภavana เป็นไปอยู่โดยประการ นั้นโดยมาก ท่านอาจารย์จึงทำเหตุที่สำเร็จ ไปก่อนหน้าให้เป็นเหตุ และทำเหตุนอกนี้ให้ เป็นผล กล่าวว่่า "ทำสีมาสุมภโท โดยความ เป็นผู้มีจิตเสมอกัน" ดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง ความไม่มีสี่มา(เขตแดน) ตามที่กล่าวแล้ว ชื่อว่าสีมาสุมภโท เพราะเหตุนี้ ท่าน อาจารย์จึงกล่าวว่่า "ทำสีมาสุมภโท โดย ความเป็นผู้มีจิตเสมอกัน" ดังนี้. ในอธิการ แห่งมุตติภาวานานี้ มีคำที่ควรพูดถึงอันใด เหลืออยู่, คำนั้นมันยอนข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ในหนหลังนั้นเทียว.

คุณวีรบรรณ สุริยะกำพล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุเบกขากาวนาอาณา

พรรณนาการเจริญอุเบกขา

๒๖๑. อุเบกขากาวนานติ อุเบกขา-
 พรหมวิหารกาวนํ. ยสฺมา ปริมฺพรหม-
 วิหารตฺตยนิสฺสนฺโท จตุตฺตพรหมวิหาโร,
 ตสฺมา วุตฺตํ "เมตฺตาทีสุ ปฏิลฺลทฺตก-
จตุกฺกชฺฌาเนนา"ติ. ปคฺคตฺตยชฺฌานาติ
 สุภาวิตํ วสีกาวํ ปาปิตํ ปคฺคณํ, ตถารูปา
 ตฺตยพรหมวิหารชฺฌานโต. อฺปคฺคณนฺ
อุปริชฺฌานสฺส ปทฺทฐานํ น โหติ.
จตุกฺกนยวเสน เจตฺต ตฺตยคฺคณํ. สุชิตา
โหนตฺตอิทฺวาทีวเสนาติ อาที-สทฺเทน "นิตฺตกฺขา
โหนตฺต"ติ เอวมาทีนํ สงฺคโ ทฺทฐพฺโพ.
สฺตตฺตเกลายนํ สฺตเตสฺ มมายนํ มมตฺตกรณํ,
ตถา มนสิกาเรน โยโค สฺตตฺตเกลายน-
มนสิการยตฺตคตฺตํ, ตสฺมา. เมตฺตาทีนํ
ราคเคหสิคโทมนสฺสสโสมนสฺสานํ อาสน-
วุตฺติตาย ยถารหํ ปฏิฆานนยสมปจาริตา
เวทิตพพา. อถวา "สุชิตา โหนตุ, ทกุชโ

๒๖๑. คำว่า เจริญอุเบกขา คือเจริญ
 อุเบกขาพรหมวิหาร. เพราะเหตุที่พรหม-
 วิหารที่ ๕ (อุเบกขาพรหมวิหาร) เป็นผล
 ไหลออกแห่งพรหมวิหาร ๓ ข้างต้น, ฉะนั้น
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ซึ่งเป็นผู้ได้ฉาน ๓
ฉาน ๔ ในพรหมวิหาร ๓ ข้างต้น มีเมตตา
เป็นต้น" ดังนี้. คำว่า (ออก)จากฉานที่ ๓
ที่คล่องแคล่ว ความว่า ฉานที่ ๓ ที่อบรม
 คี่แล้ว ทำให้ถึงความเบ็ววสีได้แล้่ว ชื่อว่า
 คล่องแคล่ว, ได้แก่ (ออก)จากฉานที่ ๓ ใน
 พรหมวิหารที่เป็นเช่นนั้น. เพราะว่าฉานที่ยัง
 ไม่คล่องแคล่ว ย่อมไม่เป็นปฏฐฐานแห่งฉาน
 ที่สูงขึ้นไป. ก็ศัพท์ว่าที่ ๓ ในคำนี้ ท่านกล่าว
 ไว้โดยเกี่ยวกับฉานจตุกกนัย. ด้วยอาทิศัพท์
 (ที่แปลว่า เป็นต้น) ในคำว่า โดยเกี่ยวกับ
มนสิการว่า ของเป็นผู้ถึงสุขเกิด เป็นต้น
 ฟังเห็นว่าสงเคราะห์เอามนสิการมีอย่างนี้ว่า

คุณวีรบรรณ สุริยะกำพล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มัจจนตุ^๑, โมทนต์^๑ติ หิตลิตถาวปวตติยา "ขอจงเป็นผู้ไม่มีทุกข์เกิด" ดังนี้ เป็นต้น.
 ติสสนนัมปิ อนุนยสฺส อาสนนจาริตา. สติ ชื่อว่าความติดข้องในสัตว์ ได้แก่ความ
 จ ตพฺพิปริยาเย โลหิตปกเเป ปุพฺโพ วีย ประพฤติว่าของเรา คือการกระทำให้มีความ
 ลหุโรทาสเมเวตถ ปฏิมฺนติ อวิเสเสน เป็นของเรา ในสัตว์ทั้งหลาย, ความ
 ตาสึ ปฏิมานุนยสมฺปจาริตา ทฏฺฐพฺพา. ประกอบด้วยมนสิการอย่างนั้น ชื่อว่าความ
เป็นภาวนาที่ประกอบด้วยมนสิการ อันเป็นไป
ด้วยความติดข้องในสัตว์, ได้แก่เพราะความ
 เป็นภาวนา...ติดข้องในสัตว์นั้น. ฟังทราบ
 ความเป็นภาวนา ที่ เที่ยวไปใกล้ความยินดี
ยินดีร้าย ตามสมควรโดยภาวะที่เมตตาเป็นต้น
 เป็นไปใกล้ระคะ โทมณฺส และโสมนฺสอัน
 อาศัยเรือน. อีกนัยหนึ่ง ภาวนาแม้ทั้ง ๓
 ชื่อว่ามีความเที่ยวไปใกล้ความยินดี เพราะ
 เป็นไป ด้วยความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์
 ๕ กอฏฺฐ(ในสัตว์ทั้งหลาย)ว่า "ขอจงเป็นผู้ถึง
 สุขเกิด, ขอจงพ้นจากทุกข์เกิด, ขอจงบันเทิง
 เกิด" ดังนี้. และเมื่อปริยายที่ผิดกันกับภาวะ
 นั้น (คือไม่เป็นผู้ถึงสุขเป็นต้น)มีอยู่ ปฏิฆะ

^๑ ฉ. มัจจนตุ.

ก็ได้โอกาสเที่ยว ในเพราะปริยายที่ผิดไปนี้
คุณเมื่อมีความกำเริบแห่งโลหิต หนองก็ได้
โอกาส ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ จึงพึงทราบว่า
ภาวนาทั้ง ๓ นั้น มีความเที่ยวไปใกล้ความ
ยินดียิ่งร้ายได้โดยไม่แปลกกัน.

"โสมนัสสโยเคน โอฟาริกตฺตา"^๑ อธิ
ตติยชฺฌานสฺส วเสน วุตฺตํ, ตโต วุญฺจิตสฺส
อิทฺมาทึนฺวตฺสสนฺนติ เมตฺตาทิวเสน ปน
โอฟาริกภาเว วุจฺจมาเน วิตกฺกวิจาร์ปิตฺติ-
โยเคนเนว โอฟาริกตา วุตฺตพฺพา สียา,
ตาทิปิ ตาสํ สมายอกฺสพฺภาวโต, อุเปกฺขาย
จ ตภาวโต. น วา วุตฺตพฺพา ตติยชฺ-
ฌานิกานํเยว เมตฺตาทึนํ อิธาริเปตฺตฺตา,
ตํตฺถานสมตฺติกกเมเนว จ ตํตฺถานิกา
เมตฺตาทโยปิ สมตฺติกกฺกตา เอว นาม โทษฺติ,
ฌานสามณฺเณน วีย เมตฺตาทิสามณฺเณน
โวหารมตฺตํ. ปฺริมาสูติ เมตฺตากรุณาธุตาสฺ.
สนฺตภาวโตติ^๑ ยถาวุตฺตสฺสตฺถเกลาณนาทึ-

คำว่า "เพราะเป็นภาวนาที่หยาบ
เหตุเพราะประกอบด้วยโสมนัส" นี้ ท่าน
กล่าวไว้ โดยเกี่ยวกับเป็นฌานที่ ๓,
แต่เมื่อจะกล่าวถึงความเป็นภาวนาที่หยาบไว้
โดยเกี่ยวกับตัวธรรมชาติ มีเมตตาเป็นต้นว่า
พระโยคาวจรผู้ออกจากเมตตามานเป็นต้นนั้น
มีการเล็งเห็นซึ่งโทษนี้ ดังนี้ ก็มีอันต้อง
กล่าวความเป็นภาวนาที่หยาบไว้ โดยการที่
ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ และปิตินั้นเที่ยว,
เพราะภาวนาเหล่านั้นที่มีการประกอบร่วมกัน
กับธรรมชาติมีวิตกเป็นต้น แม้เหล่านั้นก็มีอยู่,
และเพราะอุเบกขากภาวนา ไม่มีการประกอบ
ร่วมกันกับธรรมชาติมีวิตกเป็นต้นนั้น. หรือ

^๑ ฉ. สนฺตสภาวตฺตา.

อนุสนฺตภาวาทโต อุเบกฺขาย ไม่ต้องกล่าวถึงก็ได้ เพราะในที่ท่าน
 สนฺตสภาวาท. "สนฺตสภาวาท"ติ จ อิทฺติ ประสงค์เอาภาวนามีเมตตาเป็นต้น อัน
 นิตฺตสนฺตมคฺคํ ญฺจ สขุมตา ปถิตฺตา ประกอบด้วยฌานที่ ๓ เท่านั้น, อนึ่ง โดย
 วิทฺฐริเกสฺสตา วิปุลผลตาคี เอวมาทโยปี การก้าวล่วงฌานนั้น ๆ เสียให้มันเอง แม้
 อุเบกฺขาย อานิสฺสา ญฺจ ธรรมทั้งหลายมีเมตตาเป็นต้น ซึ่งมีอยู่ในฌาน
 ปกฺติมชฺชตฺโตติ กิณฺจึ การณ์ อนเปกฺขิตฺวา นั้น ๆ ก็ชื่อว่าเป็นอันถูกก้าวล่วง(ด้วย)
 ปกฺติยา สภาเวเนว อิมสฺส กิณฺจึโน ที่เดียว, จึงมีเพียงแต่โวหาร(ว่ายังไม่ก้าว-
 อุทาสีนเปกฺเข ลีโต. อุชฺฌเปกฺขิตฺวาติ อุตฺตนา ล่วง) เพราะ(ฌานที่ ๒ เป็นต้น) มีเมตตา
 กตฺกมฺมวเสเนวายมายสฺมา อาคโต^๑ เป็นต้นเหมือนกัน จุดที่เป็นฌานเหมือนกัน
 กจฺจติ จ, ตวมฺปิ อุตฺตนา กตฺกมฺมวเสเนว ฉะนั้น. คำว่า ในภาวนา ๓ ข้างต้น คือใน
 อาคโต กจฺจสิ จ, น ตสฺส ตว ปโยเคน เมตตา กรุณา และมูทิตา. คำว่า โดยความ
 กิณฺจึ สุขี วา อุปเนตฺติ, ทุกฺขี วา อปเนตฺติ เป็นธรรมสงบ (คือเส็งเห็นอานิสฺงส์)ของ
 ลพฺภา, เกวลมฺปนเนตฺติ จิตฺตสฺส อนุชฺกุมมฺมิ, อุเบกขา โดยความเป็นธรรมสงบ เพราะ
 ยทิทํ เมตฺตายนานาทินา สตฺเตสฺส เกลายนํ. ไม่มีความไม่สงบมีความติดข้องในสัตว์เป็นต้น
 พุทฺธาทีหิ อริเยหิ คตฺมคฺโค เจส ตามที่กล่าวแล้ว. ก็คำว่า "โดยความเป็น
 อปณฺณกปฏฺิพทาภูโต, ยทิทํ สพฺพสฺตฺเตสฺส ธรรมสงบ" นี้ พึงเห็นว่าเป็นเพียงนิตฺตสนฺ.
 มชฺชตฺตตาคี เอวํ ปฏิปฺกฺขชฺิจฺจามฺเขน พึงทราบอานิสฺงส์ของอุเบกขาแม้มีอาทีย่างนี้
 มชฺชตฺตตตาย สุมฺปชาตการวพฺพมานาทิเกทฺ^๒ ว่าความเป็นธรรมที่ละเอียด ความเป็นธรรม

^{๑-๑} ฉ. กตฺกมฺมวเสเนว อาคโต.

^๒ ฉ. ...พพมานาทโร ตี.

บุคคล ปุณฺณปุณฺณ อนุชฺชเบกฺกชฺชติ, ตตฺถ จ ที่ประณีต ความเป็นธรรมที่มีกิเลสอยู่ห่างไกล
 สวิเสสฺส อุกฺเขขฺม ปจฺจุปฺภุจฺเจติ, ตสฺส ตถา ความเป็นธรรมที่มีผลไพบูลย์ ดังนี้. คำว่า
 ปฏิปชฺชโต ปกฺคิยาบิ อุกฺทาสันตฺตทา สาคิสฺสย เป็นกลาง ๆ ตามปกติ ความว่า เพราะไม่
 ตตฺถ มชฺชตฺตทา สณฺฐาติ. ภาวนาพเลน เพ่งถึงเหตุการณ์อะไร ๆ ก็จัดว่าเป็นบุคคล
 นีวรณานิ วิภฺชมฺภิตาเนว โทหนฺติ, กิเลสสา ผู้ตั้งอยู่ในฝ่ายที่ควรวางเฉย สำหรับภิกษุรูปนี้
 สมนิสินฺนา เอว โทหนฺติ, โส ทํ อุกฺเขขฺม ตามปกติคือตามสภาวะที่เดียว. คำว่า วาง-
 ปิยบุคคลาทีสุ อุตฺสฺหริติ. เตนาท "อฺอุเปกฺขา เฉย (บุคคลนั้น) ความว่า ย่อมวางเฉย
 อฺอุปาเทตฺตพฺพา, ตโต ปิยบุคคลาทีสุ"ติ. แล้ว ๆ เล่า ๆ ซึ่งบุคคลนั้น อันต่างกันด้วย
เอกํ บุคคลนฺติ เอกฺถ อถฺถนฺนุโจ เอก-สทฺโท ความเป็นบุคคลนำเคารพ น่านับถือ เป็น
 อิตฺถเอก อภิวัตฺตตีติอาทีสุ^๑ วิทย. อันมากเป็นต้น ที่พระโยคีเข้าไปทำให้เกิดขึ้น
 เอกวจนเนว เจตฺถ สงฺขยาวิเสสฺส สิทฺโธ, พร้อมกับความเป็นกลาง โดยอาศัยความ
 ตสฺมา อถฺถ เอกํ บุคคลนฺติ อยเมตฺถ รังเกียจต่อ (การตกไปใน) ฝ่ายแต่ละข้าง
 อตฺถโก. เตน อตฺตทานํ นีวตฺเตติ. "เนว (บุคคลอื่นข้างหนึ่ง, ตนเองข้างหนึ่ง) เป็น
มฺนาปนฺ"ติ อิมินา ปิยบุคคลํ, อตฺตปิย- ช่องทางอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุนี้ มาแล้ว
 สหายกถฺจ นีวตฺเตติ, อตฺตทานมฺปิ วา อตฺตนิ และจะไป ก็ด้วยอำนาจแห่งกรรมที่ตนทำไว้
 อมฺนาปตฺตาย อภาวโต. "น อมฺนาปนฺ"ติ เท่านั้น, แม้ตัวเจ้ามาแล้วและจะไป ก็ด้วย
 อิมินา อฺอุปิยํ, เวริบุคคลกถฺจ, ปาโรเสสโต อำนาจแห่งกรรมที่ตนทำไว้เหมือนกัน, การที่
 มชฺชตฺตบุคฺคสฺส กถฺถ อฺอาปนฺนํ. อิติ "เอกํ

^๑ ม. อ. ๑๔/๓๔.

คุณหญิงอรุณชาติ จารุคุต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

บุคคล เนว มนาปี นามนาปน ติ อิมินา
อตุตโน, ปิยาทีนญจ ปฏิกุเขมุเขน
อุทาสีบุคคลุท สเสติ.

อะไร ๆ หรือขจัดทุกข์ให้แก่เขา ไม่ได้
หรือ, ก็แต่ว่าความติดข้องในสัตว์ทั้งหลาย
โดยการทำความตลบเป็นต้นนี้ใด, นี้ไม่ใช่
การทำจิต(ให้ดำเนินไป)ตรงเลย. แต่ว่า
ความเป็นกลางในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงนี้ใด, นี้
เป็นทางที่พระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า
เป็นต้นตรงดำเนินไป เป็นอปัลลภกปฏิบัติ
(ปฏิบัติที่ไม่ผิดพลาด) ดังนี้, ก็พระโยคีย่อม
ทำอุเบกขาที่มีความวิเศษให้ตั้งขึ้น ในบุคคล
นั้น, ความเป็นกลางในบุคคลนั้นย่อมตั้งขึ้น
เป็นอย่างดียิ่ง เพราะความที่พระโยคินั้น
ผู้ปฏิบัติอย่างนั้น มีความเป็นกลางได้แม้โดย
ปกติ. นีวรณทั้งหลายเป็นอันถูกข่มไปด้วย
กำลังของภาวนาที่เดียว, กิเลสทั้งหลายเป็น
อันสงบนิ่งไปที่เดียว, พระโยคินั้นก็น้อมเอา
อุเบกขานั้นไปในบุคคลที่เหลือ มีบุคคลผู้เป็น
ที่รักเป็นต้น. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
กล่าวว่า "ทำอุเบกขาให้เกิดขึ้นเถิด, ต่อ
จากนั้นจึงแผ่อุเบกขาไปในบุคคลที่เหลือ มี
บุคคลผู้เป็นที่รักเป็นต้น" ดังนี้. ในคำว่า

คุณหญิงอรุณฉติ จารุฉล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

(เห็น)บุคคลหนึ่ง^{นี้} เอก ศัพท์ (ที่แปลว่า
หนึ่ง) มีอรรถว่าอัน (เท่ากับเห็นบุคคลอื่น)
เหมือนอย่างในประโยคที่ว่า พวกหนึ่งยอม
ยืนยันอย่าง^{นี้} (พวกอันยอมยืนยันอย่าง^{นี้}).
ก็ในคำ^{นี้} สำเร็จเป็นสังขยาวิเศษ(การนับว่า
เป็นอีกคนหนึ่ง) แล้ว ด้วยคำพหูพจน์เป็น
เอกวจนั่นเอง, เพราะฉะนั้น ในคำ^{นี้}จึงมี
ความหมาย^{นี้}ว่า (เห็น)บุคคลอื่นคนหนึ่ง
ดัง^{นี้}. ด้วยคำ^{นี้}ทรงปฏิเสธตัวภิกษุ. ด้วย
คำว่า "ซึ่งเป็นคนที่น่าชบใจก็ไม่ใช่" ^{นี้}
ทรงปฏิเสธบุคคลผู้เป็นที่รัก, และผู้เป็นสหาย
ที่รักยิ่ง, หรือแม้แต่ตนเอง เพราะในตนเอง
ไม่มีความเป็นบุคคลผู้ไม่น่าชบใจ. ด้วย
คำว่า "เป็นคนที่ไม่น่าชบใจก็ไม่ใช่" ^{นี้}
ทรงปฏิเสธบุคคลที่เกลียด และบุคคลผู้มีเวร-
กัน, เป็นอันถึงการถือเอาบุคคลผู้เป็นกลางๆ
เพราะเป็นส่วนที่เหลืออยู่. เพราะเหตุ^{นี้}
ด้วยพระดำรัสว่า "เห็นบุคคลหนึ่งซึ่งเป็นคน
น่าชบใจก็ไม่ใช่ เป็นคนที่ไม่น่าชบใจก็
ไม่ใช่" ดัง^{นี้} ^{นี้} ทรงแสดงถึงบุคคลที่ควร

คุณหญิงอรุณฉติ จารุศล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วางเฉย โดยการที่ตรัสปฏิเสธตัวพระโยคี
เอง, และบุคคลผู้เป็นที่รักเป็นต้นเป็นช่อง-
ทาง.

วุดตนเยนาติ "ยฺวาสฺส ปกติ-
มชฺชุตฺโต"ติอาทินา อนนฺตรํ วุดเตน นเยน.
อตุตฺสึเนหฺสฺส พลวภาวโต เวรฺโตปิ อตุตฺสึ
มชฺชุตฺตตาย หุรูปฺสํหารตฺตยา "อิเมสุ จ
อตุตฺสึ จา"ติ อตุตฺตา ปจฺจมา วุดฺโต.
ปจฺจวีกสิเณ วุดฺตนเยนาติ "อํยํ สฺมาปตฺติ
อาสนฺนเปตีปจฺจตฺตติกา"ติอาทินา ปจฺจวีกสิเณ
วุดฺเตน นเยน. ยถฺติ เญจฺจา
"ปคฺคตฺตติยชฺชานา ญฺจฺจายา"ติอาทึ วุดฺตํ,
คํ เญจฺจา ตฺสึ พุรฺหมวิหาเรสุ,
จตุตฺตพุรฺหมวิหาเร จ อาทินฺวานิสฺสทฺสฺสน-
วเสน วุดฺตํ. อิทฺมฺปน ตฺตติยชฺชมาเน อาทินํ
จตุตฺตชฺชมาเน จ อาณิสฺสํ ทิสฺวา
จตุตฺตธาธิกมย โยคํ กโรนฺตฺสฺส
จตุตฺตชฺชานาสฺส อุบฺบชฺชชานการทฺสฺสนํ. ตสฺมา

คำว่า ตามนัยที่กล่าวแล้ว คือตามนัย
ที่กล่าวแล้วในลำดับ ด้วยคำว่า "บุคคลใด
เป็นกลาง ๆ ตามปกติสำหรับเธอ" ดังนี้
เป็นต้น. ท่านกล่าวถึงตัวพระโยคีเอาไว้ใน
ตอนท้ายว่า "ในบุคคลเหล่านี้ และใน
ตนเอง" ดังนี้ เพราะพระโยคีน้อมเอาความ
เป็นกลางเข้าไปในตนเองได้ยาก กว่าบุคคล
แม้ที่มีเวรกัน เพราะความเสน่หาในตนเป็น
ธรรมชาติมีกำลัง. คำว่า ตามนัยที่กล่าวแล้ว
ในปฐวีกสิณนั้น เทียว คือ ตามนัยที่กล่าวแล้ว
ในปฐวีกสิณ ด้วยคำว่า "สมาบัตินี้มีปีติ เป็น
ข้าศึกใกล้" ดังนี้เป็นต้น. ก็คำที่ท่านกล่าวไว้
ในหนังสือว่า "ออกจากฌานที่ ๓ อันคล่อง-
แคล่ว" ดังนี้เป็นต้นใด, คำนั้น ท่านกล่าวไว้
โดยเกี่ยวกับ เป็นการแสดงโทษ ในพรหม-

๑ วิสุทธิมคค. ๑/๒๑๐.

คุณสุภัทรา ทัพพะรังสี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธมรรคทานุภา บ.พ.๓-๒๓

ตตถ วุตต์ 'ปฐวีสุทท์ อปเนตฺวา ตเทว
นิमित्तํ อารมฺมณํ กตฺวา มโนทวาราวชฺชนํ
อุปฺปชฺชตี'ติอาทินา โยเชตพฺพํ.

วิหาร ๓ เป็องตำ, และอาณิสงส์ในพรหม-
วิหารที่ ๔. ส่วนคำ(ว่าฉานที่ ๔ ย่อมเกิดขึ้น
ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วในปฐมวิภังคินั้นเทียว) นี้
เป็นคำแสดงอาการที่เกิดขึ้นแห่งฉานที่ ๔ แห่ง
พระโยคีผู้เล็งเห็นโทษในคตियฉาน และ
อาณิสงส์ในจตุตถฉาน แล้วทำความพยายาม
เพื่อการบรรลุจตุตถฉาน. เพราะฉะนั้น
ในบรรดาคำเหล่านั้น คำที่ท่านกล่าวไว้แล้ว
พึงประกอบความด้วยคำว่า "ตัดเอาศัพท์ว่า
ปฐมวิภังคินั้นไป มโนทวาราวชชนะ ย่อมเกิดขึ้น
กระทำนิมิตนั้นนั่นเอง ให้เป็นอารมณ์" ดังนี้
เป็นต้นเกิด.

ปฐมวิภังคินิสฺสตี อาทิ-สทฺเทน
เสสฺสกลีฉานี, อสฺสสาสปฺสฺสาสนนิมิตฺตฉนฺจ
สฺงฺคณฺหาตี. กามิ กลีฉานาปาเนสฺ
อุปฺปนฺนสฺสาปี ตตฺติยชฺฉานสฺส อฺเปกฺขาทฺพรหม-
วิทฺทาเรณ รุปาวัจฺจรชฺฉานาตีตาย อตฺถเว
สฺภาคตา, ตมฺปน อการณํ อารมฺมณสฺส
วิสฺทิสฺตายาตี อาท "อารมฺมณวิสฺภาคตายา"ติ.

ด้วย อาทิ ศัพท์ (ที่แปลว่า เป็นต้น)
ในบทว่า ปฐมวิภังคินิสฺสตี (ในปฐมวิภังคินั้น)
สงฺเคราะห์เอาภังคินิสฺสตี, และนิมิตแห่ง
ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก. คตियฉาน
แม้ที่เกิดขึ้นในภังคินิสฺสตีและอานาปาน มีความเป็น
สภาคะ (มีส่วนเหมือนกัน) กับอุเบกขา-
พรหมวิหารโดยความเป็นรูปาวัจจฉานเป็นต้น

คุณสุภัทรา ทัพพะรังสี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นฺนุ จ อณฺณเถว กสิณาทิกาวนา, อณฺณถา
 พุรุมฺวิหารภาวนาติ ภาวนาวเสนาปี
 ยถาวุคฺคชฺฌานานํ อตฺถเถว วิสทิสฺสตาติ ?
 สจฺจเมตฺถิ, ภาวนาวเสน ปน วิสทิสฺสตา
 อณฺบปฺตติยา น เอกนฺตํ การณํ. ตถาหิ
 อณฺณถาว เมตฺตาทิกาวนา, อณฺณถา
 อุกฺเขชาภาวนา. ตถาปี สตฺตเตสฺสุ ยถापวฺตติคํ
 ทิเตสฺสิตาธิอาการํ พฺยติเรกมฺเชน อามสฺสนฺติ
 ตโต วินิฏฺฏมานรฺูปเณ อชฺฌนฺเพกฺขนากาเรน
 พุรุมฺวิหารุกฺเขชา ปวตฺตติ. ตถา หิ วุคฺชติ
 "กมฺมสฺสกา สตฺตทา, เต กมฺมสฺสํ รุจฺจยา
 สฺสฺชิตา วา ภวิสฺสนฺติ"^๑ติอาทิ. อารมฺมณ-
 สภาคตาปี เจตฺถอ อตฺถดีติ เมตฺตาทิวเสน
 ปฏฺลิทฺธตฺตติยชฺฌานสฺสํ อิชฺฌนฺติ อุกฺเขชาพุรุม-
 วิหาโร. เตน วุคฺคํ "เมตฺตาทิสฺส"ติอาทิ.
 ตตฺถ เมตฺตาทิสฺสติ เมตฺตาทิสฺส
 นิปฺพาเตตฺตพฺเพสฺส, เมตฺตาทิวเสนาคิ อตฺถโถ.
 เสสฺสิ เหนฺจฺจวา วุคฺคณฺยเมว.

ด้วยกัน ก็จริงอยู่, แต่ว่าข้อนั้นไม่ใช่เหตุ
 (ที่จะทำให้ได้ฌานที่ ๔ ในอุเบกขาพรหม-
 ฌานลำดับต่อจากฌานที่ ๓ ที่ได้ใน
 ปฐวีกสิณเป็นต้น) เพราะความที่อารมณ์ไม่
 เหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
 "เพราะความที่มีอารมณ์เป็นวิสภาคกัน"ตั้งนี้.
 ท้วงว่า การเจริญกสิณเป็นต้น ย่อมเป็นไป
 โดยประการหนึ่งนั้นแล, การเจริญพุรุมวิหาร
 ก็เป็นไปโดยอีกประการหนึ่ง เพราะเหตุนี้
 ฌานทั้งหลายตามที่กล่าวแล้ว ก็มี ความไม่
 เหมือนกันเลย แม้โดยเกี่ยวกับการเจริญด้วย
 มิใช่หรือ (ไม่ใช่โดยเกี่ยวกับอารมณ์เท่า-
 นั้น)? เฉลยว่า ข้อที่ว่ามานี้ก็เป็นความจริง,
 แต่ความไม่เหมือนกัน เกี่ยวกับการเจริญ
 ไม่ใช่เหตุที่แน่นอนแห่งความไม่เกิดขึ้น (แห่ง
 ฌานที่ ๔ ในอุเบกขาพรหมวิหาร). จริง-
 อย่างนั้น การเจริญเมตตาเป็นต้น ก็เป็นไป
 โดยประการหนึ่ง, การเจริญอุเบกขา เป็นไป

^๑ ฉ. กสส.

คุณสุภัทรา ทัฬหะรังสี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังษิตา ป.ท. ๓-๒๓

โดยอีกประการหนึ่ง. ถึงอย่างนั้น อุเบกขา อันเป็นพรหมวิหาร ย่อมจับเอาอาการคือ ความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล เป็นต้น ตามที่ทำให้เป็นไปในสัตว์ทั้งหลาย (ครั้งที่ เจริญพรหมวิหาร ๓ ข้างต้น) โดยการปฏิเสธ เสียเป็นช่องทาง เป็นไปโดยอาการวางเฉย ซึ่งมีสภาวะหันกลับจากอาการที่แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลเป็นต้นนั้น. จริงอย่างนั้น ท่าน จักกล่าวว่า "สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน, สัตว์เหล่านั้นจักเป็นผู้ถึงสุขได้ ก็ตาม ความชอบใจของกรรม" ดังนี้ เป็นต้น. ก็แม้ ความมีอารมณ์เป็นสภาวะกัน ย่อมมีอยู่ใน พรหมวิหารเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น อุเบกขา-พรหมวิหารจึงสำเร็จแก่พระโยคีผู้ได้ฌานที่ ๓ เกี่ยวกับ เมตตา เป็นต้นมาแล้ว. เพราะ เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "(แต่ว่า จะเกิดขึ้นแก่...)ในพรหมวิหาร ๓ ข้างต้น มีเมตตาเป็นต้น" ดังนี้ เป็นต้น. ในคำ เหล่านั้น คำว่า ในพรหมวิหาร ๓ ข้างต้น มีเมตตาเป็นต้น คือในพรหมวิหาร ๓ ข้างต้น

คุณสุภัทรา ทัพพะรังสี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มีเมตตาเป็นต้น ที่พระโยคีพึงทำให้สำเร็จ,
ความว่า ด้วยอำนาจแห่งพรหมวิหาร ๓ มี
เมตตาเป็นต้น. คำที่เหลือมีนัยอันได้กล่าว
แล้วในบทหลังนั้นแล.

ปักษิกถากถา

พรรณนาปักษิกถา

๒๖๒. พรหมคตเมนาติ เอตถ
สมมุติพรหมาโน อุปคตติพรหมาโน วิสุทธิ-
พรหมาโนติ ตีวิชา พรหมาโน.

๒๖๒. ในคำว่า ผู้ทรงเป็นพรหมผู้สูงสุด
นี้ ชื่อว่าพรหม มี ๓ จำพวก คือ สมมุติพรหม
อุปคตติพรหม วิสุทธิพรหม. จริงอยู่ ด้วยศัพท์
ว่า พรหม ในประโยคมีอย่างนี้ว่า :

"สมฺปนฺนํ สาลีเกหาร์
สุวา ภุชฺชติ โกสิย
ปฏิวะเทมิ เต พฺรหฺเม
น เต วาเรตุมฺสฺสเท"^๑

"ข้าแต่ท่านท้าวโกสิย์ นกแก้วทั้งหลาย
บริโภคนาข้าวสาลีอันสมบูรณ์ ข้าแต่
ท่านผู้เป็นพรหม ข้าพเจ้ารู้ว่า เป็น
นกแก้วเหล่านั้น ท่านไม่อาจที่จะ

^๑ พ. ขา. ๒๗/๓๖๖.

ปริพพช มหาพรหมเม

ปจฺนตฺตณฺเณปี ปาณินโน^๑ :

ป้องกันนกแก้วเหล่านั้นได้

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพรหมที่ยิ่งใหญ่
เพราะพระองค์ทรงจับไล่ สัตว์อื่น ก็
ย่อมเดือดร้อนด้วย"

จ เอวมาทีสุ ติ พรหมสทุเทน สมมุติ-
พรหมาโน วุตฺตา.

ดังนี้ เป็นต้น เป็นอันกล่าวถึงสมมุติพรหม
(พรหมโดยสมมุติ อันได้แก่กษัตริย์หรือพระ-
ราชา). จริงอยู่ ด้วยศัพท์ว่าพรหมใน
ประโยคมีอย่างนี้ว่า

"อปรุคา เตสํ อมตสุส ทวารา
เย โสตนฺโต ปมฺณจฺนตฺ สทุธ.
วิทฺสสณฺณํ ปคฺณํ น ภาสี
ธมฺมํ ปณีตํ มนุเชสฺสุ พรหมเม"

"เราได้เปิดประตูมณฑปพานไว้สำหรับ
สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีโสตนปลดปล่อยศรัทธา
(ความเชื่อดั้งเดิมของตน). คุณรท่าน
ผู้เป็นพรหม เราเป็นผู้มีความสำคัญว่า
ลำบาก จึงไม่ออกกล่าวธรรมอัน
ประณีตที่เราเข้าใจของ ในหมู่มนุษย์
ทั้งหลาย"

^๑ วิ. มทาวិภงค. ๒/๕๖๖.

"อถ โข พุรุหฺมา สหปตี"^๑ จ เอวมาทีสุ และว่า "ครั้งนั้นแล ท่านท้าวสัทัมบดีพรหม"
 หิ พุรุหฺมสฺสทฺเพน อุปตฺตติพุรุหฺมา วุตฺตา. ดังนี้ เป็นต้น เป็นอันกล่าวถึงอุปบัติพรหม
 "พุรุหฺมจกฺกั ปวตฺเตตี"^๒ติอาทิวจนโต^๓ (พรหมโดยอุปบัติ). พระอริยธรรมก็เรียกว่า
 "พุรุหฺมนุ"^๓ติ อริยธมฺโม วุจฺจติ, ตโต "พรหม" โดยคำพูดที่ว่า "ทรงกระทำพรหม-
 นิพฺพตฺตตฺตา อวิเสสฺเสน สหฺเพปิ อริยา จักรให้เป็นไป" ดังนี้ เป็นต้น, พระอริยมุคค
 วิสุทฺธิพุรุหฺมานิ นาม ปรมตฺตพุรุหฺมตฺยา. แม้ทุกองค์ ชื่อว่าวิสุทธิพรหม โดยไม่แปลกกัน
 วิเสสโต ปน "พุรุหฺมาติ ภิกฺขเว ด้วยความเป็นปรมัตถพรหม เพราะความที่
 ตถาคตฺสเสตฺติ อธิวจนนุ"^๓ติอาทิวจนโต^๓ บังเกิดจากอริยธรรมนั้น. แต่โดยพิเศษ
 สุมฺมาสมฺพุทฺโธ อุตฺตมพุรุหฺมา นาม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อุตตม-
 สทฺเวเก โลเก พุรุหฺมญฺเฑหิ กุณฺเดหิ พรหม (พรหมผู้สูงสุด) โดยพระดำรัสที่ว่า
 อุกฺกัสปารมิปฺตฺติโต. อิติ พุรุหฺมานิ "คุณภิกษุทั้งหลาย คำว่า พรหม นี้เป็นชื่อ
 อุตฺตโม, พุรุหฺมา จ โส อุตฺตโม จาติ วา ของตถาคต" ดังนี้ เป็นต้น เพราะทรงบรรลุ
 พุรุหฺมตฺตโม ภควา. เตน ภฺกิตฺเต "โส พระบารมีอันสูงส่ง ด้วยคุณทั้งหลายอันเป็น

^๑ ที. มหา. ๑๐/๔๒, ๔๔, ม. มุ. ๑๒/๓๒๔,

ม. ม. ๑๓/๔๖๔, ส. ส. ๑๕/๒๐๕,

วิ. มหา. ๔/๑๒. ฉ. พุรุหฺมา สหฺมปตี.

^๒ ม. มุ. ๑๒/๑๔๑, ส. นิ. ๑๖/๓๓,

องฺ. จตุกก. ๒๑/๑๐, องฺ. ปญฺจก.

๒๒/๑๐, พุ. ป. ๓๑/๕๔๗.

^๓ ฉ. อธิวจนนุติ วจนโต.

คุณสุวิมล รุ่งแสง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เมตตาสหคเคน เจตสา^๑ "คืออาทินา" ตตฺถ พรหม (ของประเสริฐ) ในโลก พร้อมทั้ง
 ตตฺถ เวเนยยานิ เทสิเต. อิตฺติ เอว เทวตา. พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า
 ยถาวุคฺเคน ภาวนานุกฺกเมน เจว พรหมุตฺตม เพราะอรรถว่าทรงเป็นผู้สูงสุด
 อตฺถวณฺณนุกฺกเมน จ วิทฺตฺวา ชานิตฺวา. แห่งบรรดาพรหมทั้งหลาย, หรือทรงเป็น
ปกิณฺณกกาปิ วิญญฺเวยยาติ ปุพฺเพ วิย พรหมผู้สูงสุด ตามประการที่กล่าวนี้.
 อสํชาธณํ ตํ ตํ พรหมวิหารปฏินียตเมว ความว่า ซึ่งพรหมวิหารที่พระผู้เป็นพรหม
 อตฺถํ อคฺคเหตฺวา สาธารณภาวโต ตตฺถ ผู้สูงสุดนั้นตรัสไว้ คือทรงแสดงไว้แก่
 ตตฺถ ปกิณฺณํ วิสฺสุ อตฺถํ คเหตฺวา เวไนยสัตว์ทั้งหลาย ในสุตฺรนั้น ๆ ด้วยคำว่า
 ปวตฺติตฺตา ปกิณฺณกกาปิ วิชานิตฺพทา. "เขา ย่อมแผ่ไปสู่ทิศหนึ่ง ด้วยจิตอันสหระค
 ด้วยเมตตา" ดังนี้เป็นต้น. ศัพท์ว่า อิต
 ความว่า ครันฺทราบ คือครันฺรู (ซึ่ง
 พรหมวิหาร) โดยลำดับแห่งภาวนา และ
 โดยลำดับแห่งคำพรรณนาอรรถ อย่างนี้แล้ว
 คือตามที่กล่าวแล้ว. คำว่า กัฬิงฺทราบมฺเ
ปกิณฺณกกา คือกัฬิงฺทราบมฺเปกิณฺณกกา
 ที่ข้าพเจ้า (พระพุทฺธโฆษาจารย์) ไม่ถือ
 อรรถาธิบายอันไม่สาธารณะ คือประจำ

^๑ ที. สี. ๔/๓๑๐, ที. ปา. ๑๑/๒๓๕,
 ม. มุ. ๑๒/๖๕, ๖๐๕, ม. ม. ๑๓/๔๑๗,
 ๔๒๐, ๖๓๘, ๖๖๔, ม. อ. ๑๔/๒๘๖.

เฉพาะพรหมวิหารนั้น ๆ เท่านั้น เหมือน-
อย่างในตอนต้น ถือเอาอรรถาธิบายที่เป็น
ปถิณกะ คือกระจายไปได้ในพรหมวิหารนั้น ๆ
โดยความเป็นอรรถาธิบายสาธารณะ แล้ว
ประกาศไว้.

<u>เมชชตีติ</u>	ธมฺมโต	อณฺณสฺส	บพว	<u>เมชชติ</u>	(รักใคร่)	ท่าน
กตฺตุนิวตฺตณฺตํ	ธมฺมเมว	กตฺตารํ	กตฺวา	แสดง	ไขไว้	กระทำด้วย
นิตฺทิสฺสตี.	<u>สินฺยหฺสตีติ</u>	เอตฺถ	สฺสฺเตสฺ	กัตตุ	(ผู้ทำ)	เพื่อห้าม
พฺยยาปชฺชนวเสณ	ลูชภาวสฺส	ปฏฺิปกฺขณฺตํ		กัตตุ	ผู้ทำ	อันอื่นไปจาก
ณฺวณฺณพฺพชฺคมํ	ทิตฺตการบฺพวตฺติวเสณ	สีเนหนํ		กรรมะ.	ในบพว	<u>สินฺยหฺติ</u>
ทฏฺจพฺพํ,	น	ตณฺหาณวเสณ.	ตํ	ทึ		เห็นว่า
โมหพฺพชฺคมํ	ลูพฺพนสฺสภาวํ,	อิทฺมฺปน				เป็นความ
อหุสฺสสนสฺสภาวํ	อโลภสมฺปยุตฺตํ.	นฺนุ	จ			เส่นหา
ตณฺหาสีเนโทปึ	พฺยยาปาทวโรธึ	เตน				เกี่ยวกับ
สทฺทานวฏฺจฺจณฺโต.	ยทิปึ	เตน	สท	เอกสฺมึ		มีความ
จิตฺเต	น	ปวตฺตติ,	วโรธึ	ปน	น	โหติ
อฺปฺปทายกโต.	<u>เมชชตีติ</u>	<u>มิตฺโต,</u>				เป็นสภาวะ,
ทิตฺตชฺฆาสนโย	ชนธฺปพฺพโร,	ตปฺปริยาปนฺนตาย				แต่ความ
มิตฺเต	ภวา,	มิตฺเต	วา	อารมฺมณฺญเต		เส่นหา

คุณสุวิมล รุ่งแสง
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปิเย บุคฺคเล ภวา, มิตฺตสฺส เอสา ปวตฺติ ของพยาบาท เพราะหาความตั้งลงพร้อมกัน
 เมชฺชนวเสเนวาติ เวทิตพฺม. กับพยาบาทนั้นมิได้ (คือไม่ตั้งอยู่ในจิต
 ดวงเดียวกันกับพยาบาท)มิใช่หรือ. เฉลยว่า
 ความเส่นหาคือตัดหา ไม่เป็นไปในจิตดวง-
 เดียวกันกับพยาบาทนั้นก็จริง, ถึงกระนั้นก็ไม่
 ชื่อว่าเป็นช้ำศึก(ของพยาบาท) เพราะไม่ใช่
 เป็นผู้ละ. ชื่อว่ามิตร ก็เพราะอรรถว่า
 รักใคร่, ได้แก่ความสืบทอดแห่งขันธที่มีอชฌาสัย
 ในประโยชน์เกื้อกูล, ฟังทราบว่ ธรรมชาติ
 นี้ ชื่อว่ามีในมิตร ก็เพราะความที่นับเนื่อง
 อยู่ในความสืบทอดแห่งขันธ อันมีอชฌาสัยใน
 ประโยชน์เกื้อกูลนั้น, หรือได้แก่มิตรคือ
 ในบุคคลที่รักอันเป็นอารมณ์, ชื่อว่าเป็นความ
 เป็นไปของผู้เป็นมิตร นี้ ก็โดยเกี่ยวกับเป็น
 ความรักใคร่นั้นเอง.

ภโรตฺติ ฏรณา, ก็ ภโรติ, เกส, ชื่อว่าฏรณา เพราะอรรถว่ากระทำ,
 กิณฺนิมิตฺตุนฺติ อาท ปรทุกฺเช สติ สาธฺนํ ท่านอาจารย์ทำคำชักใช้ไว้ในใจว่า กระทำ
กมฺปนฺน ติ. กมฺปนฺน ติ จ ปเรสํ ทุกฺขํ ทิสฺวา อะไร, แก่ใคร, เพราะเหตุไร ตั้งขึ้นแล้ว

^๑ ฉ. หทยกมฺปนฺนติ.

ตสฺส อปเนตฺตคามสฺส อสทฺทากาเรน จิตฺตสฺส
 อณฺณตฺตํ. ตยฺหิ สบฺปรีसानํเยว โทตีติ
 อาท "สาธฺน"ติ. สบฺปรีสา ทิ
 สปรทิสฺสาธเนน "สาธฺ"ติ วุจฺจนฺติ.
วินาเสตีติ อทฺสฺสนํ คเมติ, อปเนตีติ
 อตฺถ. เตเนตฺถ ทิสฺนํ อปนยฺนฺติ ทสฺเสตี.
 ปรทุกฺขาปนยฺนการปฺวตฺตลฺกฺขณา ทิ กรุณา.
ผรณาเวเสนาติ ผุสฺนวเสน, อารมฺมณฺกรณ-
 วเสนาติ อตฺถ. อารมฺมณฺกรณฺเจตฺถ
 ทุกฺขิเตสฺส ทุกฺขาปนยฺนากาเรเนวาติ
 ทฺฐุสฺสพฺพํ.

จึงกล่าวว่า "เมื่อทุกข์ของคนอื่นมีอยู่ ก็
กระทำความสะเทือนใจแก่สาธุชน" ดังนี้. ก็
 ความเป็นโดยประการอื่นแห่งจิต โดยอาการ
 ที่อดกลั้นมิได้ แห่งบุคคลผู้เห็นทุกข์ของคนอื่น
 แล้วก็ใคร่จะขจัดทุกข์นั้น ชื่อว่า การทำความ
สะเทือนใจ. ภาวะนั้นนั้น ย่อมมีแก่
 บุคคลผู้เป็นสัตบุรุษเท่านั้น เพราะเหตุนั้น
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "แก่สาธุชน" ดังนี้.
 จริงอยู่ ผู้เป็นสัตบุรุษทั้งหลายท่าน เรียกว่า
"สาธุชน" เพราะการที่บำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูล
 ของตนและของผู้อื่นให้สำเร็จ. คำว่า ทำให้
พินาศไป คือ ทำให้ถึงความไม่ปรากฏ,
 ความว่า ขจัดออกไป. ด้วยคำว่า ทำให้
พินาศไปนั้น ในที่นี้ ท่านแสดงว่าการกำจัด
 ก็คือการขจัดออกไป. จริงอยู่ กรุณามีความ
 เป็นไปโดยอาการที่ขจัดออกไปซึ่งทุกข์ของผู้-
 อื่นเป็นลักษณะ. คำว่า โดยเกี่ยวกับความ
แผ่ไป คือโดยเกี่ยวกับความกระทบ,
 ความว่า โดยเกี่ยวกับการกระทำให้เป็น
 อารมณ์. ก็การกระทำให้เป็นอารมณ์ในทณ

คุณสุวิมล รุ่งแสง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พึงทราบว่าเป็นไปโดยอาการที่จัดออกไปซึ่ง
ทุกข์ในสัตว์ทั้งหลายผู้ถึงทุกข์นั้นเอง.

โมทนติ ตายาคิ โมทนกิริยาย คำว่า ย่อมมันเทิง เพราะธรรมชาตินั้น
มุทิตาย กรณยานิทเทโส, สุวายเป็นคำแสดงไขความเป็นภระ (เหตุภระ)
อุปลารสีทุโธ มุทิตาวิมุตฺโต นตฺติ, ตตฺถ แห่งมุทิตาที่มีกิริยาบั้นเทิง, ก็คำแสดงไขที่
โกจิ กตฺตาคิ ตเมว กตฺตภาเวน นิตฺติสฺส, สำเร็จเป็นอุปลารโวหารนั้นที่พ้นไปจาก
"สยํ วา โมทตี"ติ อยมฺปิ อุปลาร- มุทิตา หามิไม่ ท่านแสดงไขมุทิตานั้นนั่นแหละ
นิตฺเตโสว ฐมฺมานํ อวสวตฺตนโตติ โดยความเป็นกตฺต(ผู้ทำ)ว่า ในการทำความ
วสวตฺติภาวนิวารณตฺถํ "โมทนมตฺตเมว วา บั้นเทิงนั้น มีธรรมบางอย่างเป็นผู้ทำ,
ตฺนติ มุทิตา"ติ อาท. วจนัตถะ (ความหมายของคำ) แม้ที่ว่า
"อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติชื่อว่ามุทิตา เพราะ
อรรถว่าบั้นเทิงเอง" นี้ ก็เป็นคำแสดงไข
โดยเป็นอุปลารโวหารเท่านั้น เพราะธรรม
ทั้งหลายไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะเหตุนั้น
เพื่อจะห้ามความ(เข้าใจว่า) เป็นไปใน
อำนาจ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "อีกอย่าง-
หนึ่ง ธรรมชาติชื่อว่ามุทิตา เพราะอรรถว่า
เป็นเพียงความมันเทิงเท่านั้น" ดังนี้.

คุณสุวิมล รุ่งแสง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

บิยาทีสุ ปกฺขปาตุปฺจเจตนมุเขน การมองดูโดยความอุบัตติ (คือไม่
 อุทาสีนาภาวสงฺฆาตา อุปฺตฺติโต อิกฺขา เอาใจเข้าไปเกี่ยวข้อง) กล่าวคือความ
 อุเบกฺขา. เตนาท "อเวรา โหนฺตุ"ติอาทิ. วางเฉย โดยมีการตัดความเข้าข้างในบุคคล
 ตตฺถ อุเบกฺขตีติ กตฺตุนิหฺเตเส การณฺ์ ผู้เป็นที่รักเป็นต้น เป็นสำคัญ ชื่อว่าอุเบกขา.
 เหนฺจฺจ วุคฺคเมว. เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 "จงอย่าเป็นผู้มีเวร" ดังนี้เป็นต้น. ในคํานี้
 เหตุในการแสดงไขเป็นกัตตฺว่า อุเบกฺขตี (ย่อม
 วางเฉย) ดังนี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวอธิบายใน
 หนหลังแล้วที่เดียว.

๒๖๓. หิโต นาม อุตฺถจโร, ตสฺมา ๒๖๓. ความประพฤติแต่ประโยชน์ชื่อว่า
หิตาการปวตฺติลกฺขณาติ สตฺตานิ หิตะ, เพราะฉะนั้น บทว่า หิตาการปวตฺติ-
 หิตจรณาการเณ ปวตฺติลกฺขณา, หิตาการสฺส ลกฺขณา จึงมีความหมายว่า มีความเป็นไป
 วา ปวตฺตนลกฺขณา. หิตฺุปสํหารสาติ สตฺเตสฺส โดยอาการที่ประพฤติแต่ประโยชน์ แก่สัตว์
 หิตสฺส อุปนฺยนกิจฺจฺจ, อุปนฺยนสมฺปตฺติกา ทั้งหลายเป็นลักษณะ, หรือว่าทำอาการที่
 วา. "อนตฺถํ เม อจฺริ"ติอาทินา^๑ ประพฤติแต่ประโยชน์ ให้เป็นไปเป็นลักษณะ.
 ปวตฺตนกสฺส อาสาตสฺส วินยนาการเณ คำว่า มีการน้อมเอาประโยชน์เข้าไปเป็นรส
 ปจฺจุปฺติภฺจฺจติ, ฌานสฺส โคจฺรภาวํ กจฺจติ, คือ มีการน้อมเอาประโยชน์เข้าไปในสัตว์

^๑ อภ. ส. ๓๔/๒๕๑, อภ. วิ. ๓๔/๔๕๐.

ยตุถ วา สยั อูปชชติ, ตตุถ อาฆาตวินยั ทั้งหลายเป็นกิจ, หรือมีการน้อมเอา
 ปจจุฏฐเปตตี อาฆาตวินยปจจุฏฐานา. ประโยชน์เข้าไปในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสมบัติ.
 อมณาปานมปิ สตุตทานั ปฏิกูเล อูปฏิกูล- ชื่อว่า มีการกำจัดความอาฆาตได้เป็นปัจจุ-
 สณฺณิตารูเปน, ปเคว มนาปานั ยั ปฏิฐาน เพราะอรรถว่าปรากฏ คือถึงความ
 มนาปภาวทสฺสนั, ตถาปวตุโต โยนิโส- เป็นอารมณ์ของญาณ โดยอาการที่กำจัดความ
 มนสิกาโร, ตั ปทฏฺฐานั เอติสฺสาคิ อาฆาตอันเป็นไปโดยนัยว่า "เขาได้ทำความ
มนาปภาวทสฺสนปทฏฺฐานา. พฺยาปาหุสโมติ เสียหายให้แก่เราแล้ว" เป็นต้น, หรือว่า
 พฺยาปาหุสส วิกขมฺภนวเสน วุสโม. เกิดขึ้นเองในสันดานใจ, ก็ทำการกำจัด
สมฺปตตี^๑ สมฺปชฺชนั สมฺมเทว นินฺพตฺติ. ความอาฆาตให้ปรากฏในสันดานนั้น. การ
สิเนหสมฺภโวติ ตถฺหาสิเนหสฺส อูปตฺติ. เห็นภาวะที่สัตว์ทั้งหลาย แม้ว่าเป็นผู้ไม่น่า
วิปตตี วินาโส. เมตฺตามุเชน หิ ราโค ชอบใจ ว่าเป็นผู้ที่น่าชอบใจ เพราะเป็นผู้มี
 วญฺเจติ. ความสำคัญในอารมณ์ที่น่ารังเกียจ ว่าไม่น่า
รังเกียจเป็นสภาวะ จะป่วยกล่าวไปโยถึง
 การเห็นสัตว์ทั้งหลาย ที่น่าชอบใจ(ตามปกติ)
ว่าเป็นผู้ที่น่าชอบใจแล้ว ได้แก่โยนิโสมนสิการ
 ที่เป็นไปโดยอาการอย่างนั้น อันใด, นั้น
 เป็นปฏิฐานของเมตตานี้ เพราะเหตุนี้
 เมตตานี้ จึงชื่อว่ามีการ เส็งเห็นภาวะที่สัตว์

^๑ ก. สมฺปตตี.

ทั้งหลายเป็นผู้นำชอบใจ เป็นปัทมฐาน. คำว่า ความสงบพยาบาลได้ ได้แก่ความสงบพยาบาลโดยเกี่ยวกับข่มไว้ได้. คำว่า สมบัติ คือเป็นความสำเร็จ ได้แก่ความบังเกิดโดยชอบนั้นเอง. คำว่า ความเกิดขึ้นแห่งความเสนาหา ได้แก่ความอุบัติแห่งความเสนาหาคือ คัดหา. คำว่า วิบัติ ได้แก่ความพินาศ. จริงอยู่ รากะย่อมหลอกลวงเอาได้โดยเมตตาเป็นช่องทาง.

กรุณาที่นี้ ลกฺขณาที่นี้ อิมินา นเยน อตุโถ เวทิตฺตพฺโพ. วิเสสมตฺตเมว วณฺณยิสฺสาม. สตฺตทานํ ปวตฺตตฺตทุกฺขสฺส อปนยนากาโร. อปนยนมฺปน โหตุ วา มา วา, โย ทุกฺขาปนยนากาโร, ตถापวตฺติ-ลกฺขณา ทุกฺขาปนยนาการปฺวตฺติลกฺขณา. อปเนตฺตคามตาย ปเรสฺสํ ทุกฺขสฺส อสฺหํ อนธฺวาสนํ ปรทุกฺขาสฺหํ. น วิหีสํ อวิหีสํ, สตฺตทานํ อวิเทจฺนํ. ตํ ปจฺจุปฺภุจฺเปติ, วิหีสาย วา ปฏฺิปกฺขภาเวน ปจฺจุปฺตฺิภุจฺสตีติ

พึงทราบความหมายแห่งอาการ ๔ มีลักษณะเป็นต้น แห่งพรหมวิหาร ๓ ที่เหลือ มีกรุณาพรหมวิหารเป็นต้น ตามนัยนี้เกิด. ข้าพเจ้าจักขอพรรณนา เฉพาะข้อที่แปลกไปเท่านั้น. กรุณา มีอาการที่ขจัดออกไปซึ่งทุกขที่ไปไปแล้วแกสั่วทั้งหลาย. แต่ว่าจะมีการขจัดออกไปได้(จริง) หรือไม่ก็ตาม, อาการที่ขจัดออกไปซึ่งทุกขอันใด, กรุณา มีความเป็นไปโดยอาการนั้นเป็นลักษณะ ชื่อว่า มีความเป็นไป โดยอาการที่ขจัดออกไปซึ่ง

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ ๒๕๖๓

อวิหิงสาปัจจุภูฐานา. วิหิสฺสโมติ เขตฺถ
 วิหิสฺสนติ เอตาย สตุเต, วิหิสฺสนํ วา เนสํ
 ตนฺตติ วิหิสฺสา, สตุตฺตํ โปถนาภาเรน^๑
 ปวตฺโต กรุณาย ปฏิปกฺขฺมุโต
 ปฏิขจิตฺตูปาโท. กรุณามุเขน โสโก
 วยเจตฺตติ อาท "โสภสมฺภโว วิปตฺตี"ติ.

ทุกซ์เป็นลักษณะ. ความอดกลั้นไม่ได้ คือ
 ความไม่ยอมรับทุกซ์ของผู้อื่น โดยความเป็น
 ผู้ใคร่ขจัดออกไป ชื่อว่าความอดกลั้นทุกซ์ของ
ผู้อื่นไม่ได้. ความไม่เบียดเบียน ชื่อว่า
 อวิหิงสา, ได้แก่ความไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้ง-
 หลาย. กรุณาชื่อว่า มีความไม่เบียดเบียน
เป็นปัจจุภูฐาน เพราะอรรถว่า ทำความไม่
 เบียดเบียนนั้นให้ปรากฏ หรือว่าปรากฏโดย
 ความเป็นปฏิปักษ์ต่อความเบียดเบียน. ใน
 คำว่า ความสงบซึ่งความเบียดเบียน นี้ มี
 อรรถาธิบายว่า ธรรมชาติชื่อว่าวิหิงสา
 เพราะอรรถว่า เป็นเหตุเบียดเบียนสัตว์
 ทั้งหลาย, หรือว่าเป็นความเบียดเบียนสัตว์
 ทั้งหลายเหล่านั้น, ได้แก่ จิตตูปาทที่สัมปยุต
 ด้วยปฏิฆะอันเป็นปฏิปักษ์ต่อกรุณา เป็นไปโดย
 อากาการประจุปัจจัยสี่สัตว์ทั้งหลาย. ความโศก
 ย่อมหลอกลงเอาได้ โดยกรุณาเป็นช่องทาง

^๑ ฉ. วิหิงสนาภาเรน.

เพราะเหตุ^๑นั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "มี ความเกิดขึ้นแห่งความโศกเป็นวิบัติ" ดังนี้.

ปโมทณลกขณาติ ปรสมุပ္ตติยา
ปโมทณลกขณา. อนิสฺสายนรสาติ อิสฺสายนสฺส
(^๑) ปฏิบัติภาวกิจจา. สุตตานิ สมุပ္ตติยา,
ปนุตเสนาสเนสุ, อธิกุสลธมฺเมสุ จ อสทฺ
อรมณฺ^๒ อรติ อิจฺเจว สงฺคหํ คจฺจนฺติ, ตสฺสา
วิหนนากาเรน ปจฺจุปฺตฺยจฺจติ, ตสฺสา วา
วิฆาตํ วูปสมนํ ปจฺจุปฺกุรเปตฺติ อรติวิฆาต-
ปจฺจุปฺกุรานา.

คำว่า มีความมันเหิงเป็นลักษณะ คือ
มีความมันเหิงด้วยสมบัติของผู้อื่นเป็นลักษณะ.
คำว่า มีความไม่ริษยาเป็นรส คือมีความเป็น
ปฏิบัติข้ต่อความริษยาเป็นกิจ. ความออกส้น
ไม่ได้ ความไม่ร้นรมย์ในสมบัติของสัตว์
ทั้งหลาย, ในเสนาสนะที่สังค, และใน
อธิกุศลธรรมทั้งหลาย ถึงการสงเคราะห์ว่า
เป็นอรติ(ความไม่ยินดี)ทั้งนั้น, มุทิตา ชื่อว่า
มีการกำจัดอรติเป็นปัจจุปัฏฐาน เพราะ
อรรถว่า ปรากฏโดยอาการที่กำจัดอรตินั้น
หรือว่าทำการกำจัด คือทำความสงบอรตินั้น
ให้ปรากฏ.

ปะหาโส เคหสิคปิติวเสน ปะนุจฺภาโว
อุปะปิลาวิตตตํ^๓ สฺตเตสฺ สมภาวทสฺสนรสาติ

ชื่อว่าความหรรษา ได้แก่ความร้นเริง
คือความปลาบปล้มใจ โดยเกี่ยวกับเป็นปิตี

(^๑) อุสฺยนสฺส.)

^๒ ส. อรมณํ ริกฺจนํ.

^๓ ฉ. อุปะปิลาวิตตตํ.

วสุทธมรรคมหาฎา ป.ท.๓-๒๕

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปิยาภิเษกเสสฺ สหฺสฺสฺเตสฺ อุทาสีนฺ วุตฺติยา
 สภฺภาวสฺสฺเสว ทสฺสนฺกัจฺจา, อุปฺปตฺติโต
 อิกฺขนฺโต สภฺภาเวเนว เตสฺ คทณฺกัจฺจาติ
 อตฺโต. สตฺเตสฺ ปฏิกฺุลาปฏิกฺุลาการานํ
 อคฺคทณฺโต ตตฺถ ปฏิกฺุขานุนฺยานํ วุสฺสมภากาเรน
 วุตฺติยา เตสฺ วุสฺสมํ วิกฺขมฺภนํ
 ปจฺจุปฺภุสฺเปตฺติ ปฏิกฺุขานุนฺยวุสฺสมปจฺจุปฺภุสฺจนา.
เอวํ ปวตฺตคณฺมสฺสกตาทสฺสนปทฺฐจฺานาติ
 เอตฺถ "เอวณฺ"ติ อิมินา พฺยติเรกมฺุเขน
 หิตฺุสฺสํหารทฺุขาปนฺยนสฺมปฺตฺติปโมทนาการเณ
 ปจฺจุจามสฺนฺโต เมตฺตาหิณํ ทิสฺสนฺนํ ปวตฺติ-
 อาการปฏฺิเสชนมฺุเขน ปวตฺตํ กณฺมสฺสกตาณฺณ
 อุกฺเปกฺขาพฺุรหฺมวิหารสฺส อาสนฺนการณํ, น
 ยงฺกณฺจิตฺติ ทสฺเสตฺติ.

อาศัยเรือน (ปิตีอาศัยกามคุณ). คำว่า
มีการเล็งเห็นความเสมอกัน ในสัตว์ทั้งหลาย
เป็นรส คือมีการเล็งเห็นความเสมอกันโดย
 การประพศิวางเฉยในสัตว์ทั้งปวงอันมีความ
 ต่างกันด้วยบุคคลผู้เป็นที่รักเป็นต้นเท่านั้นเป็น
 กิจ, ความว่า มีการถือเอาสัตว์เหล่านั้นโดย
 ความเป็นผู้เสมอกัน โดยการมองดูไปตาม
 ความอับดีเท่านั้นเป็นกิจ. เพราะมีความ
 เป็นไปโดยอาการที่สงบความยินดีและยินร้าย
 ในสัตว์เหล่านั้น โดยการที่ไม่ถือเอาอาการ
 ที่น่ารังเกียจและไม่น่ารังเกียจ ในเหล่าสัตว์
 จึงชื่อว่าทำความสงบ คือความข่มความยินดี
 และยินร้ายเหล่านั้นให้ปรากฏได้ เพราะ
 เหตุนั้น จึงชื่อว่ามีความสงบความยินดีและ
ยินร้ายได้เป็นปัจจุปฏฺฐาน. ด้วยคำว่า "เอวํ"
 (อย่างนี้) นี้ ในคำว่า มีการเล็งเห็นภาวะ
ที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของตนอันเป็น
ไปอย่างนี้เป็นปฏฺฐาน นี้ ท่านอาจารย์เมื่อ
 เจาะจงโดยอาการที่น้อมเอาประโยชน์เข้า-
 ไป(แห่งเมตตา) อาการที่ขจัดออกไปซึ่งทุกข์

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

(แห่งกรุณา) และอาการที่บันเทิงในสมบัติ (แห่งมูทิตา) โดยเชิงปฏิเสธ จึงแสดงว่า กัมมัฏสสกาญาณที่เป็นไป โดยการปฏิเสธ อาการเป็นไปแห่งธรรมชาติ ๓ อย่าง มี เมตตาเป็นต้นเป็นช่องทาง เป็นเหตุให้ใกล้ แห่งอุเบกขาพรหมวิหาร, หาใช่เหตุอย่างใด อย่างหนึ่งไม่.

๒๖๔. วิปัสสนาสุขเจว ภวสมปตฺติ
จาคิ เอตฺถ ทิจฺจธรรมสุขวิหาโร จาคิ
วตฺตพฺพํ. คมฺปิ ที เนสํ สาธาณูปโยชนํ.
คทา "สุขํ สฺปตฺตี" คิอาทโย เอกาทธานิสฺสา.
เต ปน เทฺหฺจฺจา วตฺตทา เอวาติ อิธ น คหิตา.

๒๖๔. ในคำว่า วิปัสสนาสุขและ
ภวสมปตฺติ นี้ ท่านน่าจะกล่าวคำว่า และ
 ทิจฺจธรรมสุขวิหาร (ธรรมเป็นที่อยู่เป็นสุขใน
 อັตถภาณนี้). เพราะว่ามีชื่อนี้ก็เป็น
 ประโยชน์สาธารณะแห่งพรหมวิหาร ๓ เหล่า-
 นั้น. อานิสงส์ ๑๑ อย่างมีว่า "หลับเป็นสุข"
 เป็นต้น ก็เป็นประโยชน์สาธารณะเหมือนกัน.
 แต่ว่าอานิสงส์ ๑๑ อย่างนั้น ท่านได้กล่าว
 ไว้ในหนหลังแล้วที่เดียว เพราะเหตุนี้
 ในที่นี้ท่านจึงไม่ถือเอา.

^๑ อง. สดตตก. ๒๓/๑๕๑,
 อง. เอกาทสก. ๒๔/๓๗๐.

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๒๕

นิสฺสรตี อปคฺจจติ เอเตนาติ นิสฺสรณํ, ชื่อว่านิสฺสรณะ เพราะอรธว่า เป็น
 ปหายกั. กามฉเจเตหิ ปณฺจปี นีวรณานิ, เหตุออก ไปปราศ, คือเป็นผู้ละ. ก็นิ वर्ณ
 ตเทกฺกุจฺจา จ ปาปธมฺมา วิกฺขมฺภนฺวเสณ ्हิง ๕ และบาปธรรมทั้งหลายอันตั้งอยู่ใน
 ปหิยนฺติ, อุชฺฐวิปฺจฺจนีภทฺสฺสนฺวเสณ ปน จิตฺตฺปบาทเตยฺยกันกับนิ वर्ณนั้น ถูกพรหมวิหาร
 พฺยาปาทาทย ปาฬิย^๑ วุตฺตา. เอวฉฺจ เหล่านี้จะไป ด้วยสามารถแห่งวิกขัมภนพทาน
 กตฺวา รากนิสฺสรณตาวจณฺ์ อุเปกฺขาพฺรหฺม- ก็จริง, ถึงกระนั้น ในพระบาลีกล่าวถึงธรรม
 วิหารสฺส สฺกุจฺจ สมฺตฺติตี ทฺฐจฺพฺพ. ทั้งหลายมีพยาบาทเป็นต้นไว้ (แทนที่จะกล่าว
 ถึงนิ वर्ณ ๕) โดยเกี่ยวกับ เป็นการแสดงถึง
 ธรรมอันเป็นชาติกตรง (ของพรหมวิหาร).
 ก็บัดนี้พึงเห็นว่า คำพูดถึงความที่อุเบกขา-
 พรหมวิหารเป็นเหตุออกไปแห่งรากะ จะเป็น
 อันหนักแน่นด้วยดี ก็เพราะได้ทำอธิบาย
 อย่างนี้.

๒๖๕. เอตฺตาติ เอเตสุ พฺรหฺม-
 วิหาเรสุ. เมตฺตา สฺตฺเตสุ ยถารทํ ทาน-
 ปิยวจนาทิสฺลสฺสฺตาทิกฺคณฺคฺทวนฺเสณ ปวคฺคติ.
 เตน วุตฺตี "สฺตฺตานํ มนาปภาวสฺสฺสน-

๒๖๕. บทว่า เอตฺต แปลว่าในบรรดา
 พรหมวิหารเหล่านี้. ความว่า เมตตาย่อม
 เป็นไป โดยเกี่ยวกับการถือเอาคุณ มีทาน
 ปิยวาจาเป็นต้น และคุณ มีศีล สุตตะเป็นต้น

^๑ ที. ปา. ๑๑/๒๖๐, อจฺ. ฉกฺก. ๒๒/๒๓๒.

ปทภูจนา"ติ. ราโคปี ตตถ ยถา ตถา
 คุณคคทหมมุเขเนว ปวตตติ มนาปสญญา-
 ปฏิลากโตติ^๑ อาห "คุณทสฺสนสภาคตายา"ติ.
 ตสฺมา มิตุตมุขสปตโต วิย ตุลยกาเรน
 หุสนโต ราโค เมตตตาย อาสนนปจจตติโก,
โส ลหุ โอดาริ ลกติ สติสมมุสมตเตนาปิ
 เมตติ อปนียตสฺสา^๒ วตตสฺมี
 อปฺปชฺชนารทตฺตา. ตโตติ รากโต, รากสฺส
 วา โอดารलगโต. สภาควิสภาคตายาติ
 สภาคสฺส, สภาเว^๓ วา วิสภาคตาย.
 สตฺเตสฺ หิ มนาปการคาคิโน เมตฺตา-
 สภาคสฺส^๔ ตพฺพิปริตฺสกาโว พยาปาโท เตน
 วิสภาค. ตสฺมา โส โอดาริ ลภมาโน
 จิเรเนว ลภยยาติ ปฺริสสฺส หุเร
 จิตสปตโต วิย เมตฺตตาย หุรปจจตติโก.

ในสัตว์ทั้งหลายตามสมควร. เพราะเหตุนั้น
 ท่านจึงกล่าวว่า "มีการเล็งเห็นภาวะที่สัตว์
 ทั้งหลายเป็นผู้นำชอบใจเป็นปทัฏฐาน" ดังนี้.
 แม้ราคะก็ย่อมเป็นไป โดยการถือเอาคุณใน
 สัตว์เหล่านั้น โดยประการใดประการหนึ่ง
 เป็นช่องทางเหมือนกัน เพราะมีการได้รับความ
 สำคัญ(ในสัตว์เหล่านั้น) ว่าเป็นผู้นำชอบใจ
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "เพราะ
ความที่เป็นสภาคกัน ด้วยการที่เล็งเห็น
แต่คุณ" ดังนี้. เพราะฉะนั้น ราคะ จึงชื่อว่า
เป็นข้าศึกใกล้ของเมตตา โดยการทำให้เมตตา
 ให้เสียหายไป ด้วยอาการที่เทียบเคียงกันได้
 คู่ศัตรูผู้มีหน้าเหมือนมิตร ฉะนั้น, ชื่อว่า
ราคะนั้น ย่อมได้ช่องโดยง่าย ก็เพราะพราภ
 เมตตาไป แม้เพราะเหตุสักว่าหลงลืมสติ

^๑ ฉ. มนาปสญญาปโลกโตติ.

^๒ ฉ. อปนีย ตสฺสา.

^๓ ส. สภาวสฺส สภาเวเน วา, ฉ. สภาเคน
 วา.

^๔ ส. เมตฺตาสภาวสฺส.

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตโตติ พยาบาทโต. นิพุกเยนาติ ก็ควรเกิดในวัตถุ (อันเป็นอารมณ์ของเมตตา
 อนุสงฺกนปริสงฺกเนน ลทฺธปฺปติฏฺฐาย นั้น) ได้. บทว่า ตโต ความว่า พึงรักษา
 เมตฺตตาย พยาบาทเณ ทฺทฺธปฺปติฏฺฐาย เมตตาไว้จากราคะ, หรือจากการได้ช่อง
 อธิปฺปาโย. เตนาท "เมตฺตตายิสฺสตี" ตีอาหิ. แห่งราคะ. บทว่า สภาควิสภาคตาย
 แปลว่า เพราะความเป็นวิสภาพกัน (มีส่วน
 ผิดกัน) กับส่วนของตน, หรือแปลว่าเพราะ
 ความที่เป็นวิสภาพกันโดยสภาวะ. จจริงอยู่
 พยาบาท อันมีสภาวะตรงกันข้ามกับเมตตา-
 พรหมวิหารนั้น จัดเป็นวิสภาพกันแห่งธรรมที่มี
 ส่วนเสมอกันกับเมตตาอันมีปกติถือเอาอาการ
 ที่น่าพอใจในสัตว์ทั้งหลาย. เพราะ
 ฉะนั้น พยาบาทนั้นเมื่อจะได้ช่อง ก็พึงได้
 โดยกาลานานทีเดียว เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า
 เป็นข้าศึกไกลของเมตตา เหมือนศัตรูผู้ดำรง
 อยู่ในที่ไกลบุรุษ ฉะนั้น. บทว่า ตโต แปลว่า
 แต่พยาบาทนั้น. คำว่า อย่างไม่ต้องกลัว
 อธิบายว่า อย่างไม่ต้องคอยระวังแคลงใจ
 เพราะเมตตาซึ่งได้ที่ตั้งมั่นแล้ว พยาบาทย่อม
 ใ้ได้ยาก. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าววว่า
"ชื่อว่าจัก เจริญเมตตาด้วย" ตั้งนี้เป็นต้น.

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุฏฺฐานนฺติ ปิยานํ. กฺขทานนฺติ คำว่า ซึ่งเป็นรูปที่น่าปรารถนา คือซึ่ง
 กมนียานํ. มฺนาปानนฺติ มนฺวพฺพณกานํ. ตโต เป็นรูปที่น่ารัก. คำว่า น่าพอใจ คือน่าใคร่.
 เอว มโน รเมณฺตีติ มโนรमानํ. คำว่า น่าชอบใจ คือน่าเจริญใจ. เพราะ
 โลกามิสฺปฏิสฺยฺตฺตานนฺติ ตตฺหาสนฺนิสฺสีตานํ. เหตุนี้มันเองจึงชื่อว่าน่ารื่นรมย์ใจ เพราะ
อฺปฺปฏิลาภโต สมฺนุสฺสโตติ อฺปฺปฏิลาภน อรรถว่าทำให้ใจให้รื่นรมย์. คำว่า เกี่ยวเนื่อง
 อหฺมิเม น ลภามิตี ปริตฺสฺสโต. อตีตฺตฺติ ด้วยโลกามิส คืออิงอาศัยค้นหา. คำว่า
 อติกฺกนฺตํ. นฺิรฺทฺตฺนฺติ นฺิโรธฺปฺตฺตํ. แล้งเห็นโดยความไม่ได้มา คือเดือนร้อน-
วิปริตฺตฺนฺติ สภาควิกเมเน^๑ วิคตํ. ใจอยู่ โดยการที่ยังไม่ได้มาว่า เรายัง
สมฺนุสฺสรโตติ อนฺุตฺตฺตฺนฺนวเสน จินฺตฺยโต. ไม่ได้ของเหล่านี้ ดังนี้. คำว่า ล่องไปแล้ว
เคหฺสีตฺตฺติ กามคฺคฺนฺิสฺสีตํ. "อาทินา"^๒ คือก้าวล่องไปแล้ว. คำว่า ดับไปแล้ว คือ
 อิมินา "โสตฺวิญญฺเญยฺยานํ สทฺทฺทานนฺ" ถึงความดับไปแล้ว. คำว่า แปรปรวนไปแล้ว
 เอวมา^๒ สงฺคฺคฺทฺทาติ. วิปฺตฺติทฺสฺสน- คือปราศไปแล้ว โดยความปราศไปแห่งส่วน
สภาคตาชาติ เยสุ สตฺเตสุ โภคาทิวิปฺตฺติ- ของตน. คำว่า เมื่อตามรำลึก คือเมื่อคิดถึง
 ทฺสฺสนฺมฺเชน กรฺณา ปวตฺตฺติ, เตสุ อยู่ด้วยอำนาจการทอดถอนใจ. บทว่า
 ตนฺนํมิตฺตฺตฺเมว อโยนิโส อาภฺเก สติ เคหฺสีตํ (อาศัยเรือน) คืออาศัยกามคุณ.
 ยถาวุคฺตฺโตมฺนสฺสฺมฺเชน โสโก อฺภฺปฺชฺเชยฺย, ด้วยคำว่า "อาทินา" (ที่แปลว่า เป็นต้น)
 โส กรฺณาย อาสนฺนฺปจฺจตฺติโก. โสโก นี้ ท่านรวมเอาคำนี้อย่างนี้ว่า "ซึ่งเสี่ยง

^๑ ฉ. สภาววิกเมเน.

^๒ ม. อุ. ๑๔/๔๐๓.

หิ อธิ โทมนัสสูสีเสน วุตโต. สภา-
วิสภาคตยาติ เอกถ สตุเตสุ
 หุกุขานยนนากมตการสุส กรุณาสภาคสุส
 เตสุ หุกุขุปนยนากาโร วิหเสาสภาโค
 วิสภาโคติ ตาย สภาควิสภาคตยาติ สา
 โอตาริ ลภมานา จิเรเนว ลภยฺยยาติ
 ปุริสสุส หุเร จิตสปกฺโต วีย กรุณาย
 หุรปจฺจตุฎีกา วุตฺตา.

ทั้งหลายอันพึงรู้ทางโสตะ" ดังนี้เป็นต้นไว้.
 เพราะว่า เพราะความที่เป็นสภาคกันด้วยการ
ที่เล็งเห็นแต่วิบัติ ความว่า กรุณาย่อมเป็นไป
 โดยอาศัยการเล็งเห็นแต่วิบัติมีโทษวิบัติเป็น-
 ต้น ในสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดเป็นช่องทาง;
 เมื่อมีการคำนึงถึงเหตุการณ์ คือความวิบัติขึ้น
 ในสัตว์เหล่านั้นนั้นแหละ โดยไม่ถูกอุปาย
 ความโสภักก็พึงเกิดขึ้นได้ โดยช่องคือโทมนัส
 ตามที่กล่าวแล้ว, ความโสภักนั้นเป็นข้าศึกใกล้
 ของกรุณา. จริงอยู่ ในที่ที่ท่านกล่าวถึง
 ความโสภักไว้ โดยมุ่งถึงโทมนัสเป็นสำคัญ.
 ในคำว่า เพราะความที่เป็นวิสภาคกันกับ
ส่วนของตน นี้ มีอรรถาธิบายว่า ธรรมที่มี
 ส่วนเสมอกันกับวิหิงสา ซึ่งมีอาการนำทุกข์
 เข้าไปในสัตว์เหล่านั้น จัดเป็นวิสภาคกันแห่ง
 ธรรมที่มีส่วนเสมอกันกับกรุณา อันมีอาการ
 ที่ใคร่จะขจัดออกไป ซึ่งทุกข์ในสัตว์ทั้งหลาย
 เพราะเหตุนั้น เพราะความที่เป็นวิสภาคกัน
 กับส่วนของตนนั้น วิหิงसानั้น เมื่อจะได้ช่อง
 จะพึงได้โดยกาลานานทีเดียว เพราะเหตุนั้น

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ท่านอาจารย์จึงกล่าว ว่าเป็นข้าศึกไกลของ
กรุณา คุงศัตร์ผู้ดำรงอยู่ในที่ไกลบุรุษ ฉะนั้น.

สมฺปนฺตติหฺสสนฺสภาคตยาติ เยสุ คำว่า เพราะความที่เป็นสภาคะกัน
 สตุเตสุ โภคาทิสฺมฺปนฺตติหฺสสนฺมุเชน มุทิตา ด้วยการที่เล็งเห็นแต่สมบัติ ความว่า มุทิตา
 ปวตฺตติ, เตสุ ตนฺนิมิตฺตเมว อโยนิโส ย่อมเป็นไป โดยอาศัยการเล็งเห็นแต่สมบัติ
 อาโภเค สติ "จกฺขุวิญญฺเญยฺยานํ รูปานนฺ"ติ^๑ มีภกสมบัติเป็นต้น ในสัตว์ทั้งหลายเหล่าใด
 อาทินา^๑ วุตฺตโสมนฺสฺสมฺเชน ปทาโส เป็นช่องทาง, เมื่อมีการคำนึงถึงเหตุการณ์
 อุปฺปชฺเชยฺย, โส จ มุทิตาย ก็อสมัตินั้นในสัตว์เหล่านั้นนั้นเทียว โดย
 อาสนนฺปจฺจตฺติโก. ปทาโส ทิ อธิ ไม่ถูกอุบาย ความทรรษาพึงเกิดขึ้นได้โดย
 โสมนฺสฺสสีเสน วุตฺโต. สภาควิสภาคตยาติ อาศัยโสมนัสที่ได้ตรัสไว้ ด้วยคำว่า "ซึ่งรูป
 โภคาทิสฺมฺปนฺตติหฺ มุทิตฺเตสุ สตุเตสุ ทั้งหลายที่พึงรู้ทางจักขุ" เป็นต้นเป็นช่องทาง,
 ปโมทนาการสฺส มุทิตาสภาคสฺส ตตฺถ ก็ความทรรษานั้น เป็นข้าศึกไกลของมุทิตา.
 อนภิรมนการา อรติ วิสภาคาคติ ตาย จริงอยู่ ในที่นี้ ท่านกล่าวถึงความทรรษาไว้
 สภาควิสภาคตยา สา โอตารํ ลภมานา โดยมุ่งถึงโสมนัสเป็นสำคัญ. คำว่า เพราะ
 จิเรเนว ลภเญยฺยติ ปุริสฺสฺส หุเร จิตฺตปฺตฺโต ความที่เป็นวิสภาคะกัน กับส่วนของตน
 วย มุทิตาย หุรฺปจฺจตฺติกา วุตฺตา. ปฺมุทิตฺโต ความว่า ความไม่ยินดีอันมีอการไม่อภิรมย์
 จาติอาทิ มุทิตาย สิหฺธาย อยฺมฺปิ อรติ น ในสัตว์เหล่านั้น จัดเป็นวิสภาคกันแห่งธรรม

^๑ ม. อ. ๑๔/๔๐๓.

โหตีติ ลหุฑพคุณทสฺสนวเสน วุตฺตํ, น
 อิทาธิปเปตอรตินิกุททสฺสนวเสน. กาย-
 จิตฺตวิเวกปฏิปกุชชา วา อรติยา วิกฺขมฺภิตาย
 มุทิตาย ปฏิปกุชชา อรติ สุวิกฺขมฺภเนยฺยา
 โหตีติ ทสฺสนตฺถิ เอกเทเสน อรติ
 ทสฺสีตาทิ ทฎฺฐพฺพ. อธิกฺุศลธมฺเมสุติ
 สมถวิปัสสนาธมฺเมสุ.

อันมีส่วนเสมอกันกับมุทิตา ซึ่งมีอาการบันเทิง
 ในสัตว์ทั้งหลายผู้บันเทิงอยู่ ด้วยสมมัตติมีโภก-
 สมมัตติเป็นต้น เหตุนี้ เพราะความที่อรตินั้น
 เป็นวิสภาคะกันกับส่วนของตนอย่างนี้ อรตินั้น
 เมื่อจะได้ช่อง ก็จะพึงได้โดยกาลานานทีเดียว
 เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่าเป็นข้าศึกไกล
 ของมุทิตา เหมือนศัตรูผู้ดำรงอยู่ในที่ไกลบุรุษ
 ฉะนั้น. บทว่า ปมุทิตอ จ เป็นต้น ท่านกล่าว
 ไว้โดยเกี่ยวกับเป็นการแสดงถึงคุณที่พึงได้รับ
 ว่า เมื่อมุทิตาสำเร็จแล้ว อรติ แม้จะกี่ย่อมมี
 ไม่ได้, มิได้กล่าวไว้โดยเกี่ยวกับเป็นการ
 แสดงถึงการข่มอรติที่ประสงค์ในที่นี้. อีก-
 อย่างหนึ่ง พึงเห็นว่าท่านแสดงอรติไว้โดย
 เป็นส่วนหนึ่ง(เท่านั้น) เพื่อแสดงว่าเมื่ออรติ
 ส่วนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกายวิเวก และจิตตวิเวก
 ถูกข่มไว้ได้แล้ว อรติส่วนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อ
 มุทิตา ก็ย่อมเป็นธรรมชาติที่พระโยคีพึงข่มได้
 โดยง่าย. คำว่า ในอธิกุศลธรรมทั้งหลาย
 คือในสมถธรรมและวิปัสสนาธรรมทั้งหลาย.

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พาลกรรมโยคโต พาลัสส. อุตฺตทิต-
 ปรทิตพยามุหฺตาย มุหฺตัสส. ปุณฺณํ กิเลสาทินํ
 ชนนาทิตี การณฺธี ปุณฺณชฺชนสฺส. กิเลสฺธี
 มคฺโคธิตี อชิตตฺตา อโนธิชฺชนสฺส, โอธิชฺชา
 วา เสกฺขา โอธิโสว กิเลสานํ ชิตตฺตา.
 เตน อิมสฺส โอธิชิตฺถาวํ ปฏิทฺธิชิตฺติ.
 สคฺคตฺตมาทิตโต อุตฺถํ ปวตฺตตฺตวิปากสฺส
 อชิตตฺตา อวิปากชฺชนสฺส, วิปากชฺชิตฺตา วา
 อรทฺโต อปฺปฏิสฺนธิชิตฺตา. เตนสฺส
 อเสกฺขชิตฺติ ปฏิทฺธิชิตฺติ. อเนกาทินเว
 สฬฺเพสฺสภี ปาปชฺชมนานํ มุลฺลภูเต สมนฺโหม
 อาทินวานํ อทฺสสนสฺสิตฺตาย อนาทินวทฺสสาวิโน.
 อากมาธิตฺตมาทิตวา อสฺสคฺควโต. เอทิสฺส
 เอกํเสน อนฺตฺตปฺปชฺชโน นาม ทิตฺติ ตสฺส
 อนฺตฺตปฺปชฺชชนทฺสสนคฺคํ ปุณฺณิ
 "ปุณฺณชฺชนสฺสา"ติ วุตฺตํ. เอวรฺปาทิ
 วุตฺตกาเรน สมนฺโหมปฺปพิกา. รฺปํ สา
นาทิวตฺตติ รฺพานํ สมนฺติภฺกมฺนาย การณฺ
 น ทิตฺติ, รฺปารมฺมณฺธี กิเลส
 นาทิวตฺตติ อธิปฺปาโย. สมนฺสฺสทฺมสนฺส-

ปุณฺณชฺชน ชื่อว่าผู้เป็นคนพาล เพราะ
 ประกอบด้วยกรรม ที่สร้างความเป็นพาล.
ชื่อว่าผู้เป็นคนหลง เพราะความที่หลงและ
 ในประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น. ชื่อว่า
ปุณฺณชฺชน เพราะเหตุทั้งหลาย มีการทำกิเลส
 เป็นต้นให้เกิดมากมาย เป็นต้น. ชื่อว่าผู้ไม่
ชนะกิเลสเป็นจุดเขตแดน เพราะความที่ไม่
 ชนะเขตแดนคือกิเลส ด้วยเขตแดนคืออมรรค,
 อีกอย่างหนึ่ง พระเสกขะทั้งหลายชื่อว่า
 โอธิชฺชนะ เพราะท่านชนะกิเลสทั้งหลาย โดย
 เขตแดน(คืออมรรค)ทั้งหลายได้แล้วนั้น เทียว.
 ด้วยคำว่า อโนธิชฺชนสฺส นั้น ท่านปฏิเสธความ
 ที่บุคคลนี้เป็นพระเสกขะผู้ชื่อว่า โอธิชฺชนะ.
ชื่อว่าผู้ไม่ชนะวิปาก เพราะความที่ไม่ชนะ-
 วิปากอันมีความเป็นไปเกินเลขภทฺธี ๗ เป็น-
 ต้น, อีกอย่างหนึ่ง พระอรหันต์ทั้งหลายชื่อว่า
 วิปากชฺชนะ (ผู้ชนะวิปาก) เพราะความที่ท่าน
 เป็นผู้หาปฏิสนธิมิได้แล้ว. ด้วยคำว่า ผู้ไม่
 ชนะวิปากนั้น ท่านปฏิเสธภาวะที่บุคคลนี้เป็น
 พระอเสกขะ. ชื่อว่าผู้ไม่เล็งเห็นโทษ

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

รหิตี อณฺณเมว อณฺณเปกฺขา.
โทสคฺคา วิจารวเสน สภาคตยาตี ยถา
 พรหมวิหารุเปกฺขา เมตฺตาทโย วีย สตุเตสุ
 หิตฺยปลํหาราทิวเสน คุณโทเส อวิจาเรนตี
 เกวลํ อชฺฌเปกฺขนฺวเสเนว ปวตฺตติ, เหว
 อณฺณเปกฺขา สตุเตสุ วิชฺขมานนฺปิ
 คุณโทสํ อจฺินฺเตนตี เกวลํ อชฺฌเปกฺขน-
 วเสเนว ปวตฺตตีติ โทสคฺคา วิจารวเสน
 สภาคา. ตสฺมา สา ลหุ โอตารํ ลภตีติ
 พรหมวิหารุเปกฺขาย อาสนนฺ ปจฺจตฺติกา
 วุตฺตา. สภาควิ สภาคตยาตี อิกฺุจฺฉานิกฺุเรสุ
 มชฺฌคฺคาการสฺส อฺุเปกฺขาสภาคสฺส ตตฺถ
 อนุโรธวิโรธวุตฺติกา มราคปฏฺิษา^๑ วิสภาคาคี
 ตาย สภาควิสภาคตาย เต โอตารํ ลภมานา
 จิเรเนว ลภเยยฺยุนฺตี ปุริสสฺส ทูเร
 จิตฺสปตฺโต^๑ วีย อฺุเปกฺขาพรหมวิหารสฺส
 ทูรปจฺจตฺติกา วุตฺตา.

เพราะความที่ เป็นผู้มีปกติไม่เล็งเห็นโทษ ใน
 ความลุ่มหลงอันมีโทษมากมาย อันเป็นมูลแห่ง
 บาปกรรมทั้งหลายแม้ทั้งปวง. ชื่อว่าผู้มีได้
มีอันสดับ ก็เพราะไม่มีอาคม(การเรียน
 พระปริยัติ) และอธิคม(การบรรลุมรรค-ผล).
 ทรงประสงค์แสดงภาวะที่บุคคลนั้น เป็นอันธ-
 บุถุชน (บุถุชนคนมีคบอด) ว่า บุคคลผู้เป็น
 เช่นนี้ ชื่อว่าเป็นอันธบุถุชนโดยส่วนเดียว
 ดังนี้ จึงได้ตรัสไว้แม้อีกคำหนึ่งว่า "ซึ่งเป็น
 บุถุชน" ดังนี้. คำว่า ที่มีสภาย่างนี้ คือ
 อฺุเบกขาที่มีความลุ่มหลงออกหน้า โดยอาการ
 ที่กล่าวแล้ว. คำว่า อฺุเบกขานันหาเป็นไป
ล่องรูปได้ไม่ คือไม่เป็นเหตุแห่งการก้าวล่วง
 โดยชอบซึ่งรูปทั้งหลาย, อธิบายว่า หา
 เป็นไปล่องกิเลส อันมีรูปเป็นอารมณ์ได้ไม่.
 ความไม่รู้ อันเว้นจากโสภณัสและโทมนัส
 นั้นเอง ชื่อว่าอณฺณเมว. คำว่า เพราะ
ความที่เป็นสภาคะกัน โดยเกี่ยวกับความไม่
พิจารณาถึงคุณและโทษ ความว่า อฺุเบกขา-

^๑ ส. ... วุตติกา รากปฏิษา, ฉ. รากปฏิษา.

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พรหมวิหาร ไม่ใคร่ครวญถึงคุณและโทษ โดยเกี่ยวกับการน้อมเอาประโยชน์เข้าไปใน สัตว์ทั้งหลายเป็นต้น เหมือนอย่างพรหม- วิหาร ๓ มีเมตตาเป็นต้น ย่อมเป็นไปด้วย- อำนาจความวางเฉย แต่อย่างเดียวกันเท่านั้น ฉันท, อัญญาอุเบกขา (อุเบกขาอันเป็น ความไม่รู้) ไม่คิดถึงคุณและโทษแม้ที่มีอยู่ ในสัตว์ทั้งหลาย ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจ ความวางเฉยแต่อย่างเดียวกัน ฉันทนั้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าเป็นสภาะกัน โดย เกี่ยวกับความไม่วิจารณ์ถึงคุณและโทษ. เพราะ ฉะนั้น อุเบกขาอันเป็นความไม่รู้นั้น ย่อม ได้ชื่อ่ง่ายตาย เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์ จึงกล่าวว่า เป็นข้าศึก ไกลของอุเบกขาอัน เป็นพรหมวิหาร. คำว่า เพราะความที่เป็น วิสภาคันกับส่วนของตน ความว่า กามราคะ และภริษะ อันเป็นไปโดยเกี่ยวกับเป็นความ ยินดีและยินร้ายในอารมณ์เหล่านั้น จัดเป็น วิสภาคัน แห่งธรรมอันมีส่วน เสมอกันกับ

อุเบกขา อันมีอาการ เป็นกลางในอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์ทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เพราะความเป็นวิสภาพะกัน กับส่วนของตน แห่งอุเบกขานั้น รากะและปฏิกะ เหล่านั้น เมื่อจะได้ช่อง ก็จะมีให้ได้โดยกาลานานทีเดียว เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า เป็น ชั่วศึกไกลของอุเบกขาพรหมวิหาร คุณศัตรู ผู้ดำรงอยู่ในที่ไกลบุรุษ ฉะนั้น.

๒๖๖. กตตุกกามตานุโท อาที
 "ฉนฺทมูลกา กุสลา ธมฺมา"ติ วจนโต,
 อถวา สตุเตสุ หิ เตสิตาทุกฺขาปนฺน-
 กามตาหิณา อนวชฺชาภิปฺภวนาวเสน
 ปวตฺตนโต "กตตุกกามตานุโท อาที"ติ
 วุตฺตํ. อุเปกฺขาพรหมวิหาโรปิ หิ สตุเตสุ
 อนิรากตฺติจฺจนฺโทเยว "ตตฺถ อพฺยาฎฺฐา
 อปณฺณกปฏิปทา"ติ อชฺฌเปกฺขนากาเรน
 ปวตฺตติ มาตา วิย สกฺิจฺจปฺสุเต ปฺตฺเต.

๒๖๖. ชื่อว่า มีกตตุกกามตานันตะเป็น
 เบื้องต้น ก็โดยคำพูดที่ว่า "กุศลธรรมทั้ง-
 หลายมีฉันทะเป็นมูล" ดังนี้, อีกนัยหนึ่ง
 เพราะมีความเป็นไป ด้วยอำนาจความ
 ปรารธนาอันหาโทษมิได้ โดยอาการมีความ
 เป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลและความเป็น
 ผู้ใคร่จะขจัดออกไปซึ่งทุกข์เป็นต้น ในสัตว์
 ทั้งหลาย ท่านจึงกล่าวว่า "มีกตตุกกามตา-
 ฉันทะเป็นเบื้องต้น" ดังนี้. จริงอยู่ แม้

^๑ อัง. อฎฺฐก. ๒๓/๓๕๑.

นักรวดาที่ตี อาทิสทุเทน ตเททฏฐกิลีสานัน อุกเบกขาพรหมวิหาร ก็จัดว่าเป็นฉันทะใน
 สงฺกโห ฏฐพฺโพ. กตฺถจิจิ สุตฺตคฺคฺคหณฺมปิ ประโยชน์เกอฏฐล อันบำเพ็ญไปอย่างไม่
 สงฺขารคฺคฺคหณฺเมว โหติ ปุคฺคฺคลาธิฏฐจานาย แข็งขันในสัตว์ทั้งหลายนั้นทีเดียว ย่อมเป็นไป
 เทสนาย ยถา "สพฺเพ สุตฺตา โดยอาการที่วางเฉยว่า "เป็นอนัตตคฺคฺคปฏิบัติ
 อาหารฏฐจิจิกาทิ" น เอวมิจาติ อาท ปฏฺธคฺคฺคิธมฺมวเสณ เอโก วา สุตฺโต
อนนเก วา สุตฺตา อารมฺมณฺณ"ติ. ที่มารดาเป็นไป โดยอาการที่วางเฉยในบุตร
ปฏฺธคฺคฺคิธมฺมวเสณาติ ปฏฺธคฺคฺคิสงฺขาทธมฺม- ผู้จัดแจง ในกิจการงานของตนเองได้แล้ว
 วเสณ. กามณฺเจตฺถ "สุชิตา โทหนฺตฺตุ"ติอาทินา ฉะนั้น. คำว่า ซึ่งนิรวรณเป็นต้น ด้วย
 ภาวนาย สฺขาทคฺคฺคหณฺมปิ ลกฺติ. ตมฺปน อาทิสัพฺพ (ที่แปลว่า เป็นต้น) ฟังเห็นว่า
 "สพฺเพ สงฺขารธา อนิจฺจา"ติ^๑ วิปสฺสนาย ท่านสงฺเกราะทเอากิลีสทั้งหลาย อันตั้งอยู่
 อนิจฺจลฺกฺคฺคหณฺมปิ วีย อปฺปธานญฺจ, ในจิตตูปบาทเดียวกันกับนิรวรณนั้น. ในที่
 สุตฺตปฏฺธคฺคฺคิ เอว ปธานภาเวณ คยฺหสิตฺติ บางแห่งแม้ศัพท์ว่าสัตว์ ก็ย่อมเป็นศัพท์ว่า
 ฏฐพฺโพ. อุปฺจาเร วา ปตฺเตต สังขารนั้นเอง โดยเป็นเทศนาบุคฺคฺคลาธิฐฐาน
อารมฺมณฺณวทฺชนิ ตตฺถปิ สีม่าสมฺเมทสิทฺธิโรตฺติ เหมือนอย่างคำว่า "สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง
 อธิปฺปาโย. มีความตั้งอยู่ได้เพราะอาหาร" ดังนี้ ฉะนั้น

^๑ อง. ทสก. ๒๔/๕๔, ข. อิติ. ๒๔/๒.
^๒ ปฏิสมฺภิตามคฺค. ทุตฺตยภาค ภูมิพโลภิกฺขุ
 ๑๘๘.
^๓ ข. อ. ๒๕/๕๑, ข. วิ. ๒๖/๓๖๖,
 เนตฺตติปกรณ. ภูมิพโลภิกฺขุ ๑๔, ๒๕๐.

คุณเสถียร รุ่งโรจน์ธนากุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ในพรหมวิหารนี้ ทำเป็นอย่างนั้นไม่ เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "มีสัตว์ผู้เดียวหรือมีสัตว์มากมายเป็นอารมณ์ โดยเกี่ยวกับ เป็นบัญญัติธรรม" ดังนี้. คำว่า โดยเกี่ยวกับ เป็นบัญญัติธรรม คือโดยเกี่ยวกับธรรมที่นับว่าเป็นบัญญัติ. ก็ในพรหมวิหารเหล่านี้ ในการเจริญโดยนัยว่า "ขอจงเป็นผู้ถึงสุขเถิด" ดังนี้ เป็นต้น ย่อมได้แก่การถือเอาสุขเป็นต้น (อันมิใช่บัญญัติ) ก็จริงอยู่. ถึงกระนั้น การถือเอาสุขเป็นต้นนั้นมิได้เป็นประธาน เหมือนอย่างการถือเอาอนิจจลักษณะแห่งวิปัสสนาที่เป็นไปว่า "สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง", ฟังทราบว่าย่อมถือเอาสัตว์บัญญัติ โดยความเป็นประธานอย่างนี้. อธิบายว่า เมื่อได้บรรลุอุปจาระ จึงมีการขยายอารมณ์ได้ เพราะแม้ในอุปจาระนั้นก็สำเร็จสมาสัมเพท (การทำลายเขตแดน) ได้.

เอกมวาลี ปริจฺฉินฺทิตฺวาตี เอตฺถ
 "สฺตฺเต เมตฺตตาย พริสฺสามิ"ติ เอวํ ณาณณ
ปริจฺเจทํ กตฺวา เอกา รจฺจา
ปริจฺฉินฺทิตฺพฺพาตี โยชนา. รจฺจาทฺทณณ
รจฺจาวาสิโน สฺตฺตา กฺทิตา. ยถา เอกํ
ทิสํ. เอวํ สพฺพตฺถ.

ในคำว่า กำหนดอวาสาแห่งเดียว
 นี้ มีคำประกอบความว่า พึงกระทำ
การกำหนดไว้ด้วยญาณ อย่างนี้ว่า "เราจัก
 แผ่เมตตาไปยังสัตว์ทั้งหลาย" ตั้งแล้วก็
กำหนดถนนสายหนึ่ง. ด้วยศัพท์ว่าถนนสายหนึ่ง
 เป็นอันถือเอาสัตว์ทั้งหลายผู้อาศัยอยู่ ณ ถนน
 สายหนึ่ง. พึงกำหนดแล้วแผ่เมตตาไปตลอด
ทิศหนึ่ง จันใด. ก็พึงกำหนดแล้วแผ่เมตตา
 ไปในทิศทั้งปวง จันนั้น.

๒๖๖. กสิณานํ นิสฺสนฺโทติ กสิณชฺฌานานํ
นิสฺสนฺทผลสฺทิสสา อารูปฺปา อรูปชฺฌานานิ,
กสิณชฺฌานานํ ปาริปุริยาว สิขฺฌนโต. เตหิ
วินา อสิขฺฌนโตติ เกจิ. สมาธินิสฺสนฺโทติ
รูปชฺฌานสมาธินํ, เหตุจฺจิมานํ ติณฺณํ
อรูปชฺฌานสมาธินญจ นิสฺสนฺโท ปฏฺฐิปาฏิยา
เต อธิคฺนฺตฺวา ปฏฺฐิลกิตฺพฺพโต.
วิสฺสนฺวานิสฺสนฺโท วิสฺสนฺวานุภาเว
ลทฺถพฺพโต, วิสฺสนฺวาเสเน จ
สมาชฺชิตฺพฺพโต. สมถวิสฺสนฺวานิสฺสนฺโท

๒๖๖. คำว่า เป็นอันสงบสงัดของกสิณ
ทั้งหลาย ความว่า อรูปทั้งหลาย ได้แก่รูปฌาน
ทั้งหลายเป็นเหมือนผลที่ไหลออกของกสิณฌาน
ทั้งหลาย เพราะสำเร็จได้โดยความบริบูรณ์
แห่งกสิณฌานนั้นเอง. บางอาจารย์กล่าวว่า
เพราะเว้นกสิณเหล่านั้นเสีย ก็สำเร็จไม่ได้.
 คำว่า เป็นอันสงบสงัดของสมาธิทั้งหลาย
 ความว่า เนวสัณฺญานาสัณฺญายตนะ ชื่อว่า
เป็นผลที่ไหลออก ของรูปฌานสมาธิทั้งหลาย,
และอรูปฌานสมาธิ ๓ เบื่องต่ำ เพราะ

นิโรธสมาบัติ. ยถา "หฺวีหิ พลฺลิตฺถิ ตังขมฺมรํหฺมณํ" ตามลำดับแล้ว
 สมฺมณาคคตฺตฺตา"ติอาทิตฺถิ" "ปฺริมฺพฺรหฺม- เท่านั้น จึงจะได้มา. ผลสมาบัติ ชื่อว่า
 วิหารตฺตฺยนิสฺสนฺโท"ติ อิมินา เมตฺตาทิวเสน เป็นอันสงฆ์ของวิปัสสนา เพราะพระ-
 ติณฺณิ ฌานานิ อธิกฺขตฺตฺวา จิตฺตฺเสว อริยบุคคลพึงได้รับด้วยอานุภาพ ของ
 อุกฺเขชาพรหฺมวิหารโ, น อิตฺรสุสฺสาคิ วิปัสสนา, และจะพึงเข้า(ผลสมาบัตินั้น ๆ)
 ทสฺสเสตี. ตเมว อตุถํ อูปมาย ปากฺกฏฺรํ ได้ ก็ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนานั้นแหละ.
 กตฺตฺวา ทสฺสเสตฺถุ "ยถา ทิ"ติอาทิตฺถิ วุตฺตํ. นิโรธสมาบัติ ชื่อว่า เป็นอันสงฆ์ของสมณะ
 ยมฺพเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐจา วุตฺตเมว. และวิปัสสนา. เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า
 "ปัญฺญาทิมฺหิความเป็นวสี เพราะความถึงพร้อม
 ด้วยกำลัง ๒ (คือกำลังสมณะและกำลัง
 วิปัสสนา ฯลฯ ชื่อว่านิโรธสมาบัติญาณ)" ดังนี้
 เป็นต้น. ด้วยคำว่า "(อุเบกขาพรหมวิหาร)
 เป็นอันสงฆ์ของพรหมวิหาร ๓ ข้างต้น" นี้
 ท่านอาจารย์แสดงว่า สำหรับพระโยคีผู้บรรลु
 ฌาน ๓ ด้วยสามารถแห่งเมตตาเป็นต้นตั้งอยู่
 เท่านั้น จึงจะมีอุเบกขาพรหมวิหารได้,
 ไม่ใช่สำหรับบุคคลนอกนี้. เพื่อจะแสดง
 ๕ เนอความนั้นนั่นแหละ ทำให้ปรากฏชัดยิ่งขึ้น

^๑ วิสุทธิมคค. ๓/๓๖๑.

โดยอุปมา ท่านจึงกล่าวว่า "ยถา หิ"
(เหมือนอย่างว่า...ฉันใด) ดังนี้ เป็นต้น.
ก็ในคำนี้ มีคำที่ข้าพเจ้าควรกล่าวอธิบาย
อันใดอยู่, คำนั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวอธิบาย
ในหนังสือที่แล้วทีเดียว.

๒๖๘. สียาติ วุจฺจมานากาเรน สียา
กสฺสจฺจि ปรีวิตฺถโก. เอตฺถาติ เอเตสุ
เมตตาหิสุ พรหมวิหารตา เวททพา,
อิตรกมมฐานานิ อตตหิตปรกรมคุมตานิ.
อิมานิ ปน "สพเพ สตตา สุชิตา
โนหนตุ"ติอาหินา ปรหิตปรกรมคุมตานิ. ตสมา
สตเตสสุ สมมาปรกรมคุมตานิ สเภวา เอเต
วิหารา. พรหมานอนติ อปตติพรหมานอ.
เต หิ อิธ ฉานาวานาย วินีวรณจิตตา
หุตวา พรหมลอเก อปนนา ตคค
ยาวตายกั วินีวรณจิตว โนหนติ. ตสมา
"นิทโสจิตตา วิหรนตี"ติ วทนติ.

๒๖๘. คำว่า พิงมี(ปัญหา) ความว่า
สำหรับบางคนพึงมีความคิดด้วยอาศัยอาการที่
กำลังกล่าวถึงอยู่. คำว่า ในบรรดาคุณชาติ
เหล่านี้ ความว่า พึงทราบความเป็นพรหม-
วิหาร ในคุณชาติมีเมตตาเป็นต้นเหล่านี้,
กรรมฐานนอกนี้ เป็นเพียงข้อปฏิบัติเพื่อ
ประโยชน์ตน. ส่วนกรรมฐานเหล่านี้ เป็นข้อ
ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น โดยนัยว่า "ขอสัตว์
ทั้งหลายทั้งปวงจงเป็นผู้ถึงสุขเถิด" ดังนี้
เป็นต้น. เพราะฉะนั้น ธรรมเหล่านี้จึงชื่อว่า
เป็นวิหารธรรมที่ประเสริฐ เพราะความ
เป็นข้อปฏิบัติชอบ ในสัตว์ทั้งหลาย. ชื่อว่า

^๑ ปฐมสมภิตามคฺค. ภูมิพลโลกิยฺข ๒/๑๘๘.

คุณกนกกาญจน์ จิตรจางวรงค์ ขออุทิศส่วนกุศลให้

คุณสมฤดี แซ่ตั้ง เสียงขอ แซ่เจ็ย

พรหมานันตี ๑๑ ว่า สกฺลพุทฺธคุณเหตุภูตํ พรหมทั้งหลาย ได้แก่อุปติพรหม (พรหมโดย
 ทานปารมิตาที่^๑) พุทฺธกรธมฺมานํ ปริบุญญ-
 วเสน พุริทฺศคฺคา มหาสฺตฺตา โปธิสฺตฺตา. อุปติ)ทั้งหลาย. จริงอยู่ พรหมเหล่านั้น
 เต ทิ สพฺพสฺตฺตานํ ทิเตสฺเสน, เป็นผู้มีจิตปราศจากนิรวรณ ด้วยการเจริญญาณ
 อธิตาปนยเนน, สมฺปคฺติปิโมทเนน, สพฺพตฺถ-
 วิวชฺชิตาคคิคมมชฺชุตฺตภาวาทฺฐิฏฺฐาเนน จ ในโลกนี้แล้ว ก็ไปเกิดในพรหมโลก เป็นผู้มี
 นิทฺโธสฺสจิตฺตา วิหรนฺติ. จิตปราศจากนิรวรณ ตลอดอายุในพรหมโลกนั้น
นั้นเทียว. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
"เป็นผู้มีจิตปราศจากโทษเทียวไปอยู่" ดังนี้.
อีกอย่างหนึ่ง คำว่า พรหมทั้งหลาย ได้แก
 อุปฺปตฺติพรหมานอ, มหาโปธิสฺตฺตพรหมานอ สัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ คือพระโพธิสัตว์ผู้มั่งคั่งองกงาม
 วา, เอวํ เอเตหิ พุทฺธมฺวิหาเรหิ สมฺปยุตฺตา ด้วยอำนาจการทำให้บริบูรณ์ซึ่งธรรมทั้งหลาย
 สมมฺภุคฺคา. ที่สร้างความเป็นพระพุทธเจ้า มีทานบารมี
เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุแห่งพระพุทธคุณทั้งสิ้น.
 จริงอยู่ ท่านเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตปราศ-
จากโทษเทียวไปอยู่ ก็โดยการที่แสวงหา
 ประโยชน์เกื้อกูล แก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง,
 โดยการที่ขจัดออกไป ซึ่งสิ่งอันหาประโยชน์
เกื้อกูลมิได้แก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง, โดยการ
 บันเทิงต่อสมมติ ของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง,

^๑ ชุ. พุทฺธ. ๓๓/๔๒๘.

คุณกนกกาญจน์ จิตรจารวงศ์ ขออุทิศส่วนกุศลให้

คุณสมฤดี แซ่ตั้ง เชียงซอ แซ่เจี๋ย

และโดยการละเว้นการถึงอคติ และตั้งมั่น
 ในความเป็นกลาง ในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง.
 คำว่า ฉันทัน ความว่า อุบัติพรหมหรือว่า
 พระพรหมคือพระมหาโพธิสัตว์เหล่านั้น เป็นผู้
 ประกอบพร้อม คือเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วย
 พรหมวิหารเหล่านี้ ฉันทิ, พระโยคีก็เป็นผู้
 ประกอบพร้อม คือเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วย
 พรหมวิหารเหล่านี้ ฉันทัน.

๒๖๙. จตฺสฺสตีอาทปถสฺสชาติ จตฺสฺสตี
อาทิกสฺส ติวธิสฺส ปถสฺส. วิสฺฐมคคาท-
วสฺสชาติ เอตถ พยาบาทสงฺกิลเสสาทิต
วิสฺฐนุปาโย วิสฺฐมคฺโค. อาทิสฺสเท
หิตฺยสํหาราหิมสสิการวิเสสา สงฺกิตา.
อาสํ เมตฺตาทินํ. อปฺปมาเนติ ปมาณหิต.
เยนาติ เยน การณ. ตฺนติ ตฺสฺมา.
ท-กาโร ปทสนฺธิกร.

๒๖๙. คำว่า สำหรับปัญหาว่า เพราะ
เหตุไรจึงมี ๔ เป็นต้น คือสำหรับปัญหา
 ๓ ประการ มีปัญหาว่าเพราะเหตุไรจึงมี ๔
 เป็นต้น. ในคำว่า โดยเกี่ยวกับเป็นหนทาง
หมดจด เป็นต้น นี้ ความว่า อูบายหมดจดจาก
 สงฺกิลเสคือพยาบาท เป็นต้น ชื่อว่าหนทาง
หมดจด. ด้วย อาทิสฺส (ที่แปลว่าเป็นต้น)
 สงเคราะห์เอามนสิการที่ต่างๆ กันด้วยกิจ มี
 การน้อมเอาประโยชน์เกื้อกูลเข้าไป เป็นต้น.
 ชื่อว่า (ลำดับ) แห่งคุณชาติเหล่านั้น คือลำดับ
 แห่งคุณชาติทั้งหลายมีเมตตา เป็นต้น. คำว่า

คุณกนกกาญจน์ จิตรจารวงศ์ ขออุทิศส่วนกุศลให้

คุณสมฤติ แช่ตั้ง เสียงขอ แช่เจีย

อันหาประมาณมิได้ คือ (ในอารมณฺ์)อัน
ปราศจากประมาณ. บทว่า เยน แก้เป็น
เยน การณฺเณ. บทว่า ติ แก้เป็น ตสฺมา.
ท อักษร เป็นตัวทำการเชื่อมบท.

พฺยาปาทพหฺลสฺส วิสฺสุทฺธิมฺคฺโคติ พึงนำเอาคำพุดมาสัมพันธ์กันว่า พฺยาปาท-
อาเนตฺวา สมนฺพฺนธิตฺทพฺ, อฺชฺวีปจฺฉนึกฺภาวโศติ พหฺลสฺส วิสฺสุทฺธิมฺคฺโค (เป็นหนทางหมดจดแห่ง
อธิปฺปาโย. เอส นโย เสเสสฺปิ. บุคคลผู้มากด้วยพยาบาท), อธิบายว่า ชื่อว่า
ปกฺขปาตวเสณ อนุภฺชนมนฺนาโกโค เป็นหนทางหมดจด แห่งบุคคลผู้มากด้วย
มชฺฌตฺตกาโรติ อธิปฺปาโย. ยฺวายํ พยาบาท ก็เพราะความที่เป็นเข้าก็ตรง.
จตฺตพฺพิโธ สตฺเตสฺ มนฺสิกาโร วุตฺโต, ตเมว แม้ในธรรมที่เหลือกก็มันั้น. อธิบายว่า
อฺปฺมาย หสฺเสตฺ "ยฺสฺมา จ ยฺถา ความไม่นึกคิด โดยเกี่ยวกับเป็นความตกไป
มาตา"ติอาทิ วุตฺต. ตตฺถ วุตฺตสฺสาปิ ในฝ่าย(เข้าข้าง, หรือลำเอียง) ชื่อว่า
หิตฺุปฺสํหาราหิตฺุตฺตสฺส อฺปฺเมยฺยภาวํ ความไม่คำนึงถึง ได้แก่อาการที่เป็นกลาง.
อฺปฺเนตฺวา หสฺเสตฺ อตฺตฺปนยฺนตฺโถ "ยฺสฺมา มนฺสิการในสัตว์ทั้งหลาย ๔ อย่างที่ท่านกล่าว
จา"ติ จ-สฺทฺโท. ปฺริยาเยติ วาเร, ตสฺมี ใ้วันนี้ใด, เพื่อแสดงมนสิการ ๔ อย่างนั้น
ตสฺมี กิจฺจวเสณ ปฺริวตฺตนกกเมติ อตฺโถ. นั้นแหละ โดยอุปมาท่านจึงกล่าวว่า "ยฺสฺมา
อฺพฺยาวิญฺญาตี อนุสฺสูกฺกา. ตถาติ ยถา จ ยถา มาตา" ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
มาตา ทฺรหาทีสุ ปฺตฺเตสฺ, ตถา จ ศฺพฺทฺ ในคำว่า "ยฺสฺมา จ" (เพราะเหตุที่
สพฺพสฺตฺเตสฺ เมตฺตาทิวเสณ เมตฺตายนาติ- ว่าเปรียบได้กับ) มีอรรถว่า นำเอาสภาวะ

คุณกนกกาญจน์ จิตรจาวรวงศ์ ขออุทิศส่วนกุศลให้

คุณสมฤดี แซ่ตั้ง เชียงขอ แซ่เจ็ย

วสีเกน ภวิตพพุตติ โยชนา. ตสุมาติ ยสุมา เข้าไป เพื่อนำเข้าไปแสดงความเป็นอุปไมย
 สพเพสิ สังกิเลสธมฺมา ยถารทํ โทสโมห- แห่งสภาวะที่น้อมเอาประโยชน์เกื้อกูลเข้าไป
 ราคปุกุชียา, เตหิ จ วิสุชณฺญาโย เป็นต้น แม้ที่ได้กล่าวแล้ว. คำว่า ในปริยาย
 อปฺปมณฺณา, หิคุปส์หาราทิวเสน จตฺตพิโธ คือในวาระ(อะไร ๆ), ความว่า ในอัน
 จ สตฺเตสุ มนสิกาโร, ตสุมา ดำเนินการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับภิกษุ นั้น ๆ.
 วิสุทฺธิมคฺคาทิวสา จตฺสโสว อปฺปมณฺณา. บทว่า อุพฺพายาฎฺฐา แปลว่าเป็นผู้ไม่ชวนชวาย.
 คำว่า ฉินฺนํ มีคำประกอบว่า มารดาเป็น
 ผู้อยู่ด้วยการเจริญเมตตา เป็นต้น ในบุตร
 ๔ คน ซึ่งคนหนึ่งเป็นเด็กเล็ก เป็นต้น ฉินฺโต,
 พระโยคี ก็ควรเป็นผู้อยู่ด้วยการเจริญเมตตา
 เป็นต้น โดยเกี่ยวกับมีคุณชาติ ๔ มีเมตตา
 เป็นต้นในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ฉินฺนํ. คำว่า
เพราะฉะนฺ ความว่า เพราะเหตุที่
 สังกิเลสธรรมทั้งหลาย แม้ทั้งปวงเป็นฝักฝ่าย
 แห่งโทสะ โมหะ และราคะ ตามสมควร,
 ก็อุปมัญญาเป็นอุปาย หมจจจากกิเลสธรรม
 เหล่านั้น, และมนสิการในสัตว์ทั้งหลาย ก็มี
 ๔ อย่าง โดยเกี่ยวกับภิกษุมีการน้อม-
 เอาประโยชน์เกื้อกูลเข้าไป เป็นต้น, ฉะนฺ

คุณกนกกาญจน์ จิตรจารุงศ์ ขออุทิศส่วนกุศลให้

คุณสมฤดี แซ่ตั้ง เฮียงซอ แซ่เจี๋ย

อับมัณฺญาจึงมี ๔ เท่านั้น โดยเกี่ยวกับเป็น
หนทางหมดจดเป็นต้น.

จตุสโลปิ เอตา ภาเวตกาเม
น เอเกนฺติ อธิปายโย. สติ หิ สพฺพสงฺกเห
กเมน ภวิตพฺพ หิ เตสิตา เมตฺตายนนฺติ อาท
"เอวํ ปฏฺจิจฺจิทฺตานนฺ"ติ. สมฺภาเวตฺวา วาทิ
"อิมาย ปฏิปตฺติยา อัย นิรยาทีสุ
นิพฺพตฺเตยฺยา"ติ ปริกฺขเปตฺวา วา.
ทุกฺขาปนยนาการปฺวตฺติวเสณ ปฏิปชฺชิตพฺพตฺติ
สมฺพนฺโร. ตโต ปฺรณฺติ ตโต
หิตาการปฺวตฺติอาทิตฺ ปรี. กตฺตพฺพา-
ภาวตฺติ จตุตฺตสฺส ปการสฺส กตฺตพฺพสฺส
อภาวตฺ. อัย กโมติ อัย อิมาสฺ อปฺปมณฺณานํ
เยภฺยุเยน ปวตฺตณกฺกโมติ กตฺวา วุตฺตํ, น
"อิมินาว กเมน เอตาสํ ปวตฺติ, น
อณฺณตา"ติ. เมตฺตาทินฺนฺทฺ หิสฺสสนฺนํ ภาวนาํ
กมฺนิยโม นตฺถิ, ยํ วา ตํ วา ปจฺมํ ภาเวตฺ
ลพฺภา, เทสฺนา กฺกมวเสณ วา เอวํ วุตฺตํ.

อธิบายว่า พระโยคีผู้ใคร่เจริญอับ-
มัณฺญาทั้ง ๔ เหล่านี้ ไม่ใช่อับมัณฺญา
แต่ละอย่าง. จริงอยู่ การเจริญเมตตา โดย
ความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล จะพึง
มีตามลำดับกันได้ ก็ในเมื่อมีการรวบ-
รวมเอาสัตว์ทุกจำพวกไว้ เพราะเหตุนั้น
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ต่อจากนั้นผู้ที่ตน
ปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลอย่างนั้น" ดังนี้.
คำว่า หรือได้ทราบถึง ได้แก่ หรือได้ดำริว่า
"ผู้ซึ่งบังเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น เพราะ
ข้อปฏิบัตินี้" ดังนี้. เชื่อมความว่า ทุกฺขา-
ปนยนาการปฺวตฺติวเสณ ปฏิปชฺชิตพฺพ (ก็ต้อง
ปฏิบัติโดยเกี่ยวกับการทำอาการที่ขจัดออกไป
ซึ่งทุกข์ให้เป็นไป). บทว่า ตโต ปรี คือ
ต่อจากนั้น คือจากการทำอาการที่เกื้อกูลให้
เป็นไป เป็นต้น. คำว่า เพราะไม่มีกิจที่

คุณกนกกาญจน์ จิตรจากรวงศ์ ขออุทิศส่วนกุศลให้
คุณสมฤดี แซ่ตั้ง เฮียงซอ แซ่เจี๋ย

ต้องทำ คือเพราะไม่มีกิจอย่างที ๔ ทีต้องทำ.
 คำว่า ลำดับนี้ ท่านอาจารย์กล่าวไว้ เพราะ
 ทำอธิบายว่า นี่เป็นลำดับการทำให้เป็นไป
 โดยมากซึ่งอัปมัญญาเหล่านี้, จะได้กล่าวไว้
 เพราะทำอธิบายว่า "อัปมัญญาเหล่านี้
 มีความเป็นไปโดยลำดับนี้เท่านั้น, ไม่ใช่โดย
 ประการอื่น" ดังนี้ ก็หาไม่. เพราะว่า
 กาวนา ๓ มีเมตตาเป็นต้น ห้ามขี้ก่าหนด
 แน่นจนถึงลำดับการเจริญไม่, พระโยคีจะ
 เจริญกาวนาข้อใดข้อหนึ่งก่อนก็ได้, อีก-
 อย่างหนึ่ง ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ ก็โดย
 เกี่ยวกับ เป็นลำดับแห่งเทศนา.

เอกสตุตสสาปตี เอกสสาปิ สตุตสส.
 อปฺปฏิภาคนิมิตฺตตฺตา ปริจฺเจตฺทุกฺคณฺ นตฺติ,
 น จ สมฺมตฺติสจฺจวเสน ปวตฺตํ สตุตฺตคฺคณฺ
 ปริจฺฉินฺนรฺูปาทิคฺคณฺ โหตฺตีติ อปฺปนาบฺปตฺติยา
 อปฺรามาสสตุตฺตคฺคณฺมฺหุทฺถุทานํ เมตฺตาทินํ
 เอกสตุตฺตารมฺมณานมฺภิ สฺปฺปมาณโคจรตฺตา
 วุตฺตา. เอวํ ปมาณํ อฺคฺคเหตุวาทิ ยถา

บทว่า เอกสตุตสสาปิ แปลว่า สำหรับ
 สัตว์แม้ผู้เดียว. เพราะความที่อารมณ์ใช้
 ปฏิภาคนิมิต จึงไม่มีการถือเอา(อารมณ์)
 โดยการตัดตอนเอา, และการถือเอาสัตว์อัน
 เป็นไปโดยเกี่ยวกับ เป็นสมมติสัจจะ ย่อมไม่
 เป็นการถือเอาปรีฉินนรูป (รูปที่กำหนดไว้
 ส่วนหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่การเพ่ง) เป็นต้น

คุณวิสุทธิ บุญสรณาผล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุทฺตฺมาตกาทีสุ อติเรกฺอุทฺตฺมาตกาทีภาวปฺตฺเต
ปเทเส นิมิตฺตํ คยฺหติ, เอวํ ปมาณํ
อคฺคเหตุวา. สกลพรณวเสนาติ
นิรวเสสพรณวเสน.

เพราะเหตุนี้ คุณชาติทั้งหลายมีเมตตา
เป็นต้น ซึ่งเป็นยอดแห่งการถือเอาสัตว์
อย่างเต็มที่ เพื่ออันบรรลุปาณา แม้ว่ามีสัตว์
ผู้เดียวเป็นอารมณ์ ท่านก็กล่าวว่ามีอารมณ์
หาประมาณมิได้. คำว่า ไม่ถือเอาประมาณ
อย่างนี้ ความว่า ในอุทฺตฺมาตกอสกเป็นต้น
พระโยคีย่อมถือเอาอนิมิตฺตํ ตรงบริเวณที่ถึง
ความชื่นพองมากกว่า(บริเวณอื่น) เป็นต้น
ฉันทฺ, (ในคุณชาติมีเมตตาเป็นต้นนี้)จะได้
ถือเอาประมาณ ฉันทฺเดียวกันนั้น ห้ามมิได้.
คำว่า ด้วยอำนาจความแผ่ไปทั่วร่าง คือด้วย
อำนาจความแผ่ไปอย่างไม่มีเหลือ.

๒๑๐. นิสฺสรณตฺตาติ เอตฺถ ยํ ยสฺส
นิสฺสรณํ, ตํ ตสฺส อฺชฺปฏิปกฺขณฺตเมว โหติ.
ยถา กามานํ เนกขมฺมํ, รูปานํ อรูปํ,
สงฺขารานํ นิพฺพานํ, เอวํ โทมนสฺสสทิตานํ
พฺยาปาทวิทฺติสสารตฺตานํ นิสฺสรณญฺจ เมตฺตา-

๒๑๐. ในคำว่า เพราะเป็นเหตุออกไป
นี้ มีความว่า เหตุใดเป็นเหตุออกไปแห่ง
ธรรมใด, เหตุนั้น ก็ย่อมเป็นปฏิปกฺษตรงต่อ
ธรรมนั้นทีเดียว. เปรียบเหมือนว่าเนกขมฺมะ
เป็นเหตุออกไปแห่งกามทั้งหลาย, อรูปเป็น

๑ ฉ. อารูปปา.

กรณามุทิตา น โสมนัสสรุทิตา โทหนุติ. เหตุออกไปแห่งรูปทั้งหลาย, พระนิพพาน
 นิสรุทิตา น โสมนัสสรุทิตา โทหนุติ. เป็นเหตุออกไปแห่งสังขารทั้งหลาย ฉันทิ,
 อุกุเปกขาสัมปโยโคปี อุนุณนาโตติ ทฏฐุพพิ เมตตา กรณา และมุทิตา ก็เป็นเหตุออกไป
 อนิสสรุทิตา น โสมนัสสรุทิตา โทหนุติ. แห่งพยาบาล วิหิงสา และอรติ อันเป็นไป
 จิตตูปปาเลส กรณามุทิตานัน ปวตุตี อาริยา ร่วมกับโทมนัส ฉันทัน จึงไม่เป็นธรรมชาติที่
 อิจฉนุติ. น หิ พรหมวิหารุเปกขา ละเว้นจากโสมนัส. และด้วยศัพท์ว่าเป็นเหตุ
 อุกุเปกขา เวหนิ วินา วตุตติ ปาริสุทธิอุเปกขา ออกไปนั่นเอง ฟังเห็นว่าเป็นอันท่านอาจารย์
 วีย. น หิ กทาจิ ปาริสุทธิอุเปกขา เห็นชอบ แม้ความที่อัปมัณญา ๓ มีเมตตา
 เวหนิเปกขิ วินา วตุตตี. เป็นต้นเหล่านั้น อันเป็นส่วนเบื้องต้น

ประกอบร่วมกันกับอุเบกขาเวทนา โดยภาวะ
 ไม่เป็นเหตุออกไป. จริงอย่างนั้น อาจารย์
 ทั้งหลายต้องการความเป็นไปแห่งกรณา และ
 มุทิตาในจิตตูปปาต ๒๘ ดวง (มหาภูคัลลจิต ๘,
 มหาภิกิริยาจิต ๘, รูปรวจรจิต ๑๒). ชื่อว่า
 จริงอยู่ อุเบกขานันเป็นพรหมวิหาร ไม่
 เป็นไปโดยเว้นอุเบกขาเวทนา ก็เช่นเดียวกับ
 ปาริสุทธิอุเบกขา. เพราะว่าในกาลไหนๆ
 ปาริสุทธิอุเบกขา ย่อมไม่เป็นไปโดยเว้น
 เวทนานันเป็นอุเบกขา.

คุณเปรมฤติ ภูยงยุทธ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๒๑๑. สาตสทคตฺตติ สุขสทคตฺ.
ตสฺมาติ ยสฺมา "ตโต ตฺวํ ภิกฺขุ"^๑ติอาทิกาย
 เทสนาย จตฺตุนนฺภิ อปฺปมณฺณานํ สฺวิตกฺกาทิ-
 ภาโว วีย อุกฺเขชาสทคตฺภาโวปี วิญฺญาตติ,
 ตสฺมา. จตฺสฺโสปี อปฺปมณฺณา จตฺตูกฺกปณฺจ-
กฺขณานิกาทิ โจทฺทสฺส อธิปฺปาโย. เอวณฺทิ
สตีติ ยทิ มุลฺลสมาธิมฺหิ วุตฺตมคฺคํ อนนฺตรํ
 วุตฺตตตาย พุรฺหมวิทฺทาเรสุ ปกฺขิปปติ, เอวํ
 สนฺเต กายานุสฺสนาทยโยปี จตฺตูก-
 ปณฺจกฺขณานิกา สियํ, น ปน โหนฺติ
 วิสฺสนาวเสน เทลิตฺตคฺคาติ อธิปฺปาโย,
 โหนฺตุ กายานุสฺสนาทยโย อานาปานภาวนา-
 วเสน จตฺตูกฺกปณฺจกฺขณานิกาทิ วฺเวทยายติ
 อาสงฺกนฺโต อาท "เวทฺหนานุสฺสนาที่สุ"^๒ติ-
 อาท. พฺยณฺชนจฺฉายามคฺคตฺ คฺเขตฺวาติ
 "เมตฺตฺตา เม เจโตวิมฺุตฺติ ภาวิตฺตา
 ภวิสฺสตี"^๓ติอาทิตฺติ พฺยณฺชนเนทฺติ ปกาสิโต เอว

๒๑๑. คำว่า อันสทรคตด้วยความ
สำราญ คืออันสทรคตด้วยสุข. คำว่า เพราะ
ฉะนั้น ความว่า เพราะเหตุที่ แม้ภาวะที่
อัปมัญญาทั้ง ๔ เป็นสมาธิที่สทรคตด้วย
 อุกฺเขชาเวทนาได้ ก็ปรากฏอยู่ตามพระ-
 เทศนาที่ว่า "คฺคฺกรภิกฺขุ เมื่อนั้นเธอพึงเจริญ
 สมาธินี้" ดังนี้เป็นต้น เช่นเดียวกับภาวะที่
 เป็นสมาธิที่มวิตกเป็นต้น ฉะนั้น. คำว่า
อัปมัญญาทั้ง ๔ เป็นจตูกกณานิกา หรือ
ปัญจกณานิกา เป็นคำอธิบายของอาจารย์
 ผู้ทักท้วง. คำว่า เพราะ ว่าเมื่อเป็นอย่างนี้
 อธิบายว่า ถ้าหากว่าท่านใส่เนื่อความที่
 ตรีสไว้ในมุลลสมาธิ เข้าไปในพรหมวิหาร
 เพราะความเป็นเนื่อความที่ตรีสไว้ติดต่อกัน-
 ไปไ้ไร, เมื่อเป็นอย่างนี้ แม้ภาวนาทั้งหลาย
 มีกายานุสฺสนาเป็นต้น ก็พึงเป็นจตูกกณานิกา
 หรือปัญจกณานิกาได้, แต่ก็เป็นไม่ได้ เพราะ

^๑ อญ. อญฺจก. ๒๓/๓๑๐.
^๒ ฉ. เวทนาที่สูติอาทิตฺติ.
^๓ อญ. อญฺจก. ๒๓/๓๐๘.

พระ ร.ต.ท.ปลต วิริโย (ทองพุ่ม)
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธรูปบูชา

จิตตสมาธิ "อชุตตัม เม จิตฺตํ จิตฺตํ ทรงแสดงไว้โดยเกี่ยวกับ เป็นวิปัสสนา, ท่าน
 ภวิสฺสตี"^๑คืออาทีหิปี พุชฺชเนหิ ปกาสิโตติ อาจารย์แคลงใจว่า บางคนจะฟังกล่าวว่า
 พุชฺชชโนโต ลพฺภมานสมาธิจุฉายามตฺตํ กายานุปัสสนาเป็นต้น ก็เป็นจตุกถานิภา
 กเหตุวา อุกฺขตฺตํ ลพฺภมานํ อธิปายํ หรือปญฺจกถานิภาได้ โดยเกี่ยวกับหมวด
 อกฺกเหตุวาติ อตฺถโธ. สุตฺตตฺตํ หิ อณฺณตา อานาปานาวานา ดังนี้ จึงกล่าวว่า "ใน
 วนฺโต อณฺณตา ^๒วาหิตาย สุตฺตารํ เวทนานุปัสสนาเป็นต้น" ดังนี้เป็นต้น. คำว่า
 อปวทฺตโนโต นาม โหติ. เตนาห "มา (อย่า) ได้ถือเอาเพียงเงา โดยพยัญชนะ
ภควนฺตํ อภฺภาจิกฺขี"ติ. ความว่า จิตตสมาธิทรงประกาศแล้วเพียง
 ด้วยพยัญชนะทั้งหลายว่า "เมตตาเจโตวิมุตติ
 จักเป็นภาวนาที่เราทำให้เกิดได้" เป็นต้น
 ทรงประกาศไว้ ด้วยพยัญชนะทั้งหลายว่า
 "จิตของเราจักตั้งอยู่ ภายใน" เป็นต้น
 เพราะฉะนั้น (อย่า) ได้ถือเอาเพียงเงา
ของสมาธิที่ได้โดยพยัญชนะ คืออย่าได้
 ถือเอาคำอธิบายที่ได้อยู่ในที่ทั้ง ๒. ก็บุคคล
 เมื่อกล่าวถึงอรรถแห่งพระสูตร ไปโดย
 ประการอื่น เพราะความที่กล่าวไปโดย
 ประการอื่น ก็ย่อมเป็นผู้เชื่อว่ากล่าวต่อพระ-

^๑ อจ. อภฺจก. ๒๓/๓๐๔.
^๒ ฉ. อยถาวาหิตาย.

พระ ร.ต.ท.ปลด วิริโย (ทองพุ่ม)
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ศาสตร์. เพราะเหตุ^{นั้น} ท่านอาจารย์จึง
กล่าวว่า "ท่านอย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาค
เลย" ดังนี้.

๒๗๒. "ตยิมิ โทสึ ปริหริตุกาเมน
น สัพฺพํ สุตฺตํ นีตตฺถเมว, ตสฺมา ครุทฺถโต
อธิปฺปาโย มกฺกคิตฺตฺโพ"ติ หสฺสเสนฺโต
"คฺมภีรณฺที"ติอาที วตฺวา ตตฺถ อาทีโต
ปฏฺจาย อธิปฺปายํ หสฺสเสตฺถ "อฺยณฺที"ติ-
อาทีมาห.

๒๗๒. ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า
"ภิกษุผู้ใคร่จะหลีกเลี่ยงความผิดพลาดข้อ^{นี้}
ไม่ควรถือเอาพระสูตรทุกสูตร ที่ได้แนะนำ
อรรถไว้เท่านั้น, เพราะฉะนั้น ควรแสวงหา
คำอธิบายจากวงศ์ครู" ดังนี้ กล่าวว่า
"ด้วยว่าพระพุทธรวงจะ เป็นของลึกซึ้ง" ดังนี้
เป็นต้นแล้ว ประสงค์แสดงคำอธิบายจำเดิม
แต่ต้นในพระพุทธรวงจะ^{นั้น} จึงกล่าวว่า "ก็
คำอธิบายในพระพุทธรวงจะ^{นั้น} มีดังต่อไปนี้"
ดังนี้ เป็นต้น.

อายาจิตา ธมฺมเทสนา เอเตนาติ อายาจิต-
ธมฺมเทสน, ตํ อายาจิตธมฺมเทสนํ.
เอวเมวาคิ ครทเน นีปาโต, มฺทาเอวาคิ
อตุโก. อฺหมตฺตนฺติ โจรชฺชตฺเต,

ภิกษุ ชื่อว่าอายาจิตธมฺมเทสนา เพราะอรรถ
ว่า ทูลอ่อนวอนให้ทรงแสดงธรรม, ได้แก่
ภิกษุผู้ทูลอ่อนวอน ให้ทรงแสดงธรรมรู^{นั้น}.
คำว่า เอวเมว (ก็เป็นอย่าง^{นั้น}แหละ) เป็น

๑ ก. มฺธาเอว.

กมฺมุจฺจานารมฺมเณติ อตุโถ. ยสฺมา
 จิตฺเตกคฺคตา นาม สกฺสนฺตติปริยาปนฺนา
 โหติ, ตสฺมา อตุถวณฺณาย "นียกขมฺมค-
 วเสนา"ติ วุตฺตํ. จิตฺตํ จิตฺตํ ภาวีสฺสตีติ
 พหิทฺธา อวิกฺขิปปมานํ เอกคฺคภาเวเน จิตฺตํ
 ภาวีสฺสตี. ตโต เอว สฺสณฺจจิตฺตํ, สฺสณฺจ
 สสมาหิตฺตติ อตุโถ. อฺปนฺนาติ อวิกฺขมฺภิตฺตา.
 ปาปกาทิ ลามกา. อุกฺสลา ฐมฺมาติ
 กามจฺจนฺทาทโย อโกสลฺลสมฺภุตฺตฺวา เณ อุกฺสลา
 ฐมฺมา. จิตฺตํ ปริยาทาย ปวตฺตติ
 โอกาสาทาเนน กุสลฺจิตฺตํ เขเปตฺวา น จ
 จสฺสนฺตีติ โยชนา. อิมินา ยถาวุตฺตสฺส
 สมารานสฺส การณฺมาท.

ศัพท์นิบาตใช้ในอรรถว่าตีเตียน, ความว่า
 มุทาเอว (เหลวเปล่านั้นแหละ). คำว่า
ในภายใน คือในอารมณ์ภายใน, ความว่า
 ในอารมณ์อันเป็นกรรมฐาน. เพราะเหตุที่
 ขึ้นชื่อว่า เอกคตาแห่งจิต ก็เป็นของที่
 หนึ่งเนื่องอยู่ในความสืบทอด(แห่งชั้น)ของตน,
 ฉะนั้น ในคำพรรณนาอรรถ ท่านจึงกล่าวว่า
 "โดยเกี่ยวกับเป็นของภายใน เนื่องในตน"
 ดังนี้. คำว่า จิต (ของเรา) จักตั้งอยู่
 ความว่า จักเป็นอันตั้งอยู่โดยภาวะที่มี
 อารมณ์เดียว ไม่ฟังชันไปภายนอก. เพราะ
 เหตุนั้นนั่นเอง จึงชื่อว่า จักดำรงมั่นอยู่,
 ความว่า จักเป็นอันตั้งมั่นเสมอด้วยดี. คำว่า
ที่เกิดขึ้นแล้ว คือที่ยังข่มมิได้. บทว่า
ปาปกา แปลว่าอันชั่วช้า. คำว่า อกุศลธรรม
ทั้งหลาย ได้แก่ธรรมทั้งหลายมีกามฉันท
 เป็นต้น ซึ่งชื่อว่าอกุศล เพราะอรรถว่า
 เกิดแต่ความไม่ฉลาด. มีคำประกอบความว่า
 และจักไม่ตั้งอยู่ครอบงำจิต คือทำกุศลจิต
 ให้สิ้นไป โดยการไม่ให้โอกาสเพื่ออัน

พระ ร.ค.ท.ปลต วิริโย (ทองหุ้ม)
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เป็นไป. ด้วยคำนี้ ท่านกล่าวถึงเหตุแห่ง
ความตั้งมั่นของจิตตามที่กล่าวแล้ว.

จิตเตกคฺคตามตฺโตติ ภาวนมฺนุยฺตฺเตน
ปฏิลทฺธมตฺตํ นาทิสฺสวาทํ สมารานํ. ตมฺปน
อุปริ วุจฺจมานานํ สมาริวีสฺसानํ
มุลการณาวโต "มุลสฺมารี"ติ วุตฺโต.
สุวายํ จิตฺเตกคฺคตามตฺโต "อชฺฌมตฺตเมว
จิตฺตํ สฺตฺธเบมิ สนนฺนิสาเทมิ เอโกทึ กโรมิ
สฺมาทหามิ"ติอาทิสฺสู วีย ชฺฌนิสฺมารี
อชิปะเบโต. ยเถว ทึ อณฺณตฺตภาปิ "อารทฺธํ
โข ปน เม ภิกฺขเว วีริยํ อโทสิ อสฺลลัน
ฯเปฯ สมาริตํ จิตฺตํ เอกคฺคณ"ติ^๑ วตฺวา
วิวิจฺเจว กาเมหิตฺติอาทิวจนโต ปจฺมํ
วุตฺตจิตฺเตกคฺคตา "ชฺฌนิสฺมารี"ติ วิณฺฌายติ,
เอวมิธาปีติ. เอว โส สฺมารีติ^๒
มุลสฺมารีมาท.

คำว่า เป็นเพียงเอกคตาแห่งจิต ได้แก่
เป็นความตั้งมั่นโดยชอบ(แห่งจิต) ที่พระโยคี
ผู้บำเพ็ญภาวนาสักแต่มาได้มา ยังเจริญได้
ไม่คืนก. ก็ความตั้งมั่นโดยชอบนั้น เป็นสมาธิ
ที่ท่านเรียกว่า "มุลสมาธิ" เพราะความ
เป็นมูลเหตุแห่งสมาธิวิเศษทั้งหลายที่จะกล่าว
ถึงต่อไป. ก็สมาธิที่ชื่อว่า เป็นเพียงเอกคตา
แห่งจิตนั้น ท่านประสงค์เอาชฌนิสฺมารี
เหมือนอย่างในประโยคที่ว่า "เราจะทำจิตให้
ตั้งมั่นอยู่ในภายในเท่านั้น จะทำให้สงบนิ่ง
จะทำให้เป็นเอโกทึ (เป็นธรรมเอกคตขึ้น)
จะทำให้ตั้งมั่นเสมอ" ดังนี้ เป็นต้น. จจริงอยู่
แม้ในที่อื่น เอกคตาแห่งจิตที่ตรัสไว้ว่า "ตฺฐกร
ภิกษุทั้งหลาย ก็ความเพียรเป็นอันเราได้

^๑ อญ. อฎฺฐก. ๒๓/๑๗๘, วิ. มหาวิภงฺค.

๑/๖.

^๒ ฉ. โส เอว สฺมารีติ.

คุณชลอ เจริญยิ่ง
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปรารภแล้ว ไม่ย่อหย่อน ฯลฯ จิตก็เป็น
 อันตั้งมั่นเสมอแล้ว เป็นเอกัคคะ (มีอารมณ์
 เดียว)" ดังนี้ แล้วตรัสไว้ก่อน เพราะ
 พระบาลีว่า วิวิจฺเจว กาเมหิ เป็นต้น บัณฑิต
 ย่อมรู้ว่า เป็น "ขณิกสมาธิ" ฉันทิ, แม้ในที่
 ก็ฉันทิแล. ด้วยคำว่า ควรเจริญสมาธิ
อย่างนี้ ตรัสถึงมูลสมาธิ.

อสุสชาติ ภิกฺขุโน, อสุส วา
 มูลสมาธิสฺส. ภาวนนฺติ วฑฺฒนํ. อโย สมาธิ
 จ มูลสมาธิเยว อธิปฺเปโต. เอว ภาว โธ
 ยตา อรณฺสีหิเตน อุปาหิโต อคฺคิ
 โคมยจฺจณฺณาทีหิ วฑฺฒิโต โคมยคฺคิอาทิภาวํ
 ปตฺโตปิ อรณฺสีหิเตน อุปาหิตมูลคฺคิเตว
 วุจฺจติ, เอว มิ ธา ปิ มูล ส มา ธิ เอ
 เมตฺตาทิวเสน วฑฺฒิโตติ กตฺวา วุตฺตํ.

บทว่า อสุส แปลว่าแก๊ภิกษุ^{นั้น}, หรือ
 แปลว่า แห่งมูลสมาธิ^{นั้น}. บทว่า ภาวน
 แปลว่าการเจริญ. ก็คำว่า สมาธิ^{นี้} ทรง
 ประสงค์เอามูลสมาธิ^{นั้น}แหละ. คำว่า
เจริญได้^{อย่างนี้}แล้ว ท่านกล่าวไว้ เพราะทำ
 อธิบายว่า เปรียบเหมือนว่าไฟที่คนผู้ใช้ไม้
 สีสไฟสีให้เกิดขึ้น ขยายตัว (เป็นไฟกองใหญ่)
 ขึ้นได้ด้วยผงโคมัยเป็นต้น แม้ว่าถึงความ
 เป็นไฟที่เกิดจากโคมัยเป็นต้นแล้ว เขาก็ยัง
 เรียกว่ามูลไฟ ที่คนผู้ใช้ไม้สีไฟสีให้เกิดขึ้น
 อยู่^{นั้น}เอง ฉันทิ, แม้ในที่นี้ สมาธิที่ภิกษุ
 เจริญแล้วโดยเกี่ยวกับพรหมวิหาร มีเมตตา
 เป็นต้น ก็ยังชื่อว่ามูลสมาธิ^{อยู่}นั้นเอง ฉันทิ.

คุณยุพิน รัตตกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๒๖

อุณเณสฺปิ อารมมเณสฺ ปฐวีกสิณาทิสฺ.
 คตถ ยถา เมตตาทภาวนาปพฺพคฺเมน
 ภาวนานเณน ปฐวีกสิณาทิสฺ สวิตกฺกาภิ-
 ภาววเสน จตฺตกฺกปถจกฺขณานสมฺปาปนวิธินา
 มุสฺสสมาธิสฺส ภาวนา วุตฺตทา, เอว
 กรุณาทิภาวนาปพฺพคฺมํ ปฐวีกสิณาทิสฺ
 ภาวนาวิธึ หสฺเสตฺวา ปจฺจนา กายานุ-
 ปสฺสสนาธิปพฺพคฺมํ ภาวนาวิธึ หสฺเสนฺโต
 อาสวฺกฺขยาย ฌมฺมํ เทเสสิ. เตน วุตฺตํ
 "กรุณา เม เจโตวิมุตฺตี"ติอาทิ. ยถิ เอว
 ฌมฺมานุปสฺสสนาปริโยสานาย เทสนาย
 อรหตฺตาทิคมาย กมฺมฏฺฐานสฺส กถิตฺตฺตา
 ปุน "ตโต ตฺวํ ภิกฺขุ อิมํ สมาธิ
 สวิตกฺกมฺป"^๑ติอาทิ กสฺมา วุตฺตฺนฺติ ?
 ฌมฺมานุปสฺสสนาย มตฺถกปฺปตฺติหฺสฺสนตฺถํ. ส
 ธิ สงฺขารุเปกฺขาภาเวน วตฺตมฺานา ยถา-
 วุตฺตชฺฌานธมฺเม สมฺมสนฺตี วิเสสโต
 มตฺถกปฺปตฺตนา นาม โหติ. ผลสฺมาปตฺติญฺมิ-
 หฺสฺสนตฺถํ วุตฺตฺนฺติ เกจิ.

ชื่อว่าในอารมณ์เม้อย่างอื่น คือใน
 อารมณ์ทั้งหลายมีปฐมวิกสิณเป็นต้น. ในคำนั้น
 ตรีส์ถึงการเจริญมุสสมาธิ โดยวิธีที่ทำให้
 บรรลุตาม ๔ ฉาน ๕ ในอารมณ์ทั้งหลาย
 มีปฐมวิกสิณเป็นต้น โดยเกี่ยวกับความเป็นฉาน
 ที่มีวิตกเป็นต้น ตามนัยแห่งการเจริญ ที่มี
 เมตตาทภาวนาเป็นเบื้องต้น ฉันทิ, พระผู้มี
 พระภาคครั้งทรงแสดงวิธีเจริญ แม้ในอารมณ์
 ๕ ทั้งหลาย มีปฐมวิกสิณเป็นต้น อันมีกรุณาภาวนา
 เป็นต้นเป็นเบื้องต้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดง
 วิธีเจริญ อันมีกายานุปัสสนาเป็นต้นเป็น
 เบื้องต้นในภายหลัง จึงทรงแสดงธรรมเพื่อ
 ความสิ้นไปแห่งอาสวะ ฉันทัน. เพราะเหตุฉนั้น
 จึงตรัสว่า "กรุณาเจโตวิมุตติ จักเป็นภาวนา
 ที่เราทำให้เกิดได้" ดังนี้เป็นต้น. ท้วงว่า
 ถ้าหากว่าเป็นอย่างนี้เพราะเหตุไร (หลัง-
 จากตรัสการเจริญธัมมานุปัสสนาแล้ว) จึง
 ตรัสว่า "คุณภิกษุ เมื่อนั้นเธอพึงเจริญสมาธิ
 นี้ อันมีวิตกบ้าง" ดังนี้เป็นต้นไว้อีกแล้ว

^๑ อัง. อฏฺฐก. ๒๓/๓๑๐.

เพราะความที่พระเทศนา อันจบแค่อัมมานุ-
 ปัสสนา ก็เป็นอันตรัสถึงกรรมฐาน เพื่อการ
 บรรลุพระอรหัตตอยู่แล้ว ? เฉลยว่า ตรัส
 คำนั้นไว้อีก ก็เพื่อแสดงความถึงยอดแห่ง
 อัมมานุปัสสนา. จริงอยู่ อัมมานุปัสสนานั้น
 เมื่อเป็นไปอยู่ โดยความเป็นสังขารุเบกขา-
 ญาณ พิจารณาอยู่ซึ่งฌานธรรมทั้งหลายตามที
 กล่าวแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นธรรมชาติที่ถึงยอดแล้ว
 โดยเฉพาะ. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
 ตรัสไว้(อีก) เพื่อจะทรงแสดงภูมิแห่งผล-
 สมบัติ ดังนี้.

ปน ยโต โข เตติอาที อรหตฺตปฺปตฺติโต
 อุทฺธิ ลหฺตฺตพฺพสาสูวิหารทสฺสนํ. ตตฺถ กฺจจฺฉีติ
 คมิสฺสสึ. ตสฺมาติ ยสฺมา "สวิตฺกฺกมฺปิ"ติ-
 อาทิกา เทสนา เมตฺตาทินิ อารมฺมโต
 อณฺณสฺมี อารมฺมเเว สมาริ สนฺธาย วุตฺตา,
 น อปฺปมณฺณา, ตสฺมา. "ตเถวา"ติอาทินา
 คนฺถนฺตเรนปี ตเมวตฺถํ สมตฺถเตติ. ตตฺถ
 ตเถวาติ ติกจฺตฺถกฺกชฺฌานวเสเนว. อภิธฺมเมติ

ชื่อว่า ยโต โข เต ดังนี้เป็นต้น
 อีกข้อหนึ่ง เป็นข้อแสดงการอยู่ผาสุกที่
 ภิภษุพึงได้รับ หลังจากการบรรลุพระอรหัต.
 ในข้อนั้น บทว่า กจฺฉี แปลว่าจักเดินไป.
 คำว่า เพราะฉะนั้น ความว่า เพราะเหตุที่
 พระเทศนาที่ว่า "สวิตฺกฺกมฺปิ" (พึงเจริญ
 สมารินท์มวิตกบ้าง) เป็นต้น ตรัสหมายเอา
 สมาริในอารมณอื่น จากอารมณฺของเมตตา

จิตตูปปาตกถเท^๑ อภิรมณวิภังคาที่^๒ เป็นต้น, มิได้ตรัสหมายเอาอัมปิณฺฑญา
 จ ตตถ ตตถ อภิรมมฺบุปเตเสสุ. ฉะนั้น. ด้วยคำว่า "(ก็ทรงจำแนกไว้)
อย่างนั้นเหมือนกัน" นี้ ท่านอาจารย์ทำ
 อรรถาธิบายนั้นนั่นแหละให้หนักแน่น แม้ด้วย
 คัมภีร์อื่น. ในคำนั้น คำว่า อย่างนั้นเหมือนกัน
 คือด้วยสามารถแห่งฉาน ๓ ฉาน ๔ เหมือน-
 กัน. คำว่า ในพระอภิธรรม คือในธัมมสังคณี-
 จิตตูปปาตกถ และในอัมปิณฺฑญาวิภังค์ เป็นต้น
 ซึ่งเป็นส่วนแห่งคัมภีร์พระอภิธรรมนั้น ๆ.

๒๑๓. สุภปรมาทิวเสนาติ สุภ-สทฺโท
 "สุภมิจุเจว อธิมุตโต โหตี^๓ติ เอว
 วุตตสุภวิโมกข์ สนฺธาย วุตโต
 อุตฺตรปทโลเปน. ปรม-สทฺโท อุกกัสมฺโง.
 สุภ โสภ วิโมกฺโข ปรโม อุกกัโส ปรมา
 โภภี เอติสฺสาติ สุภปรมา เมตฺตา

๒๑๓. สุภ ศัพท์ ในบทว่า สุภปรมาทิว-
วเสน (โดยเกี่ยวกับเป็นอัมปิณฺฑญา ที่มี
 สุภวิโมกข์เป็นอย่างยิ่ง) พระองค์ตรัสไว้โดย
 การสมบทหลัง (คือบทว่า วิโมกฺข)
 หมายเอาสุภวิโมกข์ที่ตรัสไว้อย่างนั้นว่า "ย่อม
 เป็นผู้มีใจน้อมไปว่างามนั้นเทียว" ดังนี้.

^๑ ชู. ป. ๓๑/๗๔, ๗๕.
^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๓๖๔-๓๘๗.
^๓ องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๓๑๕, ๒๒/๓๑๕, ๒๒/๓๑๕, ๒๒/๓๑๕.
 ภูมิพโลภิกขุ ๖๓.

คุณอัมพวัน วิทยศิลป์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เจโตวิมุตติ, ตโต ปรี ตาย สาเชตพหุ
 นตถิติ อตฺถิ. อสชาธารณสฺส อตฺถสฺส
 อธิปฺเปตตฺตฺตา วิปัสสนาสฺสชาทโย. อธิ ปน
 อนวสฺรา อิตเรตรวิสิฏฺฐจาเปเต วิเสสา,
 ปเคว ปเรหิ. เตนาท "อณฺณมณฺณํ อสฺทิสฺส
อานุกาวิเสสฺส เวทิตฺตฺโพ"ติ. วิเสเสตฺตฺวาติ
อณฺณมณฺณํ วิสิฏฺฐํ กตฺวา.

ปรม ศัพท์ มีอรรถว่าสูงสุด. เมตตาเจโต-
 วิมุตติ ชื่อว่าสุภปรมา เพราะอรรถว่า
 มีสภาวะ คือสุภวิโมกข์ เป็นอย่างยิ่ง คือสูงสุด
 ได้แก่เป็นที่สุดอย่างยิ่ง, หมายความว่า
 สำหรับเมตตาเจโตวิมุตตินั้น ประโยชน์ที่พึง
 ทำให้สำเร็จ อันอื่นไปจากสุภวิโมกข์นั้น หา-
 มีไม่. เพราะทรงประสงค์เอาประโยชน์ที่ไม่
 เป็นสาธารณะ จึงไม่ตรัสถึงประโยชน์ทั้ง-
 หลาย มีวิปัสสนาสฺส(เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก
 สะดวกแก่การเจริญวิปัสสนา) เป็นต้น. ก็ใน
 บรรดาอุปมัญญาเหล่านี้ อานุกาพิเศษ
 เหล่านี้ แม้สักอย่างหนึ่งก็ไม่เหมือนกัน, คือ
 ผิดแปลกไปจากอานุกาพนอกนี้, จะป่วยกล่าว
 ไปไยว่า จะไม่ผิดแปลกไปจากอานุกาพอื่น
 ี่ทั้งหลายแล้ว. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า "พึงทราบว่า (ต่างก็มีอานุกาพ
พิเศษ อันไม่เหมือนกันและกัน" ดังนี้. คำว่า
โดยทรงทำให้ต่างกัน คือโดยทรงกระทำให้
 ผิดแปลกกันและกัน.

ฉบับพิมพ์รวมธรรม ๒๕๖๖ | บ.พ. ๓-๒๖

ตฺสฺส ตฺสฺส อุปนีสฺยตฺตทาติ
 สุภาวิโมกฺขาทิกฺสฺส ตฺสฺส ตฺสฺส วิโมกฺขสฺส
 ปกฺคฺคฺอปฺนีสฺยวเสณ อุปนีสฺยปจฺจยภาวโต.
 อิทานี ตมคฺคํ ปากฺกฏํ กตฺวา หสฺเสศฺคํ
 "เมตฺตวาทฺหริสฺส"ติอาที วุตฺตํ. อสฺส
 เมตฺตวาทฺหริสฺส จิตฺตํ อุกฺกสิโรตฺติ สมฺพนฺโธ.
อุปนฺปฏิญฺญสฺสริจฺยาติ เมตฺตภาวาวเสณ
 สฺตฺตตฺสณฺณิตฺเต ยตฺถ กตฺถจึ อารมฺมเณ
 อุปนฺปฏิญฺญลาภาเรเนว คณฺหาสฺส ปริจฺจิตฺตา.
 ตฺสฺส สงฺขารมฺมณฺปิ ยงฺกณฺจึ อารมฺมณฺ
 อุปนฺปฏิญฺญลาภาเรเนว ปจฺจฺบุตฺติมฺจฺติ, ปเคว
 สภาวโต. "อุปนฺปฏิญฺญ"ติ ตตฺถสฺส จิตฺตํ
 อภิรตีวเสณ นิราสงฺกํ ปวตฺตติ,
 ปจฺจฺนิกธมฺเมที จ สฺเสณ, สฺมฺมฺจ จ วิมฺจฺจติ,
 ยํ ตฺสฺส ฌานสฺส วิโมกฺขปริยาโย วุตฺโต.
 เทนาห "อุปนฺปฏิญฺญ"ติอาที. ยถาวุตฺโต
 จ อตฺถโถ อนตฺถจฺรณาทิอธิปฺาเณ สเจตเน
 อารมฺมเณ อาสาทํ อุปฺปาเพตฺสฺส
 ปฏิญฺญสฺสริจฺยา อเจตเนปิ วาตาตฺปาทีเก
 อาสาทฺบุตฺติยา วิภาเวตฺพฺโ. น ตโต

คำว่า เพราะอภิมัญญาเหล่านั้น เป็น
อุปนีสัยแห่งวิโมกข์นั้น ๆ คือเพราะอภิมัญญา
 เหล่านั้น เป็นอุปนีสัยปัจจัย คือปกคฺคฺอปฺนีสย-
 ปัจจัยแก่วิโมกข์นั้น ๆ มีสุภาวิโมกข์เป็นต้น.
 บัดนี้ เพื่อจะแสดงเนื่อความนั้นให้ชัดเจน
 ยิ่งขึ้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "สำหรับภิกษุ
 ผู้เป็นเมตตวาทฺหริ" ดังนี้เป็นต้น. เชื่อม
 ความว่า เมื่อเธอก็คือภิกษุผู้เป็นเมตตวาทฺหริ
 นั้นย่อมจิตไป. คำว่า เพราะมีความคุ้นเคยใน
อารมณ์ที่ไม่ปฏิญญ ความว่า เพราะความ
 คุ้นเคยต่อการถือเอา โดยอาการที่ไม่เป็น
 ปฏิญญ (ไม่น่ารังเกียจ) ในอารมณ์อย่างใด
 อย่างหนึ่งที่สำคัญอยู่ว่าเป็นสัตว์ ด้วยอำนาจ
 แห่งเมตตภาวานั้นเทียว. อารมณ์อย่างใด
 อย่างหนึ่ง แม้ว่าเป็นสังขาร(ไม่ใช่สัตว์) จึง
 ปรากฏแกภิกษุนั้น โดยอาการที่ไม่เป็นปฏิญญ
 ไปเหมือนกัน, จะป่วยกล่าวไปยั้งถึงอารมณ์ที่
 ไม่เป็นปฏิญญโดยสภาวะ(อยู่แล้ว)เล่า. จิต
 ของภิกษุนั้นย่อมเป็นไปในอารมณ์นั้นว่า "ไม่
 เป็นปฏิญญ" อย่างไม่มีความกลางแกลงใจ

พระสมศักดิ์ สุธรรมโม

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปรนฺติ ตโต สุภาวิโมกฺขโต ปรํ กสฺสจฺ ด้วยอำนาจความยินดียิ่ง, และย่อมพ้นจาก
วิโมกฺขสฺส อุปนิสฺสโย น โหตีติ อตฺถ. ธรรม อันเป็นข้าศึกทั้งหลายได้โดยง่ายและ
ด้วยดี ซึ่ง เป็นความหมายว่าเป็นวิโมกข์แห่ง
ณานัน อันพระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้.
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"อุปปฏิญฺเจสุ" (เมื่อเธอน้อมจิตไป...อัน
เป็นสมาธิสุทธิ ไม่ปฏิญฺ) ตั้งนี้เป็นต้น. ก็
อธิบายตามทีกล่าวแล้ว บัดนี้คิดจะพึง
แจ่มแจ้ง(โดยนัยตรงข้าม) โดยการที่บุคคล
ผู้ทำความอาฆาตให้เกิดขึ้นในอารมณ์ อันมี
เจตนา (คือสัตว์ผู้มีจิตใจ) โดยประสงค์
ประพฤติกวามเสียหายให้แก่เขา เป็นต้น
(จน)มีความคุ้นเคยในอารมณ์ที่เป็นปฏิญฺ(คือ
ในสัตว์ที่ตนไม่พอใจ) ก็เกิดความอาฆาตได้
แม้ในอารมณ์ที่หาเจตนามิได้ (คือสิ่งที่ไม่
มีชีวิตจิตใจ) มีสายลมแสงแดด เป็นต้น. คำว่า
ไม่ยิ่ง ไปกว่าสุภาวิโมกฺขินัน หมายความว่า
ไม่เป็นอุปนิสัยแห่งวิโมกข์ไหน ๆ อันยิ่งไป
กว่าสุภาวิโมกข์นั้น.

พระสมศักดิ์ สุรธมฺโม

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

อภิหนฺติ เอเตนาติ อภิฆาโต,
 ทณฺโท อภิฆาโต ยสฺส ตํ ทณฺทาภิฆาตํ,
 ตํ อาทิ ยสฺส ตํ ทณฺทาภิฆาตาทิ,
 ทณฺทาภิฆาตาทิ รูปํ นิमितฺตํ ยสฺส ตํ
ทณฺทาภิฆาตาทิรูปนิमितฺตํ. กิมนฺ ทนฺติ อาห
 "สฺตตททททท"ติ, ทณฺทปฺปหาราหิชนิตฺตํ
 กรชรูปเหตุกํ สฺตตทานํ อุปฺปชฺชนกทททท
 อตุโธ. รูปे อาทินโว สฺปริวิทโต โหติ
 กรุณาวิหาริสฺส รูปนิमितฺตตฺตา ททททท,
 กรุณาย จ ปรทททททททททททททททททท
 ตตฺถ อากาเส. จิตฺตํ ปกฺขทททท สพฺพโส
 รูปานํ อภาโว วิวรรมปกโมติ.

ชื่อว่าอภิฆาโต เพราะอรรถว่า เป็น
 เครื่องทุบตี, รูปที่มีท่อนไม้เป็นเครื่องทุบตี
 ชื่อว่า ทณฺทาภิฆาตํ, รูปที่มีท่อนไม้เป็นเครื่อง
 ทุบตีเป็นอาทิ ชื่อว่า ทณฺทาภิฆาตาทิ, ทุกชั้น
 มีรูปที่มีท่อนไม้เป็นเครื่องทุบตีเป็นอาทิ เป็น-
 เหตุ ชื่อว่า ทณฺทาภิฆาตาทิรูปนิमितฺตํ (แปล
 ตามฉนวนนี้แล้วฟังยาก, ขอแปลให้
 ฟังง่ายขึ้นว่า ทุกชั้นมีรูปเป็นเหตุ มีการถูก
 ทุบตีด้วยท่อนไม้เป็นต้น). ท่านอาจารย์ทำคำ
 ชักไขไว้ในใจว่า ก็ทุกชั้นได้แก่อะไรเล่า
 ดังนี้ แล้วจึงกล่าวว่า "ได้แก่ทุกข์ของสัตว์",
 ความว่า ทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่สัตว์ทั้งหลาย ที่มี
 การทำร้ายด้วยท่อนไม้เป็นต้น ทำให้เกิดขึ้น
 มีกรชรูปเป็นเหตุ. อธิบายว่า โทษในรูป
 ชื่อว่า ย่อมเป็นอันมิชู้ เป็นกรุณาวิหารี รอบรู้
ได้ดีแล้ว ก็เพราะทุกข์(ของสัตว์)มีรูป
 เป็นเหตุ, และเพราะกรุณา(ของเธอ)
 มีความอดกลั้นทุกข์ของผู้อื่นมิได้ เป็นรส.
 บทว่า ตตฺถ แปลว่าในอากาศ. ชื่อว่า

พระสมคักดิ์ สุธรรมโฆ
 สร้างต้นฉบบพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จิตก็ยอมแล่นไป คือแล่นไปในอากาศที่
ท่านกล่าวว่าเป็นความไม่มี คือความว่าง
ความปราศไปแห่งรูปทั้งหลาย โดยประการ
ที่งมงาย ดังนี้.

เตน เตนา ติอา ทีสุ อัย โยชนา : ต่อไปนี้ เป็นคำประกอบความในคำว่า
เตน เตน โกคสมฺปตฺติอา ทีนา เพราะเหตุแห่งความมันเทิงนั้น ๆ เป็นต้น :
ปามุชฺชการณ ปมฺหิตานํ สตุคานํ ความว่า สำหรับพระโยคีผู้เสด็จเห็นอยู่เนื่อง ๆ
อุปปนฺนปาโมชฺชวิญฺญาณํ สมนุสฺสสนฺตสฺส ซึ่งวิญฺญาณมันเทิง อันเกิดขึ้นแล้วของสัตว์
โยคีโน "สาธู วตายํ สตุโต ปโมทสี" ติ ทั้งหลาย ผู้กำลังมันเทิงอยู่ เพราะเหตุ
มฺหิตาย ปวตฺติสฺสมวโต ปมฺหิตวิญฺญาณสฺส มันเทิงมีโกคสมฺปตฺติเป็นต้นนั้น ๆ จิตยอมเป็น
ทสฺสเนน วิญฺญาณคฺคทลปรีจิตํ จิตฺตํ โหตีติ. ธรรมชาติที่คุ้นเคยในอันถือเอาวิญฺญาณ โดย
การที่เห็นวิญฺญาณมันเทิง ตามที่เป็นเหตุเกิด
แห่งความเป็นไปของมฺหิตาว่า "สาธู สัตว์ผู้
มันเทิงอยู่นอ" ดังนี้.

อนุภกมาธิคตนติ อากาศกลีณวชฺเช คำว่า ที่ได้บรรลุแล้วตามลำดับ คือ
ยตุถ กตุถจิ กลีณ รูปาวจรชฺฌานา ธิ- ที่ได้บรรลุแล้ว ด้วยภาวนาที่เป็นไปเพื่อความ
คมานุกฺกเมน รูปวिरากภาวนาย อธิคตํ. คลายกำหนดในรูป (รูปวिरากภาวนา) ตาม
อากาศนิมิตฺตํ โคจโร เอตสฺสชาติ ลำดับแห่งการบรรลุรูปาวจรฌาน ในกลีณ
อากาศนิมิตฺตโคจโร, ทสฺมี อากาศนิมิตฺต- อย่างใดอย่างหนึ่ง เว้นอากาศกลีณ. วิญฺญาณ

พระสมศักดิ์ สุธรรมโม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โคจร ประมารูปวิวัฒนาเน. จิตต์ ชื่อว่า อากาสนิมิตต์โคจร เพราะอรรถว่า
อุปลัทรโตติ ทุตติยารูปปาริธมา ย ภาวนาจิตต์ มีอากาสนิมิตต์เป็นอารมณ์, ใต้แก่(น้อมจิตไป)
 ชเนนตสฺส, ตถา ภาวยโตติ อตุโธ. ในอรูปวิวัฒนาที่ ๑ อันมีอากาสนิมิตต์เป็น
ตตฺถาติ ตสฺมี ประมารูปวิวัฒนาเน. จิตฺตฺนติ อารมณฺ์นั้น. คำว่า น้อมจิตไป คือทำ
 วิวัฒนาณญายตนจิตต์. ปุกฺขนฺหิตฺติ อนุปวิสตี ภาวนาจิตต์ให้เกิด เพื่อการบรรลุรูปวิวัฒนา
 วิโมกฺขภาเวณ อนุเปติ. ที่ ๒, ความว่า ทำให้เกิดอยู่โดยประการ
 นั้น. คำว่า ในวิวัฒนาณนั้น คือในอรูปวิวัฒนา
 ที่ ๑ นั้น. คำว่า จิต คือวิวัฒนาณญายตนจิต.
 คำว่า ย้อมแล่นไป คือย้อมตามเข้าไป ใต้แก่
 ถึงอุปปนาโดยความเป็นวิโมกข์.

อาโภคาภาวโตติ "สุขิตา โหนฺตฺตฺ"ติ-
 อาทินา สุขาสิสนาทิวเสน^๑ อากุชนา-
 ภาวโต. สตฺตฺนํ สุขาสิสนาทิวเสน
 ปวตฺตฺมานา เมตฺตฺตาภิภาวนา
 ปรมตฺตฺกคฺคทฺตฺมฺเขน สตฺเต อารมฺมณฺ์ กโรติ,
 อุเปกฺขากาวนา ปน ตถา อนุปวตฺตฺติตฺวา

คำว่า เพราะไม่มีการคำนึง คือ
 เพราะไม่มีการคำนึง โดยเกี่ยวกับความหวัง
 ถึงความสุขเป็นต้น โดยนัยว่า "ขอจง
 เป็นผู้ถึงสุขเถิด" ดังนี้เป็นต้น. ภาวนา ๓
 มีเมตตาเป็นต้นที่เป็นไป โดยเกี่ยวกับความ
 หวังถึงความสุขเป็นต้นแก่สัตว์ทั้งหลาย ย่อม

^๑ ปฐีสุมภิตามคฺค. ทุตติยภาค ภูมิพโลภิกฺขุ

๑๘๘.

^๒ ฉ. สุขาสิสนาทิวเสน.

เกวล์ อชฺฌุเปกฺขนฺวเสเนว สตุเต อารมฺมณํ
 กโรตีติ อาท "อุเปกฺขาวิหาริสฺส สุขทุกฺขาที-
ปรมตฺตคคาหิมฺขภาวโต อวิชฺชมานคฺคหฺนทุกฺข-
จิตฺตํ โหตี"ติ. นนุ จ "กมฺมสฺสกา สตุตา,
 เต กมฺมสฺส รุจิยา สุขิตา วา ภวิสฺสนตี"ติ-
 อาทินา ปฏิกฺเขวเสนปิ ปรมตฺตคฺคหฺนฺเชเนว
 อุเปกฺขาพฺรหฺมวิหาโรปิ สตุเต อารมฺมณํ
 กโรตีติ ? สจฺจเมตํ, ตํ ปน ภาวนาย
 ปุพฺพภาเค, มตฺตถปฺปตฺติยํ ปน เกวล์
 อชฺฌุเปกฺขนฺวเสเนว สตุเต อารมฺมณํ
 กโรตีติ สฺวิเสสํ ปรมตฺตโต อวิชฺชมาเน
 เอว วิสเย ตสฺส ปวตฺติ. -อวิชฺชมานคฺคหฺน-
 ทุกฺขตา จ อชฺฌุเปกฺขนฺวเสน ฆปฺปนาปฺปตฺติยา
 ฆปรามาสฺสตฺตคฺคหฺนฺมฺหฺนฺตตาย เวทิตฺตฺวา.
 เสสํ วุตฺตฺนยเมว.

กระทำสัตว์ทั้งหลายให้เป็นอารมณ์ โดยการ
 ถือเอาปรมัตถธรรม (สิ่งที่มีอยู่จริง คือ
 ความทุกข์ความสุขของสัตว์) เป็นช่องทาง,
 แต่ว่าอุเบกขาภาวนา มิได้เป็นไปอย่างนั้น
 ย่อมกระทำสัตว์ทั้งหลายให้เป็นอารมณ์ โดย
 เกี่ยวกับ ความวางเฉยแต่อย่างเดียวกันเท่านั้น
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"สำหรับภิกษุผู้เป็นอุเบกขาวิหารี มีจิตเป็น
ธรรมชาติที่ยากต่อการจะไม่ถือเอาสิ่งที่ไม่มี-
อยู่ โดยภาวะที่เบือนหน้าจากการถือเอาสุข
และทุกข์เป็นต้นอันเป็นปรมัตถ" ดังนี้. ท้วง-
 ว่าเป็นไร ก็แม้อุเบกขาพหุวิहार ก็ย่อมกระทำ
 สัตว์ทั้งหลายให้เป็นอารมณ์ โดยการถือเอา
 ปรมัตถธรรม (คือกรรมของสัตว์) เป็น
 ช่องทางเหมือนกัน แม้ด้วยสามารถแห่งการ
 ปฏิเสธ(ไม่เกี่ยวข้อง) โดยนัยว่า "สัตว์-
 ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน, สัตว์เหล่านั้นจัก
 เป็นผู้ถึงสุข หรือเป็นผู้ถึงทุกข์ ก็ตามความ-
 ชอบใจของกรรม" ดังนี้เป็นต้น มิใช่หรือ ?
 เฉลยว่า ที่ว่ามานี้เป็นความจริง, แต่ข้อนั้น

พระสมศักดิ์ สุรธมฺโม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จะมีได้ก็ในส่วนเบื้องต้นแห่งภาวนา, ส่วนใน
 เวลาที่ภาวนาถึงยอดแล้ว ย่อมกระทำสัตว์-
 ทั้งหลายให้เป็นอารมณ์ โดยเกี่ยวกับเป็น
 ความวางเฉยอย่างเดียวกันเท่านั้น เพราะ
 เหตุนี้ อุเบกขาพรหมวิหารนั้น จึงมีความ-
 เป็นไปในอารมณ์อันไม่มีอยู่โดยปรมาตมเท่านั้น
 อย่างมีความพิเศษ. อนึ่ง บัณฑิตจะพึงทราบ
 ความเป็นจิต ที่ยากต่อการจะไม่ถือเอาสิ่งที่
 ไม่มีอยู่โดยปรมาตมได้ ก็โดยความเป็นจิตที่
 ถึงยอดในการถือเอาสัตว์ โดยไม่เจาะจงตัว
 เพื่ออันบรรลุอุปนา ด้วยอำนาจความวาง-
 เฉย. คำที่เหลือก็มีนัยอันได้กล่าวแล้ว
 นั้นเทียว.

๒๖๔. สพฺพาเปตติ สพฺพาปิ เอตา
อฺปมณฺเฑา. ทานาทินฺนติ ปารมิตาวปฺตฺตฺตานํ
ทานาทินํ พุทฺถกรรมฺมานํ. สพฺพกฺลฺยาณ-
กรรมฺมานนฺติ สพฺเพสํ อนวชฺชกรรมฺมานํ,
สมตฺตีสาย ปารมิตานํ, ตนิมิตฺตฺตานํ
พุทฺถยานิยานณฺจ, สพฺเพหิ วา
สฺนฺทฺรสฺภาวานํ. น หิ โลกิยกรรมฺมา

๒๖๕. บทว่า สพฺพาเปตติ แปลว่า
 อภิปรายปัญหาเหล่านี้แม้ทั้งหมด. คำว่า (กัลยาณ-
 ธรรมทั้งปวง) มีการให้เป็นต้น ได้แก่ธรรม
 ทั้งหลายที่สร้างความเป็นพระพุทเจ้า มีทาน
 เป็นต้น อันถึงความเป็นมารมี. คำว่า
กัลยาณธรรมทั้งปวง ได้แก่ธรรมอันหาโทษ
 มิได้ทั้งปวงคือบารมี ๓๐ ถ้วน, และธรรม

พระสมคักดิ์ สุธรรมโม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

พุทธธรรมเมหิ อานุกาวัต อุกกุจฉา นาม
 อคติ, พุทธมเมสุ วตตพพเมว นคติ.
ปริปริกาติ ปาปริปริการา^๑ อธิญ्ञานานิ วिय
 หิ อปฺปมณฺณา สพฺพาสึ ปารมิตานํ
 ปาปริปริการา. "หิตชฺฆาสาชฺชทายา"ติอาทินา
 เมตฺตาพรหมวิหาราทินํ อุกฺกุชฺชาพรหม-
 วิหารสฺส อธิญ्ञานากาตสฺสนมฺเชน จตุหิ
 อปฺปมณฺณาหิ อตฺตโน สนฺตานสฺส ปเคว
 อภิสํขตฺตตฺตา มหาโพธิสฺสตฺตา ทานาหิปารมฺมโย
 ปุเรตุํ สมตฺตา โหนฺติ, นาณณฺณาติ อิมมตฺถํ
 ทสฺเสติ. อิมสฺส ทาตพฺพ อิมสฺส น
ทาตพฺพนฺติ นิทสฺสนมตฺตํ ทฺฐจฺพฺพํ "อิหํ
 ทาตพฺพํ, อิหํ น ทาตพฺพนฺติ จ วิภาคํ
 อกฺตวา"ติ วตตพฺพโต. เทยฺยปฏิกฺคาทก-
 วิกปฺปรหิตา หิ ทานปารมิตา. ยถา :

ทั้งหลาย ที่เป็นยวดยานของพระพุทธเจ้า
 อันมีบารมี ๓๐ นั้นเป็นเหตุ, หรือว่าได้แก่
 ธรรม ที่มีสภาวะดีงามกว่าธรรมทั้งปวง.
 จริงอยู่ โลกียธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าสูงส่งกว่า
 ธรรมทั้งหลาย ที่สร้างความเป็นพระพุทธเจ้า
 โดยอานุภาพ หามิได้, ในพระพุทธธรรม
 (ธรรมที่เป็นเฉพาะของพระพุทธเจ้า) ทั้ง-
 หลาย ไม่มีคำที่จะต้องพูดถึงกันเลยทีเดียว.
 บพว่า ปริปริกา ก็เป็น ปาปริปริการา
 (แปลว่า ผู้กระทำให้บริบูรณ์). จริงอยู่
 อปฺปมณฺญาทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นธรรมที่กระทำ
 พระบารมีทั้งปวงให้บริบูรณ์ ดูว่าเป็นที่
ตั้งมั่น. ด้วยคำว่า "โดยความที่มีอชฺฆาสาชฺช
เกอฺกุล" เป็นต้น ท่านอาจารย์แสดงความ
 ชื่อนี้ว่า พระมหาโพธิสัตว์ทั้งหลาย ทรงเป็น
 ผู้ที่สามารถจะทำพระบารมีทั้งหลาย มีทาน
 เป็นต้นให้เต็มเปี่ยมได้ เพราะพระองค์ทรง
 ได้ตกแต่งพระสันดานของพระองค์เองไว้ก่อน
 แล้วด้วยอปฺปมณฺญา ๔, ไม่ใช่โดยประการอื่น

^๑ ฉ. ปริวุทธิการา, ม. ปริพุทธิการา.

พระสมศักดิ์ สุรธมฺโม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ดังนี้ โดยการแสดงภาวะที่พรหมวิหาร ๓
ข้างต้นมีเมตตาพรหมวิหารเป็นต้น เป็นที่ตั้ง
แห่งอุเบกขาพรหมวิหาร. คำว่า สิ่งนี้ควรให้
แก่บุคคลนี้ ไม่ควรให้แก่บุคคลนี้ พึงเห็นว่า
เป็นเพียงนิสสันนะ เพราะยังมีคำที่ควร
กล่าวอยู่ว่า "ไม่กระทำการจำแนกว่า สิ่งนี้
ควรให้ สิ่งนี้ไม่ควรให้ ดังนี้" อีกด้วย.
จริงอยู่ ทานบารมี เป็นคุณชาติที่เว้นจาก
ข้อกำหนดแห่งไทยธรรมและปฎิกาทก (คือ
ไม่เลือก). เหมือนอย่างที่เราได้ไว้ว่า :

"ยถาปิ กุมฺโภ สมฺมุญฺโณ
ยสฺส กสฺสจฺจิ อโหโกโต
วมเต อุกํ นิสฺเสสฺ
น ตคฺคฺช ปริรกฺขตี"^๑

"เปรียบเหมือนหม้อน้ำที่เต็มเปี่ยม ถูก
ใครคนใดคนหนึ่งคว่ำลงแล้ว น้ำย่อม
ไหลออกหมด ไม่มีซึ่งอยู่ในหม้อนั้น
ฉะนั้น" ดังนี้

อาที.

เป็นต้น.

"สพฺพสฺตฺตานนฺ"^๑ อิทํ "สุขนิทานนฺ"^๑ บทว่า "สพฺพสฺตฺตานํ" (แก้สํคำทั้งหลาย
อิมินาปิ สมฺพนฺธิตฺทํ, "เทนฺตี"^๑ อิมินา จ. ทั้งปวง) นี้ พึงเชื่อมเข้าเข้ากับบทว่า "สุข-
เตน เทยฺยธฺมฺเมน วิย ทานธฺมฺเมนาปิ นิตานํ" (อันเป็นเหตุแห่งความสุข), และ

^๑ ชุ. พุทฺธ. ๓๓/๔๒๘.

มหาสตุตตานํ โลกัสส พุทฺถการตา วุตฺตวา กับบทว่า "เทฺนติ" (ทรงให้) นี้. ด้วยคำนั้น
 โหติ, ตถา ตสฺส ปริณามนโต. ตทฺถุทฺถิปนฺตํ เป็นอันท่านกล่าวถึง ความที่พระมหาสตุตทั้ง-
 หิ "วิภาคํ อคฺตฺวา"ติ วุตฺตวาปี หลายเป็นผู้มีอุปการะมากต่อชาวโลก แม้ด้วย
 "สพฺพสตุตตานนฺ"ติ วุตฺตํ. เตสนฺติ ทานธรรม (การให้ คือแนะนำให้เป็นผู้รู้จัก
 สพฺพสตุตตานํ. อุปฺฆาตฺนติ เอตฺถวาปี "วิภาคํ ให้) เช่นเดียวกับไทยธรรม(ของที่ควรให้),
 อคฺตฺวา"ติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตฺตพฺ. อยํ เพราะทำชาวโลกนั้นให้(มีใจ)น้อมไป โดย
 เหตุผ ปทโยชนา : วิภาคํ อคฺตฺวา อุปฺฆาตํ ประการนั้น. ก็ท่านอาจารย์ประสงค์แสดง
 ปรีวชฺชยฺนฺตวา สพฺพสตุตตานํ สุชนิทานํ สีสํ ความซื่อนั้น แม้กล่าวว่า "ไม่กระทำการ
 สมฺมาทียนฺตตีติ. สตุเต กาลวิกปฺรหิตา" หิ จำแนก" จึงได้กล่าวว่า "แก่สัวทั้งหลาย
 สีสํปารมิตา, โลกตฺถเมว จสฺส ผล หึ่งปวง" ดังนี้. บทว่า เตสํ ได้แก่สัว
 ปริณมียติ. เนกฺขมมํ ภาชนฺตีติ ปพฺพชฺชํ หึ่งหลายทั้งปวง. แม้ในคำว่า อุปฺฆาตํ (การ
 อุปคฺจฺจนฺติ. ปพฺพชฺชิตสฺส หิ สพฺพโส สีสํ ทำร้าย) นี้ ก็ควรนำเอาคำว่า "วิภาคํ
 ปรีปุริติ, น กนฺहुจฺสฺส. อิทฺวาปี "วิภาคํ อคฺตฺวา" (ไม่กระทำการจำแนก) มา
 อคฺตฺวา สพฺพสตุตตานํ สุชนิทานนฺ"ติ อิทํ เชื่อมไว้. ก็คำประกอบบทในซื่อนี้มีดังต่อไปนี้
 อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตฺตพฺ. น หิ โปธิสตุตตา นี้ : คือ ทรงงดเว้นการทำร้ายสัวเหล่านั้น
 กาลวิภาคํ กตฺวา ปพฺพชฺชํ อนุคฺคฺกุจฺจนฺติ, สีสํ สมฺมาทานศีลอันเป็นเหตุแห่งความสุข แก่สัว
 วา สมฺมาทียนฺติ, นิสฺสนมฺตฺตเมตํ ฌานาติ- หึ่งหลายทั้งปวง เพราะไม่กระทำการจำแนก
 เนกฺขมฺมภาชนฺตฺสาปี อิจฺฉิตฺตพฺพคฺตฺวา. (กาล) ดังนี้. ด้วยว่า ศีลปารมีย์ เป็นคุณชาติ
 สพฺพสตุตตานํ สุชนิทานตา เหนฺจฺสา วุตฺตฺนยาว. ที่เว้นจากช้อกำหนดกาลเวลา (ว่าจะ

๑ ฉ. สตุตกาล...

คุณบุญรอด อินทวาริ ลูก ๆ อุทิศผลบุญให้แม่นกแก้ว อินทวาริ
 เตี้ย เตี้ยม แซ่เฮง ผู้มีพระคุณ ครู เจ้ากรรมนายเวร สรรพสัวทั้งหลาย

เอส นโย เสเสสุปี. หิตาหิเตสุติ สมหาทานตลอดกาลเพียงเท่านั้น, ตลอดกาล
 อตุถานตฺเถสุ. อสมฺโมหตฺถายาติ สมฺโมห- เพียงเท่านั้น จะเลิกสมาทานเป็นต้น)ในสัตว์,
 วิหฺตฺสนาย. ปณฺณํ ปฺริโยทเพนตีติ โยควิหิตํ และพระองค์ทรงน้อมผลแห่งการสมาทานนี้ไป
 วิชฺชาฎฺฐานาหิ อสฺสุตฺติ สฺถนฺนตา สฺตฺติ เพื่อประโยชน์แก่สัตว์โลกเท่านั้น. คำว่า
 โวทเพนฺตยา อหฺงการมมฺงการาหิ วิชฺชนฺตยา ทรงเสพเนกขัมมะ คือทรงเข้าถึงการบวช.
 ณาณํ วิโสเชนฺติ. "อหิ มมา"ติวิกปฺรหิตา เพราะว่าศีลจะบริบูรณ์ได้โดยประการทั้งปวง
 หิ ปณฺณาปารมิตา. หิตสฺสขตฺถายาติ สตฺตฺตานํ ก็สำหรับบุคคลผู้เป็นนักบวช, ไม่ใช่สำหรับ
 หิตสฺสขาหิวิหฺตฺตฺถเมว. นิจฺจนฺติ สตฺตฺติ ผู้เป็นคฤหัสถ์. แม้ในสองบทว่า เนกขัมมํ
 อวิจฺเจเทน ปฏฺิปกฺเขน อพฺโพกิณฺณํ. ภฺขนฺติ (ทรงเสพเนกขัมมะ) นี้ ก็พึงนำ
วീรียมารณตีติ ยถา สตฺตฺตานํ ออนุปฺนฺนํ หลายนบทว่า "วิภาคํ อกฺตฺวา สพฺพสฺตฺตานํ
 หิตสฺสขํ ออนุปฺชชติ, ออนุปฺนฺนํ อภิวทฺตติ, เอวํ สุขนินทานํ" ดังนี้ นี้มาเชื่อมไว้. จริงอยู่
 ปฺรภุกมํ กโรนฺติ. สงฺโฆจวิชฺเชปฺรหิตา พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย จะได้ดำรงการบวชไว้
 หิ วீรียปารมิตา. "วீรฺภาวํ ปฺตฺตาปํ"ติ หรือว่าสมาทานศีล โดยกระทำการจำแนก
 อิมินา อปฺรทฺธานํ นิคฺคหสมฺมตฺตํ หสฺเสตี. กาลก็หาไม่, ข้อที่ว่าทรงเสพเนกขัมมะคือ
นानปฺปการํ^๒ อปฺราธํ ขมฺนตีติ การบวชนี้เป็นเพียงนิตยสนะ เพราะบัดนี้ตั้ง
 มมฺมจฺเจทฺถนากาเรน อตฺตนิ ปวตฺตติคํ ปรรารถนาแม้การเสพเนกขัมมะ มีมานเป็นต้น
 นานาวิธํ อปฺราธํ สหฺนฺติ. ได้. ความที่การเสพเนกขัมมะนั้นเป็นเหตุ
 อตฺตปฺรวิกปฺรหิตา หิ โทสสนา แห่งความสุขแก่สัตว์ทั้งปวง มีนัยอันซ้ำพเจ้า

^๑ ฉ. สงฺโฆจวิชฺเชปฺรหิตา.
^๒ ฉ. นานปฺปการกํ.

คุณบุญรอด อินทวาริ ลูก ๆ อุทิศผลบุญให้แม่แก่แก้ว อินทวาริ
 เตี่ย เคี่ยม แซ่เฮง ผู้มีพระคุณ ครู เจ้ากรรมนาย เวร สรรพสัตว์ทั้งหลาย

ชนตีปารมิตา.

ได้กล่าวแล้วในบทหลังนั้นเที่ยว. แม้ในบทที่-
 เหลือกี่มื่นนี้. คำว่า ในสิ่งที่เป็นประโยชน์
เกอกุลและไม่เป็นประโยชน์เกอกุล คือในสิ่ง
 ที่เป็นประโยชน์และเป็นความหายนะ. คำว่า
เพื่อประโยชน์แก่ความไม่ลุ่มหลง คือเพื่อ
 กำจัดความลุ่มหลง. คำว่า ทรงชำระ
พระปัญญาให้หมดจด ความว่า เมื่อทรงสดับ
 วิชาที่ทำให้สำเร็จได้ด้วยอุบายเป็นต้น ซึ่ง
 ยังไม่เคยสดับอยู่ เมื่อทรงชำระสิ่งที่ได้สดับ
 แล้วให้หมดจด เมื่อทรงกำจัดคองการ(การ-
 ทำว่าเป็นเรา) และมมังการ (การทำว่า
 เป็น ของเรา) ได้เป็นต้นก็ชื่อว่าทรงชำระ
 พระญาณให้หมดจด. ด้วยว่าปัญญาบารมีเป็น
 คุณชาติที่เว้นจากการกำหนดว่า "เรา
 ของเรา". คำว่า เพื่อประโยชน์แก่สิ่งอื่น
เกอกุลและความสุข คือเพื่อความเจริญแห่ง
 สิ่ง^{ที่}เกอกุลและความสุขเป็นต้น แก่สัตว์
 ทั้งหลายอย่างเดียวกัน. คำว่า เป็นเนืองนิตย์
 คือเป็นประจำโดยไม่ขาดสาย ได้แก่ ไม่
 เกล่อนกล่นด้วยธรรมอันเป็นปฏิปักษ์. คำว่า

ทรงปรารภความเพียร คือทรงกระทำความพยายาม โดยประการที่ประโยชน์สุข อันยังไม่เกิดขึ้น จะเกิดขึ้นแก่สัตว์ทั้งหลาย, ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้นไป. ด้วยว่าวิริย-
 ภารมี เป็นคุณชาติที่เว้นจากความซัดส่ายไป เพราะความท้อแท้ใจ. ด้วยคำว่า "พระองค์ แม้ว่าจะทรงถึงความเป็นผู้กล้าหาญ" นี้ ท่านอาจารย์แสดงถึงความที่ทรงเป็นผู้สามารถในอันจะข่มสัตว์ทั้งหลายผู้ทำผิด. คำว่า ทรงยอมอดกลั้นโทษมีประการต่าง ๆ คือทรงอดกลั้นโทษนานาประการที่สัตว์ทั้งหลายทำให้เป็นไปในพระองค์ โดยอาการดังจะตัดเสียซึ่งความรักใคร่ต่อกันไป. ด้วยว่าความอดกลั้นโทษอันเว้นจากการกำหนดว่า เป็นต้นเป็นคนอื่น เป็นขันติภารมี.

ปฏินัน น วิสวาเทนตีติ อวิสวาทน- คำว่า ไม่ทรงทำพระปฏินญาให้คลาด-
 สามณเณน สัพพสฺสปี อนริยโฆหารสฺส เคลื่อน ด้วยคำพูดสามัญว่าไม่ทำให้อการณมาท. ปฏินญาเต, อปฏินญาเต จ คลาดเคลื่อน ท่านกล่าวถึงธรรมที่เป็นปฏิปักษ์

^๑ ฉ. อกรรมมาท.

ทิวฐาภิเก มิจุฉาวิกปฐิตา หิ
 สจุปารมิตา. อวิจลาธิฐานาติ ยดา-
 สสมาทิบุเนสฺ ทานาธิธมฺเนสฺ นิจุฉลาธิฐายิโน.
 อจลสมาทานาธิฐานันฺ สสมาทิบุเนสฺ จ
 พุทธกรรมเนสฺ สมฺมเทว อวฐานัน
 อธิฐานปารมิตา. เตสฺสุติ สตุเตสฺ.
อวิจลาयाติ ปฏิกุเชน อกมฺปนีयाย.
เอวนฺติ ยดา วุคฺเตน สตุเตสฺ หิตชฺฌาทยตาหิ-
 อากาเรน. ยดา จ พุทธมฺวหาราธิฐานา
 ปารมฺโย, เอวฺ อธิฐานาธิฐานาปิ.
 ตตา หิ ยดาปฏินฺณํ ปราณุกุทาย ปารมฺนิ
 อนุฐาเนน สจุฉาธิฐานันฺ, ตปฏิกุช-
 ปริจุจาคโต จาคาธิฐานันฺ, ปารมฺหิ
 สจิตฺตปสมฺโต อุปสมาธิฐานันฺ, ตาหิ
 ปฐิตุบายโกสลฺลโต ปถณฺนาธิฐานันฺ. เอวฺ
 ปจุเจกมฺปิ ปารมิตาสฺ ยดารถิ เนตฺพุทฺ.
 อยเมตฺถ สงฺเขโป, วิตุถารโต ปน
 ปารมิตาสฺ ยํ วุตฺตพุทฺ, ตํ ปรมฺตฺถทีปนียํ
จริยาปฏิกวณฺณาย^๑ วุตฺตนเยเนว เวทิตฺพุทฺ,

ต่อเหตุแห่งคำพูดเหล่านี้แหละ แม้ทั้งปวง.
 ด้วยว่า สัจจบารมี เป็นคุณชาติที่เว้นจาก
 ข้อกำหนดที่กลับกลอกในสิ่งได้เห็นแล้วเป็นต้น
 ที่ได้ยืนยัน(ว่าเห็นแล้วเป็นต้น), และไม่ได้
 ยืนยัน(ว่าเห็นแล้วเป็นต้น). คำว่า ทรงเป็น
ผู้มีความตั้งใจมั่นไม่หวั่นไหว ก็ทรงเป็น
 ผู้ตั้งใจมั่นไม่หวั่นไหวในธรรมทั้งหลาย มีทาน
 เป็นต้น ตามที่ทรงได้สมาทานไว้. ก็ความ
 ตั้งใจในอันสมาทานไว้ไม่หวั่นไหว ก็การ
 ปักใจแน่วแน่ ในธรรมทั้งหลายที่สร้าง ความ
 เป็นพระพุทเจ้าที่ทรงสมาทานแล้ว นั้นเพียว
 จัดเป็นอธิษฐานบารมี. บทว่า เตสฺ แปลว่า
 ในสัตว์เหล่านั้น. คำว่า (ด้วยพระเมตตา)
อันหาความหวั่นไหวมิได้ คืออันธรรมที่เป็น
 ปฏิปักษ์ พึงทำให้สิ้นสะเทือนมิได้. คำว่า
 (ทรงกระทำพระบารมีทั้งหลาย ให้เต็มเปี่ยม
 แล้ว) โดยประการอย่างนี้ คือโดยอาการ
 มีความเป็นผู้มีอัชฌาตัยเกือกูลในสัตว์ทั้งหลาย
 เป็นต้น ตามที่กล่าวแล้ว. เหมือนอย่างว่า

^๑ อฏฐกถา จริยาปฏิก. ๒๑.

วิสุทธิมรรคท้าวภา ป.ท.๓-๒๕๖

คุณบุญรอด อินทวาริ ลูก ๆ อุทิศผลบุญให้แม่นกแก้ว อินทวาริ
 เตี้ย เคี่ยม แซ่เฮง ผู้มีพระคุณ ครู เจ้ากรรมนายเวร สรรพสัตว์ทั้งหลาย

อติวิตถารภเยน น วิตุถารยิมุหา^๑ ตถา
ทสฺสผลณณาทิเกติ. เอตา โหนตีติ เอตา
โหนตี เอวาติ โยชนา.

บารมีทั้งหลายเป็นคุณชาติที่มีพรหมวิหารเป็นที่
ตั้งมั่น ฉันทโค, ก็ย่อมเป็นแม่ที่ตั้งมั่นแห่ง
อธิษฐานธรรมทั้งหลาย ฉันทนั้น. จริงอย่างนั้น
สัจจาธิษฐาน(ที่ตั้งมั่นคือสัจจะ) ย่อมมีได้โดย
การที่บารมีทั้งหลายตั้งอยู่ได้เนื่อง ๆ เพื่อ
การอนุเคราะห์ผู้อื่นตามที่ปฏิญญาไว้, จาคา-
ธิษฐาน (ที่ตั้งมั่นคือจาคะ) ย่อมมีได้โดยการ
สละธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ต่อบารมีนั้น, อุ-
สมาธิษฐาน (ที่ตั้งมั่นคือความเข้าไปสงบ)
ย่อมมีได้โดยการเข้าไปสงบจิตของตน ด้วย
บารมีทั้งหลาย, ปัญญาธิษฐาน (ที่ตั้งมั่นคือ
ปัญญา) ย่อมมีได้โดยความเป็นผู้ฉลาดใน
อุบายเกอกุลผู้อื่นด้วยบารมีทั้งหลายเหล่านั้น.
พียงนำอธิษฐานแม่แต่ละอย่าง ไปในบารมีทั้ง-
หลายตามสมควรอย่างนี้เกิด. นี้เป็นความ
สังเขปในเรื่องนี้, ส่วนคำที่ควรกล่าวโดย
พิสดารในบารมีทั้งหลายใด, บัณฑิตพึงทราบ
คำนั้น ตามนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ใน

^๑ ฉ . วิตุถารยิมุห.

คุณบุญรอด อินทวาริ ลูก ๆ อุทิศผลบุญให้แม่นกแก้ว อินทวาริ
เตี้ย เคียม แซ่เฮง ผู้มีพระคุณ ครู เจ้ากรรมนายเวร สรรพสัตว์ทั้งหลาย

อรรถกถาปรหมัตตที่นี้ อันเป็นการพรรณนา
จริยาปฏิภาณนั้นเทียว, ข้าพเจ้าไม่ขอขยาย
 ความให้พิสดารละ ด้วยกลัวความพิสดาร
 จนเกินไป. ในคำว่า อันมีประเภทเป็น
 พระทศพลญาณ ๑๐ เป็นต้น ก็อย่างนั้นดังนี้.
 บทว่า เอตาว โทหนฺติ มีคำประกอบความว่า
 เอตา โทหนฺติ เอว (ก็ได้แก่อัปมัญญาเหล่านี้
 นั้นเอง).

พรหมวิหารนิเทศสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

การพรรณนาพรหมวิหารนิเทศ จบ.

อิตฺติ นวมปริจฺเจทวณฺณา.

พรรณนาปริเจทที่ ๘ จบแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

คุณนุญรอด อินทวารี ลูก ๆ อุทิศผลบุญให้แม่นกแก้ว อินทวารี
 เตี้ย เคี่ยม แซ่เฮง ผู้มีพระคุณ ครู เจ้ากรรมนายเวร สรรพสัตว์ทั้งหลาย

๑๐. อารูปนิตฺเตสวณฺณา

๑๐. พรรณนาอารูปนิตฺเตส

ปจฺมารูปวณฺณา

พรรณนาอรูปรกรรมฐาน ที่ ๑

๒๖๕. อุกฺกิสฺสึติ "จตุตาโร
 อารูปปา"ติ เอวํ อุกฺกิสฺสึ, นิตฺธารณ
 เจตํ ภูมํ. เตเนวาท "จตุสฺ อารูปเปสฺ"ติ.
 ตตฺถ รูปวิเวกเนว อรูป, อรูปเมว
 อารูป ฌานํ, อธิ ปน ตทตฺถํ กมฺมฐฺฐานํ
 อธิปเปตํ. ตํ ภาเวตฺถกาโม จตฺตถชฺฌานํ
 อูปปาเทตฺติ สมนฺพฺโธ. รูปาธิกรณฺติ
 รูปเหตุ. เหตุอฺภูโส ฺหิ เหตุถ อธิกรณ-สทฺโ
 "กามาธิกรณฺ"ติอาทิสฺ^๑ ฺวีย. ทตฺถนฺนฺเจ
 ทนฺนฺ, มุคฺคราหิ. ปรีฟ้าธิปฺปาเยน ตสฺส
 อาทานํ ทตฺถาทานํ. สตฺตฺตานํ ฺหิสฺนฺนฺเจ^๒
สฺตฺถํ, อวฺวธฺ. ภาณฺนํ กลฺโ. วิโรธ
วิกฺคฺโ. นานาวาททา^๓ วิวาโ. เอตฺนฺติ
 ยถาวุตฺตํ ทตฺถาทานาทิกํ. สพฺพโสติ

๒๖๕. คำว่า ที่ท่านยกขึ้นแสดงไว้ คือ
 ที่ท่านยกขึ้นแสดงไว้ อย่างนี้ว่า "อรูป ๔",
 ก็คำนี้เป็นสัจจที่มีวิภัติในอรรถว่า นิตฺธารณะ.
 เพราะเหตุนี้เอง ท่านจึงกล่าวว่า "ใน
บรรดาอรูปรกรรมฐาน ๔" ดังนี้ไว้. ในคำว่า
 ในบรรดาอรูป ๔ นั้น ชื่อว่าอรูป ก็โดยเป็น
 ความสังคจากรูปนั้นทีเดียว, อรูปนั่นเอง เป็น
 อารูป ได้แก่อนั้น, แต่ว่าในที่ท่านประสงค
 เอากรรมฐาน ซึ่งมีรูปฌานนั้น เป็นผล.
 เชื่อมความว่า พระโยคาวจรผู้ใคร่เจริญ
 อากาสนัญญายตนะนั้น ย่อมทำจตุตถฌานให้
 เกิดขึ้น. บทว่า รูปาธิกรณํ แปลว่าเพราะรูป
 เป็นเหตุ. เพราะศัพท์ว่า อธิกรณ ในคำว่า
 รูปาธิกรณํ นี้ มีอรรถว่าเหตุ คุณในคำว่า

^๑ ม. ม. ๑๒/๑๗๒, ๑๘๑.

^๒ ฉ. สสนฺนฺเจ.

^๓ ฉ. นานาวาโ.

อนวเสสโต. อารูปเป อรูปภาเว, อารูปเป
 วา ภเว. รूपานึเยวาทิ ทิฏฐาที่นวานึ
 รุปานึเยว, น อรูปานนฺติ อธิปายโย.
นิพพิทายาทิ วิภขมฺภนวเสน นิพพิทฺนตฺถาย.
วิราคายาทิ วิรชฺชนตฺถาย. นิโรธายาทิ
 นิรุชฺชนตฺถาย. สพุพเมตฺถํ สมตฺติกฺกมํ สนฺธาย
 วุตฺตํ. ทฺตทาทานาที่นฺนตฺติ อาทิสฺทฺเท
 อทินฺนาทานาที่กึ สพุพํ รูปเหตุกึ อนตฺถํ
 สงฺกฺคฺคฺทาทิ, น อธิ ปาพียํ อาคตฺเมวาทิ
 ทฺฏฺฐพฺพํ. กรชฺรฺรฺเปติ ยถาวุตฺตาทินวาทิกรณ-
 ภาวโยคฺยํ ทสฺเสตฺถํ วุตฺตํ, โยฟาริกรฺรฺเปติ
 อตฺถโธ. อาที่นฺนวตฺติ โทสฺ. ตสฺสฺสฺสฺสฺ รูปสฺสฺ.
อาโลโกปี วณฺณวิเสสโธวาทิ ตตฺถ ปวตฺตํ
 ปฏฺฐิกาคํ นิमितฺตํ อุกฺขมาภฺเวตฺวา สียา
 อากาสนินฺนิตฺตํ อุกฺคฺเหตุ, น ปน
 ปริจฺฉินฺนากาสกฺกสิณฺณํ อุกฺขมาภฺเวตฺวา. ตสฺสฺ หิ
 อุกฺขมาภฺนา นาม รูปนินฺนิตฺเตเนว สียาติ
 อาท "รฺรฺเปตฺวา ปริจฺฉินฺนากาสกฺกสิณฺณํ
นฺนวสฺสุ"ติ. เกจฺจิ ปน "อาโลกกสิณฺณมฺปิ
 รฺรฺเปตฺวา อภฺจฺจฺสุ"ติ วทฺนฺติ, ตสฺสฺ ปน

"กามาธิกรณ" เพราะความเป็นเหตุ ฉะนั้น.
 อรูปกรรมไม้อันเป็นต้น ชื่อว่า ทตฺท (ท่อนไม้)
 ก็โดยความหมายว่า เป็นเครื่องลงโทษ.
 การจับทตฺทนั้น ด้วยความประสงคฺจะหาผู้น
 ให้เจ็บปวด ชื่อว่า ทตฺทาทานํ (การจับ
 ท่อนไม้). อาวุธ ชื่อว่า สฺตฺถ (ศัสตรา)
 ก็โดยความหมายว่า เป็นเครื่องเบียดเบียน
 สัตว์ทั้งหลาย. การทู่ม้งเดียวกัน ชื่อว่า กฺลหะ
 (การทะเลาะ). ความโกรธเคืองกัน ชื่อว่า
วิภคฺท (การถ่อผิด). ภาวะที่ต่อว่ากันไปต่างๆ
 ชื่อว่า วิวาท (การวิวาท). คำว่า ชฺชน
 (ไม่มีในอรูป) คือโทษมีการจับท่อนไม้เป็นต้น
 ตามที่กล่าวแล้ว. คำว่า โดยประการทั้งปวง
 คือโดยไม่มีเหลือ. ชื่อว่า (ไม่มี) ในอรูป คือ
 (ไม่มี) ในเพราะความเป็นอรูป, หรือ (ไม่มี)
 ในอรูปภพ. คำว่า ซึ่งรูปทั้งหลายนั้นเกี่ยว
 คือ (เพื่อประโยชน์แก่ความเบียดเบียน) ซึ่งรูป
 ทั้งหลายที่ได้เห็นโทษแล้วนั้นเกี่ยว, อธิบาย
 ว่า ไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่ความเบียดเบียน
 ซึ่งอรูปทั้งหลาย บทว่า นิพพิทาย

รูปเน การณ์ น ทิสฺสติ, กรชรูป อติกฺกนฺตํ
โหติ ตสฺส อนาลมฺพนโต.

แปลว่า เพื่อประโยชน์แก่ความเบื่อหน่ายด้วย-
อำนาจการข่มไว้. บทว่า วิราคย แปลว่า
เพื่อประโยชน์แก่การคลายความยินดี. บทว่า
นิโรธาย แปลว่า เพื่อประโยชน์แก่ความดับ
เสียได้. คำว่า นิพพิทาย เป็นต้น ทั้งหมดนี้
ท่านกล่าวหมายเอา ความก้าวล่วงเสียได้.
คำว่า โทษทั้งหลายมีการจับท่อนไม้เป็นต้น
ด้วย อาทิ ศัพท์ (ที่แปลว่า เป็นต้น) พึง
เห็นว่าท่านรวมเอาความทายนะอันมีรูปเป็น-
เหตุทั้งปวงมีอหินนาทาน เป็นต้น, อันมิได้มา
ในพระบาลีในที่นี้เลย. คำว่า ในกรชรูป ท่าน
กล่าวไว้ เพื่อแสดงถึงความที่รูปเป็นของควร
แก่ความเป็นเหตุแห่งโทษ ตามที่กล่าวแล้ว,
ความว่า ในรูปทยาย. บทว่า อาทินิว
แปลว่าโทษ. บทว่า ตสฺส แปลว่า (เพื่อ
ก้าวล่วงเสีย)ซึ่งรูปนั้น. แม้อาโลกกสิณก็ เป็น
วรรณกสิณพิเศษอย่างหนึ่งที่เดียว เพราะ
เหตุนั้น พระโยคีก็อาจเพิกปฏิภาคนิมิตอัน
เป็นไปในอาโลกกสิณนั้นได้ แต่ไม่อาจเพิก
ปรีฉินนาทาสกสิณ เพื่อจะถือเอาอากาศนิมิต

(อันเป็นอารมณ์ ของอากาสาณูจายตนะ-
 ญาณ) ได้. เพราะว่า ขึ้นชื่อว่า การเพิกกลีสณ
 นั้น พึงมีได้โดย(อาศัย)รูปที่เป็นนิมิตเท่านั้น
 เพราะเหตุ นั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ใน
 บรรดา กลีสณ ๙ อย่าง ยกเว้นปริณินนา กาส-
 กลีสณ" ดังนี้. ส่วนอาจารย์บางท่านกล่าวว่า
 "ในบรรดา กลีสณ ๘ อย่าง ยกเว้นอาโลกกลีสณ
 ด้วย" ดังนี้, แต่ท่านก็มีได้แสดงเหตุในการ
 ยกเว้นอาโลกกลีสณนั้นไว้, ชื่อว่า กรชรูป
 เป็นอันพระโยคิน ก้าวล่วงได้แล้ว โดยการ
 ไม่ทำการชรูปนั้น ให้เป็นอารมณ์.

ยทิ เอวํ กสฺมา "จตุตถชฺฎาณ-
 วเสนา"ติ วุตฺตํ. นนุ ปจฺมชฺฎาณาทีนึ
 ตสฺส อนาลมฺพนวเสเนว ปวตฺตนฺตึ
 ปฏิภาณนิมิตฺตารมฺมณตฺตา ? สจฺจเมตฺ,
 โอฟาริงฺกบฺพหวนโต ปน สนฺตสฺภาเว
 อาเนญชฺบฺตฺเตน จตุตถชฺฎาเนน อติกฺกนฺตํ
 สฺกุจฺ อติกฺกนฺตํ นาม โหตีติ "จตุตถชฺฎาณ-
 วเสนา"ติ วุตฺตํ. เถจิ "อสุสสาสฺปสุสสาณํ

ท้วงว่า ถ้าหากว่าเป็นอย่างนี้ เพราะ
 เหตุไรท่านจึงกล่าวว่า "ด้วยอำนาจแห่ง
 จตุตถชฎาน" ดังนี้แล้ว. แม้ชานข้างต้นมี
 ปฐมชฎานเป็นต้น ก็ย่อมเป็นไปโดยเกี่ยวกับ
 การไม่ทำการชรูปนั้น ให้เป็นอารมณ์ เหมือนกัน
 เพราะความเป็นชาน ที่มีปฏิภาณนิมิตเป็น
 อารมณ์ มิใช่หรือ ? เฉลยว่า ชื่อที่ว่ามานี้
 ก็เป็นความจริง, แต่ว่าการชรูปที่พระโยคา-

คุณประยงค์-คุณวิบูลย์ เกียรติ เกียรติงาม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิรุชฌนโต, กามธาตุสมตีกุมนโต จา"ติ
 วนฺทติ, ตํ อการณํ, อิตเรสํ จิตฺตสมุฏฺฐาน-
 รูปานํ สมุทฺวาโต, เทภูริมชฺฌานานนฺจ
 อกามธาตุสํวตฺตนิยโต. ตบฺปรุฎฺฐากเมว ติ
 กรชฺรูปฎฺฐากเมว นิमितฺตคฺคาทสฺภาวโต?
 สหิสฺสจฺ นาม ตํ น โหติ, ตสฺมา กิณฺตสฺส
 สมตีกุมนเนนาติ อนุโยคํ สนฺธาย "กถํ
ยถา"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ กถนฺติ
 กเถตฺถกมฺยตาปฺจฺฉา. ยถาติ โขปมฺมตฺถ
 นิปาโต. เลขาจิตฺตนฺติ กาพวณฺณาทีนา
 กตปรีกมฺมาย เลขาย จิตฺตํ. ผลิตนฺตรนฺติ
 วิวรํ. ทิสฺวาติ ทูรโต ทิสฺวา. สมานรูป-
สทฺทสมฺหาจฺรณฺติ สหิสฺสรูปสฺสจฺรณฺสรปฺโยคํ.

จากรู้ว่าล่องเสียได้ด้วยรูปาวจรจตุตถฌานอัน
 ถึงความไม่ทวนไหว เพราะมีสภาวะสงบแล้ว
 โดยการละองค์หยาบ ๆ ได้ ชื่อว่าเป็นอัน
 ก้าวล่วงเสียได้เป็นอย่างดี เพราะเหตุนั้น
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ด้วยอำนาจแห่ง
รูปาวจรจตุตถฌาน" ดังนี้. อาจารย์บางพวก
 กล่าวว่า "ท่านอาจารย์กล่าวว่าด้วยอำนาจ
 แห่งรูปาวจรจตุตถฌาน ดังนี้ เพราะ
 รูปาวจรจตุตถฌาน เป็นเครื่องดับลมหายใจ
 เข้าออกได้ และเป็นเครื่องก้าวล่วงกามธาตุ
 ได้" ดังนี้ คำพูดของอาจารย์บางพวกนั้น
 หาใช่เหตุไม่, เพราะรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน
 นอกนั้นก็ยังเกิดได้ และเพราะฌานชั้นต่ำ ๆ
 ก็มีใช้ธรรมที่เป็นไปเพื่อกามธาตุ. บทว่า
ตบฺปรุฎฺฐากเมว แปลว่า มีส่วนเปรียบเทียบกันได้กับ
 กรชฺรูปนั้นนั่นเทียว เพราะมีการถือเอานิमित
 เป็นสภาวะ. แต่ว่าชื่อที่ชื่อว่าเหมือนกัน คือ
 การเป็นที่ถือเอานิमितนั้น หาไม่มี (เพราะว่า
 กลิณฺรูปเท่านั้นที่เป็นที่ถือเอานิमित แต่กรชฺรูป

^๑ ฉ. ...สมุทฺวาโต.

มิใช่ที่ถือเอานิมิต), เพราะฉะนั้น ท่านอาจารย์หมายเอาคำชักใช้ที่ว่า ประโยชน์อะไรด้วยการก้าวล่วงกสิณรูปนั้นเล่า ดังนั้นจึงกล่าวว่า "กถิ ยถา" (คืออย่างไรเปรียบเหมือน ฯลฯ) ดังนั้นเป็นต้นไว้. ในบทเหล่านั้น บทว่า กถิ (คืออย่างไร) เป็นกถุฑกัมยตาปัจฉา (คำถาม ด้วยความต้องการจะตอบเอง). บทว่า ยถา เป็นนิมิตในอรรถว่าอุปมา. คำว่า ทิวัจิตรด้วยรอยขีดเขียน คือทิวัจิตรด้วยรอยขีดเขียน อันเป็นลายตกแต่งที่คนใช้สีต่าง ๆ มีสีดำเป็นต้นทำให้. คำว่า ร่องแตก คือที่เป็นช่อง. คำว่า (เขา)เห็น คือเห็นแต่ไกล. คำว่า มีรูปร่างมีเสียงมีอาการเป็นไปเหมือนกัน คือมีรูปพรรณสัณฐานมีเสียง มีอาการเคลื่อนไหวเหมือนกัน.

อารมฺมณฺวเสนาติ "มม จกฺขุ โสภณํ, มม กาโย ติโร, มม ปริกฺขารา สุนฺทรา"ติ บพว่า อารมฺมณฺวเสณ คือโดยเกี่ยวกับกระทำให้เป็นอารมณ์อย่างนั้นว่า "ตาของเราองคางาม, ร่างกายของเราแข็งแรง, บริหาร

เอวํ อารมฺมณฺวเสณ. กรชฺรูป-

คุณสคศรี ปริญกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมุทติกาลโลติ อุตฺตโน อุตฺตภาวรูเปน เจว
 อารมฺมณฺรูเปน จ สมฺนาคคทาโล. ตฺมปฏิ
 กสิณฺรูปสฺสปี. สามิอุตฺเต ทิ อิทฺ อูปโยควจฺนํ.
 ภยสนฺตาสทสฺสนกามตา วิย สมตฺติกฺกมิ-
 กามตาคิ โยชนา. อิทฺลจฺ ยถาวุตฺตานิ
 นิพฺพิทาวีราคฺนิโรธานํ สาธาธณฺวจฺนํ. เต ทิ
 ตโย อเปกฺขิตฺวา ภยสนฺตาสทสฺสนกามตา
 วุตฺตา.

ของเราเป็นบริวารชั้นดี" ดังนี้. คำว่า
กาลที่ภิกษุยังเป็นผู้สมคบกับกรชรูป คือกาลที่
 ภิกษุยังเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยรูป อันเป็น
 อัศภพของตน และด้วยรูปอันเป็นอารมณ์.
 บทว่า ตฺมปฏิ แปลว่าแม้กสิณรูปนั้น. เพราะว่า
 คำนี้เป็นเหตุยิวาภัตติ ในอรรถแห่งฉฺฐีวิภัตติ.
 ประกอบความว่า ความที่ภิกษุเป็นผู้ใคร่ที่จะ
 ก้าวล่วง เปรียบเหมือนความที่คนเหล่านั้น
 มีความกลัว ความหวาดสะดุ้ง ความไม่อยากจะ
 เห็น. ด้วยว่าคำนี้เป็นคำพูดทั่วไปถึงความ
 เบื่อหน่าย ความคลายยินดี และความคับตาม
 ที่กล่าวแล้ว. จริงอยู่ ท่านอาจารย์เล็งเอา
 ภาวะทั้ง ๓ นั้น จึงได้กล่าวถึงความกลัว
 ความหวาดสะดุ้ง และความไม่อยากจะเห็นไว้.

เอโก กิร สุนฺโข วเน สุกเรน ปทฺฐมคฺโค
 ปลาโต, โส อรูปทสฺสเนวลาเย
 ภคฺตปจฺนอุกฺขลึ ทูโรโต ทิสฺวา สุกฺรสนฺนํ
 ภาโต อุตฺตสนฺโนโต ปลายิ, ปิสาจฺกิริโก
 บุริโส รตฺติภาเค อปริจฺเจเต เทเส

ท่านอาจารย์หมายเอาเรื่องที่มีมา นัยว่า
 สุนัขตัวหนึ่งถูกสุกรป่าขวิดเอาจนมีมันง ธิบ-
 หนีไป, สุนัขตัวนั้นเห็นหม้อหุงข้าวแต่ไกล ใน
 เวลาที่มองไปยังไม่ชัด(มองผาด ๆ) แล้ว
 ก็มีความสำคัญว่าเป็นสุกร จึงกลัว หวาดหวั่น

คุณสดศรี ปริยกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มตฺถกัจฉินฺนํ ตาลกฺขณฺธํ ทิสฺวา ปิสาจสฺสณฺณาย
ภิกฺโข อุตฺตสนฺโต มุจฺฉิตฺโต ปปฺติ, ตํ สนฺธาย
วุตฺตํ "สุกรฺรา ๆเปฯ วุตฺตพฺพา"ติ^๑

รับหนีไป, คนกลัวผี เห็นต้นตาลยอดด้วน
ในตอนกลางคืน ในสถานที่ที่ตนไม่คุ้นเคย
ก็มีความสำคัญว่าเป็นผี จึงหวาดกลัวเสียจน
สลบ(สิ้นสติ)ล้มลงไปนั้น จึงกล่าวว่า "ควร
กล่าวเรื่องอุปมาทั้งหลาย มีเรื่องสุนัขที่ถูก
สุกรขวิด คนกลัวผี เป็นต้นไว้ด้วย" ดังนี้.

๒๗๖. เอวนฺติ ยดาวุตฺตํ โอบมมตฺถํ
นิคฺคเมนฺโต อาห. โสติ โยคาวจโร. ตสฺมี
ฉานเ อาทินวํ ปสฺสตีติ สมฺพนฺโต. รูปฺนฺติ
กสิณฺรูป. สันตฺวิโมกฺขติติ อรูปชฺฎานฺโต.
ตานิ ทิ "เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อตฺถิกมฺม
รูเป อารุปา"^๒ติอาทิสฺสุ สันตฺวิโมกฺขติ
อาคตานิ. สนฺตตาสฺสิทธิ จสฺส อนฺสฺสตีโต^๓
ทฺฐพฺพา. ยถฺเวติ เอว-กาเรน เยน
ปกาเรน เอติ รูปาวจรจตฺตชฺฎานํ

๒๗๖. คำว่า ตามประกาศที่กล่าวแล้ว
ท่านอาจารย์ กล่าวย้าถึงเนอความแห่งอุปมา
ตามที่ได้กล่าวแล้ว. บทว่า โส แปลว่า
พระโยคาวจรนั้น. เชื่อมความว่า เล็งเห็น
โทษในฉานนั้น. คำว่า รูป คือ (ฉานนี้
กระทำ) กสิณรูป (ที่เราเบื้อหน้ายให้เป็น
อารมณ์). คำว่า กว่าสันตวิโมกข์ คือ
(หยาบ)กว่าอรูปฉาน. จริงอยู่ อรูปฉาน
เหล่านั้น มาแล้วว่่า เป็นสันตวิโมกข์ (วิโมกข์

^๑ ฉ. เวทิตพฺพา.
^๒ อญ. อฏฺฐก. ๒๓/๓๒๖, อญ. ทสก.
๒๔/๑๔.
^๓ ฉ. อนฺสฺสตีโต.

ทวงคุกัก, เอว อารูปานปีติ อุเบกขา-
จิตเตกคุดตาเวสน ทวงคุกักคุดดี หสเสติ,
น ตติยชฺฌาเน วีย ทวงคุกักตามคุดดี. นนุ
เจตฺถาปี ทวงคุกักตามคุดคเมว ภูมิมภโตติ ?
นายั โทโส อุปโมเปเมยฺยภาวสฺส ภินฺนาธิ-
กรณโต.

ที่สงบ) เหมือนอย่างในประโยคว่า "วิโมกข์
ที่สงบเหล่านั้นใด ก้าวล่วงรูปทั้งหลาย เป็น
อรูปรูณาน" ดังนี้ เป็นต้น. ก็ภาวะที่อรูปรูณาน
นั้นสำเร็จความเป็นวิโมกข์ที่สงบ. พระโยคี
จะพึงทราบได้ก็โดยการระลึกเนื่อง ๆ. ด้วย
เอว ศัพท์ในบทว่า ยเอว ท่านอาจารย์แสดง
เพียงความเป็นฌานมีองค์ ๒ คืออุเบกขาและ
จิตเตกคุดตาไว้ รูปรูณานจรจตุตถฌานนี้
เป็นฌานที่มีองค์ ๒ โดยประการใด, แม้
อรูปรูณานทั้งหลายก็เป็นฌานมีองค์ ๒ โดย
ประการนั้น ดังนี้, ไม่ใช่แสดงแต่เพียงความ
เป็นฌานมีองค์ ๒ เหมือนอย่างในตติยฌาน.
หวังว่า ก็แม้ในฌานเหล่านี้ ฌานที่มาตรว่า
มีองค์ ๒ เหมือนกัน ก็ยังมีความต่างกัน โดย
ความต่างกันแห่งภูมิมิใช่หรือ ? เฉลยว่าข้อนี้
มิได้ผิดไปหรอก เพราะความเป็นอุปมาอุป-
ไมยกัน ก็มีการจัดแจงข้อที่ต่างกันไว้แล้ว.

คุณวัชชณฺฑิ จันทวุฒิ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตฤตา ตสฺมี รูปาวจรจตุตถชฺมานเณ. บทว่า ตตฤ แปลว่าในรูปาวจร-
นินฺยตฺนิตฺติ อเปกฺข. ปริยาทายาติ จตุตถชฺมานนัณ. บทว่า นินฺยตฺติ แปลว่าความ
 อาทึนวทสฺสเนน ตสฺมี ฉาเน เชเปตฺวา, อาลัย. คำว่า ทำให้สิ้นไป คือทำความอาลัย
อนเปกฺโข หุตฺวาติ อตุโธ. สนฺตโต ในชานนัณให้สิ้นไป โดยการเล็งเห็นโทษ,
มนสิกรณเณว ปถิตโต, สุขุมโต จ ความว่า เป็นผู้ไม่อาลัย. การทำให้ในใจว่า
มนสิกาโร สิทฺโธ โหตีติ อาท "สนฺตโต เป็นธรรมประณีต, และว่าเป็นธรรม
มนสิกริตฺวา"^๑ติ. ปตฺตริตฺวาติ ปเคว วทฺชิตฺ, ละเอียค่อน จะเป็นอันสำเร็จได้ก็ด้วยการ
ตทา วทฺชนวเสณ วา ปตฺตริตฺวา. เตนาติ ทำให้ในใจ ว่าเป็นธรรมสงบเท่านั้น เพราะ
กสิณรูปเณ. อุคฺขมาฏฺเฐติ กสิณฺนิตฺติ รูปาวจร- เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ทำให้
จตุตถชฺมานสฺส อารมฺมมณฺฑลํ ปจฺวิกสิณาทิ- ในใจว่าเป็นธรรมสงบ" ดังนี้. คำว่า แผ่
กสิณรูป อปเนติ. อุคฺขมาฏฺณวโร ปน คือแผ่กสิณที่ได้ขยายไว้ก่อนนั้นเสีย, หรือว่า
ทสฺเสนโต "อุคฺขมาฏฺเณโต ที"ติอาทิมาท. แผ่ด้วยอำนาจการขยายในเวลานั้น. บทว่า
ตตฤ สํเวลฺเลตีติ ปฏฺิสฺสฺหริติ. อณฺณตตฤติ เตน คือกสิณรูป. คำว่า ชื่อว่าเพิกกสิณ คือ
เอกํเสณ. เนว อุพฺพฏฺฐิตีติ เนว อุฏฺฐหติ. พรากออกซึ่งกสิณรูปมีปฐวิกสิณเป็นต้น อันเป็น
น วิวฏฺฐิตีติ น วินิวฏฺฐิตี. อิมสฺสาติ อิมสฺส อารมณฺของรูปาวจรจตุตถชฺมาน. ก็ท่าน
กสิณรูปสฺส. อมนสิการนฺติ มนสิ อกรณํ อาจารย์เมื่อจะแสดงวิธีเพิก จึงกล่าวว่า
อจินฺตณํ. มนสิการณฺจ ปฏฺิจฺจาติ "อากาโส "เมื่อจะเพิก" ดังนี้เป็นต้นไว้. ในบท

^๑ ฉ. นิกนฺตฺนิตฺติ.

^๒ ฉ. อนนฺตโต มนสิ กริตฺวา.

อากาโส"ติ ภาวนมนสิการณฺ นิสฺสาย. เหล่านั้น บทว่า สฺเวลเลติ แปลว่ามีน.
 อิหํ วุคฺคํ โหติ : รูปาวจรจตุตถชฺฆานสฺส บทว่า อณฺตตถ แปลว่าอย่างแน่แน้. บทว่า
 อารมฺมณฺคฺคํ กสิณรูปํ น สฺพเพน สฺพํ เนว อฺพพฺภุจฺจติ แปลว่ามีใช้ว่าจะหลุดไป.
 มนสิกรโธ, เตน จ ผุจฺจโรกาสํ "อากาโส บทว่า น วิวฺภุจฺจติ แปลว่ามีใช้จะหมุนคว้าง
 อากาโส"ติ ภาวนมนสิกรโธ ยทา ตํ ไป. บทว่า อิมสฺส แปลว่าซึ่งกสิณรูปนี้.
 ภาวนานุภาเวน อากาสํ หุตฺวา อฺภุจฺจโรกาสํ, คำว่า การไม่ทำไว้ในใจ คือการไม่ทำ
 ตทา โส กสิณํ อุกฺขมาภฺยติ นาม, ตถจ ได้แก่ไม่คิดไว้ในใจ. คำว่า และเพราะ
 เตน อุกฺขมาภฺยติ นาม โหติติ. เตนาท อาศัยการทำไว้ในใจ คือและเพราะอาศัย
"กสิณฺคฺขมาภฺยมากาสมคฺคํ ปณฺณายตี"ติ. การทำไว้ในใจ คือการเจริญไปว่า "อากาศ
สฺพเพนเมตนติ ติวิธมเปตํ เอกเมว อากาศ" ดังนี้. ซื่อนี้เป็นอันท่านอธิบายว่า :
 ปรียายภาวโต. ก็เมื่อพระโยคาวจรไม่ทำไว้ในใจ ซึ่งกสิณรูป

อันเป็นอารมณ์ของรูปาวจรจตุตถชฺฆาน อย่าง
 สิ้นเชิง, แต่ว่าทำไว้ในใจซึ่งโอกาสที่กสิณรูป
 นั้นกระทบถึง โดยการเจริญไปว่า "อากาศ
 อากาศ" ดังนี้อยู่ ในเวลาใด โอกาสที่
 กสิณรูปกระทบถึงนั้น ปรากฏเป็นอากาศขึ้นมา
 ด้วยอำนาจของภาวนา, ในเวลานั้น
 พระโยคาวจรผู้นั้น ชื่อว่าเพิกกสิณได้, และ
 กสิณนั้นก็ชื่อว่าเป็นอันถูกพระโยคาวจรนั้นเพิก
 ได้แล้ว ฉะนั้นแล. เพราะเหตุนั้น ท่าน-

คุณอรทัย ศิลชัยทาน

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาจารย์จึงกล่าวว่า "เพียงแค่อากาศอันเป็นที่สถิตถูกเพิกไปเท่านั้น ปรากฏอยู่" ดังนี้. คำว่า ทั้งหมดนี้ ความว่า คำพูดทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นอันเดียวกันนั่นเอง เพราะความเป็นคำไวพจน์กัน.

"นীরณานิ วิชฌมานุตี"ติ กสุมา
 วุตติ ? นนุ รูปาวจรปรหมชฌานสสุ
 อุปลารกขณเวยว นีวรณานิ วิชฌมกิตานิ,
 ตโต ปฏุจาย จสฺส น เนสึ ปริยฎฺฐานัน.
 ยถิ สียา, ฉานโต ปรีหาเยยฺย ? ยํ ปเนเก
 วทนฺติ "อตุเถว สุชฺชมานิ อรูปชฌาน-
 วิชฌมกเนยฺยานิ นีวรณานิ; ตานิ สนฺธาเยตํ
 วุตตนฺ"ติ, ตํ เตสํ มตฺติมคฺคํ. น หิ
 มหคฺคตฺตกฺสเลสฺส โลกุตฺตรกฺสเลสฺส วิย
 โอธิสฺส ปทานัน นาม อตฺถิ. โย ปน
 รูปาวจรเทหิ อารูปานัน โอพารผลตาทิ-
 วิเสสฺส, สฺส ภาวนาวิเสสเสน
 สนฺตตรปทีตตรภาเวน เตสฺสเยว ปุริมปุริเมหิ
 ปจฺฉิมปจฺฉิมานัน วิยาติ ทฎฺฐพฺพ."

เพราะเหตุไร ท่านอาจารย์จึงกล่าว
 ว่า "นิรณทั้งหลาย ย่อมราบคาบไป" ดังนี้
 เล่า ? นีรณทั้งหลายถูกข่มไปในอุปลาร-
 ชณะแห่งรูปาวจรปรหมชฌานแล้วมิใช่หรือ, และ
 นับตั้งแต่นั้นมา นีรณเหล่านั้นก็หาความ
 กลุ้มรุมแก่พระโยคีมิได้แล้วมิใช่หรือ. ถ้า
 หากว่า นีรณเหล่านั้นเพียงมีความกลุ้มรุมได้
 (อีก) เธอก็จะพึงเสื่อมจากฉาน ? ส่วนคำที่
 อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวไว้ว่า "นิรณละเอียดย
 ที่พึงข่มด้วยอรุปรหมานยังมีอยู่เพียง, คำว่า
 นีรณทั้งหลาย ก็ย่อมราบคาบไป นี้ ท่าน-
 อาจารย์กล่าว หมายถึงนิรณละเอียดยที่
 นั้น" ดังนี้ เป็นเพียงมติของอาจารย์
 เหล่านั้นเท่านั้น. ด้วยว่าในมหัคคกุกุศลทั้ง-

คุณอรรถย สิลชัยทาน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์โดย มูลนิธิธรรมใจ

"วิภวมนุญตี"^๑ติ ปน วจนัน วณณณนวเสน หลาย ชื่อว่าไม่มีการละโดยเป็นชั้น ๆ (ชั้น-
 วุตต์. ตถา หิ อณตฺตถาปี เหฏฺฐา ปหีนานํ หยาบ ชั้นละเอียด) เหมือนอย่างในโลกุตร-
 อูปริ ปทานํ วุจฺจติ. เย ปน "สพฺเพ กุศล. ส่วนความวิเศษกว่ารูปาวจรฉาน
 กุสลา ธมฺมา สพฺเพสํ อกุสลานํ ปฏิปฺกฺขาติ ทั้งหลาย มีความเป็นฉานที่มีผลโอฟาร
 กตฺวา เอวํ วุตฺตนฺ"^๑ติ วทฺติ, เตหิ เป็นต้น แห่งอรูปาจรฉานทั้งหลายใด,
 พุคฺคิยชฺฌานูปจาราทีสุ นีวรณวิภวมนาวจนสฺส บัณฑิตพึงทราบว่ ความวิเศษนั้น ก็เหมือน-
 การณํ วตฺตพฺพํ. สฺติ สนนฺตฺวิภวมนํ อากาศ- ความวิเศษกว่าฉานต้น ๆ แห่งฉานหลัง ๆ
 นิमितฺตารมฺมณา สติ สมฺมา สุปฺพิฏฺฐิตา ในบรรดาฉานเหล่านั้นนั่นเอง โดยภาวะที่
 หุตฺวา ตฺวิภวมนํ. สติสฺสเสน เจตฺต สงบยิ่งขึ้นไป ประณีตยิ่งขึ้นไป ตามความ
 อูปจาราชฺฌานานุกฺคณานํ สทฺธาปณฺจมานํ วิเศษแห่งภาวนา. ก็คำว่า "ย่อมราบคาบ
 สกฺิจจโยคํ ทสฺเสติ. อูปจาราเนาติ ไป" ท่านกล่าวไว้โดยเกี่ยวกับเป็นคำกล่าว
 อูปจาราชฺฌาเนน. อิทาปีติ รูปาวจร- สรรเสริญ. จริงอย่างนั้น แม้ในที่อื่นท่านก็ยัง
 จตฺตชฺฌานานํ สนฺธาย สมฺปิณฺทนํ. ตํ หิ กล่าวถึงการละธรรมที่ถูกละไปแล้วในหนหลัง
 อูเปกฺกฺขาเวทนาสมฺปยุตฺตํ. เสสนฺติ "เสสานิ ต่อไปอีก. ส่วนอาจารย์เหล่าใดกล่าวว่
 กามาจรานํ"^๑ติอาหิ. ยํ อิท วตฺตพฺพํ อวุตฺตํ, "ท่านอาจารย์กล่าวไว้ว่อย่างนี้ เพราะทำ
 ตํ ปน ปรวิภวมนินฺตฺเตเส วุตฺตนยานุสาเรเนว อธิบายว่ กุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวง เป็น
 เวทิตพฺพนฺติ อาท "ปรวิภวมน ปฏิปักษ์ต่ออกุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวง" ดังนี้,
 วุตฺตนยเมวา"^๑ติ. อาจารย์เหล่านั้น พึงกล่าวถึงเหตุแห่งการ

^๑ วิสุทธิธรรมคค. ๑/๑๔๕.

คุณอรทัย ศิลชัยทาน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่ท่านไม่กล่าวถึงการชมนิเวศน์ไว้ ในอุปจาระ
 แห่งทุติยฆานเป็นต้น. คำว่า สตีย่อมตำรงมัน
 คือสตีย่อมมีอากาศนิमितเป็นอารมณ์ ตั้งอยู่เป็น
 ธรรมชาติตำรงมันโดยชอบเป็นอันดี. ก็ใน
 คำนี้ ท่านแสดงถึงความชวนชวายเป็นกิจ
 ของตนแห่งธรรมทั้งหลายมีศรัทธาเป็นที่ ๕
 อันเกื้อกูลแก่อุปจารฆาน โดยมีสติเป็น
 ประธาน. บทว่า อุปจาเรน คือด้วยอุปจาร-
 ฆาน. คำว่า ในอากาศอันเจวยกฆานแม้
 เป็นการพูดรวมหมายเอารูปาวจรจตุตถฆาน.
 เพราะว่ารูปาวจรจตุตถฆานนั้น ก็สัมปยุตกับ
 อุกเขชาเวทนา. คำว่า คำที่เหลือ ได้แก่
 คำว่า "ชวณะดวงที่เหลือเป็นกามาวจร"
 เป็นต้น. คำใดควรกล่าวซึ่งยังมีได้กล่าวไว้
 ในที่นี้, ก็คำนั้นบัดนี้พึงทราบตามท่านเองแห่ง
 นัยที่ท่านกล่าวไว้ ในปฐวิกลินิเทศนั้นเทียว
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 "ก็มันย อันข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในปฐวิกลินิ
เทศนั้นเทียว" ดังนี้.

เอวี่ ยี่ ตตุถ อวิสิฏฺฐัง, ตัง อติหิสิตฺวา
 อิทานิ วิสิฏฺฐัง ทสฺเสตฺถ "อัยฺ ปน วิเสโส"ติ-
 อาทิมาท. ยานบุโตะพิภุมฺมิชชาทีนติ
 โอคุณฺจนสิวิกาทิยานานํ มุขํ ยานมุขํ,
 บุโตะพิยา ขุททกทวารสฺส มุขํ บุโตะพิมุขํ,
 กุมฺภิมุขนติ ปจฺเจกํ มุข-สทฺโท สมฺพนฺธิตฺพุโ.
อากาสึเยว ยานมุชชาติปริจฺฉินฺนํ. ปริกมฺม-
มนสิกาเรนาติ ปริกมฺมกุเตน มนสิกาเร
 อูปจารชฺฌาเนน. ปริกมฺมํ อนุโลมํ
 อูปจารโรติ จ อนุตฺถนฺตรํ เหน็ด. เปกฺขมาโน
 อรูปาวจรชฺฌานจกฺขณา.

ท่านอาจารย์ซึ่งถึงข้อที่ไม่แปลกกัน(กับ
 ฌานอื่น) ในอากาสนั้นดูจายคนฌานนั้นอย่างนั้น
 แล้ว บัดนี้ ประสงค์แสดงข้อที่แปลกกัน จึง
 กล่าวว่า "ส่วนต่อไปนี้เป็นข้อที่แปลกไป" ดังนี้
 เป็นต้น. บทว่า ยานบุโตะพิภุมฺมิชชาทีน
 ความว่า ช่องแห่งยวดยานทั้งหลายมีวอ(หรือ
 เสลียง) ที่มีประทุนปิดกันเป็นต้น ชื่อว่า
 ยานมุข, ช่องแห่งบุโตะก็คือประตูเล็ก ๆ ชื่อว่า
 บุโตะพิมุข, พึงเชื่อมศัพท์ว่า มุข เข้าเป็น
 แต่ละบทว่า กุมฺภิมุข(ปากหม้อ) ดังนี้ เป็นต้น.
 คำว่า (ยื่นเพ่งอยู่) แต่อากาศเท่านั้น ได้แก่
 (ยื่นเพ่งอยู่)ที่ตัดรอบด้วยช่องยวดยานเป็นต้น
 เท่านั้น. คำว่า กุกมนสิการอันเป็นการ
บริกรรม (พรากรไป) ความว่า กุกมนสิการ
 อันเป็นการบริกรรม คืออุปจารฌาน (พรากร-
 ไป). ก็คำว่า บริกรรม อนุโลม และว่า
 อุปจารนี้ หามีอรรถเป็นอื่นไม่ (คือไม่
 ต่างกัน). ชื่อว่า เพ่งอยู่ ก็ด้วยจักขุคือ
 อรูปาวจรฌาน.

คุณสุรจิตร วัชรากินชัย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๓๖). สหภาพาเรนาติ รูปนิมิตต์
 ทดทาทานสมภาวทสฺสนาทีนา สหฺเพน
 รูปธมฺเมสฺ, ปจฺวีกสิณาทีรูปนิมิตฺเตสฺ,
 ตทารมฺมณชฺฌาเนสฺ จ โทสทสฺสนากาเรน,
 เตสฺ เอว วา รูปาทิสฺ นิกฺกนฺติบฺพหวน-
 อนาวชฺชิตุกามตาทีนา. รูปชฺฌานนฺปิ รูปนฺติ
วฺจฺจติ อุตฺตรปทโลเปน "รูปูปตฺตติยา มคฺคิ
 ภาเวตี"ติอาทิสฺ ยถา รูปกโว รูป. รูปีติ
 หิ รูปชฺฌานลาภีติ อตฺถ. อารมฺมณนฺปิ
 กสิณรูป รูปนฺติ วฺจฺจติ ปุริมปทโลเปน ยถา
 "เทวทฺโต ทตฺโต"ติ. รูปานิ ปสฺสตีติ
 กสิณรูปานิ ฌานจกฺขุณา ปสฺสตีติ อตฺถ.
ตฺสฺมาติ ยสฺมา อุตฺตรปทโลเปน, ปุริม-
 ปทโลเปน จ ยถากุกมฺ ูปชฺฌานกสิณรูปสฺ
 รูปโวหาโร หิสฺสตี, ตฺสฺมา. รูปเป รูปชฺฌาเน
 ตฺสทคฺตา สณฺณา รูปสณฺณา. ตทารมฺมณสฺ
จาติ จ-สหฺเพน ยถาวุตฺติ รูปาวจรชฺฌานํ
 สมฺภินฺนฺเตติ, เตน ปาฬิยํ "รูปสณฺณานนฺ"ติ

๒๓๖). คำว่า โดยอาการทั้งปวง คือ
 โดยอาการที่เล็งเห็นโทษ ในรูปธรรมทั้ง-
 หลาย, ในรูปนิมิตต์ทั้งหลายมีฐวีกสิณเป็นต้น,
 และในฌานทั้งหลายอันมีรูปนิมิตต์นั้นเป็นอารมณ์
 ทั้งปวง มีการเล็งเห็นว่าเป็นเหตุเกิดการจับ
 ท่อนไม้เป็นต้น เพราะมีรูปเป็นเหตุ, หรือว่า
 โดยอาการ มีความเป็นผู้ไม่ต้องการจะนึกถึง
 เพราะละความใคร่ ในรูปธรรมเป็นต้น
 เหล่านั้นนั้นแหละ. แม้รูปฌานก็เรียกว่ารูป
ได้ โดยการสมบทหลัง (คือบพว่าฌาน)
 เหมือนอย่างที่เราเรียกภพว่ารูป ในประโยค
 ว่า "ย่อมเจริญมรรคเพื่อความเข้าถึงรูป"
 ดังนี้เป็นต้น ฉะนั้น. เป็นความจริงว่า บพว่า
รูปี (ผู้มีรูป) มีความหมายว่าผู้ได้รูปฌาน.
แม้อารมณ์ คือกสิณรูป ก็เรียกว่ารูปได้ โดย
 การสมบทหน้า (คือบพว่ากสิณ) เหมือนอย่าง
 ที่กล่าวว่า "พระเทวทัตตะว่า ทัตตะ" ฉะนั้น.
 คำว่า ย่อมเห็นรูปทั้งหลาย ความว่า ย่อม

๑ อภ. ส. ๓๔/๔๔, อภ. วิ. ๓๔/๓๔๘.

แม่ชีแพรว เจริญลาภ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จุฬารามวาสีพิมพ์ที่ ๑ บ. พ. ๓-๒๕

สรูปอกเสเสน นิตุเทโส กโตติ ทสุเสติ. เห็นกลีณรูปทั้งหลาย ด้วยฉานจักขุ. คำว่า
วิราคาคิ ชิกุจนโต. นิโรธาคิ เพราะฉะนั้น ความว่า เพราะเหตุที่ไวยาธ
 คปฏิบัติพุทธจณฺทรากวิคุมฺภเนน นิโรธนโต. (บัญญัติ)ว่ารูป ย่อมเห็นใช้ในรูปฉานและ
 วุคฺคเมวคฺคํ ปากฏคฺร์ กาคฺ์ "กั วุคฺคํ กลีณรูป โดยการลบพหฺลัง, และโดยการ
โทตี"คิอาทิ วุคฺคํ. ตสฺส สพฺพากาเรน ลบพหฺหน้า ตามลำดับ ฉะนั้น. สัณฺญา
 วิราคา อนวเสสานํ นิโรธาคิ เอว วา ในรูป คือในรูปฉาน ได้แก่สทรคคด้วยรูปฉาน
 เอกุถ โยชนา กาคพฺพา. นั้น ชื่อว่ารูปสัณฺญา. ด้วย จ ศัพท์ (ที่แปลว่า
 และ) ในบทว่า คทารมฺมณฺสส จ (และ
 อารมณฺของรูปาวจรฉานเหล่านั้น) ท่านรวม
 เอารูปาวจรฉานตามที่กล่าวแล้ว, ด้วย
 จ ศัพท์นั้น ท่านอาจารย์แสดงว่า บทว่า
 "รูปสณฺณานํ" ในพระบาลี เป็นนิตะที่พระผู้มี
 พระภาคทรงกระทำไว้ โดยเป็นสรูปอกเสสะ
 (เหลื่อมที่มีรูปเหมือนกันไว้บทหนึ่ง). บทว่า
เพราะคลายความยินดีได้ คือเพราะความ
 รังเกียจ. คำว่า เพราะความดับเสียได้ คือ
 เพราะความทำให้ดับไปเสียได้ โดยการข่ม
 จันทราคะอันเกี่ยวเนื่องกับรูปสัณฺญานั้น. ท่าน

^๑ ฉ. คปฏิบัติพนธ.....

แม่ชีแพร เจริญลาภ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาจารย์ ประสงค์จะทำเนื่อความที่กล่าวแล้ว
 นั้นแหละให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงกล่าวว่า "มี
อรรถาธิบายอย่างไร" ดังนี้ เป็นต้น. อีก
 อย่างหนึ่ง พึงทำคำประกอบความในปาฐะน
 อย่างนั้นว่า เพราะคลายความยินดีซึ่งรูป
 (รูปสัญญา) นั้นได้ โดยอาการทิ้งปวง เพราะ
 ความดับเสียได้ซึ่งรูป (รูปสัญญา) ไม่มีเหลือ
 ดังนี้.

"อารมฺมเณ อวิรตตสฺส สณฺหา-
สมตฺกิกโม น โหตี"ติ อิทํ ยสฺมา อิมานิ
 ฌานานิ อารมฺมณาตฺกิกเมเน ปตฺตพฺพานิ,
 น องฺคาตฺกิกเมณาติ กตฺวา วุตฺตํ. ยสฺมา
 ปเนตฺถ สณฺหาสมตฺกิกโม อารมฺมณสมตฺกิกเมเน
 วินา น โหตี, ตสฺมา "สมตฺกิกนฺตาสฺ จ
 สณฺหาสุ อารมฺมณํ สมตฺกิกนฺตเมว โหตี"ติ
 อาท. อวตฺวา วุตฺโตติ สมฺพนฺโธ.
สมาปนฺนสฺสชาติอาทิสฺ กุสลสณฺณาวเสน
 สมาปนฺนคฺคหณํ, วิปាកสณฺณาวเสน
 อุปปนฺนคฺคหณํ, กิริยสณฺณาวเสน ญาณฺจรมฺ-

คำว่า "การก้าวล่วงสัญญา ย่อมไม่มี
แก่บุคคลผู้ยังไม่คลายความยินดีในอารมณ์" นี้
 ท่านอาจารย์กล่าวไว้ เพราะท่านทำไว้ในใจ
 ว่า เพราะเหตุที่พระโยคีจะพึงบรรลุนาน
 เหล่านี้ได้ ก็โดยการก้าวล่วงอารมณ์, มิใช่
 จะพึงบรรลุได้โดยการก้าวล่วงองค์ ดังนี้.
 ก็เพราะเหตุที่ ในอากาศอันฉวยตนฌาน นี้
 จะมีการก้าวล่วงสัญญา โดยเว้นการก้าวล่วง
 อารมณ์ หาได้ไม่, ฉะนั้น ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า "และเมื่อสัญญาถูกก้าวล่วง
 ไปแล้ว อารมณ์ก็เป็นอันถูกก้าวล่วงไป

สุขวิหารคฤหณ. อรหโต ทิ ฌานานิ วิเสสโต
 ธิกุจจมสุขวิหารโ. ยทิ สดณาสมตีกุมสสุ
 อนนิปผาติอารมณสมตีกุม วิภงฺเก จ
 อวตฺโต, อถ กสมมา อิตฺ ทิโตติ อนุโยคํ
 สนธายาท "ยสฺมา ปนา"ติอาทิ. อารมณ-
สมตีกุมวเสนาปี อยมตฺตวณฺณา กตา,
 "ตทารมณสมตฺส เจตํ อธิวจนนุ"ติอาทินา
 วิภงฺเก วิย สดณาสมตีกุมเมว อวตฺวาติ
 อธิปายโ.

เหมือนกัน" ดังนี้. เชื่อมความว่า อวตฺวา
 วตฺโต (จึงไม่ตรัสถึง...ตรัสแต่...).
 ในคำว่า แห่งบุคคลผู้เข้า (รูปาวจรสมาบัติ)
 เป็นต้น ศัพท์ว่า บุคคลผู้เข้า ตรัสไว้โดย
 เกี่ยวกับสัญญาที่เป็นกุศล, ศัพท์ว่า บุคคล
 ผู้ปฏิบัติ ตรัสไว้โดยเกี่ยวกับสัญญาที่เป็น
 วิบาก, ศัพท์ว่า บุคคลผู้มีรูปาวจรสมาบัติเป็น
 เครื่องอยู่เป็นสุขในอภิกภาพนี้ ตรัสไว้โดย
 เกี่ยวกับสัญญาที่เป็นกิริยา. จริงอยู่ ฌาน
 ทั้งหลายของพระอรหันต์ จัดเป็นวิสุทธิธรรมสุข-
 วิหาร (เครื่องอยู่เป็นสุขในอภิกภาพนี้) โดย
 พิเศษ. ท่านอาจารย์หมายเอาคำชักใช้ที่ว่า
 ถ้าหากว่าบุคคลผู้มีการก้าวล่วงสัญญา จะมี
 การก้าวล่วงอารมณ์เพียงมิได้ทำให้สำเร็จและ
 การก้าวล่วงอารมณ์ ก็ได้ตรัสไว้ในปกรณ์-
 พระวิงค์, เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร
 ท่านจึงได้ถือเอาในที่นี้เล่า ดังนี้ จึงกล่าวว่
 "อนึ่ง เพราะเหตุที่" ดังนี้ เป็นต้น. อธิบาย

^๑ ฉ. อนนิปผาติอารมณ...

ว่า การพรรณนาความนี้ เป็นอันข้าพเจ้าได้
ทำไว้แม้โดยเกี่ยวกับการก้าวล่วงอารมณ์ด้วย
แล้ว ด้วยคำว่า "ก็คำว่ารูปสัญญา^๕ เป็นชื่อ
แห่งอารมณ์ของรูปาวจรณานัน" ดังนี้เป็นต้น
มิได้กล่าวการก้าวล่วงสัญญา แต่อย่างเดียว
เหมือนอย่างในปรกต์พระวิงศ์.

๒๖๘. ปฏิมาภูณาคี ปฏิพนเนน
วิสัยวิสัยสโมธานเณ. อตุณฺคมาคิอาทิสฺ
ปุริมํ ปุริมํ ปจฺฉิมสฺส ปจฺฉิมสฺส อตุณฺจณํ,
ตสฺมา ปฏิสฺสณฺณานํ อตุณฺคโม
ณานสมฺมุคิกาลเ อนุปรตฺตตีติ ตสฺส อีเชว
คหเณ การณํ อนุโยคฺมุเชน ทสฺเสตฺถ
"กามณฺเจตา"^๖คิอาทิ วุคฺคํ. อุสฺสาหชนนตถิ
ปฏิปชฺชนกานํ เอตาสิ ปฏิสฺสณฺณานํ เอตถ
ปจฺมารุปรกถาย วจนํ อตุณฺจกฺมวเสน.

๒๖๘. คำว่า เพราะการกระทบกัน
คือ เพราะความประชุมกันแห่งวัตถุมีจักขุ
เป็นต้นอันเป็นวิสัย (ผู้รับกระทบอารมณ์)
และรูปเป็นต้นอันเป็นวิสัยะ (อารมณ์) โดย
การกระทบกัน. ในคำว่า เพราะการถึง
ความตั้งอยู่ไม่ได้ เป็นต้น คำแรก ๆ เป็น
คำพูดถึงความหมายของคำหลัง ๆ, เพราะ
ฉะนั้น ท่านอาจารย์ประสงค์แสดงเหตุในการ
ถือเอาความตั้งอยู่ไม่ได้นั้น ในณานันนั้นเกี่ยว
ว่า การถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งปฏิขสัญญา
ทั้งหลาย ได้แก่ความเกิดขึ้นไม่ได้ในเวลา
พร้อมเพรียงด้วยณาน ดังนี้ โดยคำชักใช้เป็น
ช่องทาง จึงกล่าวว่า "กามณฺเจตา" (ก็

ปฏิขันธ์ญาณเหล่านี้...ก็จริงอยู่) เป็นต้น.
 ชื่อว่าเพื่อจะทรงยังอุคสาหะให้เกิด แก่
 พระโยคีผู้ปฏิบัติทั้งหลาย จึงได้ตรัสถึงสัญญา
เหล่านี้ คือปฏิขันธ์ญาณทั้งหลายไว้ ใน
 อากาสาณฺฑายตนาณํ นี้ คือในภควาด้วย
 อรูปฌานที่ ๑ ก็โดยเกี่ยวกับการถึงความ
 ตั้งอยู่ไม่ได้.

ก็ ว่า ปล้สํสํกิตฺตเนน, ปฏิขันธ์ญาณํ
 ปน อุตตงฺคโม อิวะ วตฺตพฺพตฺตา วุตฺโตติ
 หสฺสเสตุ "อถวา"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ
 สภาวธมฺมสฺส อภาโว นาม ปฏิปกฺเขน
 ปหีนตฺยา วา ปจฺจยภาเวนา วา. เตสฺ
 รูปฌานสมงฺคิโน ปฏิขันธ์ญาณํ อภาโว
 ปจฺจยภาวตฺเตน, น ปฏิปกฺขาธิคเณนาติ
 หสฺสเสนฺโต อาท "กิญฺจาปี"ติอาทิ. ตตฺถ
ตาติ ปฏิขันธ์ญาณ. รูปาวจรนฺติ
รูปาวจรฌานํ. สฺมาปนฺนสฺสํสํสํ สฺมาปชฺชิตฺวา
 วิหรนฺตสฺส. กิญฺจาปี น สนฺตํติ โยชนา.
น ปหีนตฺตา น สนฺตํติ น ตทา ปฏิขันธ์ญาณ

ท่านอาจารย์ประสงค์แสดงว่า หรือว่า
 ประโยชน์อะไร ด้วยคำพุทธสรรเสริญยกย่อง
 (ฌานนี้) เล่า, ก็การถึงความตั้งอยู่ไม่ได้
 แห่งปฏิขันธ์ญาณทั้งหลาย เป็นอันตรัสไว้
 ก็เพราะเป็นชื่อที่ควรกล่าวไว้ในฌานนี้ทีเดียว
 ดังนี้ จึงกล่าววว่า "อิกนัยหนึ่ง" ดังนี้ เป็นต้น.
 ในคำเหล่านั้น สำหรับสภาวธรรม ชื่อว่าไม่มี
 ก็โดยภาวะที่ถูกธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ละไป
 หรือว่าโดยความไม่มีแห่งปัจจัย. ท่าน
 อาจารย์เมื่อจะแสดงว่า ในบรรดาบุคคล
 ผู้พร้อมเพรียงด้วยรูปฌาน และพร้อมเพรียง
 ด้วยอรูปฌานเหล่านั้น สำหรับบุคคลผู้พร้อม-

คุณเฉลิมโชค แทนวันดี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปัทมาเวณ น สุนฺตี นาม. ตตฺถ การณมาท เปรียงด้วยรูปฌาน ชื่อว่าไม่มีปฏิขันธ์สัญญา
"น ทิ รูปวิราคาย รูปาวจรภาวนา ก็โดยสักว่าไม่มีปัจจัย, ไม่ใช่โดยการได้
ส่วตตตี"ติ. นนุ จ ปฏิขสฺสณฺปิ อรูปธมฺมา- บรรลุธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ (รูปฌานมิได้เป็น
เอวาทิ โจนฺห์ สุนฺธายาท "รูปายตฺตา จ ปฏิปักษ์ต่อปฏิขันธ์สัญญา) ดังนี้ จึงกล่าวว่า
เอตาสํ ปวตฺตี"ติ. อัยํ ปน ภาวนาติ "กิลฺจาปิ" เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า
อรูปภาวนมาท. ธาเรตฺตุนฺตี. อวธาเรตุ. ตา ได้แก่ปฏิขันธ์สัญญา. บทว่า รูปาวจโร ได้แก่
อิธาติ อรูปชฺฌาเน. อเนตฺตชาภิสงฺขาร- รูปาวจรฌาน. บทว่า สมาปนฺนสฺส ได้แก่
วจนาทิตฺถิ อานเนตฺตชา. "เย เต สุนฺตา บุคคลผู้เข้าอยู่. ประกอบความว่า ไม่มีอยู่
วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูปे อารูปา"ติอาทินา ก็จริง. คำว่า ไม่ใช่ว่าไม่มีเพราะละได้แล้ว
สนฺตวิโมกฺชตา จ วุตฺตา. ความว่า ในเวลานั้น ปฏิขันธ์สัญญาชื่อว่าไม่มี
 เพราะภาวะที่ละได้แล้วก็หาไม่. ท่าน
 อาจารย์กล่าวถึงเหตุในคำนั้นไว้ว่า "เพราะ
ว่า รูปาวจรภาวนา มิได้เป็นไปพร้อมเพื่อ
สํารอกฺกฺรูป" ดังนี้. ท่านอาจารย์หมายเอาคำ
 ท้วงติงที่ว่า ก็แม้ปฏิขันธ์สัญญาก็เป็นนามธรรม
 เหมือนกันมิใช่หรือ ดังนี้ จึงกล่าวว่า "และ
สัญญาเหล่านั้น ก็ชื่อว่ามีความเป็นไปเนื่องด้วย

^๑ ฉ. อานเนตฺตชาภิสงฺขาร...

^๒ อญ. อญฺจก. ๒๓/๓๒๖, อญ. ทสก.

๒๔/๑๔.

รูป" ดังนี้. ด้วยคำว่า ส่วนภาวนานี้ ท่านกล่าวถึงอรูปภาวนา. บทว่า ธาทเรตุ แปลว่า เพื่อที่จะกำหนดลงไป. คำว่า (แต่เพราะละได้แล้ว) ในณานี้ คือในอรูปณาน. ชื่อว่า ได้ตรัสถึงความที่อรูปสมบัติทั้งหลาย เป็น อานัญชธรรม ก็ด้วยคำว่า อเนชชากิสังขาร เป็นต้น. และชื่อว่า ได้ตรัสถึงความ เป็น สันตวิโมกข์ ไว้ ก็ด้วยคำว่า "วิโมกข์ที่สงบเหล่านั้นใด ก้าวล่วงรูปทั้งหลายเป็นอรูปณาน" ดังนี้ เป็นต้น.

๒๗๘. โทสทสฺสนปฺพทกปฏิปกฺขภาวนา-
 วเสน ปฏิขสฺสณานํ สุปฺพหีนตฺตา มหตฺตปิ
 สทฺเทน อรูปสมฺมาปตฺติโต น วุฏฺฐจติ. ตถา
 ปน นสุปฺพหีนตฺตา สทฺทพฺพวาวจรสมฺมาปตฺติโต
 วุฏฺฐจันํ สียา, ปรมชฺชณานํ ปน อปฺปกมฺภิ
 สทฺทํ น สหตฺติ คํ สมฺมาปนฺนสฺส สทฺโท
 กณฺฐโกติ วุตฺตํ. อารูปภาวนาย อภาเว
 จตฺติโต อหุธํ อฺยุปฺตฺติรหฺนํ รูปสฺสณฺวาปฏิข-

๒๗๘. บุคคลย่อมไม่ออกจากอรูปสมบัติ
 แม้เพราะเสียงดัง เพราะความที่ละปฏิข-
 สัญญาได้เป็นอย่างดีแล้ว ด้วยอำนาจแห่ง
 ภาวนาที่เป็นปฏิปักข์ อันมีการเล็งเห็นโทษ
 (ในรูป) ออกหน้า. แต่ว่าพึงมีการออกจาก
 รูปาวจรสมบัติทั้งปวงได้ เพราะความที่มีได้
 ละปฏิขสัญญาเป็นอย่างดี อย่างนั้น, ก็
 ประมณยานย่อมทนเสียงแม้ที่ค่อย ๆ ไม่ได้

คุณเพี้ยน พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สณฺณํ ยาว อตฺตโน วิปากปฺปวตฺติ, ตาว เพราะเหตุนี้ จึ่งตรัสว่า เสียงเป็นเสียง-
 อนุปฺปตฺติธมฺมตาปาทเนน สมคฺคิกโม, หนามของภิกษุผู้เข้าปฐมนั้น ดังนี้. เป็น
 อตฺตงฺคโม จ วุตฺโต. นานตฺตสณฺณาสฺ ปน อันท่านอาจารย์กล่าวถึงความก้าวล่วง และ
 ยา ตสฺมี ภเว น อุปฺปชฺชนฺติ เอกนฺตรูป- การถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูปสัญญา และ
 นิสฺสิตา, ตา อโนกาสตาย น อุปฺปชฺชนฺติ, ปฏิสฺสณฺญา ที่ควรจะเกิดขึ้นหลังจากจติ
 น อารูปภาวนาย นินฺวาริตฺตตา, ในเมื่อไม่มีรูปภาวนา โดยการทำให้ถึง
 นินฺวาริตฺตตา จ กาจิ อุปฺปชฺชนฺติ. ตสฺมา ความเกิดขึ้นไม่ได้เป็นธรรมดา ไปจนกว่า
 ตาสฺ อมฺนสิกาโร อนาวชฺชนํ อยจฺจเวกฺขณํ, วิปากของตน (อรูปวิปาก) จะเป็นไป.
 ชวนปฏิปาทเกน वा गवङ्कमनससु अनित् ความในบรรดานานัตตสัญญาทั้งหลาย นานัตต-
 อกรณํ อยฺปเวสนํ วุตฺติ. สัญญาใด อาศัยรูป(เป็นอารมณ์หรือวัตถุ)โดย
 ส่วนเดียว จึ่งเกิดขึ้นในภพนั้น (ในรูปภวน)
 ไม่ได้, นานัตตสัญญานั้นเกิดขึ้นไม่ได้
 ก็เพราะภพนั้นไม่ใช่โอกาส, หาใช่ว่าเกิดขึ้น
 ไม่ได้ เพราะถูกอรูปภาวนาห้ามไว้, ส่วน
 นานัตตสัญญาบางอย่าง เพราะยังไม่ถูก
 อรูปภาวนาห้าม ก็ย่อมเกิดขึ้นได้. เพราะ
 ฉะนั้น จึ่งตรัสถึงการไม่ใส่ใจ การไม่นึกถึง
 การไม่พิจารณาซึ่งนานัตตสัญญาเหล่านั้น หรือ
 การไม่ทำกว้างจิตใจ ให้มีอันสิ้นสุดไปด้วย

คุณ เพ็ญ ชนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชวนปฏิปาทกมณสิการ ได้แก่การไม่ทำให้
เข้าไป(หาสัญญาเหล่านั้น).

เทน จ นานตตสณฺณามณสิการเหตุนี้
รูปานํ สมคิกกมา สมานิสฺสํ ธิรภาวํ ทสฺเสตุ
"สงฺเขปโต"ติอาทิ วุคฺคํ. อภิจ อิมฺหิ
คฺคิ ปเทหิ อากาสาณญายตนสมาปคฺติยา
ขฺยโย กถิโต โสคฺคํ อุตฺตสาหชนคฺคํ,
ปโลภณคฺคณฺจ. เย หิ อุกฺกุสลา เอวํคาหิโน
"สพฺพสฺสาทฺรหิเต อากาเส ปวคฺคิตสณฺณาย
โก อานิสฺสํ"คิ, เต ตโต มิจฺฉาคาทโต
นิวคฺคเตคฺคํ คฺคิ ปเทหิ ฆานสฺสํ อานิสฺสํ
กถิโต. คํ หิ สุกฺวา เตสํ เอวํ ภวิสฺสติ
"เอวํ สนฺตวา กิรายํ สมาปคฺติ เอวํ ปณฺีตา,
ทบทสฺสา นิตฺทคฺคณคฺคํ อุตฺตสาหํ กิริสฺสามา"ติ.

ที่ท่านอาจารย์นี้ประสงค์แสดงความ
มั่นคงแห่งสมาธิ เพราะการก้าวล่วงรูป
ทั้งหลาย อันเป็นเหตุแห่งการทำไว้ในใจซึ่ง
นานตตสณฺญา จึงกล่าวว่า "สงฺเขปโต"
(โดยสงฺเขป)ตั้งนี้เป็นต้น. อีกนัยหนึ่ง
พระผู้มีพระภาคตรัสสรรเสริญอากาสาณญจา-
ยตนสมาบัติไว้ด้วยบททั้ง ๓ เหล่านี้ (มีบทว่า
เพราะความก้าวล่วงเสียได้ ซึ่งรูปสณฺญา
เป็นต้น) ก็เพื่อจะทรงยังอุตฺตสาหะให้เกิดแก่
คนฟัง, และเพื่อจะทรงประโลมจิต. จจริงอยู่
ทรงประสงค์จะป้องกันบุคคลผู้ไม่ฉลาด ผู้มี
ความยึดถืออย่างนี้ว่า "สำหรับสณฺญาที่ทำให้
เป็นไปในอากาศ อันปราศจากความนำยินดี
โดยประการทั้งปวง จะมีอานิสฺสํอะไร"
ตั้งนี้ ไว้จากความยึดถือผิดนั้น จึงได้ตรัส
อานิสฺสํของฉานไว้ด้วยบททั้ง ๓. ก็เขา

๑ จ. กิริสสามิติ.

เหล่านั้นได้สดับอานิสงส์เหล่านั้นแล้ว ก็จักมีความคิดอย่างนั้นว่า "นับว่าสมาบัตินี้สงบอย่างนี้ ประณีตอย่างนี้, เอาเถอะพวกเรา จักกระทำความอุตสาหะ เพื่อทำสมาบัติขึ้นให้บังเกิด" ดังนี้.

๒๘๐. อุสฺส สติ อากาศ สฺส. อุปาโท เอว อนฺโต อุปาทฺนโต, ตถา วฺยฺนโต. สภาวธฺโม หิ อหฺตฺวา สมภฺวโต หฺตฺวา จ วินสฺสนโต อุทฺทวยปริจฺจฺนโน. อกาโส ปน อสภาวธฺมตฺตา ตฺถุภฺยภาวโต อนฺโต วฺตฺโต. อชฺฎากาสปริจฺจฺนนา กาสาณํ อิธ อนธิ เปตฺตฺตา "อกาโส ติ กสิณฺ คฺขา ภู มา กา โส วฺจฺจตี" ติ อาห. กสิณํ อุคฺคา ภู ยฺยตี เอ เต นา ติ กสิณฺ คฺคา ภู เ ทฺเว กสิณฺ คฺคา ภู มํ. มนสิการวเสนา ปี ติ รูปวิเวก- มตฺตคฺคฺห ณเณ ปริจฺเจ ทฺสฺส อคฺค ทฺณ โต อนนฺต ผรณ กา เร น ปวตฺต ค ปริ ก ม มนสิการ- วเสนา ปี. อนนฺ ตํ ผร ตฺตี อคฺค ทฺ ท ปริ จ เอ ท าย อนนฺ ตํ ก ตฺวา ปริ ก ม ส ม ผ ส ส ป พ พ เณ

๒๘๐. บทว่า อุสฺส ได้แก่อากาศ. ที่สุด คือความเกิดขึ้น ชื่อว่า อุปาทฺน ต, ชื่อว่า วฺยฺน ต ก็โดยประการนั้นเหมือนกัน (ได้แก่ที่สุดคือความดับไป). จริง อยู่ สภาว ธ ร ม ชื่อว่าถูกตัดตอนด้วยความเกิดขึ้น และความดับไป เพราะไม่มีก็กลับมาขึ้น และมีแล้วก็กลับพินาศไป. ส่วนอากาศ เพราะความที่มีใช้สภาวธรรม จึงตรัสว่า อนัน ตะ (หาที่สุดมิได้) เพราะไม่มีที่สุดทั้ง ๒ อย่างนั้น. เพราะในที่นี้มีได้ประสงค์เอา อชฺฎ าก าส (อากาศคือที่ว่างอันเป็นที่สัญจรไปมาแห่งนก หรือเป็นที่ตั้งแห่งโลกธาตุ) และ ปริ จ ฉ ฉ น น า ก าส (อากาศที่เป็นช่องว่าง มีช่องหน้าต่างเป็นต้น) ท่านอาจารย์จึงกล่าว

คุณ เพ็ญ พูนสุวรรณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฌานสมฺผลฺเสณ พุสฺติ. ยถา ภิสฺชชฺเมว
 เกสฺชชฺช^๑, เอว^๑ อากาसानนฺตเมว
อากาसानนฺจ สโยคปรสฺส ต-การสฺส
 จ-การ^๑ กตฺวา. ฌานสฺส ปวตฺตัญฺจนาภาวโต
 อารมฺมณ^๑ อธิญฺจนาญฺเจน "อายตนมสฺสา"ติ
 วุตฺต^๑, อธิญฺจนาญฺเจ อายตน-สทฺส
 ทสฺสนโต. การณการสฺสชาติเทสนิวาสตฺถเปี
 อายตน-สทฺโท อธิ ยุชฺชเตว.

ว่า "ตรัสเรียกกสิณฺคชาภูมิภาสว่า อากาโส"
 ดังนี้. อากาโส ชื่อว่ากสิณฺคชาภูเ เพราะ
 อรรถว่าเป็นเหตุกสิณฺคภูเเพกไป, กสิณฺคชาภูเ
 นั้นเอง เป็นกสิณฺคชาภูมิเ. คำว่า แม้ด้วย
อำนาจแห่งมณสิการ คือแม้ด้วยอำนาจแห่ง
 มณสิการคือการบริกรรมอันเป็นไป โดย
 อากาโรที่แผ่ไปอย่างหาที่สุคมิได้ โดยการ
 ถือเอาอากาโสว่า เป็นที่ว่างเว้นจากรูป ไม่
 ถือเอาปริจเจทากาส (ที่ว่างที่ถูกตัดคตอน).
 คำว่า ยอมแผ่ไปหาที่สุคมิได้ คือยอมกระทบ
 ด้วยฌานผัสสะ อันมีบริกรรมสัมผัสเป็น
 เบื้องคต้น กระทำให้ไม่มีที่สุค โดยภาวะที่ไม่
 ถือเอาปริจเจทากาส. เปรียบเหมือนว่า
 ภิสฺชชชนั้นเอง เป็นเกสฺชชช (แปลว่า ยา)
 ฉนฺโต, อากาसानนฺตนั้นเองเป็น
อากาसानนฺจ ฉนฺตนั้น เพราะทำ ต-อักษร
 ซึ่งอยู่หลังสังโยค (อักษรชื่อนคือ น) ให้เป็น
 จ-อักษร. ท่านกล่าวถึงอารมณ (ที่เรียกว่า

^๑ ฉ. ภิสคฺคเมว เกสชช.

คุณเพ็ญ พูนสุวรรณ

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธานุชา

อากาสนัญจะ) ว่า "เป็นอายชนะ" โดย
 ความหมายว่า เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งฌานนี้
 เพราะความเป็นที่ตั้ง คือที่เป็นไปแห่งฌาน,
 เพราะศัพท์ว่าอายชนะ ปรากฏในความหมาย
 ว่า เป็นที่ตั้งอาศัย. ศัพท์ว่าอายชนะ แม้ใน
 ความหมายว่าเป็นเหตุ เป็นบ่อเกิด เป็น
 สถานที่เกิด และเป็นที่อยู่ ก็ใช้ในฉานนี้ได้
 เหมือนกัน.

วิญญาณียายชนะกถา

พรรณนาถว่าด้วยวิญญาณียายชนะ

๒๘๑. จินฺได จริโต ปคฺคณิกโต
 อวชฺชชานาทิลกฺขโณ วสีภาโว เอเตนาคิ
 จินฺตวสีภาโว, เตน จินฺตวสีภาเวน.
 รูปาวจรสณฺฑณฺ์ อนตฺถิกมิตฺตวา อนธฺคินฺตพฺพโต,
 ตํสทคตสณฺฑณามนสิการสมฺทหาจรสฺส หาน-
 ภาคฺยภาวาทโต, ตํ สมตฺถิกกเมเนว
 ตพฺพณฺเสํ สมตฺถิกกมิตฺตพฺพานํ สมตฺถิกกมสิทฺธิโต
 จ วุตฺตํ "อาสนนฺรูปาวจรชฺฌานปจฺจตฺถิกา"ติ.

๒๘๑. พระโยคาวจร ชื่อว่าได้สั่งสม
 วสีภาวะ เพราะอรรถว่า ได้สั่งสม คือ
 ประพฤติกระทำให้คล่องแคล่วซึ่งวสีภาวะ อัน
 มีการนี้ถึง(องค์ฌาน)เป็นต้นเป็นลักษณะ,อัน
 พระโยคาวจรผู้ได้สั่งสมวสีภาวะนั้น. เพราะ
 ไม่ก้าวล่วงรูปาวจรสัญญาแล้ว ก็ไม่อาจบรรลุ
 ได้, เพราะความเป็นไปในการทำให้ไว้ในใจซึ่ง
 สัญญาอันสหระตด้วยรูปาวจรฌานนั้น เป็นเหตุ

คุณ เขียน พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิชาปฏิบัติบรูณาบาย ภาวนาบาย อูปรูปริวิเสสวาท- นำมาซึ่งความเป็นทานภากิยสมาธิ (สมาธิมี
 ภาวโต, ปณีตภาวสิทธิโต จ ปจมารูปโต ส่วนแห่งความเสื่อม), และเพราะความ
 ทุติยารูปปี สนุตตรสภาวุติ อาท "โน จ ก้าวล่วงธรรมที่ควรก้าวล่วงอย่างอื่น จาก
วิญาณัญจายตนมิว สันตา"ติ. วุชติ ทิ รูปาวจรณานั้น จะมีอันสำเร็จได้ โดยการ
 "สุปเปตตรา โทหนติ, ปจจิมมา ปจจิมมา ก้าวล่วงรูปาวจรณานั้นนั้นแหละ(ก่อน) ท่าน
 อธิธา"ติ. อนนตฺ อนนตฺติ เกวล "อนนตฺ จึงกล่าวว่า "(สมบัตินี้) มีวิชาคือ
อนนตฺ"ติ น มนสิกาตพฺ น ภาวตพฺ, รูปาวจรณอยู่ใกล้" ดังนี้. อรูปาวจรณ
 "อนนตฺ วิญาณํ อนนตฺ วิญาณนฺ"ติ ปน ที่ ๒ มีสภาวะสงบยิ่งกว่าอรูปาวจรณที่ ๑
 มนสิกาตพฺ, "วิญาณํ วิญาณนฺ"ติ วา. เพราะภาวะที่ภาวนา (การเจริญเพื่อทำ
 อรูปาวจรณที่ ๒ ให้เกิดขึ้น) อันดำเนิน
 ตรงวิถีแล้ว เป็นเหตุนำมาซึ่งความวิเศษ
 ยิ่ง ๆ ขึ้นไป, และเพราะเป็นเหตุสำเร็จ
 ความประณีต เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่า "และจะสงบเหมือนอย่าง
วิญาณัญจายตนะก็หาไม่" ดังนี้. จริงอยู่
 ท่านจักกล่าว(ต่อไปข้างหน้า)ว่า "ในอรูป-
 สมบัติเหล่านี้ อรูปสมบัติหลัง ๆ ประณีต
 ดีกว่า" ดังนี้. คำว่า ไม่มีที่สุด ไม่มีที่สุด

^๑ วิสุทธิมคค. ๒/๑๕๑.

คุณเพ็ญ พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ความว่า ไม่พึงมนสิการ คือไม่พึงเจริญไปว่า "ไม่มีที่สุด ไม่มีที่สุด" อย่างเดียว, แต่พึงมนสิการไปว่า "วิญญาณไม่มีที่สุด วิญญาณไม่มีที่สุด", หรือพึงมนสิการไปว่า "วิญญาณวิญญาณ" ดังนี้.

ตฺสฺมี นิมิตฺเตติ ตฺสฺมี ปจฺมารูป-
วิญญาณสงฺขาเต วิญญาณนิมิตฺเต. จิตฺตํ
จาเรนตฺสฺสาติ ภาวนาจิตฺตํ ปวตฺเตนตฺสฺส.
อากาสํญฺเจ วิญญาณเตติ กลฺลิตฺตฺสฺมาภิมากาสํ
ผริตฺวา ปวตฺเตเต ปจฺมารูปวิญญาณ
อารมฺมณฺเฑ. อฺปฺเปตฺติ อฺปฺปนาวเสน
ปวตฺตติ. สภาวธมฺเมปิ อารมฺมณฺสมตฺกิกม-
ภาวนาภาวโต อิทํ อฺปฺปนาวปฺตฺตํ โหติ
จตุตฺถารูปํ วีย. อฺปฺปนानโย ปเนตฺถ
วุตฺตนเยเนวาทิ เอตฺถ ทฺติยารูปชฺฎาเน
ปฺริมาเก ตีณิ, จตุตฺถาริ วา ชวณานิ
กามาวจฺรานิ อุเปกฺขาวาเทนาสมฺปยุตฺตาเนว
โหนติ. "จตุตฺถํ ปณฺจมํ วา อรุปาวจฺรณฺ"ติ-

คำว่า ในนิมิตนั้น คือในวิญญาณนิมิต
กล่าวคืออรุปวิญญาณดวงที่ ๑ นั้น. คำว่า
ทำจิตให้เที่ยวไป คือทำภาวนาจิตให้เป็นไป.
คำว่า ในวิญญาณที่แผ่ไปยังอากาศ คือใน
อรุปวิญญาณที่ ๑ อันเป็นอารมณฺ์ ซึ่งเป็นไป
แผ่ไปยังกลฺลิตฺตฺสฺมาภิมากาส. คำว่า ย่อมถึง
อํปฺปนา คือย่อมเป็นไปด้วยสามารถอํปฺปนา.
อรุปวิญญาณที่ ๒ นี้ ย่อมเป็นอันถึงอํปฺปนาได้
ในอารมณฺ์แม้ที่เป็นสภาวธรรม เช่นเดียวกับ
อรุปวิญญาณที่ ๔ เพราะความเป็นภาวนา
ก้าวล่วงอารมณฺ์. ในคำว่า ส่วนนัยแห่ง
อํปฺปนาในวิญญาณัญจายตนะนี้ พึงทราบตามนัย
ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วนั้น แต่ละ นี้ มีความว่า

๑
 อาทินา ปรมารูปชุฒาเน วุตฺเตน นเยน,
 อถวา อปปนानโยติ สภาวธมฺเมปิ
 อารมฺมเณ ฌานสฺส อปปนानโย
 อารมฺมณตฺถิกุมภาวนาวเสน อารูปิ
 อปปนํ ปาปฺพณตฺติ, "อปปนानุปตฺตสฺเสว
 ฌานสฺส อารมฺมณสฺมตฺถิกุมมตฺตํ ตตฺถ
 โทตี"ติ มรณานุสฺสตีนิเทศ^๒ วุตฺเตน
 นเยน เวทิตฺพฺโพติ อตุโถ.

พึงทราบตามนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ใน
 อรูปฌานที่ ๑ ว่า ในอรูปฌานที่ ๒ ชวนจิต ๓
 หรือ ๔ ขณะข้างต้น เป็นกามาวจรจิตอัน
 สัมผัสกับอุเบกขาเวทนาเท่านั้น. "ชวนจิต
 ขณะที่ ๔ หรือ ๕ เป็นอรูปาวจรจิต" ดังนี้
 เป็นต้น, อีกนัยหนึ่ง คำว่า นัยแห่ง
อปปนา ได้แก่ นัยอปปนาแห่งฌาน ในอารมณ์
 แม้ที่เป็นสภาวธรรม คือว่าอรูปฌานย่อมถึง
 อปปนาได้ โดยเกี่ยวกับเป็นภavnาก้าวล่วง
 อารมณ์, ความว่า พึงทราบตามนัยที่ข้าพเจ้า
 ได้กล่าวแล้วในมรณานุสตีนิเทศว่า "ในอรูป-
 ฌานนั้น มีแต่เพียงการก้าวล่วงอารมณ์ของ
 ฌาน ที่ถึงอปปนาแล้วเท่านั้น" ดังนี้.

๒๔๒. สพฺพโสตี สพฺพภากาเรน
 ปรมารูปเป "อาสนฺนรูปชฺชุฒานปฺจตฺถิกตา,
 อสนฺตสฺสภาวตา"ติเอวมาทินา สพฺพเพน
 โทสทสฺสนากาเรน, ตตฺถ วา นิกฺกนฺตฺปิ-

๒๕๒. บทว่า สพฺพโส ความว่า โดย
 อาการทั้งปวง คือโดยอาการที่สังเกตเห็นโทษ
 ทั้งสิ้น ในอรูปฌานที่ ๑ โดยนัยมีอาทิอย่างนี้
 ว่า "มีความเป็นฌานที่มีข้าศึก คืออรูปฌาน

^๑ วิสุทธิธรรมคค. ๒/๑๓๖.
^๒ วิสุทธิธรรมคค. ๒/๑๔.

ปทานอนาวชฺชิตุกามตาหิอากาเรน, สัพฺพํ อยู่ใกล้, มีความเป็นฌานที่มีสภาวะไม่สงบ",
 ภา กุสลวิปากิรียาเกทโต อนวเสสนฺติ หรือว่า โดยอาการมีการละความอาลัยใน
 อตุโธ. สวามตฺโธ เญฺจสา วุตฺตนฺเยน อรูปฌานที่ ๑ นั้น ความเป็นผู้ไม่ต้องการจะ
 ฌาคํ สกฺกาติ อาท "สัพฺพโสติ อิทํ นึกถึงเป็นต้น, อีกอย่างหนึ่ง (ก้าวล่วง
วุตฺตนฺยเมวา"ติ. ฌานสุส อากาสานฺญ- อากาสานฺญายตนะ) ทั้งปวง ก็ไม่มีเหลือ
 ฌายตฺนตา พาทิรตฺตสมาสฺวเสณ เญฺจสา โดยประเภทแห่งฌานที่เป็นกุสล วิบาก และ
 วุตฺตาคิ อาท "บุพฺเพ วุตฺตนฺเยน ฌานมฺปิ กิรียา. ก็อรรถาธิบายนั้น บัณฑิตอาจทราบ
อากาสานฺญายตฺน"ติ. อารมฺมสฺส ปน ได้ ตามนัยที่ท่านกล่าวไว้แล้วในหนหลัง
 สมานาธิกรณสมาสฺวเสนาติ ตํ หสฺเสตฺตํ เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"อารมฺมณฺณ"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ "บทว่า สัพฺพโส นี มินฺยอฺนํได้กล่าวแล้ว
"ปุริมฺนเยเนวา"ติ อิทํ "นาสุส อนฺโต"ติ- นั้นทีเดียว" ดังนี้. ภาวที่ฌานชื่อว่า
 อาทินา วุตฺตปทสิทฺธิ สนฺธาย วุตฺตํ. อากาสานฺญายตนะ ท่านได้กล่าวไว้แล้ว
 ยถา อธิจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ, เอวํ ในหนหลัง โดยเกี่ยวกับ เป็นคำที่เป็น
 สยฺชาติเทสฺสุเจเนปิ ายตฺน-สทฺเทเน อธิ พาทิรตฺตสมาสฺ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าว
 อตุโธ มุชฺชตีติ หสฺเสตฺตํ "ตถา"ติอาทิ วุตฺตํ. ว่า "แม้ฌานที่ชื่อว่าอากาสานฺญายตนะ
 ตตฺถ สยฺชาติ เอกุถาคิ สยฺชาติ, ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น" ดังนี้. เพื่อ
 สยฺชาติ เอว เทโส สยฺชาติเทโส. ฌานํ แสดงข้อที่ว่า ส่วนภาวที่อารมฺม ชื่อว่า
 อปฺปวตฺตติกรณ. อารมฺมณฺ อมฺนสิกรณ. อากาสานฺญายตนะได้ ก็โดยเกี่ยวกับ เป็นคำ

๑. ฉ. สนฺทสฺเสตฺตํ.

คุณเพียร พูนสุวรรณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุภย^๑ปิ วา อุภย^๒ดา โยเขตพุ^๒. ฌานสุสา^๒ปิ สมาส^๒ที่มีอิทธิ^๒ระเสมอกัน ตั้ง^๒นนั้น ท่าน
 หิ อนุว^๒ชชน^๒, ชวนปฏิปา^๒ทเก^๒น วา อาจารย์จึงกล่าว^๒ว่า "แม่^๒อารม^๒ณ^๒" (ก็ชื่อ^๒ว่า
 ภาว^๒กมน^๒สุ^๒ส อนุ^๒โต^๒กร^๒ณ^๒ อม^๒น^๒สิ^๒กร^๒ณ^๒, อากา^๒สา^๒น^๒ญ^๒จา^๒ย^๒ต^๒นะ) ตั้ง^๒นี้^๒เป็น^๒ต้น. ในคำ^๒
 อาร^๒ม^๒ณ^๒สุ^๒ส จ อาร^๒ม^๒ณ^๒กร^๒ณ^๒ว^๒เส^๒น เหล่า^๒นั้น คำ^๒ว่า "ตาม^๒น^๒ัย^๒ก่อน^๒นั้น^๒แหละ^๒" นี้
 อป^๒ป^๒ว^๒ต^๒ต^๒น^๒ อป^๒ป^๒ว^๒ต^๒ติ^๒กร^๒ณ^๒ติ อต^๒ถ^๒สุ^๒ส ท่าน^๒กล่าว^๒ห^๒มา^๒ย^๒เอา รูป^๒สำ^๒ร^๒เ^๒ง^๒แห่ง^๒ท^๒ที่^๒ได้
 ส^๒ม^๒ภ^๒ว^๒โต เอก^๒ช^๒ณ^๒ ก^๒ท^๒ว^๒า ส^๒าม^๒ณ^๒ณ^๒ิ^๒ท^๒ะ^๒เส^๒น, กล่าว^๒ไว้ ด้วย^๒คำ^๒ว่า "ชื่อ^๒ว่า^๒อน^๒ัน^๒ตะ เพราะ
 เอก^๒เส^๒สน^๒เย^๒น วา. อรรถ^๒ว่า เป็น^๒สิ่ง^๒ที่^๒หา^๒ที่^๒สุ^๒ค^๒มิ^๒ได้" เป็น^๒ต้น.

ท่าน^๒อาจารย์^๒ประ^๒ส^๒ง^๒ค^๒์^๒แ^๒ส^๒ด^๒ง^๒ว่า ความ^๒ห^๒มา^๒ย^๒
 ใน^๒คำ^๒ว่า^๒อากา^๒สา^๒น^๒ญ^๒จา^๒ย^๒ต^๒นะ นี้ ย่อม^๒ห^๒มา^๒ะ-
 ส^๒ม^๒ค^๒ั^๒ย^๒อาย^๒ต^๒น^๒ค^๒ั^๒พ^๒ท^๒ แม่^๒ที่^๒มี^๒ความ^๒ห^๒มา^๒ย^๒ว่า เป็น^๒
 ปร^๒ะ^๒เท^๒ศ^๒ที่^๒เก^๒ิด^๒ เ^๒ห^๒มี^๒อน^๒อย่าง^๒ที่^๒ห^๒มา^๒ะ^๒ส^๒ม^๒ค^๒ั^๒ย^๒
 อาย^๒ต^๒น^๒ค^๒ั^๒พ^๒ท^๒ที่^๒มี^๒ความ^๒ห^๒มา^๒ย^๒ว่า เป็น^๒ที่^๒ตั้ง^๒อา^๒ค^๒ั^๒ย^๒
 ตั้ง^๒นี้^๒ จึง^๒กล่าว^๒ว่า "ต^๒ถ^๒า" ตั้ง^๒นี้^๒เป็น^๒ต้น.
 ใน^๒คำ^๒นั้น ชื่อ^๒ว่า^๒ส^๒ัญ^๒ชา^๒ติ เพราะ^๒อ^๒ร^๒ท^๒ว่า^๒เป็น^๒
 ที่^๒เก^๒ิด, ส^๒ัญ^๒ชา^๒ติ^๒นั้น^๒เอง^๒เป็น^๒เท^๒สะ จึง^๒ชื่อ^๒ว่า
ส^๒ัญ^๒ชา^๒ติ^๒เท^๒สะ (แปล^๒ว่า^๒ปร^๒ะ^๒เท^๒ศ^๒ที่^๒เก^๒ิด).
 พ^๒ึง^๒ปร^๒ะ^๒ก^๒อบ^๒ณ^๒า^๒น^๒ ไว้^๒ด้^๒วย^๒การ^๒กร^๒ะ^๒ท^๒า^๒ไม่^๒ให้
 เป็น^๒ไป. พ^๒ึง^๒ปร^๒ะ^๒ก^๒อบ^๒อ^๒ร^๒ม^๒ณ^๒ไว้^๒ด้^๒วย^๒การ^๒ไม่

^๑ ฉ. อุภยดา โยเขตพุพา.

^๒ อภ. วิ. ๓๕/๓๒๘.

คุณเพ็ญ พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทำให้ไว้ในใจ. หรือว่าพึงประกอบธรรมชาติ ทั้ง ๒ ไว้ด้วยประการทั้ง ๒. จริงอยู่ แม้ การไม่นึกถึงฉนวน, หรือการไม่ทำวัจจจิต ให้มีอันสิ้นสุดไป ด้วยชวนปฏิบัติทมนสิการ ก็ชื่อว่าเป็นการไม่ทำ(ฉนวนนั้น)ไว้ในใจ, และ การไม่ทำอารมณ์ให้เป็นไป โดยเกี่ยวกับการ ทำให้เป็นอารมณ์ ชื่อว่าเป็นการกระทำ (อารมณ์)ไม่ให้เป็นไป เพราะมีอรธอยู่ อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสรวมเอา ธรรมชาติทั้ง ๒ เข้าด้วยกัน (ด้วยคำว่า อากาสนัญญาตนะเพียงคำเดียว) โดยเป็น คำแสดงไขอย่างสามัญ, หรือโดยนัยที่เหลือ ไว้บทเดียว.

ปุพฺเพ อนนฺตสฺส อากาสนฺตสฺส อรูปวิญญาณดวงแรก เรียกว่า "อนนฺต อารมฺมณกรณวเสน ปจฺมารูปวิญญาณํ อตฺตโน วิญญาณํ" เพราะพระโยคาวจรพึงทมนสิการ ผรณากาเรเนว "อนนฺตฺตํ"ติ มนสิกาตพฺพตฺตา ไปว่า "หาที่สุดมิได้" ตามอาการที่แผ่ไปของ "อนนฺตํ วิญญาณํ"ติ วุตฺตฺตํ ปุณฺ ตนนั่นเอง โดยเกี่ยวกับการกระทำอากาส มนสิการวเสน วา "อนนฺตฺตํ"ติ วุตฺตํ, อันหาที่สุดมิได้ให้เป็นอารมณ์ไว้ตอนต้น อีก สัพฺปโส มนสิกรณวเสนาคิ อธิปฺปาโย. อย่างหนึ่ง เรียกว่า "อนนฺตํ" โดยเกี่ยวกับ

คุณเพี้ยน พุณสุวรรณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เตนาท "อนวเสสโต มนสิกรุโโต
'อนนตฺน'ติ มนสิกรุโตีติ. ฉานวิภุเก^๑
 อยเมวตฺโต วุตฺโตติ หฺสฺเสนฺโต "ยฺมป"^๒
วิภุเก วุตฺตฺน'ติอาทิมาท. ตฺสฺสา ปาฬิยา
 เอวฺ วา อตุโถ เวทิตฺพุโพ : ตํเยว
 อากาสํ สุญฺจํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณญายตฺน-
วิญฺญาณณ มนสิกรุโตีติ. อโย ปนตฺโต
ยุตฺโต วีย หิสฺสตี, ตํเยว อากาสํ
วิญฺญาณณ สุญฺจํ เตน คหิตาการํ มนสิกรุโตี.
 เอวฺ ตํ วิญฺญาณํ อนนตํ หฺรตีติ. ยํ หิ
 อากาสํ ปฺจมารูปปฺสมฺจํ วิญฺญาณณ อนนตํ
หฺรตี, ตํ หฺรตฺการสฺหิตเมว วิญฺญาณํ
มนสิกรุโโต หฺตฺติยารูปปฺสมฺจํ อนนตํ
หฺรตีติ วฺจฺจตี.

การกระทำไว้ในใจ ซ้ำอีก, อธิบายว่า โดย
 เกี่ยวกับการทำไว้ในใจ อย่างหมดสิ้น.
 เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"เมื่อทำไว้ในใจ ฯลฯ โดยไม่มีเหลือ
ก็ชื่อว่าทำไว้ในใจว่า 'หาที่สุดมิได้'" ดังนี้.
 ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า แม้ในฉานวิภังค์
 ก็ตรัสความหมายนี้แหละไว้ ดังนี้ จึงกล่าวว่า
"แม้คำที่ตรัสไว้ ในคัมภีร์พระวิภังค์อันใด"
 ดังนี้เป็นต้น. อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบความ-
 หมายแห่งพระบาลีนั้นอย่างนี้ว่า : ย่อมทำไว้
 ในใจซึ่งวิญฺญาณอันแผ่ไปยังอากาศนั้นนั่นแหละ
 ด้วยวิญฺญาณญายตฺนวิญฺญาณ ดังนี้. ก็ความ-
 หมายนี้ปรากฏว่าน่าจะถูกต้องแล้ว, ความว่า
 ย่อมทำไว้ในใจซึ่งวิญฺญาณ อันแผ่ไปยังอากาศ
 นั้นนั่นแหละ ที่มีอาการอันวิญฺญาณนั้นถือเอาได้
 แล้ว. ชื่อว่าย่อมแผ่ไปยังวิญฺญาณนั้น หาที่สุด
 มิได้ อย่างนี้ ฉะนั้นแล. จริงอยู่ พระโยคีผู้
 พร้อมเพรียงด้วยอรุณวิญฺญาณที่ ๑ แผ่อากาศ

^๑ อภี. วิ. ๓๕/๓๒๘.

^๒ ฉ. ยํ ปน.

คุณเพี้ยน พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โคไป หาทที่สุดมิได้ ด้วยวิญญาน, พระโยคีผู้
พร้อมเพรียงด้วยอรุวิญญานที่ ๒ เมื่อทำไว้ในใจ
ซึ่งวิญญานอันเป็นไปร่วมกันกับอาการ
ที่แผ่ไปยังอากาศนั้นนั่นเอง เรียกว่าแผ่ไป
หาทที่สุดมิได้.

มนสิการวเสน อนนุตพรณาการณ อธิ
อนนุตตา, น อากาสสัส วิย ออุปาทนุตาหิ-
อภาเวนาติ "นาสัส อนโตติ อนนฺตนฺ"ติ
เอตฺตกเมวาท. "รฺหฺที่สฺทโท"ติ อิมินา
"วิญฺญาณานณฺจนฺ"ติ เอตสฺส ปทสฺส อตฺเถ
วิญฺญาณณฺจ-สฺทโท นิรุโฬหฺติ ทสฺเสติ,
ยถาวุคฺคํ วา วิญฺญาณํ หุติยารูปชฺฌาเนน
อณฺจียฺติ วุคฺตกาการณ อาลมฺพียฺตีติ
วิญฺญาณณฺจฺนฺติ เอวเมตฺถ อตฺถิ ทรฺฐจฺโพ.
เสสฺสิ วุคฺตตฺถกเมวาทิ อาท, "เสสฺสิ
ปฺริมฺสฺทิสเมวาทิ".

ในอรุวิญญานที่ ๑ นี้ มีความเป็น
อนันตะ (หาทที่สุดมิได้) ด้วยสามารถแห่ง
การทำไว้ในใจ โดยอาการที่แผ่ไปหาทที่สุด
มิได้, มิใช่มีความเป็นอนันตะ เพราะความ
ไม่มีที่สุดคือความเกิดขึ้นเป็นต้น เหมือนอย่าง
อากาศ เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าว
ว่า "ชื่อว่าอนันตะ เพราะอรรถว่า เป็นสิ่ง
หาทที่สุดมิได้" เพียงแค่นั้นเท่านั้น. ด้วยคำว่า
"รฺหฺที่สฺทโท" นี้ ท่านแสดงศัพท์ว่าวิญญาน์จะ
ในอรรถแห่งบทว่า "วิญฺญาณานณฺจ" นี้ เป็น
ศัพท์ที่นิยมใช้, อีกอย่างหนึ่ง ในคำว่า
วิญญาน์จะ นี้ บัดดีตพึงเห็นความหมาย
อย่างนี้ว่า วิญญานตามทีกล่าวแล้ว (คือ
อรุวิญญานที่ ๑) ชื่อว่า วิญฺญาณณฺจ เพราะ

คุณเพียร พุณฺสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อรรถว่าอุกอรูปานที่ ๒ ดังไว้ คือ
 หนองเหนียว โดยอาการที่กล่าวแล้ว. คำ
 ที่เหลือ มีอรรถอันได้กล่าวแล้วนั้นเพียว
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"คำที่เหลือก็มีอรรถเหมือนกัน กับที่กล่าวไว้
 ก่อน ๆ นั้นเอง" ดังนี้.

อากิณญายตนกถา

พรรณนากถาว่าด้วยอากิณญายตนะ

๒๘๓. ตติยารูปกมุขานาเน ยี่ เหฎฐา
 วุตตสหัสสิ, ตั วุตตนยานุสาเรน เวทิตพพิ,
 อปุพพิเมว วณฺณยิสฺสาม. ตตฺถ ตฺสเสวาติ
 ยี่ อารมฺมณิ อารพฺภ วิณฺณายตนํ ปวตฺตํ,
 ตฺสเสว. ก็ ปน ตนฺติ อาห
"อากาสานญายตนวิณฺณายตนสฺสา"ติ. เอเตน
 ตโต อณฺณํ ตติยารูปชฺชานสฺส อารมฺมณิ
 นตฺถิติ ทฺสเสติ. "อารมฺมณฺญตฺสสา"ติ
 อิมินา ตฺสส อนารมฺมณฺญตฺ หุตติยารูปวิณฺณาย

๒๘๓. ในอรูปกรรมฐานที่ ๓ มีคำใด
 เหมือนกับคำที่ท่านกล่าวแล้วในหนหลัง, พึง
 ทราบค่านันตามทำนองแห่งนัยที่ข้าพเจ้ากล่าว
 อธิบายแล้ว, ข้าพเจ้าจักพรรณนาเฉพาะคำที่
 ยังไม่เคยพรรณนาเท่านั้น. ในคำเหล่านั้น
 คำว่า แห่งอารมณนั้นนั่นแหละ คือแห่งอารมณ
 ที่วิญญานญายตนะปรารภเป็นไป นั้นแหละ.
 ถามว่า ก็อารมณนั้นคืออะไรเล่า ท่านอาจารย์
 กล่าวว่า "คือแห่งอากาสานญายตนวิณฺณาย"

คุณเพ็ญ พูนสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิเวศเตติ. อาภาโวติ นตฺถิตา. สฺยตฺตาติ
 ริตฺตคา. วิวิตฺตกาโรติ วิเวโก. ตีหิปี
 ปเทหิ ปจมารูปวิญญานสฺส อปคมเมว
 ทหติ. "มนสิกาตฺตโพ"ติ วุตฺวา มนสิการวิธึ
 ทสฺเสตฺถ "ตฺถ วิญญานน"ติอาทึ วุตฺถ. ตตฺถ
อมนสิกริตฺวาติ สพฺเพน สพฺพิ มนสิกตฺวา
 อจฺนิตฺตฺวา. วา-สทฺโท อนิยมฺภูโร, เตน
 ตีสุ ปกาเรสุ เอเกน อตฺถสึหุธีติ ทสฺเสติ.

ดังนี้. ด้วยคำนี้ ท่านแสดงว่าอารมณ์แห่ง
 อรูปฌานที่ ๓ อันอื่นไป จากความไม่มีแห่ง
 อากาสาณัญจายตนวิญญานนั้น หามิได้. ด้วย
 คำว่า "อันเป็นอารมณ์" นี้ ท่านปฏิเสธอรูป-
 วิญญานที่ ๒ อันมิได้เป็นอารมณ์ของอาภิญา-
 ญายณะนั้น. บทว่า อาภาโว แปลว่าความ
 ไม่มี. บทว่า สฺยตฺตา แปลว่าความว่างเปล่า.
 บทว่า วิวิตฺตกาโร (อาการที่ว่างเว้น)
 ได้แก่ความสงบไป. ท่านกล่าวถึงความ
 ปราศไปแห่งอรูปวิญญานดวงที่ ๑ ไว้ด้วยบท
 ทั้ง ๓ นั้นเอง. ท่านอาจารย์ครั้งกล่าวว่า
 "พึงทำไว้ในใจ" ดังนี้แล้ว ประสงค์แสดงวิธี
 ทำไว้ในใจ จึงกล่าวว่า "(คือไม่ทำไว้
 ในใจ)ซึ่งวิญญานนั้น" ดังนี้เป็นต้น. ในคำ
 เหล่านั้น คำว่า ไม่ทำไว้ในใจ คือไม่ทำไว้
 ในใจ ได้แก่ไม่คิดถึงอย่างสิ้นเชิง. วา ศัพท์
 มีอรรถว่าไม่กำหนดแน่นอน, ด้วย วา, ศัพท์
 นั้น ท่านแสดงว่าในประการทั้ง ๓ (มีประการ
 ว่า "นตฺถิ นตฺถิ" เป็นต้น) ด้วยประการ
 เดียว ก็สำเร็จประโยชน์ได้.

คุณ เพี้ยน พูนสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตสฺมี นิมิตฺเตติ ตสฺมี ปจมารูป-
 ญาณาสฺส อภาวสงฺขาเต ฌานูปฺตฺตนิมิตฺเต.
อากาเส พฺภูเจติ อากาเส ฝริตฺวา ปวตฺเต.
 "อากาสพฺภูเจ"ติ วา ปาโร.
สฺสณฺณวิวิตฺตนตฺติภาเวติ สฺสณฺณาเว,
 วิวิตฺตภาเว, นตฺติภาเว จาติ เยน
 อากาเรน ภาวิทฺ, ตสฺส คหณตฺถํ วุตฺตํ.
 อถวา สฺสณฺณวิวิตฺตนตฺติภาเวติ สฺสณฺณวิวิตฺ-
 สงฺขาเต นตฺติภาเว, เตน วินาสภาวเมว
 หสฺเสติ, น ปุเร อภาวาทิเก.

คำว่า ในนิมิตนั้น ได้แก่ในนิมิตคือเหตุ
 เกิดขึ้นแห่งฌาน กล่าวคือความไม่มีแห่งอรูป-
 ญาณที่ ๑ นั้น. สอนบทว่า อากาเส พฺภูเจ
 แปลว่า (ในความไม่มีแห่งมหัคตญาณ) อัน
 เป็นไปแต่ไปยังอากาศ. หรือว่าปาฐะจะเป็น
 "อากาสพฺภูเจ" ดังนี้. บทว่า สฺสณฺ-
วิวิตฺตนตฺติภาเว แปลว่าในความว่างเปล่า,
 ในความว่างเว้นไป, และในความไม่มี ดังนี้
 ท่านกล่าวไว้เพื่ออันถือเอาได้ (เข้าใจ) ซึ่ง
 อาการที่เป็นเหตุทำให้เกิดขึ้น. อีกนัยหนึ่ง
 บทว่า สฺสณฺณวิวิตฺตนตฺติภาเว แปลว่าในความ
 ไม่มี กล่าวคือความว่างเปล่าและความ
 ว่างเว้น, ด้วยคำนั้น ท่านแสดงถึงความ
 ไม่มี คือความพินาศไปนั่นเอง, ไม่ใช่
 แสดงถึงความไม่มีมาก่อนเป็นต้น.

ตสฺมี หิ อปฺปนฺนาจิตฺเตติ
 อากิณฺณจฺญายตนฌานสมฺปยุตฺเต อปฺปนฺนาวเสน
 ปวตฺเต จิตฺเต, ตสฺมี วา ปจมารูปปฺสฺส
 อปคฺมนสงฺขาเต นตฺติภาเว ยถาวุตฺเต

คำว่า คือว่าเมื่ออัปปนาจิตนั้น เกิดขึ้น
 แล้ว คือ เมื่อจิตที่สัมปยุตกับอากิณฺณจฺญายตน-
 ฌาน อันเป็นไปด้วยสามารถอัปปนาเกิดขึ้น
 แล้ว, หรือว่าเมื่ออัปปนาจิตตามที่กล่าวแล้ว

คุณ เพ็ญ พูนสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปนาจิตฺเต อุปฺปนฺเน. โส ภิกฺขุ อภาวเมว
 ปสฺสนฺโต วิหรตีติ สมฺพฺนฺโธ. ปฺริโส กตฺถจิ
 กนฺตฺวา อากนฺตฺวา สฺสณฺเมว ปสฺสตี,
 นตฺถิภาวเมว ปสฺสตีติ โยชนา. ตํ ฐานฺติ
ตํ สนฺนิปาตฺตฺวานํ. ปฺริกมฺมนฺสีกาเร
อนฺตรฺหิตฺเต อิมินา อารมฺมณฺกรณภาเว
 ตสฺส อนฺตรธานํ น นฺนฺจฺจตฺตาคิ ทสฺเสตี.
 ตตฺริทํ โอบมฺมสฺสนฺทํ : ยถา โส ปฺริโส
 ตตฺถ สนฺนิปิตฺตํ ภิกฺขุสฺสํ ทิสฺวา คโต,
 คโต สพฺเพสุ ภิกฺขุสฺสํ เกนจิเทว กรณฺเยน
 อปคเตสุ อากนฺตฺวา ตํ ฐานํ ภิกฺขุหิ
 สฺสณฺเมว ปสฺสตี, น ภิกฺขุณํ คโตปิ
 อปคตการณํ, เอวมยํ โยคาวจโร ปุพฺเพ
 วิชฺฌานญายตนชฺฌานจกฺขณา ปจฺมารูป-
 วิชฺฌานํ ทิสฺวา ปจฺจา นตฺถีติ
 ปฺริกมฺมนฺสีกาเร ตสฺมี อปคเต
 ตติยารูปชฺฌานจกฺขณา ตสฺส นตฺถิภาวเมว
 ปสฺสนฺโต วิหรตี, น ตสฺส อปคมฺนการณํ
 วิมฺสตี ฌานสฺสํ ตาทิสฺวา โภคาภาวโตติ.
สพฺพโส วิชฺฌานญายตนํ สฺมตฺติกฺกมฺมาตี

นั้น เกิดขึ้นแล้วในความไม่มี กล่าวคือความ
 ปราศไปแห่งอรุปวิญญานดวงที่ ๑. เชื่อม
 ความว่า ภิกษุ นั้น ก็ย่อมสังเกตเห็นเฉพาะความ
 ไม่มีเท่านั้นอยู่. ประกอบความว่า บุรุษไปใน
 ที่บางแห่งเสีย กลับมาพบแต่ที่ว่างเปล่าเท่า-
 นั้น, คือเห็นอยู่แต่ความไม่มีเท่านั้น ดังนี้.
 คำว่า สถานทีนํ คือ(แลดู)สถานที่ประชุมกัน.
 ด้วยคำว่า อันตรธานไปเพราะการทำให้
ในใจ คือการบริกรรม นี้ ท่านอาจารย์
 แสดงว่า วิญญานนั้นมีการอันตรธานหายไป
 ก็เพราะ ไม่มีการกระทำให้เป็นอารมณ์ไว้
 ไม่ใช่เพราะมันเสื่อมหายไป. ต่อไปนี้เป็นข้อ
 เที่ยมเคียงกับอุปมาในอุปไมยนั้น : เปรียบ-
 เหมือนว่าบุรุษผู้นั้น เห็นหมู่ภิกษุประชุมกันอยู่
 ณ สถานที่นั้นแล้วก็ไปเสีย, เมื่อภิกษุทุกรูป
 หลีกไปจากสถานที่นั้น เพราะกรณียกิจบาง-
 อย่างนั้นเทียว เขากลับมาก็ย่อมเห็นแต่
 สถานที่ อันว่างเปล่าจากภิกษุทั้งหลายนั้น
 เท่านั้น, ย่อมไม่มีใครครวญถึงเหตุที่ภิกษุ
 ทั้งหลาย หลีกไปแม้จากสถานที่นั้น ฉันทิ,

คุณเพ็ญ พูนสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอตถ ยํ วุตตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐา
วุตตนยานุสาเรน เวทิตพฺพํ.

พระโยคาวจรผู้^๕ในกาลก่อน เห็นอรูปวิญญาณ
ดวงที่ ๑ ด้วยจักขุ คือวิญญาณ^๕จายตนณาน
แล้ว ในภายหลังเมื่อวิญญาณนั้นปราศไปแล้ว
เพราะการทำให้ในใจ คือการบริกรรมว่า
ไม่มี ก็ย่อมเห็นแต่ความไม่มีแห่งวิญญาณนั้น
ด้วยจักขุคืออรูปณานที่ ๓ เท่านั้นอยู่, ไม่ใคร่-
ครวญถึงเหตุที่วิญญาณนั้นปราศไป เพราะณาน
นั้นไม่มีการคำนึงที่เป็นเช่นนั้น ฉะนั้น ฉะนั้นแล.
ในบทว่า สพฺพโส วิณฺณานจายตนํ สมตฺติกมฺม
นี้ ควรจะกล่าวคำอธิบายโดยไต่, คำ
อธิบายนั้น บัณฑิตพึงทราบตามทำนอง
แห่งนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ในหนหลัง.

๒๘๔. นตฺถิตา ปริยายสฺสณววิตฺตภาวาทิ

"นตฺถิ"ติปทสฺส อตฺถิ วทฺนฺเตน
สฺสณววิตฺตปทานิปี คหิตานิ. อาเมตฺถิตวจนํ
ปน ภาวนาการทสฺสนํ. วิงฺกฺเขปี อิมสฺส
ปทสฺส อยเมวตฺโต วุตฺโตติ ทสฺเสตฺถุ "ยฺมฺภิ
วิงฺกฺเข"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ ตยฺเมว วิณฺณานํ
อภาเวตฺตีติ ยํ ปุพฺพเพ "อนนฺตํ วิณฺณานนฺ"ติ

๒๘๔. ท่านอาจารย์ เมื่อจะกล่าวถึง

ความหมายของบทว่า "นตฺถิ" ว่า ชื่อว่า
"ความไม่มี" โดยปริยายก็ได้แก่ความว่างเปล่า
และความว่างเว้น ดังนั้น จึงได้ถือเอาทั้ง
บทว่า สฺสณ ว้างเปล่า และบทว่า วิวิตฺต
ว่างเว้น. ก็คำพหูซ้ำ ๆ (ว่าไม่มี ไม่มี,
ว่างเปล่า ว่างเปล่า, ว่างเว้น ว่างเว้น)

คุณเพ็ญ พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

พิจารณาว่าสิ้นไป" ดังนี้. บทว่า อัสส แปลว่าของปารุณั้น. บทว่า อัสส อักบทหนึ่ง แปลว่าแห่งวิญญานนั้น. บทว่า อกาเวติ แปลว่าทำไมให้มี. ได้แก่ทำให้โดยประการที่จะไม่ปรากฏแก่ญาณ โดยการไม่กระทำไว้ในใจ. เพราะเหตุที่นั่นแหละจึงชื่อว่า ทำให้ปราศไป คือทำความปราศไป, หรือว่า ทำให้พินาศไป โดยทำตามประการที่จะปรากฏมิได้. เพราะเหตุที่นั่นนั่นเอง ทำให้ อันตรธานไป คือให้ถึงความมีอยู่ภายนอก. คำว่า ไม่ใช่โดยประการอื่น อธิบายว่า พระบาลีนี้ มีความหมายโดยประการที่กล่าวแล้ว, ไม่ใช่โดยประการอื่นจากนี้ เพราะไม่ถูกต้อง.

อัสสาติ ปรมารูปวิญญานาภาวสส. บทว่า อัสส ได้แก่ความไม่มีแห่ง กิญจนนติ กิญจิปิ. สภาวะมมสส อรูปวิญญานดวงที่ ๑. บทว่า กิญจน แปลว่า อกปาวเสสตา นาม ภงฺโก เอว สียาติ สักหน้อยหนึ่ง. ชื่อว่าความมีเหลืออยู่น้อย—อาท "ภงฺกมตฺตมฺปิ อัสส อวสิฏฺฐํ นตฺถิ"ติ. หนึ่งแห่งสภาวะธรรม. ฟังได้แก่ความแตกดับ สติ หิ ภงฺกมตฺตมฺปิ ตสฺส สกิญจนตา สียา. นั่นเอง เพราะเหตุที่นั่น ท่านอาจารย์จึง อกิญจนนติ จ วิญญานสส กิญจิ ปการํ กล่าววว่า "วิญญานนี้ไม่มีสิ่งที่เหลืออยู่โดยที่สุด

คุณเพียน พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ออคเหตุวา สัพเพ สัพพี วิภาวนมาห. เสลี วุคตณยเมว.

แม้เพียงความแตกดับไป" ดังนี้. จริงอยู่ แม้เมื่อเพียงความแตกดับยังมีอยู่ วิญญาณนั้น พึงมีความเป็นวิญญาณที่มีอยู่หน้อยหนึ่ง. อนึ่ง บทว่า อกิจจัน ท่านอาจารย์กล่าวถึงความ ปราศไปอย่างสิ้นเชิงแห่งวิญญาณ ไม่ถือเอา ประการอะไร ๆ. คำที่เหลื่อมนี้ยังอ่านซ้ำพเจ้า ใต้กล่าวแล้วที่เดียว.

เนวสัญญานาสัญญายตนะกถา

พรรณนาภาว่าด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนะ

๒๔๕. โน จ สุนตาติ ยถา

๒๔๕. คำว่า และจะสงบก็หาไม่

เนวสัญญานาสัญญายตนะสมาบัติ สงฆาราวเสสสุขุมภาวะปุตติยา สวิเสสา สุนตา, เอวมยิ อากิจจัญญายตนะสมาบัติ, โน จ สุนตา ททภาวโต. ยา อยิ ขนุเธสุ ปจฺจยยาบนิยตาย, โรคมุลคตาย จ โรคสริกฺขตา, หุขตา สุลโยคาทินา คณฺหสริกฺขตา, ปิฬานนาทินา สลฺลสริกฺขตา

ความว่า เนวสัญญานาสัญญายตนะสมาบัติ ชื่อว่าเป็นธรรมชาติที่สงบ อย่างมีความวิเศษ เพราะ บรรลุความเป็นเศษสังขารละเอียด ฉันท, อากิจจัญญายตนะสมาบัตินี้ จะชื่อว่า เป็นธรรมชาติที่สงบฉันทเดียวกันนั้นด้วย ก็ หาไม่ เพราะไม่มีภาวะนั้น. ความเป็นทุกข นี้ใด ชื่อว่าความเป็นเหมือนโรค เพราะ

คุณ เพ็ญ พุนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๒๕๖๓-๐๖-๑๖

จ, สา สณฺณาย สตี โทตี, นาสตีตี วุตฺถิ สณฺณ โรโค, สณฺณ คฺคฺโท, สณฺณ สฺลฺลน"ติ. สา เจตฺถ ปฏฺกกิจฺจา ปญฺจ โวการภวโต^๑ โอฟาริกสณฺณ เวทิตฺพฺหา. น เกวล สณฺณ เอว, อถ โย เวทนาเจตนาทึนฺมปิ สงฺคโท ทฏฺฐพฺโพ. สณฺณ สีเสณ ปน นิทฺเทโส กโต. เอตฺ สนฺตฺนติ เอตฺ อสนฺตฺมาวกรโรคาทิสฺริกฺข- สณฺณ วโรโต สนฺต. คโต เอว ปณฺตี. กิ ปน ตฺนติ อาท "เนวสณฺณานาสณฺณ"ติ. คทป เทเสณ ตฺสมฺปยุตฺถิ ฉานมาท "อาทึนฺน"ติ. เอตฺถ โรคาทิสฺริกฺขสณฺณ ทิสฺม ภโวปิ^๒ อาทึน โว ทฏฺฐพฺโพ, น อาสนฺน วิณฺณ ฉาน ยตฺน ปญฺจ ตฺถ อิกิตาว. อฺปฺริตี จตุตฺถ ตฺถ ารูปเป. สวาทิ สา เอว. ปวตฺติ ตฺตาคิ^๓ ปวตฺติ ตา นิทฺพตฺติ ตา วพฺล ชิตา.

ความที่ต้งเี่ยววญด้วยปัจจัย ในชั้นตั้ง-
หลาย, และเพราะความเป็นมูลแห่งโรค,
ชื่อว่าความเป็นเหมือนผี เพราะประกอบด้วย
ความเจ็บปวดคือความเป็นทุกข์เป็นต้น, และ
ชื่อว่าความเป็นเหมือนลูกศร เพราะทำความ
เจ็บปวดให้เกิดเป็นต้น, ความเป็นทุกข์นั้น
เมื่อสัญญา มี จึงมีได้, เมื่อสัญญาไม่มี ก็มี
ไม่ได้ เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าว
ว่า "สัญญาเป็นคฺจโรค สัญญาเป็นคฺจผี สัญญา
เป็นคฺจลูกศร" ดังนี้. ก็ในบรรดาสัญญา
เหล่านี้ พึงทราบว่าสัญญาที่มีกิจชัดเจนนั้น
เป็นสัญญาหยาบ เป็นไปในปญฺจโวการภพ.
ไม่ใช่สัญญาแต่อย่างเดียวเท่านั้น, แต่ทว่า
พึงทราบถึงการสังเคราะห์ เอาทั้งสัมปยุต-
ธรรมทั้งหลายมีเวทนา เจตนา เป็นต้น.
แต่ท่านอาจารย์ท่านเทศ(คำแสดงไข)ไว้โดย

^๑ ส. ปญฺจโวการภวตฺตฺตา,
ม. ปญฺจโวการภวคโต.
^๒ ฉ. ...สพฺภาโวปี.
^๓ ฉ. วตฺติตฺตาคิ.

มีสัญญาเป็นประธาน. คำว่า ธรรมชาตินี้ संब ความว่า ธรรมชาตินี้ชื่อว่า संब เพราะเว้น จากสัญญาที่เป็นเหมือนกับโรคเป็นต้นอันสร้าง ความไม่ संब. เพราะเหตุที่นั่นนั่นแหละ จึง ชื่อว่า ประณีต. ก็ธรรมชาตินี้คืออะไรเล่า เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงตอบว่า "คือ เนวสัญญานาสัญญา" ดังนี้. ด้วยการบ่งชี้ ถึงเนวสัญญานาสัญญานั้น ฌานอันสัมปยุตกับ เนวสัญญานาสัญญานั้น ท่านกล่าวว่า "โทย". ในคำว่าโทยนี้ ฟังเห็นว่า แม้ความมีอยู่แห่ง สัญญาเป็นต้นที่เหมือนกับโรคเป็นต้น ก็ชื่อว่า โทย, ไม่ใช่เฉพาะภาวะที่มีช้ำสีก็ คือ วิญญาณัญจายตนะอยู่ใกล้เท่านั้น. คำว่า ในคุณวิเศษที่สูงขึ้นไป คือในอรุณฌานที่ ๔. บทว่า สาว ตัดเป็น สา เอว. คำว่า ที่ทำให้ เป็นไป (กระทำควมไม่มีให้เป็นอารมณ์) ได้แก่ที่ทำให้เป็นไป คือที่ทำให้บังเกิด ที่ใช้สอยอยู่.

ตสมิ นิมิตเตติ ตสมิ ตติยารูป-
สมาปตติสงฺขาเต ฌานนิมิตเต. มานสนฺติ

คำว่า ในนิมิตนั้น ได้แก่ในนิมิต คือ ฌาน ที่เรียกว่าอรุณสมาบัติที่ ๓ นั้น. บทว่า

คุณเพียน พูนสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จิตต์ "มโน เอว มานสนฺ"ติ กตฺวา, มานสนํ (ใจ, ในคำว่า ทำใจให้เที่ยงไป) ภาวนามนสิการํ วา. ตํ ทิ มนสิ ภาวนติ มานสนฺติ วุจฺจติ. ฌานสมฺปยุตฺตธมฺมานนฺปิ ฌานานุกฺคตตาย สมาปฺตติปริยาโย สพฺภคฺคิ อาท "อาภิกฺขณฺณายตนสมมาปฺตติสงฺขาเตสุ จุตฺส ขนฺธฺสฺ"ติ, อารมฺมณฺญเตสุติ อธิปฺปายो.

ได้แก่จิต เพราะทำอธิบายว่า "จิตนั้นเอง ชื่อว่ามานสะ", หรือว่าได้แก่ภาวนามนสิการ. เพราะว่าภาวนามนสิการนั้นมี ในจิต จึงเรียกว่ามานสะ. แม้ธรรมทั้งหลาย ที่สัมปยุตกับฌาน ก็ย่อมได้ปริยาย(ชื่ออ้อม ๆ) ว่าสมาบัติ เพราะความที่เกือกูลต่อฌาน เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ในชั้น๔ ที่เรียกว่าอาภิกขณฺณายตนสมมาปฺตติ" ดังนี้, อธิบายว่าในชั้น ๔ ที่เรียกว่า อาภิกขณฺณายตนสมมาปฺตติอันเป็นอารมณ์อยู่.

๒๕๖. ยถาวุตฺตํ อาภิกฺขณฺณํ อารมฺมณ- ปจฺจยภาวโต อายตนํ การณฺมสฺสํสาติ ฌานํ อาภิกฺขณฺณายตนํ, อาภิกฺขณฺณเมว อารมฺมณปจฺจยภูตํ ฌานสฺสํ การณฺนติ อารมฺมณํ อาภิกฺขณฺณายตนนฺติ เอวํ วา อตฺถโถ พฺทฺฐพฺโพ. เสสฺเมตฺถ เทหฺจฺรา วุตฺตนยานุสาเรน เวทิตฺพํ.

๒๕๖. ฌาน ชื่อว่าอาภิกขณฺณายตนะ เพราะอรรถว่า มีอาภิกขณฺณะ (ภาวะที่ สักหน้อยหนึ่งก็ไม่มี) ตามที่กล่าวแล้วเป็น อายตนะ คือเป็นเหตุ โดยความเป็น อารมฺมณปจฺจย, อีกอย่างหนึ่ง ฟังเห็นอรรถ อย่างนี้ว่า อารมฺมณคืออาภิกขณฺณะ ชื่อว่า อาภิกขณฺณายตนะ เพราะอรรถว่าเป็น อารมฺมณปจฺจย คือเป็นเหตุแห่งฌาน. คำ

คุณเพี้ยน พูนสุวรรณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อรรถาธิบายที่เหลือในคำพูดเหล่านี้ บัณฑิต
พึงทราบตามทำนองแห่งนัยที่กล่าวแล้วในหน-
หลังเถิด.

ยาย สัจญาย ภาวโตติ ยาทิสาย
สัจญาย อคติภาเวน. ยา หิ สา ปกุสัจญา
กิจจสฺส อภาวโต สัจญาตปิ น วุตตพฺพา,
สัจญาสภาวานาทิวุตตนโต อสัจญาตปิ น
วุตตพฺพา, ตสฺสา วิชฺขมานตฺตาติ อตุโธ.
ตฺนติ ตํ ฌานํ. ตํ ตาว หสฺเสตฺนติ เอตฺถ
ตฺนติ ตํ สัจญาปฏิปทํ, ยถาวุตฺตํ สฉฉ,
ตสฺสา จ อธิคมฺพายนฺติ อตุโธ.
แนวสัจญานาสัจญีติ หิ ปุคฺคลาธิฐฺฐาเนน ฌมฺมํ
อุทฺตรนฺเตน สัจญาวนฺตฺมุขเณ สัจญา
อุทฺทฺธา, อดฺธฉา แนวสัจญานาสัจญายตฺนติ
อุทฺตริตพฺพิ สียา. สา ปน ปฏิปทา ยตฺถ
ปวตฺตติ, ยถา จ ปวตฺตติ, ตํ หสฺเสตฺ
"อาภิจฺฉณฺณายตฺนํ สนฺตโต มนสิกโรติ,
สงฺขาราวเสสสฺสมาปตฺติ ภาเวตี"ติ วุตฺตํ.
อาภิจฺฉณฺณายตฺนํ หิ จตฺตตฺตารูปภาวนาย

คำว่า เพราะมีสัจญาโต ได้แก่เพราะ
ความมีอยู่แห่งสัจญาที่เป็นเช่นใด. คือสัจญา
ที่ไม่ควรเรียกว่าสัจญา เพราะไม่มีกิจแห่ง
สัจญาที่ชัดเจนด้วย, ไม่ควรเรียกว่าสัจญา
(ไม่ใช่สัจญา) เพราะไม่พ้นสภาวะแห่งสัจญา
ด้วย, ความว่า เพราะสัจญานั้นยังมีอยู่.
บพว่า ตํ แปลว่าฌานนั้น. ในสองบทว่า
ตํ ตาว หสฺเสตฺ นี้ มีความว่า บพว่า ตํ
ทรงประสงค์แสดงสัจญา และการปฏิบัตินั้น,
คือ ทรงประสงค์แสดงสัจญาตามที่กล่าวแล้ว,
และอุบายบรรลุสัจญานั้น. ก็พระผู้มีพระภาค
เมื่อจะทรงยกธรรมขึ้นโดยเป็นบุคคลาธิษฐาน
จึงทรงยกสัจญาขึ้น โดยอาศัยบุคคลผู้มีสัจญา
เป็นช่องทางว่า แนวสัจญานาสัจญี(ผู้มีสัจญา
ก็ไม่ใช่ ไม่มีสัจญาก็ไม่ใช่), โดย
ประการอื่น พระองค์ก็จะพึงทรงยกขึ้นว่า

คุณเพ็ญ พุณฺสวรรณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปวตฺติภูจฺจํ, สงฺขาราวเสสสมาปตฺติยา เนวสัณฺญานาสัณฺญายตนะ. ส่วนการปฏิบัตินั้น
 ปวตฺติอากาโรติ. ยตฺร หิ นามาทิ ยา เป็นไปในบุคคลใด, และเป็นไปโดยประการ
 นาม. นตฺติภาวมปีติ วิณฺณาสสฺส สุตฺตมฺปิ, ใด, ทรงประสงค์แสดงการปฏิบัตินั้น จึง
 เอวํ สุขุมมปีติ อธิปฺปายโย. ตรัสว่า "ย่อมทำให้ในใจ ซึ่งอภิญฺจัญฺญายตนะ
 สฺนตฺตารมฺมณตฺตายาทิ สนฺตํ อารมฺมณํ ว่าเป็นธรรมสงบ, จึงทำสังขาราวเสส-
 เอตฺตีสสาติ สนฺตารมฺมณา, ตสฺส ภาโว สฺมาปฺติให้เกิดขึ้นได้" ดังนี้. จึงอยู่
 สนฺตารมฺมณตา, ตายนชฺฌานสนฺตตาย^๑ น อภิญฺจัญฺญายตนะ เป็นสถานที่เป็นไปแห่ง
 หิ ตตฺติยารูปสมาปตฺติ จตฺตถารูปชฺฌานโต การเจริญอรุณานที่ ๔, จึงชื่อว่าเป็นอาการ
 สนฺตา. ที่เป็นไปแห่งสังขาราวเสสสมาปฺติ. บทว่า
 ยตฺร หิ นาม แก่เป็น ยา นาม. คำว่า

แม้เพียงความไม่มี คือแม้เพียงความว่าง-
 เปล่าแห่งวิญฺญาณ, อธิบายว่าแม้เป็นวิญฺญาณ
 ที่ละเอียดอย่างนี้. คำว่า เพราะความเป็น
สมาปฺติที่มีอารมณ์สงบ ความว่า สมาปฺตินี้มี
 อารมฺมณฺสงบ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่
 สนฺตารมฺมณา, ความเป็นสมาปฺติที่มีอารมณ์
 สงบนั้น ชื่อว่า สนฺตารมฺมณตา, ได้แก่

^๑ ฉ. ตพฺภาโว.

^๒ ฉ. ตาย, น ฌานสนฺตตาย.

คุณเพี้ยน ชุนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เพราะความเป็นสมาบัตติ ที่มีอารมณ์สงบนั้น
ไม่ใช่เพราะความเป็นฌานที่สงบ. เพราะว่า
อรุปสมาบัตติที่ ๓ หาสงบกว่าอรุปฌานที่ ๔ ไม่.

โจทโก "ยัม สนฺตโต มนสิกโรติ,
น ตตฺถ อาทีนทสฺสนํ ภเวยฺย. อสฺติ จ
อาทีนทสฺสเน สมตฺติกฺกโม เอว น ลียา"ติ
ทสฺสเนโต "สนฺตโต เจ มนสิกโรติ,
กถํ สมตฺติกฺกโม โหตี"ติ อาท. อิตโร
"อสมฺมาปชฺชิตกามคยา"ติ ปรีหารมาท, เตน
อาทีนทสฺสนมฺปิ อตฺถเววาทิ ทสฺเสตี.
โส หิตีอาทีนา วุตฺตเมวตฺถํ ปากฺกฺตรํ
กโรติ. ตตฺถ ยสฺมึ ฌาเน อภิริติ, ตตฺถ
อวชฺชนสมฺมาปชฺชนาติ ปฏิปตฺติยา ภวิตพฺพํ.
สา ปนสฺส ตติยารูปเป สพฺพโส นตฺถิ,
เกวลํ สณฺณาวาทโต อารมฺมณฺณกรณฺมตฺตเมวาทิ
ทสฺสเนโต "กถิจาปี"ติอาทีมาท.

อาจารย์ผู้ท้วงติง เมื่อจะแสดงว่า
"พระโยคีทำไว้ในใจซึ่งฌานใด ๆ เป็นธรรม
สงบ, ก็ไม่ควรจะมีการเล็งเห็นโทษในฌานนั้น.
และเมื่อไม่มีการเล็งเห็นโทษ ก็ไม่น่าจะมี
การก้าวล่วงได้เลย" ดังนี้ จึงกล่าวว่า
"ถ้าหากทำไว้ในใจว่าเป็นสมาบัตติที่สงบแล้ว-
ไซ้รี, จะมีการก้าวล่วงได้อย่างไร" ดังนี้.
อาจารย์นอกนี้ (พระอรรถกถาจารย์) จึง
กล่าวคำเฉลยว่า "จะมีการก้าวล่วงได้โดย
ภาวะ ที่พระโยคีไม่เป็นผู้ต้องการที่จะเข้า"
ดังนี้, ด้วยคำนั้น ท่านแสดงว่า แม้การ
เล็งเห็นโทษก็มีอยู่เหมือนกัน. ด้วยคำว่า
จริงอยู่ พระโยคินั้น เป็นต้น ท่านทำเนื่อ-
ความที่กล่าวแล้วนั้นแหละ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น.
ในคำเหล่านั้น พระโยคีมีความยินดีซึ่งในฌาน
ใด, ก็จะพึงมีการปฏิบัติ คือ การนึก

คุณ เพี้ยน พุณสุวรรณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

การเข้าเป็นต้น ในเวลานั้น. ท่านอาจารย์
เมื่อจะแสดงว่า ก็การปฏิบัติในรูปฌานที่ ๓
นั้น ไม่มีแก่เธอโดยประการทั้งปวง (ไม่ว่า
นึกถึงหรือเข้าเป็นต้น), มีแต่เพียงการ
กระทำให้เป็นอารมณ์อย่างเดียว ล้วน ๆ
เพราะยังมีสัญญาอยู่ ดังนั้น จึงกล่าวว่า
"กิดจาปี" ดังนั้นเป็นต้น.

สมตักกมิตฺตว กจฺจตี เตสํ สิปฺปีนํ
ชีวิตํ ติณฺยาปิ อมฺมณฺณมาโน เต
วิตฺตวตฺตติเยว. โสตี โยคาวจโร. ตฺนฺติ
ตฺติยารูปสมฺมาปตฺตี. ปฺพเพ วุตฺตนเยเนวาทิ
"สนฺตฺตา วคฺชายํ สมฺมาปตฺตี" ตฺติอาทินา วุตฺตฺเตน
นเยน สนฺตฺโต มนฺสิโกโรนฺโต. ตฺนฺติ ยาย
เนวสนฺตฺตฺนํ สมนฺตํ นาม โหติ, สงฺขาราวเสส-
สมฺมาปตฺตี ภาเวตฺติ วฺจฺจติ, ตํ สมนฺตํ
ปาปฺณาตฺติ โยชนา. สฺมณฺสาสึเสน หิ เทสนา.
ปรมฺมสุขมนฺติ อุกกัสมฺมตฺตฺสฺสวาว^๑. สงฺขาราวเสส-

คำว่า เสด็จล่วงเลยไปเสีย ความว่า
เมื่อไม่ทรงนับถือชีวิต ของพวกช่างศิลปะ
เหล่านั้นแม้สักเท่าเส้นหญ้า ก็เสด็จล่วงเลย
พวกเหล่านั้นไปเสียเท่านั้น. บทว่า โส
ได้แก่พระโยคาวจร. บทว่า ตํ ได้แก่อรู-
สมฺมาปตฺตีที่ ๓. คำว่า ตามนัยที่กล่าวแล้ว
ข้างต้นนั่นเอง คือเมื่อมนสิการว่าเป็นสมฺมาปตฺตี
ที่สงบ ตามนัยที่กล่าวแล้ว ด้วยคำว่า
"สมฺมาปตฺตีสงบหนอ" ดังนั้นเป็นต้น. บทว่า
ตํ ประกอบความว่า ย่อมบรรลุสัญญา ซึ่ง

^๑ ฉ. อุกกัสมฺมตฺตฺสฺสวาว.

คุณเพ็ญ พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมาบัติ^๑ อุกกัสมคตสุขุมตาย สงฺขารานํ เป็นสัญญาที่เป็นเหตุ ให้กล่าวถึงเธอได้ว่า
 เสสตามคตํ สมาบัติ. เคนาห "อจฺจนต-
สุขุมภาวปตฺตสงฺขารน"ติ. อนุตฺมทิจฺจ
อจฺจนตํ. ยโต สุขุมตมํ นาม นตฺถิ, ตถา
 ปรมุกกัสมคตสุขุมตม^๑ สงฺขารนฺติ อคฺโค.
 ปรมชฺฌมานูปจารโต ปฏฺฐาย ทิ คจฺจนตฺติยา^๒
 วีย ปวตฺตมานาย ภาวนาย อนุกฺกเมน
 สงฺขารา ตตฺถ อนฺติมโกฏฺฐาสตํ ปาปีตา,
 ตโต ปรี นิโรธเ อเว, น สงฺขารูปวคฺคีติ.
 เตน วุจฺจติ "สงฺขาราวเสสสมาบัติ"ติ.
 เป็นสัญญาที่เป็นเหตุ ให้กล่าวถึงเธอได้ว่า
 ชื่อว่าเป็นแนวสัญญาแนวสัญญา ทำสังขาร-
 วเสสสมาบัติให้เกิดขึ้น ดังนี้. เพราะว่าเป็น
 เคนาที่ท่านทำไว้ โดยมีสัญญาเป็นประธาน.
 คำว่า หฺลเอยฺยคฺคอย่างยิ่ง คือที่มีภาวะถึง
 ความสูงสุด. คำว่า สังขาราวเสสสมาบัติ คือ
 สมาบัติที่เป็นเพียงเศษสังขาร เพราะความ
 ละเอียดยิ่งถึงขั้นสูงสุด. เพราะเหตุนี้ ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "ที่มีแต่สังขารอันถึง
ความละเอียดเหลือเกิน" ดังนี้. ชื่อว่า อจฺจนตํ
 (เหลือเกิน) เพราะอรธว่าเกินส่วน.
 ความว่า เป็นสังขารละเอียดที่ถึงขั้นสูงสุด
 อย่างยิ่ง โดยประการที่ไม่มีชื่อสิ่งละเอียด
 ที่สุดยิ่งกว่า. จริงอยู่ สังขารทั้งหลายที่ถึง
 ความเป็นส่วนสุดท้ายในอรุปสมาบัติ ๔ นั้น
 ตามลำดับแห่งภาวนาที่เป็นไป เริ่มตั้งแต่
 อุปจาระแห่งปฐมฌาน ราวกะว่าเดินไปอยู่
 ฉะนั้น, ถัดจากสังขารนั้นไปจะมีแต่ความดับ

^๑ ฉ. ปรมุกกัสมคตสุขุมสงฺขารนฺติ.

^๒ ฉ. ตจฺจนตฺติยา.

คุณเพ็ญ ชุนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เท่านั้น, ไม่มีความเป็นไปของสังขาร(ต่อไปอีกแล้ว) ฉะนั้นแล. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า "สังขาราวเสสสมาบัติ".

๒๔๖. ยี่ ตี จตุกษณฺธิ. อตุตโตติ กุสลาทวิเสสวิสุฏฺฐปรมตฺโต. วิเสสโต อธิปญฺญาสิกฺขา ย อธิฏฺฐาณญฺติ อธิธาธิเปตฺนฺติ อาท "อิธ สมาปนฺนสฺส จิตฺตเจตสิกาทมฺมา อธิเปตา"ติ. โสฬาริกาย สณฺฑาย อภาวโตติ ยทฺปิ จตุตถารูปฺวิปากสณฺฑาย จตุตถารูปฺกุสลสณฺฑาย (โสฬาริกา, ตถา วิปัสสนา มคฺคผลสณฺฑาหิ, ตถาปิ โสฬาริก- สฺสุขุมตา นาม อฺปาทาญฺปาทาย คเหตุพฺพาทิ ปณฺจโวการภวปริยาปนฺนาย วิย จตุโวการเปิ เหฏฺฐา ตีสุ ภูมีสุ สณฺฑาย วิย โสฬาริกาย อภาวโต. สฺสุขุมายาติ สังขาราวเสส- สฺสุขุมภวปฺตติยา สฺสุขุมาย สณฺฑาย ภาวโต วิขุฆมานตฺตา. เนวสฺสาติ เอตฺถ น-กาโร อภาวญฺโ. นาสณฺฑาติ^๒ เอตฺถ น-กาโร

๒๔๖. คำว่า สังขารอันใดได้แก่ชั้น ๔. คำว่า โดยสภาวะ คือโดยเป็นปรมาตธรรม ที่แตกต่างกัน เพราะความต่างกันด้วยเป็น กุศลเป็นต้น. โดยเฉพาะ ในที่นี้ประสงค์เอา ชั้น ๔ อันเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งอธิปัญญาสิกขา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ในที่นี้ประ- สังก์เอาธรรมทั้งหลาย คือจิตและเจตสิกของ บุคคล ผู้เข้าเนวสันฺฑานาสนฺฑายตนสมาบัติ" ดังนี้. คำว่า เพราะไม่มีสันฺฑาหยาบ คือ เพราะไม่มีสันฺฑาหยาบ เหมือนอย่างสันฺฑาที่ นับเนื่องในปณฺจโวการภพ เหมือนอย่างสันฺฑา ในภูมि ๓ เบื้องต่ำ แม้ในจตุโวการภพ เพราะอรรถว่า สันฺฑาในอรูปกุศลที่ ๔ หยาบ กว่าสันฺฑาในอรูปวิปากที่ ๔ ก็จริง, ถึง- อย่างนั้น ชี้ขึ้นชื่อว่าความหยาบ ความละเอียดย

๑ ฉ. อภาวตฺโต. ๒ ฉ. นาสณฺฑนฺติ

อณฺฏโจ^๑, อ-กาโร อภาฏโจ^๑,
 อสณฺฏ อสณฺฏจติ อคฺโธ. ปริยาปนฺตจติ
 เอกเทศภาเวน อนฺโตคฺคตฺตา. เอตฺตจติ
 จตฺตจตฺตารุเป. ทฺติเย อตฺตวิกฺกเป
เนวสณฺฏจติ เอตฺต น-กาโร อณฺฏโจ. ตถา
นาสณฺฏจติ เอตฺต น-กาโร อ-กาโร จ
 อณฺฏโจเอวาทิ เตน ทฺวเณ สณฺฏภาโว
 เอว ทฺสฺสิตฺติ ฐมฺมายตฺนปริยาปนฺตจาย
 อายตฺนภาโว วุคฺโต วาติ
 "อธิฏฺฐานฺฏเฐนา"ติ วุคฺตํ นิสฺสยฺนปฺจฺจย-
 ภาวโต.

บัดดีตพึงถือเอาได้โดยการเทียบกันเป็นชั้น ๆ
 เหมือนอย่างทีสูัญญาในวิปัสสนา ทียบกว่า
 สูัญญาในมรรค สูัญญาในมรรค ทียบกว่า
 สูัญญาในผล ฉะนั้น. คำว่า เพราะยังมีสูัญญา
ละเอียค ความว่า เพราะยังมี คือเพราะ
 ภาวะที่สูัญญาละเอียค โดยการเข้าถึงความ
 เป็นเศษสังขารละเอียค ยังมีอยู่. น-อักษร
 ในบทว่า เนวสฺส นี้ มีอรรถว่าไม่มี. น-อักษร
 ในบทว่า นาสณฺฏ นี้ มีอรรถว่าอัน,
 อ-อักษร มีอรรถว่าไม่มีนั้นแหละ, ความว่า
 มีสูัญญาก็มิใช่ ไม่มีสูัญญาก็มิใช่. คำว่า
เพราะความที่นับเนื่อง คือเพราะความที่
 รวมอยู่ภายใน โดยความเป็นส่วนหนึ่ง.
 บทว่า เอตฺต ได้แก่ ในอรุณมานที่ ๔. ใน
 อรรถวิภที่ ๒ น-อักษรในบทว่า เนวสณฺฏ
 นี้ มีอรรถว่าอัน. อย่างนั้นเหมือนกัน น-อักษร
 และ อ-อักษรในบทว่า นาสณฺฏ นี้ ก็มีอรรถ
 ว่าอันนั้นแหละดังนี้ ด้วยบททั้ง ๒ นี้ เป็นอัน

^๑ ฉ. อณฺฏคฺโธ.

ท่านอาจารย์แสดงว่ามีอยู่ แห่งสัญญาอัน-
 แหละ เพราะเหตุนี้ ก็เป็นอันท่านกล่าว
 ความเป็นอายตนะ เพราะความที่นับเนื่อง
 เข้าในอัมมายตนะแล้วเหี่ยวแล ท่านกล่าวว่า
"โดยความหมายว่าเป็นที่ตั้งอาศัย" ดังนี้
 ก็เพราะความเป็นนิสยปัจจัย.

ก็ ปน การณ์, เยเนตฺต สณฺณว
 เอทิสี ชาตาคิ อนุโยคิ สนฺธายาท
"นเกวสน" คืออาทิ. สณฺณาสีเสนายิ เทสนา
 กตวา "นानตฺตกาเย นานตฺตสณฺณิน" คืออาทิสู^๑
 วิทยาติ ทฏฺฐพฺท. เอว เอส อตฺถิโกติ กิญจ
 วิเสสสิ อฺปาทาย สภาวโต อตฺถิติ
 วตฺตพฺทสฺเสว ธมฺมสฺส กิญจ^๒ วิเสสสิ อฺปาทาย
 นตฺถิติ วตฺตพฺทตาสงฺขาโต อตฺถิโก.

ท่านอาจารย์หมายเอาคำชักใช้ที่ว่า ก็
 ในอุปสมบทที่ ๔ นี้ มีอะไร เป็นเหตุที่ทำให้
 สัญญาอย่างเดียว เกิดเป็นเช่นนี้เล่า ดังนี้
 จึงกล่าวว่า "ไม่ใช่สัญญาแต่อย่างเดียว"
 ดังนี้ เป็นต้น. พึงเห็นว่า เทศนา
 ทรงกระทำไว้โดยมีสัญญาเป็นประธาน จุจ
 เดียวกับในคำว่า "นानตฺตกาเย นานตฺต-
 สณฺณิน" (มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน)
 เป็นต้น. คำว่า ความซ้อน อย่างนี้ ได้แก่
 ความซ้อนที่กล่าวถึงความที่ธรรม อันอาศัย
 อากาโรพิเศษบางอย่างแล้ว ก็ควรกล่าวถึง

^๑ ที. ปา. ๑๑/๒๗๗, ๓๒๔,

อง. นวก. ๒๓/๔๑๓.

^๒ ฉ. กญฺจ.

คุณเพ็ญ พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

ได้ว่า มีอยู่โดยสภาวะนั้นแล แต่อาศัยอาการ พิเศษบางอย่าง (อีกอย่างหนึ่ง) ก็กลับกล่าว เสียว่า ไม่มี ดังนี้.

อติโลกภูมิ ยํ เตลมตฺติ ภนฺเตติ อาท
อกบุปิยภาวํ อุปาทาย, ตทเว นตฺติ
ภนฺเต เตลมตฺติ อาท นาฬิปุณฺณํ อุปาทาย.
เตนาท "ตฺตถ ยถา"ติอาทิ.

สามเณรมุ่งเอา ความเป็นชาติที่ไม่ ควรใช้ จึงกล่าวถึงน้ำมันแม่ที่มันน้อยเหลือเกิน ว่า มีน้ำมัน รับประทาน ดังนี้, มุ่งเอาการ จะเติมให้เต็มกระบอก จึงกล่าวถึงน้ำมันอัน เดียวกันนั้นนั่นแหละว่า ไม่มีน้ำมันหรือ รับประทาน ดังนี้. เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์ จึงกล่าวว่า "ตฺตถ ยถา" (ในคำของ สามเณรนั้น จันใด) ดังนี้ เป็นต้น.

ยทึ อารมฺมณสฺสชานนํ สฺสณากิจฺจํ,
คํ สฺสณา สมานา กถมยํ กาตุํ น สกุโกตฺตี
อาท "ทหนกิจฺจมิว"ติอาทิ. สงฺขาราวเสส-
สุขุมภาวปฺตติยา เอว เหสา ปฏฺสณากิจฺจํ
กาตุํ น สกุโกตฺติ, ตโต เอว จ ณณสฺส
สุคฺคยาปิ น โทติ. เตนาท "นิพฺพิทาชนนมิ
กาตุํ น สกุโกตฺตี"ติ. อกตานิเวโสติ
อกตวิปฺสฺสนานิเวโส อปฺปวตฺตติตสมฺมสนจาโร.

ท้วงติงว่า ถ้าหากว่าการจำอารมณ์ เป็นกิจของสัญญาไซ้ไร, สัญญาก็กำลังมีอยู่ สัญญานี้ไม่อาจทำกิจนั้นได้อย่างไร ท่าน อาจารย์กล่าวเฉลยว่า "ทหนกิจฺจมิว" ดังนี้ เป็นต้น. จริงอยู่ สัญญานี้ไม่อาจทำกิจของ สัญญาที่ชัดเจนได้ เพราะการถึงความ เป็น เศษสังขารละเอียดนั่นเอง, ก็เพราะเหตุนี้ นั้นแหละ จึงไม่เป็นธรรมชาติแม้ที่ญาณจะ

คุณเพียน พูนสุวรรณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปกติวิปัสสโกติ ปกติยา วิปัสสโก. ถือเอาได้โดยง่าย. เพราะเหตุนั้น ท่าน
 ขนธาทิมุขเน วิปัสสนั อภินิวิสิตุวา อาจารย์จึงกล่าวว่า "ไม่สามารถแม้จะ
 ทวาราลมพเนติ สทุธิ์ ทวารบุปวตตธมมานั ทำนพิพทาให้เกิดได้" ดังนี้. คำว่า
 วิปัสสโก สกุกุณเยยย ตพพิสยอุทยพพณณณั ไม่ได้ทำอภินิเวสะ คือไม่ได้ทำการสั่งสม
 อุปาเหตุ, ยถา ปน สกุกุติ, ตั วิปัสสนาไว้ ได้แกมิได้ทำสัมมสนจาระ (การ
 ทสเสตุ "โสปี"ติอาทิ วุคคั. กลาปสมมสน- ที่พิจารณาไป) ให้เป็นไป. บทว่า
วเสเนวาติ จตุตถารูปุปัจจุตูปาปปริยาปนเน ปกติวิปัสสโก แปลว่า ผู้เจริญวิปัสสนาโดย
 ผลุสาทิธมเม อวินิพุกุชช เอกโต คเหตุวา ปกติ. ได้แก่ผู้สั่งสมวิปัสสนาโดยสภาวะมีชั้น
 กลาปโต สมุทโต สมมสนนวเสน นยวิปัสสนา- เป็นต้นเป็นช่องทาง แล้วเห็นแจ้งธรรม
 สงุชาตกลาปสมมสนนวเสน. ผลุสาทิธมเม ทั้งหลายอันเป็นไปทางทวาร พร้อมทั้งทวาร
 วินิพุกุชชิตูวา วิสิ วิสิ สรูปโต คเหตุวา และอารมณ์ ก็ภิกษุผู้มีปัญญามาก ย่อมสามารถ
 อนิจจาทิวเสน สมมสนั อนุปทรมวิปัสสนา. ทำอุทยัพพญาณอันมีธรรมทั้งหลาย ใน
เอวั สุขมคคั คตา ยถา ธมมเสนาบดินาปี เนวสัญญานาสัญญาตณะนั้นเป็นอารมณ์ ให้
 นาม อนุปท น วิปัสสนเญยาติ อตุโก. เกิดขึ้นได้โดยประการใด, ท่านอาจารย์
 ประสงค์แสดงประการนั้น จึงกล่าวว่า "โสปี"
 ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า โดยเกี่ยวกับการ
พิจารณาเป็นหมวด ๆ เท่านั้น คือโดยเกี่ยว-
 กับการไม่แยกแยะธรรมทั้งหลาย มีผัสสะ

๑ ฉ. สมุทโต.

คุณเพี้ยน พูนสุวรรณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เป็นต้น อันนี้เนื่องในรูปจิตอุปบาทดวงที่ ๔ (แต่)พิจารณาไปโดยรวมกันเป็นหมวด ๆ ก็เป็นกลุ่ม ๆ ได้แก่โดยเกี่ยวกับการพิจารณาเป็นหมวด ๆ ที่(ชาวสีหล)เรียกว่านัย-วิปัสสนา. การแยกแยะธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น ถือเอาตามสภาวะที่มีอยู่เป็นอย่าง ๆ พิจารณาไปว่าเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น ชื่อว่า อนุปถัมมวิปัสสนา (การพิจารณาเห็นธรรมไปตามลำดับบท). ความว่า สมบัตินี้ ถึงความละเอียด โดยประการที่ชื่อว่า แม้แต่ท่านพระธรรมเสนาบดี ก็ไม่พึงพิจารณาเห็นตามลำดับบทได้.

เถรสุสชาติ อถมฺพรสุส เถรสุส.
อถมฺมาทปิตี เอตุถ อยฺมปฺรา อูปมา : เอโก
 กิริ พฺราหฺมโณ อถมฺตรํ ปุริสํ มนุญฺญํ
 มตฺตคิกภาชนํ คเหตุวา จิตฺตํ ทิสฺสุวา ยาจิ
 "เทหิ เม อิมํ ภาชนนฺ"ติ. โส สุราสีตฺตคํ
 สนฺธาย "นายโย สกฺกา ทาคฺ, สุรา เอตุถ
 อตฺถี"ติ อาท. พฺราหฺมโณ อตฺตโน สมิเป

คำว่า พระเถระ ได้แก่พระเถระรูปใดรูปหนึ่ง. ในคำว่า ด้วยอุปมาที่เหมาะสมแม้อื่น ๆ นี้ ต่อไปนี้เป็นอุปมาเรื่องหนึ่ง : คือมีเรื่องว่า พราหมณ์คนหนึ่งเห็นบุรุษคนหนึ่งยืนถือภาชนะดินที่หน้าขอบใจอยู่ ก็ขอเขาว่า "จงให้ภาชนะนี้แก่เราเสียเถอะ" ดังนี้. บุรุษนั้น หมายถึงเอาความเป็นภาชนะที่เปียก-

คุณเพ็ญ พุณสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๒๖

จิต্ত์ ปุริส อุตฺติสฺส อาท "เตนทึ อิมสฺส สุรา จิงกล่าววว่า "ผมไม่อาจให้ให้ทรอก
 ปาตุ้ เทหี"ติ. อิตโร "นตฺถุเดยฺยา"ติ พระคุณท่าน, "มีสุราอยู่ในภาชนะนี้" ดังนี้.
 อาท. ตตฺถ ยถา พุราหมณฺสฺส อโยคฺยภาวํ พุราหมณฺจิงอ้างเอาบุรุษ(อีกคนหนึ่ง)ซึ่งยืนอยู่
 อูปาทาย "อตฺถี"ติปิ วตฺตพฺพํ, ปาตพฺพตาย โกลัสน กล่าววว่า "ถ้าอย่างนั้น ก็ให้ท่านผู้นี้
 ตตฺถ อภาวโต "นตฺถี"ติปิ วตฺตพฺพํ ชาตฺ, คิมสุราเสยฺยสิ". เขาก็เลยบอกวว่า "ไม่มีสุรา
 เอวํ อิธปิ ทฺฐุสพฺพํ. ทรอก พระคุณท่าน" ดังนี้. ในคำของบุรุษนั้น

เขาเกิดต้องพูดวว่า "มีสุรา" ก็เพราะมุ่งเอา
 ความเป็นภาชนะที่ไม่สมควรใช้ สำหรับผู้เป็น
 พุราหมณฺ, เกิดต้องพูดวว่า "ไม่มีสุรา"
 ก็เพราะไม่มีสุราอยู่ในภาชนะนั้น โดยความ
 เป็นของ(มีพอ)ที่จะดื่มได้ จันใด, แม้ใน
 อรรถนบัถิตก็พึงเห็น จันนั้น.

กสฺมา^๑ ปเนตฺถ ยถา เทฺฐุรา ถามวว่า ก็เพราะเหตุไรในตอนต้น
 "อนนฺโต อากาโส, อนนฺตํ วิณฺยานํ, พระโยคีถือเอาอาการแห่งภาวนา ในรูป-
 นตฺถิ กิจฺจึ"ติ ตตฺถ ตตฺถ ภาวนากาโร ภาวนานัน ๑ วว่า "อากาศหาที่สูดมิดได้,
 คหิโต, เอวํ โกจิ ภาวนากาโร น วิณฺยานหาที่สูดมิดได้, สักหน้อยหนึ่งก็ไม่มี"
 คหิโตติ ? เกจึ ตาว อาหุ : "ภาวนากาโร ดังนี้จันใด ในรูปภาวนาที่ ๔ นี้, มิได้ถือเอา
 นาม โสปจารสฺส ฉานสฺส ยถาสกํ อาการแห่งภาวนาอะไร ๑ จันเดียวกันนั้น

^๑ ก. ยสฺมา.

อารมฺมเณ ปวตฺติอากาโร, อารมฺมณํ
 เจตฺต อากิณฺจณฺญายตฺนธฺมฺมา. เต ปน
 ทยฺมมานา เอกสฺส วา ปุพฺพกฺมธฺมฺมสฺส
 วเสน คเหตุพฺพา สิญฺยํ, สฺพเพ เอว วา.
 ตตฺถ ปรมฺภกฺเข วิณฺญาณสฺส ทฬฺหิ อापนฺนฺติ
 ‘วิณฺญาณํ วิณฺญาณนฺ’ติ มนสิกาเร
 จตฺตถารุปฺปสฺส วิณฺญาณนฺจายตฺนภาโว
 อापชฺชติ. พุคฺคิยปฺกฺเข ปน สฺพโส
 อากิณฺจณฺญายตฺนธฺมฺมารมฺมคฺตาย ฌานสฺส
 ‘อากิณฺจณฺญํ อากิณฺจณฺญนฺ’ติ มนสิกาเร
 อากิณฺจณฺญายตฺนตา วา สฺยิยา,
 ภาววารมฺมคฺตา วา. สฺพธา เนวสณฺญา-
 นาสนฺญายตฺนภาโว น สฺพภคฺติ”ติ.
 ศทิตฺมการณํ ตถา ฌานสฺส อปฺปวตฺตนโธ.
 น ทิ จตฺตถารุปฺภาวนา วิณฺญาณมฺกิณฺจณฺญํ
 วา อามสฺนตี ปวตฺตติ, กิณฺจริ
 ศตฺติยารุปฺปสฺนคตฺ.

เลย ? ตอบว่า อาจารย์บางพวกจึงกล่าวไว้ก่อนว่า : "ชื่อว่าอาการแห่งภาวณา ก็ได้แก่ อาการที่ผานพร้อมทั้งอุปจาระเป็นไปในอารมณ์ตามที่เป็นของตน, ก็อารมณ์ในอรุณานที่ ๔ นี้ ได้แก่ธรรมทั้งหลายในอากิณฺจณฺญายตนะ (คืออากิณฺจณฺญายตฺนวิณฺญาณพร้อมทั้งเจตสิก). ก็พระโยคี เมื่อจะถือเอาธรรมเหล่านั้น ก็พึงถือเอาโดยเกี่ยวกับธรรมที่เป็นประธานอย่างเดียวกันก็ได้, ทั้งหมดเลยก็ได้. ในบรรดาพระโยคี ๒ ฝ่ายนั้น ในฝ่ายแรก (ที่ถือเอาธรรมที่เป็นประธานอย่างเดียวกัน) ย่อมมีอันต้องถึงการถือเอาวิณฺญาณ (คืออากิณฺจณฺญายตฺนวิณฺญาณ, ไม่ถือเอาเจตสิก) เพราะเหตุนั้น ในเพราะการทำไว้ในใจว่า ‘วิณฺญาณ วิณฺญาณ’อรุณานที่ ๔ ก็ย่อมถึงความเป็นวิณฺญาณญายตนะไป. ส่วนในฝ่ายที่ ๒ ในเพราะการทำไว้ในใจซึ่งฌาน (คือทั้งวิณฺญาณ ทั้งเจตสิก) ว่า ‘สักหน้อยหนึ่งก็ไม่มี สักหน้อยหนึ่งก็ไม่มี’ ดังนั้น โดยภาวะที่มีธรรมทั้งหลายในอากิณฺ-

คุณเพียน พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จัดญาตนะเป็นอารมณ์ อรูปฌานที่ ๔ ก็จะพึง
มีความเป็นอากิญจัญญาตนะ (เพราะเอา
อากิญจัญญะเป็นอารมณ์) หรือความเป็นฌาน
ที่มีความไม่มีเป็นอารมณ์. ย่อมไม่ได้ความ
เป็นเนวสัณญานาสัญญาตนะโดยประการทั้ง-
ปวงหรือ" ดังนี้. เฉลยว่า ข้อที่ว่ามานั้น
หาใช่เหตุผลไม่ เพราะไม่มีการทำฌานให้
เป็นไปอย่างนั้น. จริงอยู่ อรูปฌานที่ ๔
หาได้เป็นไปยึดเอาวิญญาณ หรืออากิญจัญญะ
ไม่, ในกาลไหน ๆ ก็เป็นไปยึดเอา
อรูปวิญญาณที่ ๓.

ยที เอวํ กสมฺมา ปาฬียํ "สนฺตฺนุ"ติ ท้วงติงอีกว่า ถ้าหากว่าเป็นอย่างนี้
น คหิตฺนุติ ? กิณฺจาปี น คหิตํ สุตฺเต,^๑ เพราะเหตุไร ในพระบาลีจึงไม่ทรงถือเอา
วิภฺงฺเค^๒ ปน คหิตเมว. ยถาท "ตฺตฺนฺเวว คำว่า "สงบ" เล่า ? เฉลยว่า ในพระสูตร
อากิญจฺณายตฺนํ สนฺตฺโต มนสิโกโรติ, มิได้ทรงถือเอาคำว่า สงบ ไว้ก็จริง,
สงฺขาราวเสสสฺมาปตฺติ ภาเวตี"ติ^๓ อด แต่ก็ทรงถือเอาในวิภังค์แล้วเทียว. เหมือน-
กสมฺมา วิภฺงฺเค^๒ วิย สุตฺเต ภาวนากาโร อย่างที่ตรัสไว้ว่า "ภิกษุยอมทำไว้ในใจซึ่ง

^๑ ที. มหา. ๑๐/๘๔, ส. นิ. ๑๖/๒๕๐.

^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๓๕๔.

^๓ อภิ. วิ. ๓๕/๓๕๕.

คุณเพ็ญ พูนสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

น กหิตโตติ ? วินยยุชฌาสยโต, เทสนาวิลาสโต จ. เย ที วินยยา^๑ ยดา เญฐา คีสุ อารูปเปสุ "อนนโต อากาโส, อนนต วิณณัน, นตฺถิ กิจจ"^๒ติ ภาวนากาโร คหิตโต, เอว อคคหิตเต เอว คสมิ คมคตฺถิ ปฏิวิชฌนติ, เตสึ วเสน สุตเต ตถา เทสนา กตา, สุตตฺตคคคิกกา จ อภิธมฺเมปิ สุตตฺตภาวนินิเย^๓ อุตฺเทส- เทสนา. เย ปน วินยยา วิชิตฺวา วุตเตยว คสมิ คมคตฺถิ ปฏิวิชฌนติ, เตสึ วเสน วิภังเก^๓ ภาวนากาโร วุตโต. ธมฺมิสฺสโร ปน ภควา สุมฺมาสมฺพุทฺโธ ธมฺมานิ เทเสตฺตพฺพปการิ ชานนฺโต กตฺถจจิ ภาวนาการิ คคฺคาติ, กตฺถจจิ ภาวนาการิ น คคฺคาติ. สา จ เทสนา ยาวเทว วินยยุวินยตฺถาติ ออยเมตฺถ เทสนาวิลาสโต. สุตตฺตคฺคเทสนา วา ปริยายกถาติ คคฺค

อากิจฺจัญญาตนะนั้นนั่นแหละว่า เป็นธรรม- สงบ, จึงทำสังขาราวเสสสมบัติให้เกิดได้" ดังนี้. ถาว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ในพระสูตร จึงไม่ทรงถือเอาอาการแห่ง ภาวนาเหมือนอย่างทีทรงถือเอา ในพระวิภังค์ เล่า? ตอบว่า ทีไม่ทรงถือเอาเหมือนอย่าง ทีทรงถือเอาในพระวิภังค์ ก็เพราะเหตุคือ อธิยาศัยแห่งเวไนยสัตว์ และเพราะเหตุคือ เป็นเทศนาวิลาสะ (ความมกดงามแห่ง เทศนา). จริงอยู่ อาการแห่งภาวนาใน อรูปกรรมฐาน ๓ เบื้องต่ำ ทีว่า "อากาศ หาทิสฺสคฺมิได้, วิณฺญาณหาทิสฺสคฺมิได้, สัก- หน้อยหนังกิไม่มี" ดังนี้ เป็นอันทรงถือเอา แล้ว จันใด, เวไนยสัตว์เหล่าใด ย่อม แทงตลอดสภาวะนั้นได้ ในเมื่อไม่ถือเอา อาการแห่งภาวนานั้นจันเดียวกันนั้น, ทรง กระทำเทศนาในพระสูตรไว้อย่างนั้น ก็ด้วย

^๑ จ. เวเนยยา, เอวมฺปรีปี.
^๒ อภิ. วิ. ๓๔/๓๕๖.
^๓ อภิ. วิ. ๓๔/๓๕๔.

คุณเพียน พูนสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภวานากาโร น คหิตโต, อภิธมฺมเทศนา
 ปน นิบุปฺปิยาภคตติ ตตฺถ ภวานากาโร
 คหิตฺตติ เอวมฺเปตฺถ ภวานาการสฺส
 คหณฺเต, อคฺคหณฺเต จ การณํ ทฎฺฐพฺพ^๑?

สามารถแห่งเวไนยสัตว์เหล่านั้น, ก็แม้ใน
 พระอภิธรรม หัวข้อเทศนาที่มีคดีเป็นพระสูตร
 ก็มิอยู่ในสุดตันตภาชนิยบท. ส่วนเวไนยสัตว์
 เหล่านี้จะแทงตลอดสภวานั้นได้ ก็ในเมื่อ
 ตรีสจําแนกอาการ แห่งภวานานั้นไว้เท่านั้น,
 พระผู้มีพระภาค ตรีสอาการแห่งภวานาไว้
ในปกรณ์พระวิงค์ ก็ด้วยสามารถแห่ง
 เวไนยสัตว์เหล่านั้น. ก็พระผู้มีพระภาค-
 สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นอิสระในธรรม
 เมื่อทรงทราบประการที่พึงแสดง แห่งธรรม
 ทั้งหลาย ก็ทรงถือเอาอาการแห่งภวานา ไว้
 ในที่บางแห่ง, ไม่ทรงถือเอาอาการแห่ง
 ภวานาในที่บางแห่ง. ก็เทศนานั้นย่อมเป็นไป
 เพียงเพื่อประโยชน์ คือนัยวิจิตรที่พึงแนะนำ
 ได้ดังนี้ ชื่อที่ว่ามานี้ นี้จัดเป็นเทศนาวิลาสะ.
 อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็นเหตุในการที่ทรงถือเอา
 และไม่ทรงถือเอาอาการ แห่งภวานาในที่
 แม้อย่างนี้ว่า เทศนาในพระสูตรเป็นคำพูด

^๑ ฉ. เวทิตพฺพ.

คุณประไพพันธ์ สุขุมวาท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โดยปริยาย เพราะเหตุนั้นในพระสูตรนั้น จึงไม่ทรงถือเอาอาการแห่งภavana, ส่วนเทศนาพระอภิธรรม เป็นคำพูดโดยนิตปริยาย เพราะเหตุนั้น ในพระอภิธรรมนั้น จึงได้ทรงถือเอาอาการแห่งภavanaไว้.

อปเร ปน ภณฺณติ : จตุตถารูปเป
วิเสสทสฺสณฺตถิ สุตฺเต^๑ ภวานาการสส
อภฺกคณฺ, สุวายิ วิเสโส อนุปฺพภavana-
ชนิโต. สจ อนุปฺพภavana
ปทานกฺกโมปชนิตา ปทาตพฺพสมตฺกิกฺกเมน
ณานานิ อธิคฺนตพฺพโต. ตถา ทิ
กามาทีวเวกวิตกฺกวิจารูปสมปตีววิราคโสมนสฺ-
สฺตถฺกมฺมุเชน รูปาวจรชฺฌณานานิ เทสิตานิ,
รูปสณฺณาทิสมตฺกิกมฺมุเชน อรูปชฺฌณานานิ.
น เกวลญฺ ฌณานานิเยว, อถ โช สพฺพมฺภิ
สีลํ, สพฺพปาปิ ปณฺณา ปฏิปฺกฺขมฺมกฺกปทาน-
วเสเนว สมฺปาเทตพฺพโต ปทาตพฺพมฺมุ-
สมตฺกิกมฺทสฺสณฺมุเชเนว เทสนา อารุพฺพา.

ส่วนอาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า :
การที่ในพระสูตรไม่ทรงถือเอา อาการแห่ง
ภavana ก็เพื่อแสดงข้อที่แปลกไปในอุบาย
ที่ ๔, ข้อที่แปลกไปนั้น อันภavanaที่เป็นไป
ตามลำดับทำให้เกิด. และภavanaที่เป็นไป
ตามลำดับนั้น อันลำดับการละทำให้เกิด
เพราะพระโยคีจะบรรลุฌานทั้งหลายได้ ก็
โดยการก้าวล่วงธรรมที่พึงละ. จริงอย่างนั้น
ทรงแสดงรูปาวจรฌานทั้งหลายไว้ โดยวิธีมี
การสังคจากามเป็นต้นได้ สงบวิตกและ
วิจารได้ สำรอกปีติได้ และดับโสมนัสได้เป็น
สำคัญ (ซึ่งล้วนเป็นการก้าวล่วงธรรมที่พึง-
ละ), อุบายฌานทั้งหลายทรงแสดงไว้โดยวิธีมี

^๑ ที. มหา. ๑๐/๔๔.

คุณประไพพันธ์ สุขุมวาท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๓๓-๓๑

ตลา ทิ "ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา การก้าวล่วงรูปสัญญาเป็นต้นเป็นสำคัญ. อนึ่ง
 ปฏิวิโรโต^๑คืออาทินา สีลส์โว. "จกฺขุณา ไม่ใช่เฉพาะแต่ถนอย่างเดียวเท่านั้น, แต่-
 รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาทึ โทติ ทว่าสีลแม้ทั้งปวง, ปัญญาแม้ทั้งปวงก็ย่างขึ้นสู่
 นานุพฺพณฺชนคฺคาทึ^๒คืออาทินา อินฺทริยส์โว, เทศนา โดยการที่ทรงแสดงการก้าวล่วง
 "เนว ทวายน น มทายน"^๓คืออาทินา ธรรมที่พึงละเป็นสำคัญเหมือนกัน เพราะ
 โภชเน มตฺตณฺณตา, "อิธ ภิกฺขุ พระโยคีจะพึงทำให้สำเร็จได้ ก็โดยเกี่ยวกับ
 มิจฺจาชีวี ปหาย สมฺมาอาชีเวณ ชีวีตํ^๔ การละธรรมอันเป็นปฏิปักษ์เท่านั้น. จริง-
 กบฺเปตี"^๕คืออาทินา อาชีวาริสฺสุทฺธิ, "อภิขุณฺโณ อย่างนั้น สีลสังวร ทรงแสดงไว้โดยเกี่ยวกับ
 โลเก ปหาย วิคตภิกฺขุเณน เจตสา"^๖คืออาทินา การละธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ด้วยคำว่า "ภิกษุ
 ชาคริยานุโยโก, "อนิจฺจสฺสณฺณา ภาเวตฺตพฺพา เป็นผู้ละปาณาติบาต งควั้นจากปาณาติบาต"
 อสฺมึมานสมฺมุขมาตาย, อนิจฺจสฺสณฺณโน เป็นต้น. อินฺทริยส์วรกิ์ทรงแสดงไว้ โดย

^๑ ทิ. ลี. ๔/๕, ๘๓.

^๒ ทิ. ลี. ๔/๘๓, ม. มุ. ๑๒/๔๘๒, ๔๘๘,
 ม. อ. ๑๔/๒๐, ๘๒.

^๓ ม. มุ. ๑๒/๑๗, ๕๐๐, ม. ม. ๑๓/๒๗,
 ม. อ. ๑๔/๘๓, ลี. นิ. ๑๖/๑๑๘.

องฺ. ฉกฺก. ๒๒/๔๓๕, ขุ. มหฺา. ๒๔/๖๑๑,
 อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๕.

^๔ ฉ. ชีวริกํ.

^๕ ลี. มหฺา. ๑๔/๑๑.

^๖ ทิ. ลี. ๔/๘๕, ม. มุ. ๑๒/๔๘๓, ๕๐๒,
 ม. อ. ๑๔/๒๑, ๘๒.

คุณประไพพันธ์ สุขุมวาท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เมขีย อนาคตสณฺหา สญฺจาทิ, อนาคตสณฺโณ โน
 อสุมมาโน สมุคฺฆาติ คจฺจติ, อาสวานํ
 ขยา อนาคตสํ เจโตวิมุตฺติ ปณฺณาวิมุตฺติ
 ภิภูเรว ฐมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺจิกถวา
 อฺปฺสุมฺปชฺช วิหระตี^๑ติอาทินา ปณฺณ
 ปฏิปทฺชธมฺมปฺพานวเสเนว เทสิตา. ตสฺมา
 ฆานานิ เทเสนฺโต ภควา "วิวิจฺเจว
 กามะหิ"^๒ติอาทินา ปหาตพฺพธมฺมสมตฺติกฺกม-
 ทสฺสนมฺขเนว เทเสสิ. เตน วุตฺตํ
 "กามาทิวเวกวิตกฺกวิจารรूपสมปฺตีวิราค-
 โสมนสฺสตุณฺงคฺมฺมุขเน รุปาวจรชฺเฎณานานิ
 เทสิตานิ, รูปสณฺณาทิสมตฺติกฺกมฺมุขเน
 อรูปชฺเฎณานานิ"^๓ติ. ตตฺถ ยถา รุปาวจรํ
 ปจฺมชฺเฎณานํ ภาวนาวิเสสาธิกเตหิ วิตกฺกาทีหิ
 วย สทฺธาทีหิปี ติกฺขวิสทฺสูรสาเวหิ ฐมฺเมหิ
 สมฺนฺนาคตฺตคฺคา กามจฺจนฺทาทีนํ นีวรณานํ,
 ตเทกฺกุจฺจานณฺจ ปาปธฺมฺมานํ วิกฺขมฺภนโต

เกี่ยวกับการละธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ด้วย
 คำว่า "เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่เป็นผู้ถือ-
 เอาซึ่งนิमित ไม่เป็นผู้ถือเอาซึ่งอนุพยัญชนะ"
 เป็นต้น, ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ
 ก็ทรงแสดงไว้โดยเกี่ยวกับการละธรรม อัน
 เป็นปฏิปักษ์ ด้วยคำว่า "ไม่ใช่เพื่อเล่น
 ไม่ใช่เพื่อมัวเมา" เป็นต้น, ความบริสุทธิ์
 แห่งอาชีวะ ก็ทรงแสดงไว้โดยเกี่ยวกับ
 การละธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ด้วยคำว่า "ภิกษุ
 ในพระศาสนา นี้ ละมิจจาอาชีวะ เลี้ยงชีวิต
 ด้วยสัมมาอาชีวะ" เป็นต้น, การประกอบ
 เนือง ๆ ซึ่งชาครियธรรม (ธรรมของบุคคล
 ผู้ต้น คือความไม่มักมากในการนอนหลับ)
 ก็ทรงแสดงไว้ โดยเกี่ยวกับการละธรรมอัน
 เป็นปฏิปักษ์ ด้วยคำว่า "ละอภิขณาในโลก
 แล้ว เป็นผู้มิจิตปราศจากอภิขณาอยู่" เป็นต้น,
 ปัญญาที่ทรงแสดงไว้ โดยเกี่ยวกับการละ

^๑ อัง. นวก. ๒๓/๓๗๑, ขุ. อ. ๒๕/๑๒๘.
^๒ ที. สี. ๔/๔๘, ส. นิ. ๑๖/๒๔๘,
 อัง. จตุกก. ๒๑/๑๖๔.

คุณประไพพันธ์ สุขุมวาท
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุตุตริมนุสสุตมภาวูปตติ กามาวจรธมฺเมหิ ธรรมอันเป็นปฏิปักษ์นั้นแหละ ด้วยคำว่า
 สุตฺตสุขมฺ, สุตฺตณฺ, ปถิตฺตณฺ โหติ, "พึงเจริญอนิจจสัญญา เพื่อถอนอัสมิมานะ
 หุติยชฺฌานาทีนึ ปน ภาวนาวิเสเสน คุกรเมหิเย อนัตตสัญญา ย่อมตั้งขึ้นแก่บุคคล
 โอบาริงฺกุคฺคฺปทานโต ตโต สาคิสยํ ผู้มีอนิจจสัญญา, อัสมิมานะของบุคคลผู้มี-
 สุตฺตสุขมฺสุตฺตสุขมฺตราทิกาวูปตฺตานิ โหนติ. อนัตตสัญญา ย่อมถึงซึ่งความถอนขึ้นเสียได้,
 ตถา อรูปาวจรํ ปรมชฺฌานํ รูปวิราคภาวนา- เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ภิกษุจึงรู้ยิ่ง
 ภาเวน ปวตฺตมานํ อารมฺมณฺสนฺตตายปิ กระทำให้แจ้งเองซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
 องฺคฺสนฺตตายปิ ปากคิกฺกปริตฺตธมฺเมหิ วย อันหาอาสวะมิได้ เข้าถึงอยู่ในอัทภานี"
 สฺพฺพรูปาวจรธมฺเมหิ สุตฺตสุขมภาวูปตติ เป็นต้น. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อ
 โหติ. อารมฺมณฺสนฺตภาเวนปิ หิ ตทารมฺมณา จะทรงแสดงฉานทั้งหลาย จึงทรงแสดงแล้ว
 ธมฺมา สุตฺตสภาวา โหนติ, เสยฺยถาปิ โดยทรงแสดงการก้าวล่วงธรรม ที่พึงละเป็น
 โลกุตฺตรธมฺมารมฺมณา ธมฺมา. สำคัญนั้นเทียว ด้วยคำว่า "วิวิจฺเจว
 กามเมหิ" เป็นต้น. เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้า
 จึงกล่าวว่า "ทรงแสดงรูปาวจรฉานทั้งหลาย
 ไว้ โดยวิธีมีการสังคจากามเป็นต้นได้
 สงฺขวิทกและวิจารณ์ได้ สำรอกปีติได้ และ
 ดับโสมนัสได้เป็นสำคัญ, อรูปาวจรฉาน
 ทั้งหมด ทรงแสดงไว้โดยวิธีมีการก้าวล่วง
 รูปสัญญาเป็นต้น เป็นสำคัญ" ดังนี้. ใน
 บรรดาฉานเหล่านั้น รูปาวจรปฐมฉาน อันถึง

คุณภคฺล จิตฺตาริสฺ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ความเป็นอุตริมนุสธรรม โดยการข่มนิวรณ
 ะทั้งหลายมีกามฉันทะเป็นต้น, และบาปธรรม
 ะทั้งหลาย อันตั้งอยู่ในจิตตูปบาทเดียวกันกับ
 นิวรณนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติที่ละเอียดยุขุม,
 สงบ และประณีต เพราะความที่พระโยคีเป็น
 ผู้ประกอบพร้อม แม้ด้วยธรรมทั้งหลายมี
 ศรัทธาเป็นต้น อันมีสภาวะเข้มแข็ง สละ-
 สลวย และแกลวกกล้า กว่ากามาวจรธรรม
 ะทั้งหลาย เช่นเดียวกับธรรมทั้งหลายมีวิตก
 เป็นต้น อันบรรลุความเป็นภาวนาวิเศษ
 ไปได้แล้ว ฉะนั้น, ส่วนหุติยานเป็นต้น ย่อม
 เป็นธรรมชาติ ที่ถึงความละเอียดยุขุม
 ละเอียดยุขุมยิ่งขึ้นไป เป็นต้น ดียิ่งกว่า
 ปฐมยานนั้น ก็โดยการละองค์ที่ยาบ ๆ ได้
 ด้วยความวิเศษแห่งภาวนา ฉันท. อรูปา-
 วจรณานที่ ๑ ก็ฉันทนั้น เมื่อเป็นไปโดยความ
 เป็นภาวนาสำรอกรูปก็ย่อมเป็นธรรมชาติที่ถึง
 ความสงบและสุขุม กว่ารูปาวจรธรรมทั้งปวง
 เช่นเดียวกับที่ถึงความสงบและสุขุม กว่า
 กามาวจรธรรมตามปกติทั้งหลาย ฉะนั้น แม้

คุณนภดล จิตตาริส

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เพราะความที่มีอารมณ์สงบ แม้เพราะความที่มีองค์สงบ. ก็แม้เพราะความที่มีอารมณ์สงบ ธรรมทั้งหลาย (อันนับเนื่องอยู่ในรูปาวจรณาที่ ๑) ซึ่งมีอารมณ์ที่สงบนั้นเป็นอารมณ์ที่ย่อมเป็นธรรมชาติที่มีสภาวะสงบ, เหมือนอย่างธรรมทั้งหลาย ที่มีโลกุตระธรรมเป็นอารมณ์ ฉะนั้น.

สติปิ ฌมมโต, มหคคตภาเวนาปิ
จ อเภเท รูปาวจรจตุตถโต อารูป
องคโตปิ สนตเมว, ยี^๑ สันตวิโมกฺขตา
วุตฺตา. หุตฺติยารูปาทีนึ ปน ปจมารูปาทีโต
องคโต, อารมมณโต จ สนตฺตรสนฺตม-
ภาวปฺตฺตานึ ตถา ภาวนาวิเสสสมาโยคโต,
สฺวายํ ภาวนาวิเสโส ปจมชฺฌานูปจารโต
ปฏฺฐาย ตํ ตํ ปหาตพฺพสมตฺกุกมวเสน
ตสฺส ตสฺส ฌานสฺส สนตฺสขุมภาว
อาปาเทนฺโต จตฺตถารูปเป สงฺขาราวเสส-

อนึ่ง รูปาวจรณา แม้เมื่อไม่มีความ
แตกต่างจากรูปาวจรณาที่ ๔ โดยธรรม แม้
เพราะความเป็นมหัคคธรรมด้วยกัน ก็ชื่อว่า
สงบกว่า แม้โดยองค์ที่เดียว, ซึ่งเป็น
องค์สงบ ที่เป็นเหตุให้ตรัสถึงความเป็น
สันตวิโมกข์. ส่วนรูปาวจรณาที่ ๒ เป็นต้น
ชื่อว่าถึงความสงบยิ่งกว่าสงบที่สุด กว่ารูป-
ณาที่ ๑ เป็นต้น โดยองค์, และโดยอารมณ์
เพราะประกอบพร้อม ด้วยความวิเศษแห่ง
ภาวนา ตามประการที่กล่าวแล้วนั้น, ความ

^๑ ฉ. ยตสฺส.

^๒ ฉ. สนตฺสนฺตตร....

สุขุมภาวํ ปาเปสี^๑ ยโต จตุตถารูปํ วิเศษแห่งภาวานันนั้น เมื่อจะทำภวานันนั้น ๆ
 ยถา อนุปทมฺมวิปัสสนาวเสน วิปัสสนาย ให้ถึงความสงบและสุขุม ด้วยอำนาจการ
 อารมฺมณภาวํ อุปกนฺตฺวา ปกตวิปัสสกสฺสาปิ ก้าวล่วงธรรมที่พึงละนั้น ๆ จับตั้งแต่อุปจาระ
 นิพฺพเหตุปฺตติยา^๒ ปจฺจโย น โหติ แห่งปฐมภวานไป ก็ย่อมทำให้บรรลุความเป็น
 สงฺขาราวเสสสุขุมภาวปฺตติโต, ตถา เศษสังขารละเอียด ในรูปภวานที่ ๔. อัน
 สยํ ตติยารูปทมฺเมสฺส ปวตฺตฺมานํ เต เป็นเหตุให้รูปภวานที่ ๔ ซึ่งเป็นไปเองใน
 ยถาวโต วิภาเวตุํ น สกฺโกติ, ยถา อรูปธรรมที่ ๓ ทั้งหลาย (โดยการกระทำ
 ททณฺชฺฆานานิ อตฺตโน อารมฺมณํ. เกวลํ ให้เป็นอารมณ์) ย่อมไม่อาจทำกรรมเหล่านั้น
 ปน อารพฺก ปวตฺตฺมิตฺตฺตฺเมวสฺส ตตฺถ โหติ, ให้ชัดเจนตามความเป็นจริง เช่นเดียวกับ
 ตยิทํ อารมฺมณภาเวนาปิ นาม วิภูตาคารตาย ฌานอื่นจากฌานที่ ๔ นั้น ที่สามารถทำอารมณ์
 จาคุํ อุปปโหนฺตุํ อารมฺมณกรณเณ ก็ ปโหติ. ของตน ให้ชัดเจนตามความเป็นจริงได้
 ตสฺมา ตสฺส^๓ อวิภูตกิจฺจํ^๔ ทิสฺวา เหมือนอย่างที่ไม่เป็นปัจจัย เพื่อการเข้าถึง
 สตฺถา ญฺเฐจฺา ติสฺสฺ จาเนสฺส ภาวนาการ ความเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา โดยเกี่ยวกับ
 กตฺวา^๕ ตาทิสฺส อธิ น สพฺกตฺตติ ที่เปตุํ การพิจารณาเห็นธรรม ไปตามลำดับบทแล้ว

^๑ ฉ. ปาเปติ.

^๒ ฉ. นิพพิทูปตติยา.

^๓ ฉ. ตทสฺส.

^๔ ฉ. อวิภูตกิจฺจํ.

^๕ ฉ. วตฺวา.

จตุตถารูปเป เสนาย^๑ สุตตะภาวนาคาร^๒ จึงเกิดนิพพิทาญาณของพระโยคี ผู้แม่เจริญ
ปริยายเทศนาคา น กเถลี.

วิปัสสนาตามปกติได้ เพราะการถึงความ
เป็นเศษสังขารที่สุขุมจะนั้น. ก็อรูปรณที่ ๔
นั้น มีเพียงการปรารภเป็นไปในอรูปรณที่ ๓
นั้นแต่อย่างเดียวกันเท่านั้น, อรูปรณที่ ๔
นั้น ชื่อว่าไม่เพียงพอที่จะตั้งอยู่ โดยอาการ
ที่ชัดเจน แม้โดยความเป็นอารมณ์ จะเพียง-
พอในอันกระทำให้เป็นอารมณ์ ได้อย่างไร.
เพราะฉะนั้น พระศาสดาทรงเล็งเห็นกิจ
ที่ไม่ชัดเจนแห่งอรูปรณที่ ๔ นั้น ครั้นทรง
กระทำ (แสดง) อาการแห่งภาวนาไว้ใน
ฐานะ ๓ เบื้องค้ำแล้ว ทรงประสงค์แสดงว่า
อาการแห่งภาวนาที่เป็นเช่นนั้น ย่อมไม่ได้ใน
อรูปรณที่ ๔ นี้ ดังนี้ จึงไม่ตรัสอาการแห่ง
ภาวนาไว้ในพระสูตร ในเทศนาอรูปรณที่ ๔
เพราะเป็นเทศนาโดยปริยาย.

^๑ ฉ. จตุตถารูปเป เสนาย.

^๒ ที. มหา. ๑๐/๔๔.

^๓ ฉ. สุตเต ภาวนาคาร.

ยสุมา ปน สารมมณสฺส ฌมมสฺส แต่เพราะเหตุที่อาการเป็นไปในอารมณ์
 อารมมณเ ปวตฺติอากาโร อตฺถเววติ ย่อมมีแก่ธรรมที่มีอารมณ์นั้นเที่ยว เพราะ
 อติสุขุมภาวปฺปตฺตํ ตํ หสฺเสตฺถ "ตฺถเวว เหตุนั้น ทรงประสงค์แสดงภาวะที่อุปมาน
 อากิณฺจณฺณายตนํ สนฺตโต มนสิโกโรตี"^๑ ที่ ๔ ถึงความเป็นธรรมชาติสุขุมอย่างยั่งยืน
 วิงฺเก วุตฺตํ,^๒ ยทา จ ฌมฺมสาสนภาวโต, จึงตรัสไว้ในปกรณ์พระวิงค์ ว่า "ย่อม
 ปุพฺพภาควเสน วา วิงฺเก "สนฺตโต กระทำไว้ในใจ ซึ่งอากิณฺจณฺณายตนะนั้นนั้น-
 มนสิโกโรตี"^๑ วุตฺตํ, ตทา โยคิโน ตสฺส แผละ ว่าเป็นธรรมที่สงบ" ดังนี้, ก็ใน
 วิภูตภาวโต. อปฺปนาวเสน ปน สุตฺเต"^๓ เวลาใดตรัสไว้ในพระวิงค์ว่า "ย่อมกระทำ
 ภาวนากาโร น คหิโต อวิภูตภาวโต. ไว้ในใจว่าเป็นธรรมที่สงบ" โดยเป็นคำสอน
 กมฺมฏฺฐานํ หิ กิณฺจิ อาทิโต อวิภูตํ โหติ, ตามสมควรแก่ธรรม (ยถาธรรมศาสน์),
 ยถา ตํ พุทฺธานุสฺสติอาทิ. กิณฺจิ หรือโดยเกี่ยวกับเป็นการเจริญส่วนเบื้องต้น,
 มชฺเช, ยถา ตํ อานาปานสฺสติ. กิณฺจิ พึงเห็นว่า ในเวลานั้นตรัสค้ำนั้นไว้ก็เพราะ
 อุกฺขตฺถ, ยถา ตํ อปฺปสมาณฺสฺสติอาทิ. ความที่อุปมานที่ ๔ นั้น ปรากฏชัดแก่
 จตฺตถารูปกมฺมฏฺฐานํ ปน ปรีโยसानเ พระโยคี. ส่วนในพระสูตรไม่ทรงถือเอา
 อวิภูตํ ภาวนาย มตฺถกบฺปตฺติยํ อารมมณฺสฺส อาการแห่งภาวนา โดยเกี่ยวกับอุปปนาไว้
 อวิภูตภาวโต. ตสฺมา จตฺตถารูปเป อิมํ ก็เพราะความที่ไม่ปรากฏชัด. จริงอยู่

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๕๕.

^๒ ฉ. ยถาฌมม...

^๓ ฉ. สุตฺเต ภาวนากาโร,

ที. มทา. ๑๐/๘๔.

เด็กชาย เบิร์ด ทัดถกรรม

ครบรอบวันเกิดเพื่อสร้างถวายเป็นพุทธานุชา

วิเสสึ ทสฺเสตุํ สตุฏฺฐารํ สุตฺเต^๑ กรรมฐานบางอย่าง เป็นธรรมชาติที่ไม่
 ภาวนากาโร น คหิโต, น สพฺเพน สพฺพิ ปรากฏชัดในตอนต้น, เช่นอย่าง พุทธานุสติ
 อภาวโตติ นิฏฺฐรเมตฺถ คนฺตพฺพิ. เป็นต้น. บางอย่างเป็นธรรมชาติที่ไม่ปรากฏ-
 ชัดในท่ามกลาง เช่นอย่าง อานาปานสติ.
 บางอย่างเป็นธรรมชาติที่ไม่ปรากฏชัด ใน
 วาระทั้ง ๒ เช่นอย่าง อุปสมานุสติ
 เป็นต้น. ส่วนอรูปกรรมฐานที่ ๔ เป็น
 ธรรมชาติที่ไม่ปรากฏชัดในที่สุด เพราะ
 ในคราวที่ภาวนาถึงยอด อารมณ์ไม่เป็น
 ธรรมชาติที่ปรากฏชัด. เพราะฉะนั้น บัดพิค-
 นิกถึงความตัดสินใจในเรื่องนี้ได้ว่า พระ-
 ศาสดาทรงประสงค์แสดงข้อที่แปลกไป ใน
 อรูปฌานที่ ๔ ข้อนี้จึงไม่ทรงถือเอาอาการ
 แห่งภาวนาไว้ในพระสูตร, ไม่ใช่ไม่ทรง
 ถือเอาเพราะไม่มีโดยประการทั้งปวง ดังนี้
 เกิด.

^๑ อภิ. วิ. ๓๕/๓๕๕.

ปกิณกถาพรรณนา

พรรณนาปกิณกถา

๒๔๘. อัสทิสรูปุติ ทวตฺตีสมหาปุริส-
 ลกขณอัสติอนุพฺยณชนพฺยามปฺปภาเกตุมาลาทีหิ
 รูปคฺุณฺเหติ อณฺุณฺเหติ อสําธาธณฺุรูปกาโย,
 สภาวภูโจ วา รูป-สทฺุโท "ยํ โลก
 ปิยรูปํ สาทฺุรปฺนํ"^๑ติอาทิสฺสู วีย. ตสฺสูมา
อัสทิสรูปุติ อสทิสภาโว, เตน
 ทสฺุพลจตุเวสํารชฺุชาติคฺุณฺวิเสสสมาโยคทีปนโต
 สตฺุตุ ฐมฺุภกายสมฺุภตฺุติยาปิ อสทิสตา
 ทสฺุสิตา โทคิ. อิตฺุติ เอวํ วุตฺุตฺุตฺุปภาเรน.
ตสฺุมินฺุติ อารุปฺเป. ปกิณกถาปิ
วิญฺุณฺเยยฺยาติ ปุพฺุเพ วีย อสําธาธณฺํ ตตฺุตุ
 ตตฺุตุ ฌาเน ปฏฺุณฺิยตฺุเมว อตฺุถิ อคฺุคฺุเหตฺุวา
 สําธาธณฺาวัตโต ตตฺุตุ ตตฺุถเว ปกิณกถํ
 วิสฺุฏฺุ อตฺุถิ คฺุเหตฺุวา ปวตฺุตา ปกิณกถาปิ
 วิชานิตฺุทฺุพา.

๒๔๘. คำว่า ผู้มีพระรูปกายหาผู้เสมอ
เหมือนมิได้ คือผู้มีพระรูปกายอันไม่สาธาณะ
 ด้วยบุคคลอื่น ด้วยคุณแห่งรูปทั้งหลาย มี
 พระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ พระ-
 อนุพยณชนะ ๘๐ ประการ พระเกตุมาลาที่มี
 รัศมีแผ่ไปประมาณ ๑ ว่าเป็นต้น, อีกอย่าง-
 หนึ่ง ศัพท์ว่า รูป มีอรรถว่าสภาวะ คุจใน
 ประโยคว่า "สภาวะที่น่ารัก สภาวะที่น่ายินดี
 อันใดในโลก" ดังนี้เป็นต้น. เพราะฉะนั้น
 บทว่า อัสทิสรูปุ แปลว่าผู้มีสภาวะที่หา
 ผู้เสมอเหมือนมิได้(ก็ไม่ได้), ด้วยคำนั้น เป็น
 อันท่านอาจารย์แสดงถึงความที่ทรงเป็นบุคคล
 ผู้หาผู้เสมอเหมือนมิได้ แม้ด้วยพระธรรมกาย
 สมบัติ โดยการแสดงความประกอบชอบด้วย
 คุณวิเศษทั้งหลายมีพระทศพลญาณ พระ-
 จตุเวสารัชญาณเป็นต้นแห่งพระศาสดา. ศัพท์

^๑ ที. มหา. ๑๐/๓๔๔, ม. มุ. ๑๒/๑๒๐,
 อภ. วิ. ๓๕/๑๓๕.

เด็กชาย เบิร์ด หัตถกรรม
 ครบรอบวันเกิด เพื่อสร้างถวาย เป็นพุทธบูชา

ว่า อิตี แปลว่าอย่างนี้ คือโดยประการที่
 กล่าวแล้ว. บทว่า ตส്മิ ได้แก่ในอรูป.
 คำว่า กัฟิงทราบปถิกถกถาไว้ง คืออย่าได้
 ถือเอาอรรถอันไม่สาธารณะ คือประจำ
 เฉพาะในฉานนั้น ๆ เหมือนอย่างในคณตัน
 เท่านั้น ฟิงทราบปถิกถกถาอันเป็นไปถือเอา
 อรรถ อันเป็นปถิกถคือเรียรายไปในฉาน
 นั้น ๆ นั้นเทียว โดยความเป็นอรรถ
 สาธารณะบ้างเกิด.

๒๘๘. รูปนิมิตตาทิกถกมโตติ กลินรูป-

สงขตสส ปฎิกาคนิมิตตสส อติถกมโต.
อากาสาทิกถกมโตติ กลินคชฎากาสสส
 อติถกมโต. อากาเส ปวตติ-
วิฉานาติถกมโตติ ปจมารูปวิฉานสส
 อติถกมโต, น หุติยารูปวิฉานาติถกมโต.
 ตติถกมโต หิ ตสเสว วิภาวนํ โหติ.
 หุติยารูปวิฉานวิภาวนे हि तत्तेव
 อติถกนत् สिया, न तसस आरम्मन्, न ज
 आरम्मणे होस्सि हिसुवा अनारम्मन्सस
 विभाวนातिगमो युच्छति. ปาพियฉ

๒๘๘. คำว่า โดยการก้าวล่วงรูปนิมิต

คือโดยการก้าวล่วงปฎิกาคนิมิต ที่เรียกว่า
 กลินรูป. คำว่า โดยการก้าวล่วงอากาส คือ
 โดยการก้าวล่วงกลินคชฎากาส (อากาส
 อันเป็นที่กลินคชฎากาส). คำว่า โดยการ
ก้าวล่วงวิฉานอันเป็นไปในอากาส คือโดย
 การก้าวล่วงอรูปวิฉานที่ ๑, ไม่ใช่โดยการ
 ก้าวล่วงอรูปวิฉานที่ ๒. เพราะว่าการทำงาน
 อรูปวิฉานที่ ๓ นั้นนั้นแหละให้ปรากฏ ย่อม
 มีได้โดยการก้าวล่วงอรูปวิฉานที่ ๑ นั้น.
 ก็ในการทำอรูปวิฉานที่ ๒ ให้ปรากฏ อรูป-

เด็กชาย เบิร์ด ทัตถกรรม

ครบรอบวัน เกิดเพื่อสร้างถวาย เป็นพุทธรูป

"วิญญานญายตนํ สโต สสมาปชฺชติ ฯเปฯ วิญญานที่ ๑ นั้นนั่นแหละ น่าจะถูกก้าวล่วง-
 สโต วุจฺจหิตฺวา ตํเยว วิญฺญาณํ อภาเวตี"ติ ไป, ไม่ใช่อารมณ์ของอรุณวิญญานที่ ๑ นั้น,
 วุตฺตํ, น วุตฺตํ "ตํเยว วิญฺญาณญายตนํ แต่ว่าการเห็นโทษในอารมณ์แล้ว ก้าวล่วง
 อภาเวตี"ติ, "ตํเยว อภาเวตี"ติ วา. สิ่งที่มีใช้อารมณ์ เพื่อกำทำให้ปรากฏ
 "อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญายตนํ ย่อมไม่ถูกต้อง. ก็ในพระบาลีได้ตรัสไว้แล้ว
 อุปฺสมฺปชฺชา"ติ เอกุถ ปน ทวํ วุตฺตํ ว่า "ภิกษุเป็นผู้มีสติ เข้าวิญญานัญญายตน-
 อารมฺมณฺจ วิญฺญาณํ, วิญฺญาณญายตนณฺจ. สมบัติ ฯลฯ เป็นผู้ที่มีสติออกแล้ว ก็ทำวิญญาน
 ตสฺมี ทวเย เยน เกนจี, ยโต วา นั้นนั่นแหละ ไม่ให้มี" ดังนี้, หาได้ตรัสว่า
 วุจฺจโต, เคนเว ปฏฺจานนํทฺทฺทฺเจน "ทำวิญญานัญญายตนสมาบัตินั้นนั่นแหละ ไม่ให้
 ตํ-สทฺทฺสฺส สมนฺนํ ๒ อาสนํ ๒ "อยณฺจ มี", หรือว่า "ทำสมาบัตินั้นนั่นแหละ ไม่ให้มี"
 อารมฺมณฺตํกมฺภาวานา"ติ วิญฺญาณญายตนสฺส ดังนี้ไม่. ส่วนในคำว่า เมื่อทำไว้ในใจ
 นิตฺตฺตฺตํ วิญฺญาณวณฺํ. ตสฺมา อย่างนี้ว่า "วิญญานหาที่สุตฺมิตได้ ดังนี้ ก็
 ปจฺมารุปฺปวิญฺญาณสฺเสว อภาวนาติกกโม เข้าถึงวิญญานัญญายตนะอยู่" ดังนี้ เป็น
 วุตฺโต. อันตรัสถึงธรรมชาติ ๒ อย่าง คือวิญญาน

อันเป็นอารมณ์และวิญญานัญญายตนณาน. ภิกษุ
 เป็นอันออก(จากสมาบัติ) ด้วยธรรมชาติ
 ทั้ง ๒ นั้น อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือจาก
 ธรรมชาติทั้ง ๒ นั้น อย่างใดอย่างหนึ่ง,

๑. ปธาน....
 ๒. อาปนเน.

เด็กชาย เบิร์ด ทัตถกรรม
 ครบรอบวันเกิด เพื่อสร้างถวายเป็นพุทธานุชา

เพราะเหตุที่นั่นแหละ ด้วยพระคำรัสที่ตรัส
แสดงไขไว้ในปกรณ์ปฏิฐาน คำว่า วิญญาณ
อันอยู่ในที่ใกล้ซึ่งสัมพันธ์กับศัพท์ว่า ตั (ตัเยว
วิญญาณ อภาเวติ) ตรัสไว้เพื่อปฏิเสธ
วิญญาณัญญาจนะว่า "ก็สมบัดนี้ เป็นภาวนา
ก้าวล่วงอารมณ์" ดังนี้. เพราะฉะนั้น ก็เป็น
อันตรัสถึงความก้าวล่วง คือการทำรูป-
วิญญาณที่ ๑ ไม่ให้มันเอง.

๒๙๐. เอว สันเตปีติ อังคาคิกกเม
อสติปิ. สฺยปณัตตราติ สฺยฺจ ปณัตตรา,
สุนุทธา ปณัตตรา จาติ อตุโถ. สติปิ
จตุณัน ปาสาทลลัน, สาฎิกานณ
ตพภาวโต, ปมาณโต จ สมภาเว อปรูปริ
ปน กามคุณานัน, สุขสมุสสาทีนณ วเสน^๑
ปณัตตราธิภาโว วีย เอตาสัน จตุณัน
สมาปตฺตึน อารูปภาวโต, อังคโต จ
สติปิ สมภาเว ภาวนาวิเสสสิทฺโธ ปน
สาตีสโย อปรูปริ ปณัตตราธิภาวติ

๒๙๐. คำว่า แม้ว่าเป็นอย่างนี้ คือ
แม้ว่าไม่มีการก้าวล่วงองค์. บทว่า
สฺยปณัตตรา คือเป็นธรรมชาติที่ประณีตคือว่า,
ความว่าเป็นธรรมชาติที่ดี และประณีตกว่า.
ด้วยคำว่า "เหมือนอย่างว่า" เป็นต้น ท่าน
อาจารย์แสดงความหมายซ้อนนี้ว่า แม้เมื่อ
สมบัดนี้ ๔ เหล่านี้ มีความเสมอกันโดยความ
เป็นรูป, และโดยองค์ ถึงกระนั้น ก็ยังมี
ความประณีตกว่ากันล้ำยิ่งขึ้นไป อันสำเร็จ
แล้วตามความพิเศษแห่งภาวนา คุณแม้เมื่อพัน

^๑ ฉ. วิเสเสน.

เด็กชาย เบิร์ด ทัตถกรรม

ครบรอบวันเกิด เพื่อสร้างถวาย เป็นพุทธานุชา

อิมมตฺถํ ทสฺเสติ "ยถา หิ"ติอาทินา. ปราสาททั้ง ๔ และผ้า ๔ ผืน มีความเสมอกัน โดยความเป็นพันปราสาท(ด้วย)กัน, และ โดยเป็นผ้ามีขนาดเท่ากัน ถึงกระนั้น ก็ยังมี ความประณีตกว่ากันเป็นต้น โดยเกี่ยวกับ กามคุณ, และสัมผัสที่นุ่มนวลเป็นต้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฉะนั้น ดังนี้.

๒๙๑. นิสฺสีโตติ นิสฺสาย จิตฺ. ทฺฐจิตฺาติ น สฺมมา จิตฺา, ทฺกขฺ ฺวา จิตฺา. ตฺนินิสฺสีตฺนฺติ เตน นิสฺสีตฺ, จานนฺติ อตฺโถ. ตฺนินิสฺสีตฺนฺติ ฺวา ตํ มณฺทปฺลคฺคํ ปฺริสฺ นิสฺสาย จิตฺํ ปฺริสฺนฺติ อตฺโถ. มณฺทปฺลคฺคฺกฺ อนิสฺสาย เตน วินาฏฺเต วิวิทฺเต พหิ โือกาสฺเส จานฺ วิย อากาสลคฺคฺวิณฺณณสฺส วิเวเก ตพฺกเม ตติยารูปสฺส จานนฺติ.

๒๙๑. คำว่า อาศัย (บุรุษผู้เกาะ มณฑปนั้น) คืออาศัยยืนอยู่. คำว่า ดำรง อยู่ได้ไม่ดี คือไม่ตั้งอยู่ได้โดยชอบ, หรือว่า ยืนลำบากอยู่. บทว่า ตฺนินิสฺสีตํ ความว่า สถานที่ที่บุรุษนั้นเกาะอยู่. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ตฺนินิสฺสีตํ ความว่า (เขาไม่อาศัย) บุรุษผู้ที่ยืน อาศัยบุรุษคนที่เกาะอยู่ที่มณฑปนั้น. จริงอยู่ การที่อรุบัญญัติที่ ๓ ตั้งอยู่ในความว่างเว้น ไปแห่งวิญญาณที่เกาะอากาศอยู่ ก็ใน ความปราศไปแห่งวิญญาณดวงนั้น ก็เปรียบเทียบเหมือน การที่บุรุษคนที่ ๓ ยืนอยู่ในโอกาสภายนอก อันเป็นที่ว่าง คือที่ว่างเว้นจากบุรุษผู้เกาะ มณฑปนั้น ไม่อาศัยบุรุษผู้เกาะมณฑป ฉะนั้น ฉะนั้นแล.

เด็กชายเบิร์ด หัตถกรรม

ครบรอบวัน เกิด เพื่อสร้างถาวร เป็นพุทธรูชา

๒๙๒. อารมฺมณํ กโรเตว, อนฺณาภาเว
ติ อิทฺหติ "อาสนฺน วิณฺญาณจฺยาจยตฺนปจฺจคฺคิ-
 ฐฺปาสนฺนากาสารมฺมณวิณฺญาณปคฺมารมฺมณํ,
 โน จ สฺนตฺน"ติ จ ทิกฺขุจาทีนวมฺปิ ติ
อากิณฺจฺจฺญาตฺนํ อิทํ เนวสฺสณฺยานาสฺสณฺญา-
ยตฺนชฺฌานํ อนฺณสฺส ตาทีสฺส
อารมฺมณภาวโยคฺยสฺส อกาเว อลาเก
อารมฺมณํ กโรติ เอว. "สพฺพทิสฺมปคฺินฺ"ติ
อิทํ ชนฺสฺส อคฺคิกภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ.
วุตฺตินฺติ ชีวิตํ. วุตฺตตีติ ชีวตี.

๒๙๒. คำว่า เนวสฺสณฺยานาสฺสณฺญาตฺนํ
เพราะไม่มีอารมณ์อื่น จึงจำต้องทำอากิณ-
จฺญาตฺนํ ให้ เป็นอารมณ์ ความว่า
เนวสฺสณฺยานาสฺสณฺญาตฺนํ เพราะไม่มี
คือ เพราะไม่ได้สิ่งที่สมควรแก่ความเป็น
อารมณ์อย่างอื่น เช่นนั้น จึงกระทำ
อากิณฺจฺญาตฺนํ แม้ได้เห็นโทษแล้วว่า
"เป็นวิณฺญาณที่มีข้าศึก คือวิณฺญาณจฺยาจยตฺน
อยู่ใกล้ และมีความปราศไปแห่งวิณฺญาณ
ดวงที่ ๑ ซึ่งกระทำอากาศอันใกล้ต่อรูปให้
เป็นอารมณ์, และจะสงบเหมือนเนวสฺสณฺญา-
นาสฺสณฺญาตฺนํก็หาไม่" ดังนี้ ให้เป็นอารมณ์
อยู่นั้นเทียว. คำว่า "ผู้เป็นใหญ่ในทวีป
หังปวง" นี้ ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงความที่ชน
(ผู้ประสงค์เลี้ยงชีพนั้น) เป็นผู้หาที่จะไป
(ที่อื่น)ไม่ได้. บทว่า วุตฺตํ แปลว่าการ
เลี้ยงชีพ. คำว่า เป็นไปอยู่ คือมีชีวิตรอยู่.

^๑ ฉ. สพฺพทิสฺมปคฺินฺ.
^๒ ฉ. ชีวิกํ.

๒๙๓. อารุโพทิตอาทิส อัย
 สงฺเขตฺโต : ยดา โกจิ ปุริโส อเนกปฺริส
 ทิมิสเสณี อารุโพทิตสฺส อฺปริมปะ
 จิตฺตสฺสา นิสฺเสณียา พาทุเมว โอลุมฺภติ
 อณฺณสฺส อลาภโต, ยดา จ ปัสฺสพฺพตฺสฺส,
 มิสฺสกปฺพตฺสฺส วา อุกฺกโกฏฺฐิ อารุโพทิต
 ตฺสฺส มตฺตกเมว โอลุมฺภติ, ยดา จ คิริ
 สิลापพฺพตฺ อารุโพทิต ปรีปนฺนมาโน
 อณฺณภาวโต อตฺตโน ชนฺนุกเมว โอลุมฺภติ,
ตถา^๑ เอตฺติ จตฺตฺตารุรูปฺชฺฌานํ ตํ
 ตติยารุรูปํ โอลุมฺภิตฺวา ปวตฺตตฺตีติ. ยํ
 ปเนตฺต อตฺตโต อวิกิตฺตํ, ตํ อตฺตตานเมว.

๒๙๓. ในบาทพระคาถามีบทว่า อารุโพทิต
 เป็นต้น มีความสังเขปดังต่อไปนี้ : เปรียบ-
 เหมือนว่า บุรุษบางคนอย่างชันบันไคยาว คือ
 สูงหลายชั่วคน ยืนบนชันบันไคั้นแล้ว ก็ยอม
 ยึดเหนี่ยวหัวบันไคั้นไว้เท่านั้น เพราะไม่ได้
 ที่ยึดเหนี่ยวอย่างอื่น ฉนฺได, และเปรียบ-
 เหมือนว่าคนผู้อย่างชันยอดเขาซึ่งเป็นดินล้วน,
 หรือว่าเขาที่เป็นดินกับหินปนกัน ก็ยอม
 ยึดเหนี่ยวเอาส่วนที่เป็นยอดเขานั้น นั้นแหละ
 ฉนฺได, และเปรียบเหมือนว่า คนผู้อย่างชัน
ภูเขาคีลาล้วน ตัวสั้นอยู่ เพราะไม่มีสิ่งอื่น
 (ที่จะให้ยึดเหนี่ยว) ก็ยอมยื่นเข้าของตนไว้
 เท่านั้น ฉนฺได, อรูปฌานที่ ๔ นี้ ก็ยอม
 ยึดเหนี่ยวเอาอรูปฌานที่ ๓ นั้นเป็นไป ฉนฺนํ
 เหมือนกันแล. ก็ในอธิการนี้ ยังมีคำใดที่

^๑ ก. ยถา.

ข้าพเจ้ายังมีได้จำแนกไว้โดยอรรถอยู่, คำนั้น
ง่ายอยู่แล้วเทียว.

อารูปบุณฑิเทศวณณา นิฐิตา.

พรรณนาอารูปบุณฑิเทศ จบ.

อิติ ทสมปริจเจทวณณา.

พรรณนาปริเฉทที่ ๑๐ จบแล้ว
ด้วยประการฉะนี้.

ใบแจ้ง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขอเรียนให้ทราบว่า

1. ท่านที่ได้รับพระคัมภีร์ ฉบับ "ภูมิพลโลกิขุ" แล้วปรากฏว่าพบข้อบกพร่องในเนื้อหาพระคัมภีร์ เป็นต้นว่า

- หน้าหนังสือขาดหายไป
- เลขหน้าหนังสือไม่เรียงตามลำดับ
- ข้อความพิมพ์เลอะเลือน อ่านไม่ชัด

ฯลฯ

โปรดส่งพระคัมภีร์คืนไปยัง มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศ ฯ
ถนนจักรพรรดิพงษ์ กรุงเทพฯ 10100
โทร.223-0316, 221-8001

มูลนิธิ ฯ ยินดีส่งพระคัมภีร์เล่มใหม่ชดเชยให้ท่าน ทางไปรษณีย์ทันที และจะออกค่าใช้จ่ายในการส่งหนังสือคืนให้ท่านด้วย

2. ถ้าหากท่านพบคำผิด กรุณาแจ้งมาด้วย เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

ด้วยความขอ.....อย่างยิ่ง.

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Notice

1. In case of your "Bhumibalo Bhikkhu" CANON contains the following deficiencies :

- Page(s) missing
- Page number(s) not in order
- Printing(s) unclear/unreadable

Please return such defect CANON to

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Wat Srakesa Compound
Chakrabardibong Road

BANGKOK 10100

Tel.2230316, 2218001

The Foundation will immediately replace you with a new copy and will also refund you the return postage.

2. If you found any error(s) in your CANON copy, please let us know so that the correction(s) can be done accordingly.

Thank you very much for your kind cooperation.